

De triclinio, sive de modo convivandi apud priscos Romanos, et de conviviorum apparatu / Accedit Fulvi Ursini Appendix, et Hier. Mercurialis De accubitus in cena antiquorum origine dissertatio.

Contributors

Chacón, Pedro, 1527-1581
Orsini, Fulvio, 1529-1600
Mercuriale, Girolamo, 1530-1606

Publication/Creation

Amsterdam : A. Frisius, 1664.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/rwun2zm3>

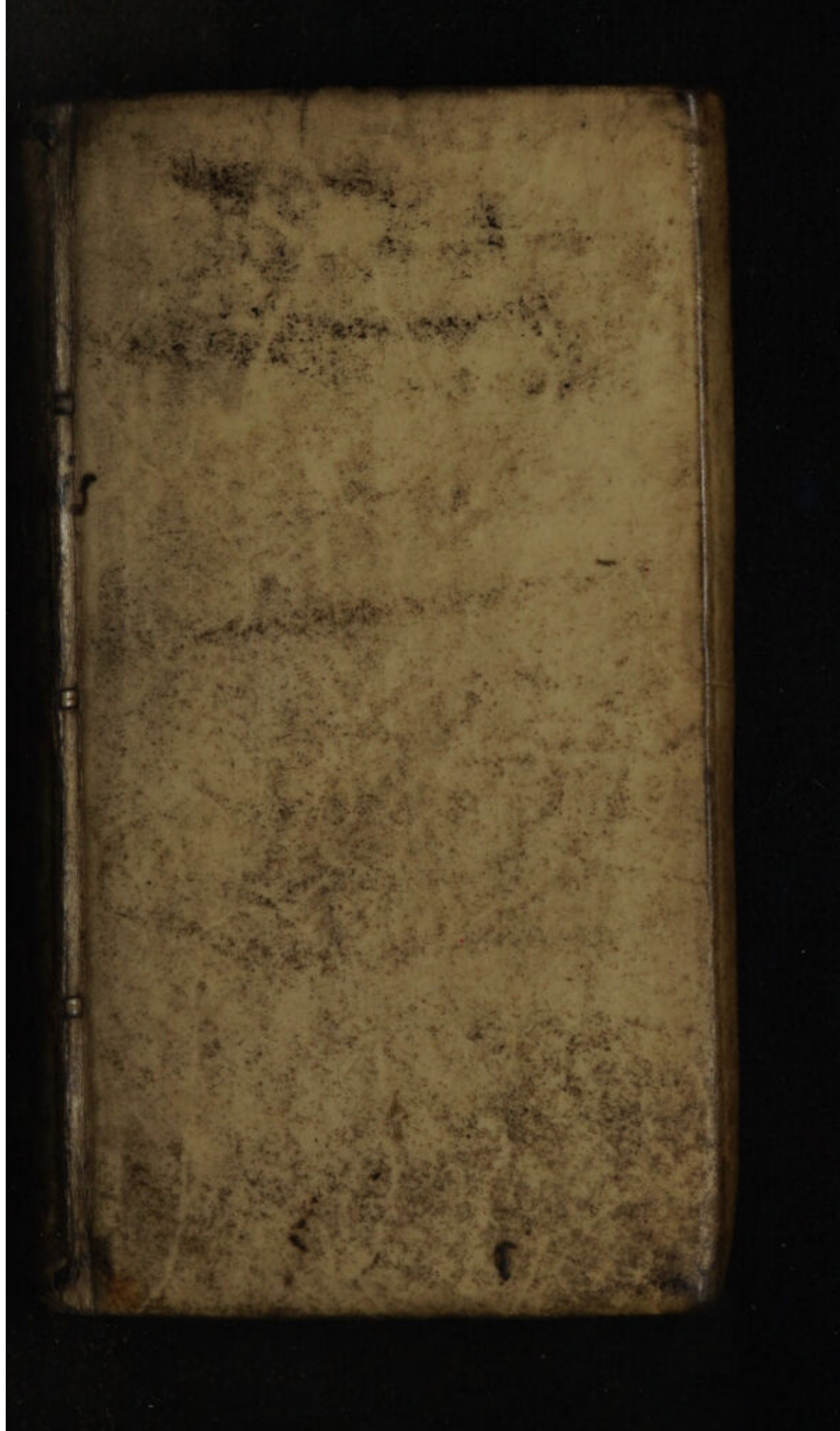
License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

P. Ciacconius
de Triclinio
accedit
Fulvi Ursini
Appendix
et
Hier. Mercurio
de
acubitu antiquo

15104/A

O. xvi. h. 29.

D

Chacon

Ca

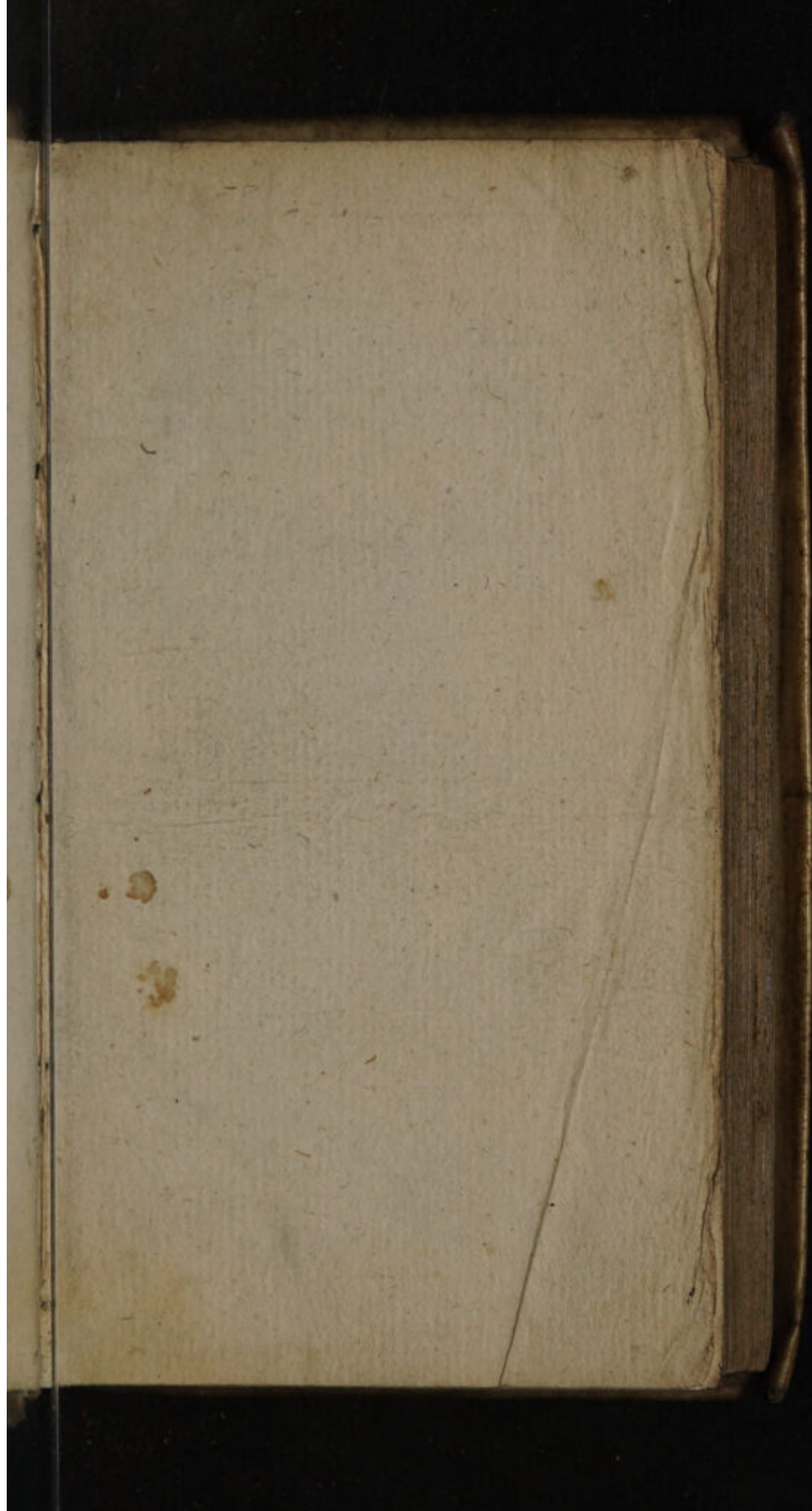
1000

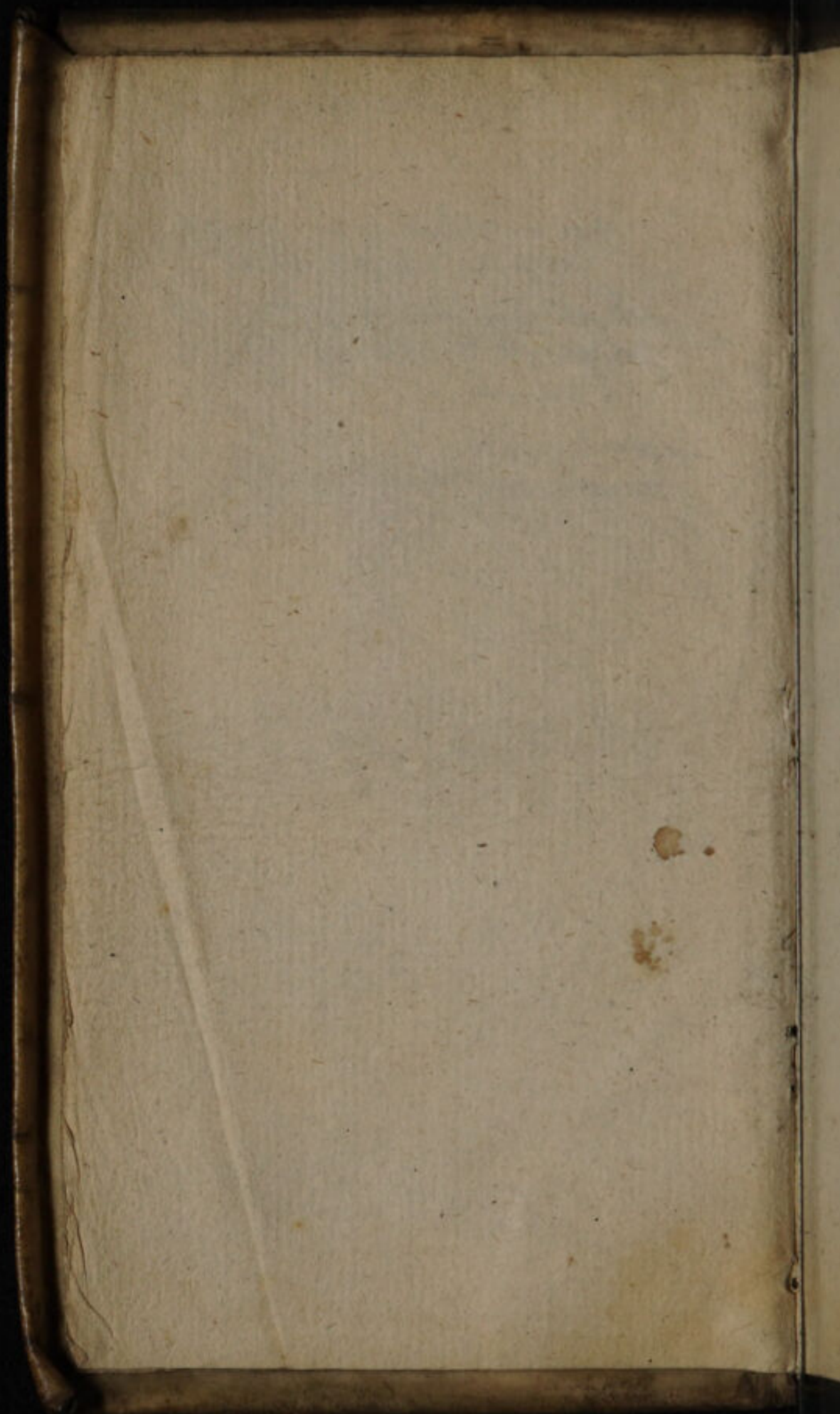
Jules Robin

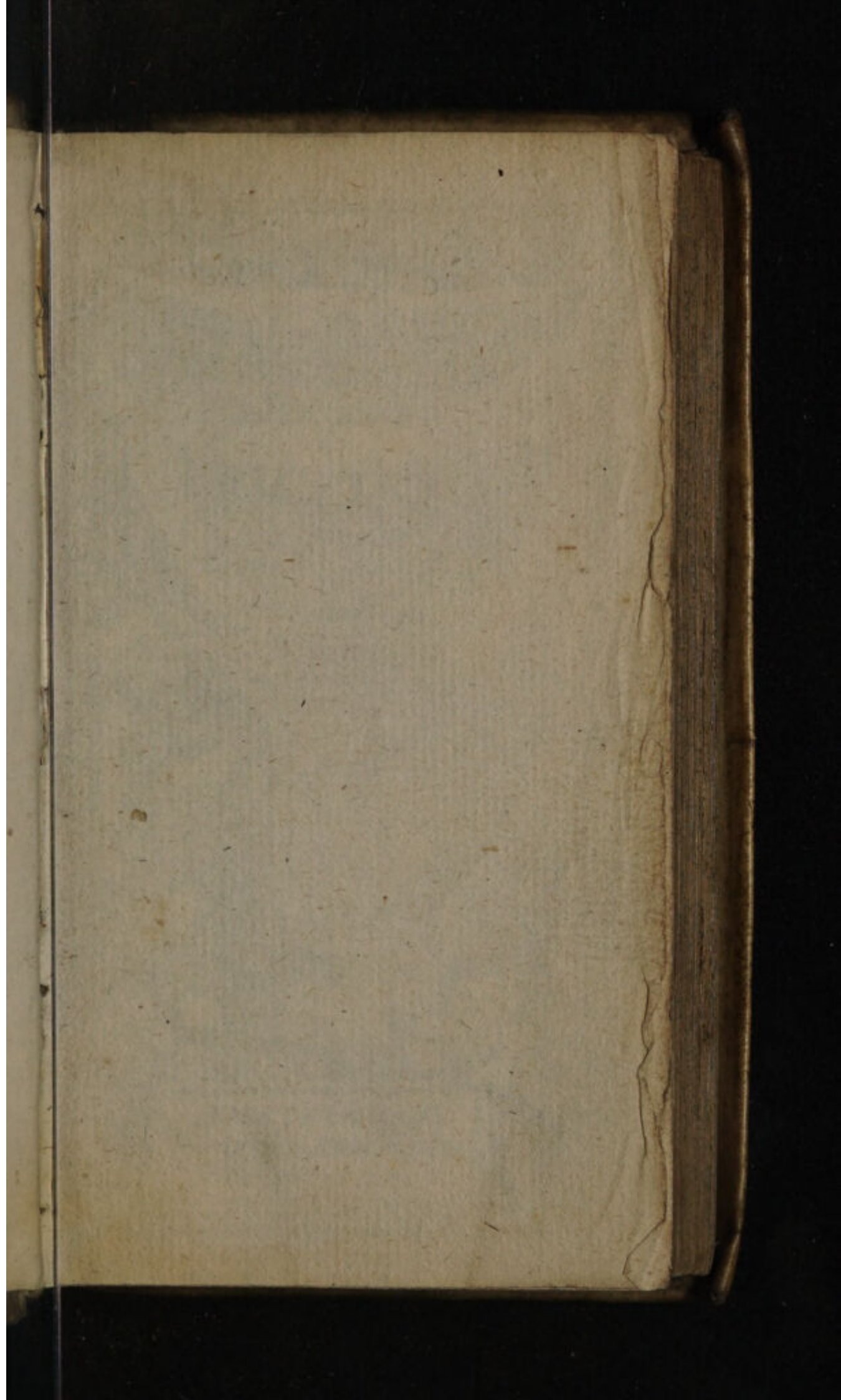
Chacon, né à Tolède en 1524
mort à Rome en 1581.

Sur le lit de table ou de la
manière de prendre les repas
ensemble, chez les anciens -

Vol. qui s'annexe à la collection
des Elzevirs - nombreuses figures.

179919
00

PETRVS CIACCONIVS
TOLETANVS
de

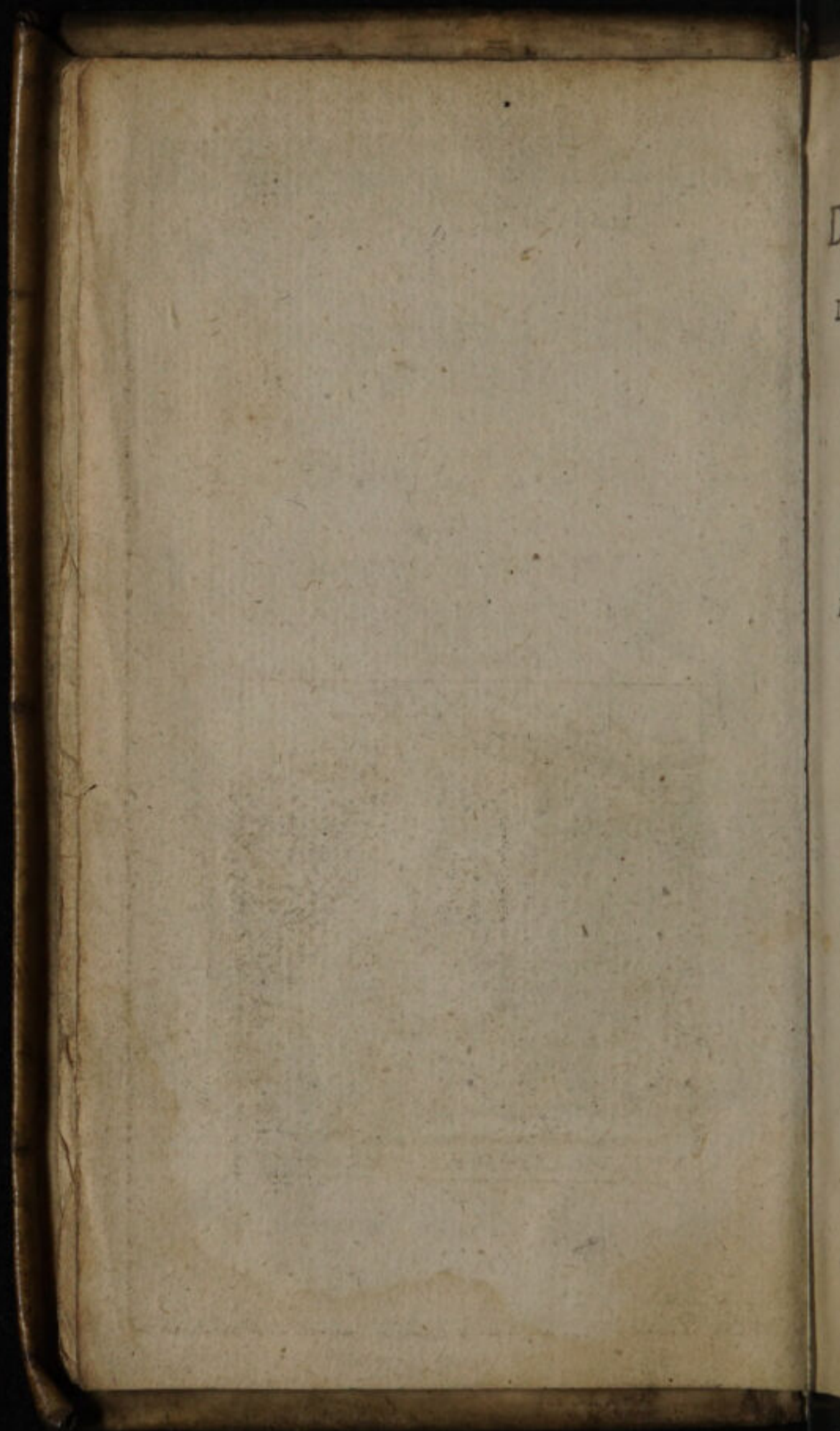
TRICLINIO

sive
de modo convivendi
apud priscos
Romanos.

AMSTELODAMI,
Sumptibus ANDR. FRIS II.
MDCLXIII.

P.P. h.

79376
PETRUS CIACCONIUS
TOLETANVS
DE TRICLINIO

Sive

*De modo convivendi apud priscos Romanos,
& de conviviorum apparatu.*

Accedit

FULVI URSINI APPENDIX,

&

HIER. MERCURIALIS.

De accubitus in cena antiquorum
origine dissertatio

*In his Scriptores veteres quamplurimi explicantur,
& emendantur, nec non res ipse adjectis
aeneis figuris illustrantur.*

OPTIMI CONSULTORES MORTVI

AMSTELODAMI,
Apud ANDREAM FRISIUM. 1664.

*Natalibus, ingenio, Doctrinâ,
atque omni virtutum genere
conspicuis viris*

D. JOANNI

D. HIERON. PETRO

D. BONAVENTURÆ } ab OVERBEKE.

D. ARNOLDO

D. MATTHIÆ FRED. }

Dominis ac fautoribus suis

S.

Facit affectus erga
vos meus, atque
inde à teneris in-
ternos contracta fa-
miliaritas, ut audeam vo-
bis offerre has typographici
* 3 mei

mei laboris primitias, tenues
quidem illas, fateor, & nullâ
ratione pares vel vestris de me
meritis, aut meæ erga vos offi-
ciosissimæ voluntati; fatis ta-
men, ut opinor, superque eas
vobis commendabit præter
offerentis conditionem ani-
mumque ipsa operis materies,
& rerum, de quibus agitur, va-
rietas. Etenim ita naturâ ipsâ
comparatum est, ut quò quis-
que generosior est, eò in studia
antiquitatis feratur magis, a-
veatque scire, quid proximis,
quid superioribus seculis vel
in usu apud suos fuerit, aut re-
ceptum ab exteris sit. Et mi-
sera profectò, nec brutorum a-
nimantium forte multò melior
conditio hominum esset, si
nulla præteritorum aut futuri
cura

es
la
ne
fi-
ca-
pas
er
ni-
es,
va-
osa
uif-
lia
a-
is,
vel
re-
ni-
a-
ior
fi
uri
ra

cura, vitam alioqui fatis bre-
vem & moleſtam, inter ſolos
præſentis fortunæ cancellos
tranſigeremus. quin is mihi
demum ingenui hominis no-
mine tituloque dignus vide-
tur, qui omnem totius univer-
ſi hiftoriam animo complecti-
tur: cujus cum res Romanæ
quoddam quaſi exemplar at-
que compendium ſint; facile,
meo quidem iudicio apparet,
non poenitendos eum in civili
vitâ progreſſus feciſſe, qui il-
lius populi ritus moreſque
probè cognitos habuerit. Ac
de his quidem ego tantò nunc
brevius ago, quod ſciam illis
vos animi, illis fortunæ doti-
bus inſtructos eſſe, ut nemo,
quantum hæc res momenti
ſit, vobis rectius intelligat, aut

Unable to display this page

Unable to display this page

nostræ editioni accideret, cavimus sedulo. Quia autem in adumbrandis nonnullis rebus oppidò infelix eloquentia est, nisi arte juvetur; dedimus operam, ut quicquid verbis representari ab authore per reinaturam minus dilucidè potuit, aut conferre ad antiquitatis notitiam videbatur, id æri incisum oculis subjiceremus: ut jam conqueri de rei obscuritate nisi planè stupidus nemo possit. Sunt autem ea, quæ aliunde desumpta, huic nostræ editioni recens inseruimus ferè hæc: Materia nimirum acroamatum, Mimi, Moriones, Gladiatores, Saltatores, Balnei figura ejusque utensilia. Strigiles Item, Guttique, nec non vasa tam Aretina, quàm Unguentaria, cum Poculis,

culis, instrumentisque Harmonicis, quorum frequens apud veteres usus fuit, & nota inter eruditos figura. *Atque hæc omnia eâ modestiâ & claritate inserta sunt huic operi, ut & suis singula authoribus tribuantur, & nostra à CiacconI, & Ursini verbis, diversitate typi, & hac variationis notâ *** secernantur.*

Porro, quia accumbendi in cenis antiquorum originem, ritumque HIERONYMUS MERCURIALIS brevius aliquantò, sed non minore eruditionis famâ prosequutus est; ex re visum fuit etiam hanc tanti viri dissertationem propter argumenti affinitatem huic operi subjungere, servatâ eâdem, quam ex PATAVINO marmore expressit
Tri-

*Triclinii figurâ : cujus lacunas
& defectum ita Ciacconius sup-
plevit, ut ferè aliam reddidisse
videatur. Nos utrique suam ad
signavimus.*

*Atque hæc sunt, benigne le-
ctor quæ scire tua quam maxi-
mè intererat. Cætera cur ope-
rosius prosequamur causæ nihil
est, quando omnis nostra ambi-
tio non alio tendit, quàm ut tibi
inserviamus. Vale & fave, ut
eâdem alacritate tibi quampri-
mum Magium de tintinna-
bulis, & de Equuleo suppeditan-
di nobis accrescat animus.*

PETRI CIACCONII
TOLETANI

DE TRICLINIO

Sive de modo convivandi apud
Priscos Romanos.

Et de conviviorum apparatu.

Ocus, in quo Romani
olim cibum fumebant,
cenaculum vocabatur. Var-
ro libro iv. de linguâ La-
tinâ. de priscis Romanis : *Ubi cuba-*
bant inquit, *cubiculum* : *ubi cenabant,*
cenaculum vocitabant. Dicebatur &
cenatio. Seneca Epistolâ xci. libro
xiv. *Non enim tecta cenationi epulum*
recepturæ parabantur, & Paulò post.
Utrum tandem sapientiore putas, qui
versatilia cenationum laquearia ita
coagmentat ; ut subinde alia facies at-
que alia succedat, & toties tecta, quo-
ties fercula mutantur : an eum, qui &
alijs & sibi hoc monstrat, quàm nihil

A

nobis

*nobis natura durum, ac difficile impe-
 raverit? Suetonius de domo aureâ
 Neronis: Cenationes laqueatæ tabu-
 lis eburneis versatilibus, ut flores fistu-
 latim, & unguenta desuper spargerentur.
 Præcipua cenationum rotunda,
 quæ perpetuò diebus ac noctibus vice
 mundi circumageretur. Demum vo-
 cabulo à Græcis mutuato triclinium
 appellabatur. Cicero ad Atticum libro
 XIII. epistolâ I. Cum secundis Sa-
 turnalibus ad Philippum vesperi ve-
 nisset, villa ita completa militibus est,
 ut vix triclinium, ubi cenaturus ipse
 Cæsar esset, vacaret. & Vitruvius
 libro. VI. capite V. Tricliniorum, in-
 quit, quanta latitudo fuerit, bis tanta
 longitudo fieri debet. & eodem libro
 capite X. Suetonius etiam in Tibe-
 rio: Ac Miseni cinis è favillâ & car-
 bonibus ad calefaciendum triclinium
 illatus. Quò magis mirandum est,
 Servium eruditissimum grammati-
 cum negare, triclinium cenationem
 ipsam significare: sic enim scribit
 ad*

ad illud Æneidis 1. *Aurea composuit sponda. Antiqui stibadia non habebant, sed stratis tribus lectis epulabantur unde triclinium sterni dicitur, sic & Cicero: Sterni triclinia, & in foro sterni iubebat; unde apparet, errare eos, qui triclinium dicunt ipsam basilicam, vel cenationem. hæc ille. Apud Græcos verò οἶκος dicebatur, & à numero lectorum, qui in eo sterni possent, οἶκον τετράκλινον, πεντάκλινον, ἑξακλινον, δεκάκλινον, ἑκατοντάκλινον, &c. appellabatur, Polluce teste. In his cenaculis, sive cenationibus, sive tricliniis Romani veteres sedentes cenare soliti erant. Servius Æneidis 1. ad illud: *Regifico luxu: Romani*, inquit, & duobus tantum cibis utebantur, & in atrijs edebant sedentes: Unde Iuvenalis.*

—quis fercula septem
Secretò cenavit avus.

Et Virgilius,
Perpetuis soliti patres considerare
mensis.

4 PETRI CIACCONII

Idem Servius *Æn. viii.* Perpetuis, inquit, mensis, id est, longis, ad ordinem ex æquatis sedentium: majores enim nostri sedentes epulabantur; quem morem habuerunt à Laconibus, & Cretensibus, ut Varro docet in libris de gente Pop. Rom. in quibus dicit quid à quaque traxerint gente per imitationem. Plutarchus verò in Catone refert, eum post rem in Pharsaliâ infelicitè gestam numquam accubantem, sed sedentem cibum sumpsisse luctus causâ ejus verba sunt: ἐδείπνεν ἡ καθήκοντα ὡς ἡμεῖς τὸ κατὰ φύσιν φάσκαλον ἐγνώστῃσαν καὶ ἔπειτα τῷ λοιπῷ προσέθηκε πένθος τὸ μὴ κατακλιθῆναι πᾶσι καθ' ὅδων. Isidorus libro *Etymol. xx. capite xi.* Sedes, inquit, dictæ, quoniam apud veteres Romanos non erat usus accumbendi, unde & considere dicebantur. Postea, ut Varro ait in libro de vitâ Populi Romani viri discumbere cœperunt, mulieres sedere: quia turpis visus est in muliere accubitus. Confirmat hoc Isidori dictum Val. Max. lib. *ii. cap. i.* his verbis: Apud
anti-

antiquos feminae cum viris cubantibus
sedentes cenitabant, quae consuetudo ex
hominum convictu ad divina penetra-
vit: nam Iovis epulo ipse in lectulum: Iu-
no & Minerva in sellas ad cenam invi-
tantur, quod genus severitatis aetas no-
stra diligentius in Capitolio, quam in
suis domibus servat: videlicet, quia ma-
gis ad rem pertinet, dearum, quam mu-
lierum, disciplinam contineri. Pueri et-
iam nobiles sedentes, non accuban-
tes, quod delitiosum habebatur, cena-
bant. Cor. Tac. lib. xiii. de Neronis
tempore loquens: Mos habebatur, in-
quit, principum liberos cum ceteris idem
aetatis nobilibus sedentes vesci in conspe-
ctu propinquorum, propria & parcio-
re mensa & Suet. in Claudio: adhibebat
omni cenae & liberos suos cum pueris,
puellisque nobilibus, qui more veteri ad
fulcra lectorum sedentes vescerentur. Ve-
rum ipsius etiam Varronis tempore
feminas accubantes cenare solitas,
Cicero est testis, in cuius convivio
Cyteris accubuit, ut ipse refert Ep. ad

6 PETRI CIACCONII

Pærum libro ix. & Ovidius libro i.

Elegiâ iv. cùm scribit:

*Cùm premet ille torum, vultu comes
ipsa modesto*

Ibis, ut accumbas.

Suetonius de Imperatore Cajo Caligulâ: *Cum omnibus sororibus suis stupri consuetudinem fecit, plerique convivio singulas infra se vicissim collocabat, uxore supra cubante.* Id quod in multis marmoribus expressum Romæ passim videmus. Postquam igitur non jam sedentes, sed accubantes omnes cenabant, lectos non dissimiles illis, in quibus dormiebant, facere cœperunt, quos *tricliniorum*, sive *tricliniæ*, aut etiam *discubitorios* appellabant, ad differentiam videlicet *cubicularium*, quorum meminit Cicero libro ii. de Divinatione, cùm scribit: *Quidam somniavit, ovum pendere è fasciâ lecti sui cubicularis, &c.* Namque tam *tricliniæ*, quàm *cubicularis* lectos inde principio dictos, ait Varro, quodd ex lectis herbis,

bis, aut stramentis fierent ante usum
 tomenti: quamquam aliorum opinio-
 nem non improbet, qui eam vocem
 à Græcis ductam volunt, qui λέκτρον
 dicunt. Hi *tricliniorum lecti* (sic e-
 nim eos appellat Cicero libro iv. in
 Verrem, cùm scribit: *Iam non quæ-
 ro unde tantam Melitensem vestem ha-
 bueris, unde quinquaginta triclinio-
 rum lectos*) magnâ ex parte è ligno
 precioso erant adfabrè facti, aut te-
 studinum sectis laminis, ebore, ar-
 gento, atque etiam auro vestiti, aut
 etiam solidi. Plinius libro sexto de-
 cimo capite xliiii. *Quæ in laminas
 secantur, quorumque operimento vestia-
 tur alia materies, præcipua sunt, ce-
 drus, terebinthus, aceris genera, bu-
 xum, &c. Excogitatæ sunt, & ligni
 bractææ. nec satis; cœperunt animalium
 cornua & dentes secari, lignumque ebo-
 re distingui, mox operiri. Placuit dein-
 de materiem & in mari quæri. Testudo
 in hæc secta. Nuperque portentosis in-
 geniis principatu Neronis inventum, ut*

pigmentis perderet se, plurisque veniret imitata lignum. Sic lectis pretia quæruntur, sic terebinthum vinci iuvat, sic cedrum pretiosius fieri, sic acer despici. Modò luxuria vero fuerat contenta ligno, jam lignum etiam è testitudine facit. Idem lib. ix. cap. xi. Testudinum putamina secare in laminas, lectosque, & repositoria iis vestiri Carbilins Pollio instituit. Refert verò Macrobius libro iii. cap. xiii. ex indice cenæ Metelli Pontificis Maximi, quo die Lentulus Flamen Martialis inauguratus est, triclinia lectis eburneis strata fuisse. Plinius item lib. xxxiii. cap. xi. Lectos verò mulierum, inquit, jam pridem totos operiri argento, & triclinia quædam, quibus argentum addidisse primus traditur Carbilins Pollio eques Romanus non ut operiret, aut Deliacâ specie faceret, sed Punicanâ. Dein & aureos fecit, nec multò post argentei Deliacos imitati sunt. Eos ex argento solidos Heliogabalum Imperatorem habuisse refert Lampridius: Hunc inquit, solido

*solido argento habuisse lectos & triclini-
nares & cubiculares. Sed multò ante
eos aureos jam in usu fuisse, refert
Plin. lib. xxxvii. cap. ii. cùm scribit
Gn. Pompejum in tertio triumpho,
quem de Piratis Asiâ & Ponto duxit,
lectos tricliniarios tres ex auro tran-
stulisse. Hinc Virgilius Æneidis vi.*

*— Lucent, inquit, genialibus altis
Aurea fulcra toris.*

Pedes quibus lecti fulcirentur, & ful-
cra ex ligno, ære, aut etiam argen-
to erant. Terentius in Adelphis: *Le-
ctulos in sole iligneis pedibus faciendos
dedit, ubi potetis vos.* Plin. lib. xxxiv.
cap. x. *Antiquissima æris gloria Delia-
co fuit, mercatus in Delo conceleberrante
toto orbe, & ideo cura officinis triclinio-
rum pedibus, fulcrisque ibi prima nobi-
litas æris.* & eodem lib. cap. iii. *Tricli-
nia ærata abacosque & monopodia Cn.
Manilius Asiâ devictâ primum inve-
nisse triumpho suo, quem duxit anno Vr-
bis DLXvii. L. Piso auctor est. Antias
quidem L. Crassum hæredem L. Cras-*

IO PETRI CIACCONII

si oratoris multa etiam triclinia ærata, vendidisse. Cicero etiam in Verrem, iv. & Livius libro xxix. æratos lectos dixere. Sed fulcris quosdam lectos caruisse ostendit Varro libro vii. de linguâ latinâ his verbis: Quod si esset analogia sequenda in supellectile, omnes lectos haberemus ad unam formam & aut cum fulcro, aut sine eo. Pedes verò lectorum partim rotundos, & tornatos, partim aliâ atque aliâ formâ effictos in marmoribus Romæ videmus. Hi discubitorii lecti interdum unum tantum cubantem capere poterant, tribusque ex partibus pluteis muniiebantur, ut in plerisque domibus paulò lautioribus nunc Romæ sunt, & in antiquis marmoribus sculpti cernuntur, Scimpodia, græco nomine dicti. Hesychius: σκιμπώδιον, inquit, ὅτελές κλινίδιον, μονοκίπρον. Gellius libro xix. capite x. Offendimus eum cubantem in scimpodio Græciensi: interdum duobus accubantibus locum præbebant, cujuscmodi non pauci

ci ex illâ antiquitate Romæ visuntur in quibus vir & uxor accumbentes cenant. Fiebant verò variâ formâ, sed plurimum quadrati, longi paulò amplius quàm statura sit hominis, lati ut quattuor aut quinque in eis commodè cubare possent, ut paulò inferius ostendam. Licet autem variâ formâ essent, in eodem tamen triclinio pares omnes erant & materiâ & altitudine, & figurâ. Varro libro 8. de linguâ latinâ: *Nemo, inquit, facit triclinii lectos, nisi pares & materiâ, & altitudine, & figurâ, & rursus eodem libro. Nam ut qui triclinium construxerunt, siquidem lectum de tribus unum imparem posuerunt, aut de paribus nimium aut parum produxerunt unum, corrigimus ad consuetudinem communem, & ad aliorum tricliniorum analogias, sic &c.* Ceterum posteaquam mensæ citreæ, quæ rotundæ erant in maximo pretio apud omnes esse cœperunt, pro tribus lectis *stibadium* faciebant, quod à similitu-

dine signæ litteræ Græcæ, quæ hac
formâ scribebatur C, signa appella-
runt. Martialis libro xiv. de stibadio:

Accipe lunata scriptum testudine signa.

Octo capit, veniat quisquis amicus erit.

Et libro x. (Lupum.

Septem signa capit, sex sumus, adde

Lampridius etiam, de Croco, inquit,

signa stravit, cum summos viros invi-

tasset ad prandium. Dixi hos lectos

stibadia etiam vocari, quibus anti-

quos Romanos caruisse Servius scri-

bit, ut supra retuli. Plinius minor li-

bro v. Epistolarum. *In capite,* inquit,

stibadium candido marmore vite pro-

regitur, è stibadio aqua velut expressa

cubantium pondere siphunculis effluit,

cavato lapide suscipitur. Hæc stibadia

à numero hominum, quos capiebant

nomina sortiebantur, ut hexaclina si

sex, heptaclina si septem caperent,

dicerentur. Martialis libro ix. in

Mamurram: (clinon,

Et testudineum mensus quater hexa-

Ingemuit citro non satis esse suo.

Sigma,

Sigma, five *stibadium* depictum vidimus in antiquissimo Virgilii codice Vaticano, & expressum in marmore quod est ad S. Chrysogonum Romæ. Porro lecti altiores magnorum hominum erant, illustriorumque personarum. Virgil. *Æneidis* 11.

Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto.
Et libro VI.

— *Lucent genialibus altis*

Aurea fulcra toris.

Itaque ad eos gradibus ascendebant. Varro lib. IV. de lingua latinâ. *Quâ simplici scansione scandebant in lectum non altum, scabellum: in altiore, scamnum: duplicata scansio gradus dicitur.* & libro VII. *Quod si esset sequenda analogia in supellectile, omnes lectos haberemus domi ad unam formam: & aut cum fulcro, aut sine eo: nec tantum ad tricliniarem gradus, non item ad cubicularem.* Contra verò humiles lecti minus honesti erant; unde Valer. Maximus libro VII. cap. V. ex Cicerone in Oratione pro Murænâ hujusmodi
histo-

Unable to display this page

ro libro IV. de linguâ latinâ. Juvenalis Satyrâ V.

*Tertia ne vacuo cessaret culcita lecto,
Una simus ait.*

Culcitæ verò, quoniam initio ex tortis herbis fiebant, *tori* sunt appellatæ. Varro libro I. de vitâ Populi Romani, quod frontem, inquit, *lecticæ* sternebant ex herbâ *tortâ*, appellatum *torum*: hoc, quod injicitur etiam nunc *toral* dicitur. Idem scribit aliquoties Servius. Hinc Virgilius *Æneidis* V.

Ut viridante toro confederat herbæ.

Dicebantur & *pulvinaria*, sive *pulvini*. Ovidius libro II. de Ponto, Elegiâ II.

*In columis conjux sua pulvinaria
servat.*

Et Apulejus libro X. Quattuor Eunuchi pulvinis compluribus ventosè tummentibus, plumâ delicatâ, terrestrem nobis cubitum perstruunt. *Culcitis*, sive, *toris*, aut *pulvinis* apud priscos Romanos *hædinæ* pelles iniiciebantur, iisque semper pro *stragulis* usum

Cato-

Catonem Majorem refert Valerius Maximus lib. iv. cap. iiii. Atque ex eâ antiquitate Ælius Tubero Stoicus Philosophus, & priscis moribus vivens, pelles hœdinas pro stragulis in epulo publico, ut diximus, repetebat. Has postea stragulæ vestes excipere, quæ, quod *toris* injicerentur, *toralia* dicebantur; ut ex Varrone jam retuli. Idem libro iv. de linguâ latinâ: *Toral*, inquit, *quod ante torum*. & Nonius Marcellus: *Toral*, & *toralium stragulum est*. Horatius libro xii. Epistolarum epistolâ v.

— *Ne turpe toral, ne sordida mappa
Corruget nareis.*

Et libro Sermonum ii. Satyrâ iv.
Et tyrias dare circû illota toralia vestes.
Appellabantur & vocabulo Græco, *peristromata*. Varro libro iv. de linguâ latinâ: *Græca sunt peristromata, & peripetasmata: sic aliud aliquid, item convivii causâ*. Cicero Philip. ii. *Conchyliatis Cn. Pompeji peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres*. Athenæus lib. v. *πάνταις ἢ ταῖς κλίναις*
ἀμ-

ἀμφὶ ταῖς ἀλγυαῖς ἐπέσρωντο τὴν πρῶ-
της ἐρέας, ἣν περὶ σπώματα ποικίλα Δρα-
πεπὴ ταῖς τέχναις ἐπλήρω. Erant ea pur-
purea, majorique ex parte textili o-
pere, sive acu picta. Martialis:

*Babylonica picta superbè tecta,
Semiramia, quæ variantur acu.*

Et apud Plautum:

*Ita vestra ego latera loris faciam, ut
validè varia fient,*

*Ut ne peristromata quidem æquè picta
sint Campanica, (quæ tapetia.*

*Neque Alexandrina belluata, consuta-
Virgilius Æneidis i. (ventus*

*Iam pater Æneas, & jam Trojana ju-
Conveniunt, stratoque super discumbi-
tur ostro. Et, — Frequentes*

Convenere toris jussi discumbere pictis.

Cicero Verrin. iv. Per triennium isti

*Lamia nobilis mulier plena domo tela-
rum stragulam vestem confecit, nihil nisi
conchylio tinctum. Et Tusculanâ v. Col-*

*locari, inquit, jussit hominem in aureo
lecto strato pulcherrimè textili stragulo,
magnificis operibus picto. Virg. Æn. i.*

At

*At domus interior regali splendida
luxu.*

*Inferuitur, mediisque parant convi-
via tectis,*

Arte laboratae vestes, ostroque superbo.
Varro Cato, vel de liberis educan-
dis: Etenim nulla, quæ non didicit pin-
gere, potest benè judicare quid sit benè
pictum à plumario, aut textore in pul-
vinaribus plagis. His stragulis inii-
ciebantur pulvini tricliniæ dicti.
Itali Cossinos vocant. Varro libro
VIII. de linguâ latinâ. Quis facit
mappas tricliniæ non similes inter se?
quis pulvinos? Hos à plumis ita appel-
latos tradit Varro libro IV. de linguâ
latinâ, his verbis: Posteaquam transie-
runt ad culcitas, quòd in eas acus, aut
tomentum, aliudve quid sternebant, ab
inculcando culcita dicta, ac quidquid
insternebant, à sternendo siragulum ap-
pellabant. Pulvinum vel à pollulis
declinarunt. In marmoribus verò Ro-
manis plurimis accubantes pulvinis
cubito innixos videmus.

Mar-

Accubantes cubito pulvinis innixi.

Martialis libro III.

*Cubitis trudit hinc & inde convivas
Effultus ostro, sericisque pulvinis.*

Athenæus lib. IV. ὥστε τῶν ξένων ἐνίχες
τῶν παρὰ ληψθέντων ὀκνεῖν τὰ αἰκῶνα
ἐπὶ τὰ περὶ κεφάλαια ἐρείδειν. Lectis
opere & materiâ pretiosis, superbis-
que & magnificis vestibis instratis,
pares adhibebantur mensæ, aut mul-
tò etiam pretiosiores, ex citro enim
arbore magnâ ex parte constabant,
quæ quanto in pretio haberetur,
unus Plinii locus facilè ostendet. is
enim libro XIII. capite xv. de men-
sis citreis ita scribit: *Atlas mons pe-
culiari proditur silvâ, de quâ diximus.
Confines ei Mauri, quibus plurima ar-
bor cedri, & mensarum insania, quas
feminæ viris contra margaritas rege-
runt. Exstat hodie M. Ciceronis in illa
paupertate, & magis mirum est, illo
ævo emptæ HS. X. Memoratur & Gal-
li Asinii HS. XI. venundatæ sunt &
duæ à Iuba Rege pendentes, quarum al-
teri pretium fuit HS. XV. alteri paulò
minus.*

minus. Interiit nuper incendio à Cethegis descendens HS. XIV. permutatâ latifundii taxatione, si quis prædia tanti mercari malit. Magnitudo amplissima adhuc fuit unius commissæ ex orbibus dimidiatis duobus à Rege Mauritaniæ Ptolemæo, quattuor pedum & semipedis crassitudine quadrantali, majusque miraculum in eâ est artis, quam potuisset esse naturæ. Solidæ item à Nomio Ti. Cæsaris liberti cognomen trahentis, tribus sicilicis infra quattuor pedes, totidemque infra semipedem crassitudinis. Quâ in re non omittendum videtur Tiberio Principi mensam quattuor pedes sextante sicilico excedentem sescuncialis operimento laminæ vestitam fuisse, cum tam opima Nomio liberti ejus esset: hujus materia erat tuber, hoc est radicis vitium. Hæc Plinius. cujus locum quantum ad notas nummorum attinet, ut in vulgaris libris legitur, retuli; reliqua ut ex manuscriptis codicibus, & ex
con-

coniecturâ mihi corrigenda visa sunt, posui. Ceterum in notarum explicatione toto cælo mihi videtur errasse Budæus, vir alioqui doctissimus. Is enim libro III. de asse HS. X. & HS. XV. sestertia decem, & sestertia quindecim, hoc est, ducentos quinquaginta, & trecentos septuaginta quinque aureos coronatos interpretatur, cùm hac summâ non solum *latifundium*, quod Plinius ait; sed neque prædiolum, aut, ut appellat Horatius, *Angulus*, illis temporibus emi posset; atque eò magis miror Budæum, quòd videam, eum legisse Tertullianum, qui libro de Pallio hunc locum à Plinio, ut pleraque alia in eo libro mutuatus, sic scribit: *Adigo cauterem ambitioni, quâ M. Tullius quingentis millibus nummum orbem citri emit, quâ bis tantum Asinius Gallus pro mensâ eiusdem Mauritaniæ numerat. En quantis facultatibus æstimavere ligneas maculas?* Igitur Asinius Gallus citream mensam

sam HS. x. hoc est decies festerium
 mercatus est, non decem festeriis;
 ut Budæus censet. De Ciceronis ve-
 rò mensâ, ut Plinio cum Tertulliano
 conveniat, legerem, *empta HS. D.*
 hoc est festeriis quingentis, sive
 quingentis millibus nummum. Ani-
 madverti enim aliquoties in veteri-
 bus libris, D, pro, x, poni, quia, D,
 prima littera esset numeri decem,
 qui, x, notatur. Ciceronis ergo ci-
 trea mensa æstimari debuit XII. MD.
 aureis coronatis, Asinii verò XXV. M.
 neque hoc mirabitur, qui legerit
 apud Martialem libro XIV. in lem-
 mate, MENSÀ CITREA:

*Accipe felicitis Atlantica munera sil-
 vae:*

*Aurea qui dederit dona, minora
 dabit.*

Et Senecam, qui libro XII. de
 Beneficiis capite x. *Video, inquit, istic
 mensas, & æstimatum lignum Senato-
 rio censu, eò pretiosius, quò illud in plu-
 res nodos, arboris infelicitas torfit.*
 (Porro

(Porro Senatoris censum duodecies centena millia nummum fuisse, hoc est, aureorum scutatorum xxx. m. ex Suetonio in Augusto omnibus notum est: *Senatorium, inquit, censum Augustus ampliavit, ac pro octingentorum millium summâ duodecies sestertium taxavit, supplevitque non habentibus.*) Magis verò mirabitur, Senecam ipsum Stoicum Philosophum ob vitæ integritatem inter omnes ad instituendum Neronem principem electum. qui initio libri de tranquillitate vitæ scripserat, nisi fortè hæc verba Sereni sunt Senecam consultantis, non ipsius Senecæ: *Tenet me summus amor parsimonie. Placet minister incultus, & rudis vernula, argentum grave rustici patris sine ullo nomine artificis, & mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones vitati nota; sed in usum posita, quæ nullius convivæ oculos, nec voluptate moretur, nec accendat*

cendat invidiâ. Qui hoc, inquam,
scripserat, quingentas tamen ipsum
mensas citreas habuisse pedibus
eburneis, & inter se pares, in qui-
bus ipse cenabat, auctor est Dio
Cassius, his verbis in Nerone: πεν-
τακσίς τριπόδας κεδρίνξ ξύλῃ ἐλεφαν-
τόποδας ἴσῃς ἢ ὁμοίς εἶχε, ἢ ἐπ' αὐτῶν
ἕστᾱτο.

His mensis coronæ argenteæ, au-
 reæ, interdum & gemmis distinctæ
 addebantur. Scævola *in lege qui uxori*
ff. de auro & argento legato cūm
 dixisset: *Perveniamus ad gemmas in-*
clusas argento, auroque, subjungit:
Sed & in coronis mensarum gemmæ co-
ronis cedent, & hæ mensis. Mensæ
 primūm fiebant quadratæ, postea
 rotundæ in usu esse cœperunt, unde
 poëtæ illas *quadrās*; has *orbes* vo-
 cant. Virgilius *Æneidis VII.*

Et violare manu, malisque audaci-
bus orbem

Fatalis crusti, patulis nec parcere
quadrīs.

B

Festus:

Festus : *Escariæ mensæ quadratæ vocantur, in quibus homines epulantur.* Varro libro iv. de linguâ latinâ. *Mensam escariam cibillam appellabant, ea erat quadrata, ut etiam nunc in castris à cibo cibilla dicta, postea rotunda facta.* Hæc Varro, apud quem in manuscriptis libris non *cibilla* legitur, sed *cilliba*. ut apud Festum etiam in vulgatis libris est : *Cillibæ mensæ rotundæ.* Sequitur apud Varronem : *Et quod quæ à nobis media, à Græcis μέσα, mensa dici potest; nisi etiam quod ponebant pleraque in cibo mensa.* *Mensæ etiam appellabantur epulæ mensis appositæ.* Pollux, τραπεζας ὃ ἐκάλουν ἢ τὰ σιτία τὰ ἐπ' αὐτῶν πθέμενα. quo sensu Virgilius *Æneidis* i. dixit :

Postquam prima quies epulis, mensæque remota.

Nam sequitur :

Dixit & in mensâ laticum libavit honorem.

Non ergo mensæ ipsæ remotæ fuerant,

rant, sed epulæ illis impositæ. Hæ mensæ aut uno tantum pede fulciabantur, & *monopodia* erant, in deliciis quondam habita. Livius libro xxix. *Luxuria*, inquit, *peregrinæ origo ab exercitu Asiatico in vecta in Urbem est, ii primum lectos æratos, vestem, stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tunc magnificæ supellectilis habebantur, monopodia & abacos Romam advexerunt. Tunc psalteria, sambucistriaque & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis. Meminit & Plinius libro xxxiv. capite iiii. Aut duobus pedibus nitabantur, bipedes dictæ, quales in marmoribus Romæ expressas videmus. Martialis libro xii.*

Ibat tripes grabatus, & bipes mensa. Sed tripedes frequentius erant, ut ex iisdem marmoribus discimus, & ex quingentis illis, quas habuisse Senecam Dioni credimus, quamquam eas parsimonix signum fuisse ostendere videatur Horatius,

cùm scribit. I. libro Sermonum,

— modo reges atque tetrarchas
Omnia magna loquens, modo sit mi-
hi mensa tripes &

Concha salis puri, & toga quæ defen-
dere frigus

Quamvis crassa, queat.

Hæ lineis mantilibus sternebantur.

Virgilius Æneidis I.

Dant famuli manibus lymphas, Ce-
reremque canistris

Expediunt, tonsisque ferunt mantilia
villis.

ad quem locum Servius: Constat,
inquit, majores mappas habuisse vil-
losas, mantilia verò à manibus. Mar-
tialis libro XIV. in lemmate, Gausa-
pa villosa, vel mantile

Nobilius villosa tegant, tibi lintea
citrum,

Orbibus in nostris circulus esse potest.
Varro libro V. de linguâ latinâ:
Mantelium, quasi manuterium, ubi
manus terguntur. Erant nihilominus
& mappæ, quibus manus tergeren-
tur,

tur, *tricliniæ* appellatæ. Varro libro VIII. de linguâ latinâ. *Quis facit mappas tricliniæ non similes inter se?* Horatius libro I. Epistolarum.

— *ne sordida mappa*

Corruget nares.

Plinius libro XIX. capite I. cùm de lino agit: *Inventum*, inquit, *est tam quod ignibus non absumeretur. Vivum id vocant*, ardentesque in focis conviviorum ex eo vidimus mappas sordibus exustis splendescere igni magis quàm possent aquis. Has plerumque convivæ ipsi domo afferebant. Martialis libro XII. de Hermogene fure mapparum maximo:

Attulerat mappam nemo, dum furta timentur,

Mantile è mensâ surripit Hermogenes.

Et paulò post:

Ad cenam Hermogenes mappam non attulit unquam

A cenâ semper retulit Hermogenes.

Atque hæc de mensis. Erant verò & repositoria sive abaci quibus argentum exponerent non vilioris materiæ, aut operis quàm mensas, aut lectos diximus. Plinius lib. xxxiii. capite xi. Cornelius, inquit, Nepos tradit ante Syllæ victoriam, duo tantum triclinia Romæ fuisse argentea. Repositoriis argentum addi suâ memoria cæptum Fenestella dicit, qui obiit novissimo Tiberii Cæsaris principatu. Sed & testudinea tum in usum venisse. Antè se autem paulò lignea, rotunda, solida, nec multò maiora, quàm mensas fuisse. Se quidem puero quadrata & compacta, aut acere operata, aut citro cæpisse. Mox additum argentum in angulis lineasque per commissuras. hæc Plin. Reponebantur in his dapes priusquam mensis inferrentur. Plinius eodem libro. Jam verò, inquit, & mensas repositoriis imponimus & ad sustinenda obsonia interrādimus latera, & interest quam plurimum limâ perdiderit. Ex-
pone-

ponebantur etiam in his lances, & vasa omnis generis, argentea, atque aurea, pura, aut cælata, vel etiam gemmis distincta, murrhina, crystallina, gemmea, nec non ærea, aut Corinthia, aut excellentium artificum cælo fabrefacta: de quibus singulis, eorumque immensis pretiis ex Plinio & aliis pauca dicemus. Ac de argento quidem (sic enim appellabant argenteum mensarum apparatus: Ut apud Virgilium Æneidis 1.

*Ingens argentum mensis, cælataque
in auro*

Fortia facta patrum.

quemadmodum & auri appellatione aurea vasa contineri scribit Scævola in lege qui uxori ff. de auro & argento legato. *Auro*, inquit, *legato vasa aurea continentur, & gemmis gemmea*) illud satis fuerit referre, quod Plinius scribit loco à me supra citato: *Africanus cum de Pœnis triumpharet IIII. M. CCCCLXX. M. pondo*

Unable to display this page

multi eas conservi ejus inferrent, aut quibus cenantibus? Eam lancem quingentarum librarum, non habitâ manupretii ratione, sed argenti tantum, quinque ferè aureorum scutorum millibus æstimare possis. Meminit ejus & Tertullianus libro de Pallio his verbis, cùm de citreis mensis multa dixisset: Drusillanus equidem servus Claudii quingenariam promulsidem ædificat, suprascriptis fortassean mensis necessariam: cui si officina extructa est, debuit & triclinium. hæc ille. Verùm hanc insaniam in immensum augent vasorum manupretia à Plinio his verbis eodem loco relata: Nec copia tantum argenti furuit vita (sic enim fortasse legendum) sed validius etiam manupretiis, idque jam pridem, ut ignoscamus nobis. Delphinos quinis millibus HS. in libras emptos C. Gracchus habuit. L. vero Crassus orator duos scyphos Mentoris artificis manu cælatos sestertiis centum. Constat eundem VI.

millibus HS. in libras singulas vasa em-
pta habuisse. hucusque Plinius. Grac-
chus igitur quatuordecim ferè ar-
genti libras manupretii nomine pro
singulis libris argenti dedit. libra
enim tunc CCCXXXVI. nummos fester-
tios habuit. L. vero Crassus adhuc
amplius decem & octo libras. nam
Mentoris duos scyphos, hoc est par-
va pocula, tribus ferè scutatorum
millibus æstimes licet. Sequitur
apud Plinium: *Et Pytheas, cujus duæ
uncie viginti* (sive ut in V. C. legi-
tur x.) *venire.* Quo loco, si verè
legitur, *duæ uncie*, & x. talenta
intelligemus. propterea quòd de re-
bus Græcis agitur, has Pythæ ar-
tificis duas uncias sex millibus scu-
tatorum æstimabimus. & de cæla-
turis quidem multa Plinius libro
xxxiii. capite xii. Sed hoc præci-
puum: *Zopyrus Areopagitas, &
iudicium Orestis in duobus Scyphis cæ-*
lavit HS. xii. æstimatis. quæ notæ si
duodecies sestertium designant, tri-
ginta

ginta scutatorum millia conficiunt. Sin verò, quoniam de Græcis ibi sermo est, λ. xii. id est talenta duodecim, est legendum, scutati sunt vii. m. cc. De reliquis verò vasis Cicero Verrin. iv. *Exponit, inquit, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro: quæ ut mos est regibus, & maximè in Syriâ, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex unâ gemmâ prægrandi, trulla excavata manubrio aureo. Plinius libro xxxvii. capite ii. de Pompeii triumpho: Transtulit vasa ex auro, & gemmis abacorum novem. & in procemio libro xxxiiii. Nec hoc fuit satis: turba gemmarum potamus, & smaragdis teximus calices, ac temulentiae causâ tenere Indiam iuvat, & aurum jam accessio est. De murrhinis autem Plinius eodem loco: Eadem victoria primum in urbem murrhina induxit. Primus Pompejus sex pocula ex eo triumpho Capitolino Jovi dicavit: quæ protinus*

ad hominum usum transiere, abacis
 etiam, escariisque vasis inde expetitis.
 Excrescitque in dies rei luxus murrhi-
 no LXXX. sestertiis empto (hoc est scu-
 tatorum duobus millibus) capaci
 planè ad sestarios tres calice. Potavit
 ex eo ante hos annos consularis ob amo-
 rem abroso ejus margine, ut tamen in-
 juriâ illâ pretium auget: neque est
 hodie murrhini alterius præstantior in-
 dicatura. & paulò post: T. Petro-
 nius consularis moriturus invidiâ Ne-
 ronis principis, ut mensam ejus exhe-
 redaret, trullam murrhinam ccc. se-
 stertiis emptam fregit. Sed Nero, ut
 par erat principem, vicit omnes ccc.
 sestertiis capidem unam parando. Me-
 moranda res tanti Imperatorem, pa-
 tremque patriæ bibisse. Oriens murrhi-
 nam mittit. Humorem putant sub ter-
 râ calore densari. Hucusque Plinius,
 apud quem ccc. sestertia scutatorum
 sunt VII. M. D. De crystallinis ibi-
 dem Plinius hæc refert: *Aluis hic*
furor HS. CLM. (hoc est, scutatis au-
 reis

reis III. M. DCCL.) trullam unam
 non ante multos annos mercatam à ma-
 tre familias nec divite. Idem Nero
 amissarum rerum nuntio accepto, duos
 calices crystallinos in supremâ irâ fre-
 git illisos. Hæc fuit ratio sæculum
 suum punientis, ne quis alius ex eis
 biberet. De æreis autem vasis aut
 Corinthiis, aut Deliacis, multa apud
 auctores mentio. Cicero pro Sex.
 Roscio Amerino: Domus, inquit,
 referta vasis Corinthiis, & Deliacis:
 in quibus est anthepsa illa, quam tan-
 to pretio nuper mercatus est: ut qui
 prætereuntes pretium numerari audie-
 bant, fundum venire arbitrarentur. &
 Paradoxo 1. Qui cælaro auro, &
 argento, & Corinthiis operibus abun-
 dant. Fuere etiam magno in pretio
 toreumata, hoc est torno elaborata
 vasa, quæ à primo inventore Theri-
 cle, Thericlea vocabantur. Plinius
 libro xvi. capite xl. Celebratur &
 Thericles nomine, calices ex terebintho
 solitus facere torno. & Clemens
 Alexan-

Alexandrinus libro II. Pædago-
gi capite III. *Valeant ergo Theri-
clei calices, &c.* de quibus multa
Athenæus libro II. & Philo Judæus
libro de vitâ contemplativâ: *Phiala
Thericlea, toreumataque clarorum ar-
tificum.* ut quod apud Ciceronem
Verrin. IV. legitur in vulgatis codi-
cibus: *De hoc Verri dicitur habere eum
perbona toreumata, in his pocula duo
quædam, quæ Heraclia nominant,
Mentoris manu summo artificio facta.
vitiosum videatur, & Thericlea
substituendum.* Ita strato tricli-
nio convivæ loti cenatum venie-
bant apud ipsum convivii domi-
num, lavabant. Terentius Phor-
mione:

*Te ne asymbolum venire unctum,
atque lautum è balneis.*

Plautus in Stichio:

*Quàm mox cocta est cœna? impran-
sus ego sum.*

EP. *Abi intro ad me, & lava.*

& pauld post:

Unable to display this page

animadvertere debeat, nec legitimo cultu ac more solemnī usus, interdū, tribunal conscenderit convivālī veste. Cicero in Vatiniū: *Atque illud, inquit etiam scire ex te cupio, quo consilio, aut quā mente feceris, ut in epulo Q. Arrii familiaris mei cum togā pullā accumberes? & inferius: Cedo, quis unquam cenavit atratus? Ita enim illud epulum est funebre, ut munus sit funeris, epulæ quidem ipsæ dignitatis. Sed omitto epulum Populi Romani festum diem argento, veste, omni apparatu ornatuque visendo; quis in funere familiari cenavit cum togā pullā? Cui de balneis exeunti præter te toga pulla unquam data est? Cum tot hominum millia accumberent: cum ipse epuli dominus Q. Arrius albatu esset, tu in templo Castoris, te cum C. Fido atrato, ceterisque tuis furiis funestum intulisti. Scribit verò Sallustius, ut quidem legitur apud Macrobiū libro III. capite XIII. Metellum Pium togā pictā plerumque*

que amictum accubare solitum. In marmoribus Romanis, qui in lectis accumbunt, aut seminudi, aut unicâ tantum veste tecti videntur. Sumptâ cenatoriâ, atque jam discubitori, ne pretiosam vestem stragulam, de quâ diximus, lutulentis, aut sordidis calceis inquinarent, *soleas* deponebant. Martialis libro v.

Deposui soleas, affertur protinus ingens

Inter lactucas, oxygarumque liber.

Alter perlegitur dum fercula prima morantur;

Tertius est, nec adhuc mensa secunda venit.

Plautus in Truculento:

Iam rediit animus, deme soleas, cedo vinum.

Sic Nasidienus apud Horatium libro 11. Satyrâ ultimâ. cùm è convivio surgere vellet: *soleas*, quas deposuerat, poscit. Et Seneca controversiâ xxv. de Manlio Prætore, qui

42 PETRI CIACCONII

qui in convivio hominem noxium
securi feriri jusserat : *Prætor*, in-
quit, *ad occidendum hominem soleas*
poposcit. Plautus in Truculento :

Cedo soleas mihi, properate, aufer-
te mensam :

In quibusdam marmoribus Roma-
nis, convivis accumbere parantibus
à servis soleæ demuntur. in omni-
bus verò ii, qui in lecto accubant,
nudis sunt pedibus. Postquam se in
lectis ordine collocaverant, manus
lavabant. Hinc apud Virgilium
Æneidis I.

Iam pater Æneas, & jam Trojana
juventus

Conveniunt, stratoque super discum-
bitur ostro.

Dant manibus famuli lymphas.

Plautus in Persâ :

Tu Sagaristrio accumbe in sum-
mo, meum natalem agitemus amœ-
num.

Date aquam manibus, apponite
mensam.

Seneca

Seneca controversiâ xxv. *Etiam car-*
nifices cenaturi manus abluunt. In
 quibusdam Romanis marmoribus
 convivis accubantibus præstò sunt
 servi cum malluvio, & aquâ manili.
 Fabius Pictor libro xvi. citante No-
 nio in Polubrum : *Aquam manibus,*
pedibusque dato, polubrum sinistra ma-
nu teneto, dexterâ vasum cum aquâ.
 Deinde *unguenta* dabantur, quibus
 caput, & barbam ungerent.
 Martialis libro III.

Unguentum, fateor, bonum dedisti
Convivis here. sed nihil scidisti.

Dabantur & coronæ ex his floribus,
 quos anni tempus sumministrabat:
 sed maximè rosâ, aliisque quæ ebie-
 tatem prohiberent, & caput non
 gravarent. Has quidem capiti, non-
 nulli collo : alii bracchiis apta-
 bant, ut in antiquis marmoribus
 videmus, & ab auctoribus tradi-
 tur. Cicero Verrin. v. *Ipse au-*
tem coronam habebat, unam in capi-
te, alteram in collo. De convivarum
 numero

numero à Varrone apud Aulum Gel-
 lium libro XIII. capite XI. ita de-
 finitur, ut nec pauciores sint quam
 tres, nec plures quam novem: ut
 aut numerum Gratiarum æquent.
 aut Musarum. Discumbebant au-
 tem in lectis pro cuiusque dignitatis
 fastigio ordine servato; quâ de re
 operæ pretium fuerit, integrum lo-
 cum Plutarchi ex convivalibus
 quæstionibus huc inferere. est au-
 tem libro I. quæstione III. *Secun-*
dum id, inquit, incidit quæstio de lo-
cis: alius enim apud alios locus hono-
rator: ut Persis medius, quem accum-
bens Rex occupat, videtur honestissimus
apud Græcos primus: apud Romanos
medii lecti ultimus: quem ipsi consula-
rem vocant. Apud quosdam Græcorum
juxta Pontum habitantium, ut Hera-
cleotas, medii lecti primus. Maximè
autem de consulari loco dubitatum à
nobis fuit, qui cum apud nos habere-
tur præcipuus, causa ejus rei, neque
ut quia primus, neque ut quia medius
esset,

esset, definiri poterat. Atque ex iis, quæ super eâ re dicta fuere, tria referenda videntur. Unum quod exactis Regibus, Consules cum ad popularem formam omnia redigerent, seipsos è medio, & regio loco deorsum subduxerunt: ne vel ipse locus tamquam qui aliquid ex fastu, & majestate regiâ adhuc retineret, molestus esset civibus. Secundum fuit, quod cum duo lecti invitatis tribuantur, tertius, ejusque primus, hoc est medius locus domino convivii congruit; ex eo enim tanquam auriga, ac gubernator facile & ministeria intueri, & ab aliis non ita longè abest, ut non cum eis miscere sermonem possit, & colloqui. locus enim infra eum, uxoris est, aut liberorum: qui supra, is, ut par est, tribuitur convivarum honoratissimo. Tertium fuit, quod hujus loci propriam videbatur, opportunitas nimirum ad munia obeunda: convenit enim magistratum, ac principem curare in quovis convivio, in quavis animi remissione, ut & audita,

diat, & mandat ea, quæ opus sint, & subscribat: quod ut Consul facere possit, commodissimum hunc habet locum, ubi secundus lectus primo applicatus, angulus flexu suo intercapedinem facit, quæ spatium accedendi, alloquendi, & audiendi præbeat scribe, lectori, stipatori, nuntio ab exercitu venienti: cum interim Consul neque molestiam cuiquam convivarum exhibeat, neque ipsi obturbetur à quoquam; sed dextram, & vocem habeat liberam, atque expeditam. hæc Plutarchus. Verum enim vero, quod ait medii lecti ultimum locum digniorem fuisse apud Romanos, id cum Consul convivio intererat fortasse perpetuum fuit: cum verò aut Pontificales cene dabantur, aut ipsi Pontifices adhibebantur conviviis, is locus, quem apud Heracleotas, & Græcos Pontum habitantes esse præcipuum tradit Plutarchus, honoratior apud Romanos erat: id quod ex Festo facile colligitur, qui sic scribit:

Ordo

*Ordo sacerdotum aestimatur Deorum
 maximus quisque; maximus
 videtur Rex, deinde Dialis, post hunc
 Martialis, quarto loco Quirinalis,
 quinto loco Pontifex maximus. Itaque
 in conviviiis solus Rex supra omnes ac-
 cubat; sed Dialis supra Martialem;
 Martialis supra proximum: omnes
 deinde supra Pontificem. Idem refert
 & Gellius ex Pontificalibus libris,
 his verbis; Super hominem Dialem
 in convivio, nisi Rex Sacrificulus haud
 quisquam alius accumbit. quin &
 medii lecti locum apud Romanos,
 ut etiam apud Persas, Imperatorum,
 & honestissimarum personarum fuisse
 multa auctorum loca declarant.
 Suetonius de C. Caligulâ Impera-
 tore. Cum omnibus, inquit, sororibus
 suis stupri consuetudinem fecit,
 plenoque convivio singulas infra se vi-
 cissim collocabat, uxore supra cubante.
 medius ergo erat inter uxorem &
 sororem. Notatur verò à Sue-
 tonio Cajus, quod eum locum
 foro-*

fororibus tribueret, qui uxori debebatur: ut ex Plutarcho cognovimus. In illo item convivio, quo apud Perpernam Sertorius occisus est; medium locum ipsi Sertorio, ut Imperatori datum, Sallustius apud Servium scribit his verbis: *Igitur discubere, Sertorius inferior in medio, supra L. Fabius Hispaniensis Senator ex proscriptis: Antonius in summo: infra scriba Sertorii Versius: & alter scriba Mæcenæ in imo; medius inter Tarquitium & dominum Perpernam.* Sic enim hic Sallustii locus legitur in manuscriptis Servii codicibus, licet apud eum mancus sit, cum non planè referatur, qui inter Tarquitium & Perpernam convivii dominum accubuerit. Et quoniam Servius ex hoc loco probat, medium locum apud majores fuisse domini convivii, & in eo convivio dominus erat Perperna: videtur legendum: *medius inter Tarquitium & ... dominus.* nam Perpernae nomen explicat-

plicationis causâ ab aliquo adjunctum videtur. Quod verò dicitur, *Sertorius inferior in medio*: intelligo eum relicto medio lecto Perpernae, qui se invitaverat, inferioris lecti locum medium occupasse. Ex hoc loco præterea discimus, quid sit, *infra & supra* discumbere, quid *in summo & in imo*. Ut etiam ex illo Horatii libro II. Sermone ultimo:

*Summus ego, & prope me Viscus
Thurinus, & infra,*

*Si memini, Varius: cum Servilio
Balathrone*

*Vibidius; quos Mæcenæ adduxerat
umbras.*

*Nomentanus erat super ipsum, Porcius
infra.*

En Mæcenatem magnum virum medium inter Nomentanum & Porcium accubuisse? Cicero libro IX. Epistolarum ad Pætum: *Accubueram horâ nonâ apud Volumnium Entrapelum; & quidem supra me*
C Atti-

*Atticus, infra Verrius familiares tui:
 infra Eutrapelum Cytheris accubuit.
 Solere autem hujusmodi mulieres,
 infra eos, hoc est, in sinu eorum
 accumbere, qui eas amarent, sive
 conducerent, præter hunc Cicero-
 nis locum & illum alterum Suetoni-
 ii, T. Livius confirmat: qui li-
 bro xxxix. de L. Quintio Flamini-
 no sic scribit ex Valerio Antiate:
 Placentiæ famosam mulierem, cujus
 amore deperiret, in convivium accersi-
 ram, scribit Antias, ibi jactantem se
 scorto inter cetera retulisse, quàm acri-
 ter quæstiones exercuisset, & quàm
 multos capitis damnatos in vinculis
 haberet, quos securi percussurus esset.
 tum illam infra eum cubantem, negasse
 unquam vidisse quemquam securi fe-
 rientem, & pervelle id videre. hic in-
 dulgentem amatorem unum ex illis mi-
 seris attrahi jussum securi percussisse.
 facinus sævum, & atrox, inter pocula,
 atque epulas, ubi libare Diis dapes,
 ubi benè precari mos esset, ad spectacu-
 lum*

lum scorti procacis in sinu Consulis recubantis mactatam humanam victimam esse, & cruore mensam respersam. Infra aliquem ergo cubare, & in sinu ejus recumbere, idem esse manifestum est. Atque auctore Plutarcho is locus uxoris, aut filiorum, aut alioqui carorum hominum inter honestas personas fuit. Plinius Junior libro xv. Epistolarum: *Cenabat Imperator Nerva cum paucis, Veiento proximus, atque etiam in sinu recumbebat.* Cenæ verò initio proni in ventrem decumbebant pulvinis pectori appositis, quo utraque manus ad vescendum esset liberior: ut in antiquis marmoribus Romæ conspicitur; procedente autem convivio, in cubitum se reponebant, aut si loqui nollent, supini jacebant. Quærit Plutarchus libro v. Symposiacion, quæstione vi. *Cur cenæ initio angustè, postmodum verò laxiùs discumberetur:* eamque rationem reddit, quam supra retuli: quòd scili-

cet principio in ventrem discumberent, postea in cubitum: quod Horatius ostendit, cum scribit libro II. Satyrâ IV.

Languidus in cubitum jam se conviva reponet.

Ea omnia in marmoribus expressa videmus; sed maximè in Patavino triclinio, quod ex antiquissimo lapide effictum inferius dabimus. In eo enim ii, qui in medio lecto sunt, proni jacent; qui in reliquis, partim in cubitum repositi, partim sedentium specie, partim supini; ut Sertorium accubuisse, refert Plutarchus, cum à conjuratis occisus est. Atque in pleno convivio plerunque terni in lectis accumbebant, nonnumquam & quaterni. Horatius libro I. Satyrâ IV.

Sæpe tribus lectis videas cenare quaternos.

aliquando etiam quini; ut in convivio, quo occisus est Sertorius apud Sallustium; & in Nasidieni apud

Hora-

Horatium vidimus. Apud Macrobiū etiam libro **II**. capite **XIII**. in cenā Pontificali, duobus lectis decem Pontifices accubuerunt, in tertio tres virgines Vestales, ac Flaminica, ejusque focus: licet id reprehendere videatur Cicero in Pisonem: *Exstructā*, inquit, *mensā non conchyliis, aut piscibus, sed multā carne subrandidā, servi sordidati ministrant, nonnulli etiam senes: idem cocus, idem atriensis, pistor domi nullus, nulla cella, panis & vinum à propolā, atque decupā: Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures, ipse solus.* hæc Cicero. Nam hexaclinon Martialis & stigma, quod convivas octo capere poterat, ut jam dixi, triclinii vicem obtinebat, non lecti. Convivis autem mensas dapibus onustas pro discis apponi solitas, Servio credimus: qui ad illud Æneidis **I**.

*Postquam exempta fames epulis,
mensæque remotæ, sic scribit: Apud
maiores ipsas mensas apponebant pro di-
scis, unde est:*

Et mensæ grata secundæ.

*Duas enim habebant mensas, unam
carnium, alteram pomorum. Repre-
hendit verò Martialis Annium, apud
quem dapes lancibus potius quàm
mensis ipsis inferrentur: namque sic
scribit libro VI.*

*Cùm mensas habeat ferè ducentas,
Pro mensis habet Annius mini-
stros:*

*Transcurrunt gabatæ, volantque
lances:*

*Has vobis epulas habete lauti,
Nos offendimur ambulante cenâ.*

*Cenæ initio ova apponebantur. hinc
Cicero in epistolis: Integram, in-
quit, famem ad ovum affero. & Ho-
ratiùs libro I. Satyrâ III.*

— si collibuisse

*Ab ovo usque ad mala citaret Io
Bacche.*

id est, ab initio cenæ usque ad mensam secundam : quæ pomis, seu malis constabat, ut diximus : & apud Varronem libro i. de Re rusticâ capite ii. Cùm quidam è convivis, qui se tardiùs venisse existimabant, ita rogarent ceteros : *Num cenâ comessâ venimus* : Respondent illi : *Bonno animo este : nam non modo non ovum illud sublatum est, quod ludis Circensibus novissimi curriculi finem facit quadrigis : sed ne illud quidem ovum vidimus, quod in Cereali pompâ solet esse primum.* quem locum, quia non nihil obscuritatis habet, breviter interpretari haud ab re fuerit. Antiqui ovis & inchoabant dapes, & finiebant. Id ex eo cognoscitur, quòd cùm Athenæus libro secundo, ova inter cenæ principia numerasset : libro xiv. eadem in secundâ mensâ administrari solita his verbis refert : *ἰδίδοιτο ἡ καὶ τὸ ὄν ἐν τῇ δατέ-
ραι τεαπέζει μετὰ τῶν μελιπήκτων.* Significat ergò Varro, non solùm cenam

finitam non esse, sed ne inceptam quidem. Id verò his figuris involvit. In pompâ Cereris inter varia gestamina & fercula, quæ à sacerdotibus ferebantur, ovum primum locum obtinebat: in Circo vero ova fuisse ad numeranda curricula apposita, in multis marmoribus Romæ videmus: & Livius tradit his verbis libro XLI. licet mutilo loco. *Et carceres in Circo fecit, & ova, ac metas curculis numerandis.* & Cassiodorus libro III. variarum ad Faustum: *Neque illud, inquit, putetur irritum, quòd metarum circuitus ovorum ereptionibus exprimatur.* Ultimum itaque ovum metis ereptum, sive sublatum quadrigarum cursum, hoc est missum illum esse finitum significabat. ait ergò: non modo ovum illud sublatum non est, quod in circo finem faceret, ut quadrigis, & in mensâ secundâ administraretur, sed nec illud quidem visum,

sum, quod in pompâ Cereris solet
 esse primum, atque dapes etiam in-
 choare. Et apud majores quidem
 singulis convivis suæ certæ par-
 tes tribuebantur, postea in com-
 mune vesci, civilius visum: auctor
 Plutarchus libro 11. Symposia-
 con, quæstione x. Accipiebantur
 verò exquisitissimis epulis: & su-
 pra omnem rei fidem sumptuosis.
 Lucillum extemporali cenâ, quam
 ut cotidianam Ciceroni, & Pom-
 pejo dedit, *μυριάδας πέντε*, hoc
 est, ferè quinque scutatorum mil-
 lia insumpsisse, Plutarchus tradit in
 ejus vitâ. Sed quantò magnificentius
 Æsopus histrio tragicus, cui una
 tantum patina quindecim scutato-
 rum millibus constitit: refert id
 Plinius libro x. capite 11. his ver-
 bis: *Maximè insignis est in hac me-
 moriâ Clodii Æsopi tragici histrionis
 patina, sexcentis sestertiis taxata, in
 quâ posuit aves cantu aliquo, aut huma-
 no sermone vocales millibus sex singu-*

las coemptas; sex enim millibus legitur in manuscriptis Plinii codicibus, & apud Tertullianum libro de Pallio, hoc est, scutatis centum ferè & quinquaginta singulas: cujus filius ne patri in luxu cederet, singulos uniones aceto tabefactos, & resolutos convivis absorbendos dedit. auctor Plinius libro ix. capite xxxv. loquens enim de unione illo Cleopatrarum *centies sestertium*, (hoc est scutatorum ducentis quinquaginta millibus æstimato:) quem ipsa simili modo liquefactum absorbuit. Prior id, inquit, fecerat Romæ in unionibus magnæ taxationis Clodius tragicædi Æsopi filius, ut experiretur in gloriâ palati, quid saperent margaritæ: atque ut mirè placere, ne solus hoc sciret, singulos uniones convivis absorbendos dedit. Ceterum unionem, quem ipse absorbuit *decies sestertium* (hoc est, viginti quinque scutatorum millibus) æstimatum scribit Horatius libro ii. Satyrâ 3. cum ait:

Filius

*Filius Æsopi detractam ex aure
Metellæ,*

*Scilicet ut decies solidum absorbe-
ret, aceto*

Diluit insignem baccam.

Seneca libro de Consolatione ad Albinam capite x. *Apicius*, inquit, nostrâ memoriâ in eâ urbe, in quâ aliquando philosophi veluti corruptores juventutis abire jussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplinâ suâ sæculum infecit: cujus exitum nosse operæ pretium est: cum sestertium millies in culinam congesisset, cum tot congiaria Principum, & ingens Capitolii vectigal singulis comessationibus hausisset, ære alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit, superfuturum sibi sestertium centies computavit, & veluti in summâ fame victurus si in centies vixisset, veneno vitam finivit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? hæc Seneca. Millies vero sestertium, vicies quinquies centena millia scutatorum

C 6. sunt:

sunt: ut centies ducenta quinquaginta millia. Atque hujusmodi quidem privatorum convivia Romæ fuere. Quoties autem Imperator intererat, multum opulentiae adjiciebatur. Suetonius de Vitellio Imperatore: *Sed vel præcipuè, inquit, luxuriæ, sævitiaeque deditus, epulas, trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in jentacula, & prandia, & cenas comessationesque, facile omnibus sufficiens vomitandi consuetudine: Indicebat autem aliud alii eodem die, nec cuiquam minus singuli apparatus quadrigenis millibus nummum constiterunt. famosissima super ceteras fuit cena ei data adventitia à fratre; in quâ duo millia lectissimorum piscium, septem avium apposita, traduntur. Hanc quoque exuperavit ipse dedicatione patinae, quam ob immensam magnitudinem clypeum Minervæ πολιρχη, dicebat. In hac scarorum jocinera, phasianorum & pavonum cerebella, linguas phœnicopterum,*

rum, murenarum lactes à Carpathio usque, fretoque Hispanico per navarchos, ac iriemes petitarum commiscuit. Porro, quod ait, jentacula, aut prandia, aut cenas, aut comeffationes singulis quadringenis millibus (sic enim legitur in vetustis codicibus) constituisse: id decem millibus scutorum æstimari potest. Patinam verò ab ipso dedicatam viginti quinque millibus scutorum constituisse auctor est Plinius, qui libro xxxv. capite x i r. de eâ sic scribit, ut quidem legitur in vetustissimo codice: *At Hercules Vitellius in principatu suo decies sestertium condidit* (al. condidit) *patinam: cui faciendæ fornax in campis exædificata erat. Eam fictilem principio institutam: deinde quia commodè fieri non poterat, argentea n factam, refert Dio in Vitellio his verbis: μίαν-
 ρουῶ πότε λοπαῖδα πέντε ἢ εἴθισι μυ-
 ριάδων ἐσκηδύασε, γλῶττας τὲ ἢ
 ἐγκε-*

ἐγκεφάλους καὶ ἥπατα καὶ ἰχθύων καὶ
 ὀρνίθων πινῶν ἐμβάλλων. καὶ ἐπειδὴν ἀδύ-
 νατον ἰὼ κερκαμίαν τηλικαύτην γνέσθαι,
 δρῶν τε ἐποίησεν, καὶ ἔμνε πολὺν χρό-
 νον ὥσπερ τὴν ἀνάστημα μέχρις ἑ ἀδρια-
 νὸς αὐτὴν ἰδὼν συνεχώνδυσεν. Sueton-
 ius item in Nerone; *Indicebat et
 familiaribus cenas, quorum uni mel-
 lita quadragies HS. constiterunt, alte-
 ri pluris aliquantò rosaria.* Sic habent
 vulgati libri. Verùm cùm ea sum-
 ma fidem excedat, colligit enim
 scutatorum centum millia, pecca-
 tum esse à librario crediderim. Ve-
 tustus codex: Q. HS. *constitit*, ut
 sit quadringentis sestertiis, hoc
 est scutatorum decem millibus. Se-
 neca verò in libro de Consolatione
 ad Albinam matrem, de Cajo Ca-
 ligulà Imperatore sic scribit ca-
 pite ix. *C. Cæsar Augustus, quem
 mihi videtur rerum natura edidisse,
 ut ostenderet quid summa vitia in
 summâ fortunâ possent, centies se-
 stertium cenavit uno die: et in hoc*
omnium

*omnium adjutus ingenio, vix tamen invenit, quomodo provinciarum tributum unâ cenâ fieret. Centies festerium æstimari ducentis quinquaginta scutatorum millibus sæpe jam diximus: quæ unâ in cenâ impendi posse nullâ ratione persuaderi potuit Triumviro Antonio, cum Cleopatra regali luxu perditâ id se facturam polliceretur, ut refert Plinius libro ix. capite xxxv. Sed ne hæc mira videantur, adjicere libet quorundam piscium (piscibus namque sumptuosæ, & opiparæ cenæ magnâ ex parte constabant) pretia. Seneca libro Epistolarum xv. epistolâ xcvi. *Mullum*, inquit, *ingentis formæ* (quare non pondus adjicio, & aliorum gulam irritum?) *quattuor pondo & ad selibram fuisse ajebant, P. Octavius quinque sestertiis emit. id erit, scutatis cxxv. Sed carius multò Asinius Celer, de quo hæc Plinius libro ix. capite xvii. Asinius Celer è Consularibus**

ribus hoc pisce prodigus Claudio principe unum mercatus est octo millibus nummum, hoc est scutatis cc. adjicit: non parum ad hoc nulli (vulgo triglia dicitur) pretium: quod ut ait Macrobius libro III. capite V. negat Plinius suâ hoc est, Claudii principis ætate facile mullum repertum, qui duas libras pondo excederet. Sed aliquantò etiam magis: quod legitur apud Suetonium in Tiberio: Tres, inquit, mullos triginta millibus nummum venisse graviter Tiberius conquestus est. Id valet scutatos DCCC. Et Lucilius libro XIII. satyrarum,

— *his itidem in cenâ ostrea mille Nummis empta.*

Quis facile crederet Lucilii ætate singula ostrea mille nummis (hoc est scutatis decem) empta fuisse? Neque verò secundæ mensæ, quæ bellariis, mellitis, & pomis constabant, sumptu primis cedebant: quando illi familiari Neronis, ut dixi-

dixim
cem
runt:
mæ in
ut ip
capit
pite
Pretis
fuere
quia
namq
gitqu
ceno
ven
ællia
ire pe
do pe
rosif
bia,
in Pa
vbi
Coo,
irrig
part
relic

diximus, mellita unius cenæ, decem millibus scutatorum constiterunt: & poma Varronis ætate Romæ in Sacrà viâ auro contra venibant, ut ipse refert libro I. de re rusticâ, capite I. Plinius certè libro XV. capite XII. de persicis, ita scribit: *Pretium jam singulis triceni nummi fuere, nullius majore: quod miremur: quia non aliud fugacius. Longinqua namque decerpto bidui mora est, cogitque se venundari.* hæc ille. Tricenos autem nummos plusquam novem drachmis, sive Juliis argenteis æstimare possis: sed immensum est ire per singula. De vinis tantummodo pauca dicam. Ea dabantur generosissima partim transmerina, Lesbica, Chia, Coa, Græca. Plautus in Pænulo:

*Ubi tu Leucadio, Lesbio, Thasio,
Coo, vetustate vino edentulo Ætatem
irrigas,*

partim Italica, ut Falerna, &c. & reliqua, quæ numerat Plinius libro

bro xxiii. capite i. & vetustissima. Seneca libro de Vitâ beatâ, capite xvii. *Quare, inquit, apud te vinum ætate tuâ vetustius bibitur.* Celebratur à Macrobio libro ii. Saturnalium capite iii. jocus ille Ciceronis, qui cùm apud Damasippum cenaret, & ille, mediocri vino apposito, diceret, *bibite hoc faler- num, annorum quadraginta est: benè, inquit, ætatem fert.* Jocatus est autem Cicero ex ambiguo, ut hunc locum obiter exponam: Nam *benè ferre ætatem* dicitur, qui, cùm sit senex, aspectu tamen juvenis apparet. Vinum autem ætatem fert, quod vetustate non evanescit, sed in suâ vi, & gratiâ perseverat: ut contra, non pati ætatem dicitur, quod in acetum mutatur, aut vappam: & ille etiam, qui cùm sit juvenis, senior ex aspectu judicatur. Seneca libro Epistolarum v. epistolâ lvi: *Ariston dicebat, malle se adolescentem tristem, quàm hilarem, & amabilem*
tur-

Unable to display this page

dedisse, cùm apud se cenaret, tradit Plinius libro XIV. capite IV. cujus singulas uncias magno æstimat. Quo autem vina leviora essent, sacco frangebant eorum vires. Plinius libro XIV. capite XXII. *Quinimò, inquit, quò plus capiamus, sacco frangimus vires. id castrare vina alii vocant, colo vinario infusa.* Ministrabant vero pueri ætate pares, pretiosâ veste ornati, potius quàm vestiti: ut etiam puellæ: Virgilius Æneidis I.

Quinquaginta intus famule, quibus ordine longo

*Cura penum struere, & flammis
adolere Penates:*

Centum alia, totidemque pares ætate ministri,

Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.

Seneca libro I. de tranquillitate vitæ capite I. *Præstringit animum apparatus alicujus pædagogii diligentius, quàm intra larem vestita, & auro culta mancipia, & agmen servorum nientium.*

tentium. & libro de vitâ beatâ capite xvii. *Quare apud te vinum ætate tuâ vetustius bibitur? quare pædagogium pretiosâ veste succingitur? quare ars est apud te ministrare: nec temerè, & ut libet collocatur argentum, sed peritè seriatur: & aliquis est scindendi obsonii magister? Puellas verò ministrantes mensis in marmoribus Romæ passim videmus. Suetonius in Tiberio: Sexto, inquit, Claudio libidinoso ac prodigo seni cenam eâ lege condixit, ne quid ex consuetudine mutaret, aut demeret: utque nullis puellis ministrantibus cenaretur. Ministrabant autem nunc à lateribus lectorum, nunc à pedibus: nam triclinia in medio cenationum sternebantur: ut liber locus ministrantibus relinqueretur. Virgilius Æneidis r.*

— *mediiisque parant convivium tectis.*
Et libro iii.

*Aulai in medio libabant pocula
Bacchi,
Impositis auro dapibus.*

Hi,

Hi, qui retro stabant, à pedibus stare dicebantur, sive ad pedes. Seneca libro III. de Beneficiis capite XXVII. Servus qui cenanti ad pedes steterat, narrat quæ inter cenam ebrius dixisset. Suetonius de Galbâ Imperatore: Cibi plurimi traditur, quem tempore hierno etiam ante lucem capere consueverat. Inter cenam verò usque adeo abundantem, ut congestas super manus reliquias, circumferri juberet, spargique ad pedes stantibus. Suetonius de Caligulâ: quosdam Senatorum summis honoribus functos ad essedum sibi currere togatos per aliquot passuum milia: & cenanti, modò ad pluteum, modò ad pedes stare succinctos linteo passus est. Martialis:

Omnia cùm retrò pueris obsonia tradas:

Cur non mensa tibi ponitur à pedibus?

Qui verò vinum ministrabant, ad cyathum & vinum stare, dicebantur. Suetonius in Cæsare: C. Memmius

etiam

etiam ad cyathum & vinum Nicomedi
 steterisse objecit illi cum reliquis obsole-
 tis, pleno convivio accubantibus non-
 nullis urbicis negotiatoribus quorum
 refert nomina. Est autem cyathus
 duodecima pars sextarii: quem sex-
 tarium Romani, ut assem, in duo-
 decim uncias, quas cyathos appella-
 bant, dividebant: his cyathis vinum
 metiebantur, atque inde frequens
 est apud auctores potare sextantes,
 & reliquas assis partes, Martialis:

*Poto ego sextantes; tu potas Cinna
 deunces.*

Sextantes, pro duobus cyathis po-
 suit, & *deunces* pro undecim. Hunc
 cyathum ministrantes manu tene-
 bant: ut quod quisque posceret,
 metiri possent. Hinc apud Plautum
 in *Perla*, puer, qui erat ad cya-
 thum;

At tibi ego, inquit, *hoc continuo
 cyatho oculum excutiam tuum*; Con-
 stituebant & Regem vini sive Ma-
 gistrum potandi. Varro libro xx.
 rerum

rerum humanarum : *In conviviiis , qui sint instituti potandi modiperatores.* Cicero in Catone , de conviviiis : *Me verò magisteria delectant à majoribus instituta , & is ordo , qui more majorum à summo adhibetur in poculis.* Incipiebant verò ministrare ab iis , qui in summo accumbabant. Inde toties est apud Plautum :

Da puere ab summo.

Cornelius Tacitus libro III. *In convivio Germanici , cum super eum Piso discumberet , infectos manibus ejus cibos arguentes.* quamquam Servius ad illud Æneidis I.

Postquam prima quies epulis , mensæque remotæ :

licet sub extraneâ personâ , inquit , Romanorum tamen exequitur morem ; apud quos duæ mensæ erant , una epularum , altera poculorum : & Æneidis VIII.

Hæc ubi dicta , dapès jubet & sublata reponi.

Pocula. Suetonius in Claudio :

Con-

Convivæ, qui pridie scyphum aureum
 surripuisse existimabatur, revocato in
 diem posterum, calicem fictilem appo-
 suit. Ex quibus apparet pocula ipsa
 apponi solita, non à ministris porri-
 gi. sic Cleopatram Ægypti reginam
 in solenni cenâ, quam Antonio de-
 dit, refert Plutarchus singulis An-
 tonii amicis quos simul convivio
 acceperat, donasse lectum, ac stra-
 gulum, in quo accubuerat, & va-
 sa, quæ cuique lecto dispartita erant.
 Plutarchi verba apposui: $\tau\omega\ \delta\ \eta\gamma\epsilon\mu\acute{o}\nu\omega\nu\ \epsilon\phi\eta\ \epsilon\kappa\alpha\varsigma\ \Theta\ \kappa\alpha\tau\acute{\epsilon}\kappa\epsilon\iota\tau\omicron\ \kappa\lambda\acute{\iota}\nu\eta,\ \eta\ \tau\alpha\ \kappa\upsilon\lambda\acute{\iota}\kappa\iota\alpha\ \kappa\alpha\theta\omega\varsigma\ \tau\eta\varsigma\ \sigma\pi\omega\mu\nu\alpha\acute{\iota}\varsigma\ \epsilon\mu\epsilon\mu\acute{\epsilon}\rho\iota\sigma\omicron,\ \epsilon\kappa\acute{\alpha}\varsigma\omega\ \phi\acute{\epsilon}\rho\epsilon\iota\nu\ \epsilon\pi\acute{\epsilon}\tau\epsilon\psi\epsilon.$
 Quoties autem pretiosa fercula
 inferebantur, ministri coronati ac
 cum tibicine procedebant. Sam-
 bonicus apud Macrobiū libro
 I I I. capite x v i. ad Severum
 Imperatorem scribens de acipense-
 re (vulgò sturio appellatur) ita
 ait: *Gratiam ejus video ad epulas quasi*
postliminio redisse. Quippe qui di-
 D gna-

gnatione vestrà cùm intersum convivio
 sacro ; animadverto hunc piscem à co-
 ronatis ministris cum tibicine inferri.
 Inter cenandum , acroamata omnis
 generis adhibebantur ; nam aut sym-
 phonia personabat triclinium , aut
 instrumenta , organaque varia con-
 cinebant , aut tragoediæ , comœdiæ ,
 mimique agebantur , aut spectacula
 alia jucunda inducebantur : incen-
 debantur & odores naribus gratif-
 fimi. Seneca de Vitâ beatâ capite xi.
Aspice , inquit , *Nomentanum* , &
Apicium terrarum , ac *maris* , ut isti
 vocant , bona conquirentes , & super
 mensam recognoscentes omnium gen-
 tium animalia. Vides hos eosdem è suis
 lectis spectantes popinam suam , aures
 vocum sono , spectaculis oculos , sapo-
 ribus palatum suum delectantes , mol-
 libus lenibusque fomentis totum lacessi-
 tur eorum corpus. & ne nares interim
 cessent , odoribus variis inficitur locus
 ipse , in quo luxurie parentatur.
 Sic & Plautus in Menæch.

Ster-

Sternite lectos, incendite odores.

Hinc apud Virgilium *Æneidis* I. in convivio Didonis:

— *citharæ crinitus Iopas*

Personat aurata.

Et Livius libro XXIX. Tunc psalteriæ sambucistriæque & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis. Macrobius libro II. Saturnalium capite IV. de Augusto, *Delectatus*, inquit, inter cenam erat pueris symphoniæ Turonii Flacci mangonis: atque eos frumento donaverat, cum in alia acroamata fuisset liberalis nummis. Hinc in marmoreis tricliniis fidicinas, & aulædos sculptos videmus: Plautus in *Sticho*;

Lectos eburatos, auratos, Babylonia peristromata.

*Consutaque tapetia, fidicinas, tibi-
cinas, sambucinas.*

Macrobius item libro II. capite VII. *Pylades histrio cum in Herculem furentem prodisset, sagittas iniecit in populum: Eandem personam cum in tri-*

clinio ageret, & intendit arcum, & spicula immisit. Elephantos etiam inductos, refert Plinius libro VIII. capite II. Plenis, inquit, hominum tricliniis accubitu elephantes jere per lectos, ita libratis vestigiis, ne quis potentium attingeretur.

* *

Multa quidem alia, præterquam quæ ab authore hic nostro recensentur, addita fuisse epulis acroamata, & convivalia ludionum oblectamenta, passim videre est apud varios authores; nos uno Pignorio contenti, de hisce, & aliis similibus illum aliquantisper differentem, ad majorem antiquitatis elucidationem inserere volumus. Sic autem ille. O luem morum! comædi fanè, & histriones, archimimi, & pantomimi familiares in convivium inducti frequenter sunt; & hoc jam inde ab Asiatica illa præda, quæ Romanam frugalitatem afflixit, seu verius perdidit. Livius noster liber XXXIX. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inducta in urbem est. ii primum lectos aratos, vestem stragulam preciosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnifica suppellectilis
habe-

habebantur, monopodia, & abacos Romam
advexerunt. tunc psaltria, sambucistriaque,
& convivalia ludionum oblectamenta addita
epulis. D. Augustinus in eandem sen-
tentiam libro III. de Civitate Dei ca-
pite XXI. tunc enim primum lecti arati, &
preciosa stragula visa perhibentur. tunc indu-
cta in convivia psaltria. & alia licentiosa ne-
quitia. Notat de luxu Metelli Sallustius
libro II Historiarum, ad cenam invitato,
exornatas fuisse ades per aulea, & signa, sca-
nasque ad ostentationem histrionum fabrica-
tas. Marius apud eundem in Jugurth.
sordidum me, & incultis moribus, ajunt, quia
parum scite convivium exorno, neque histrio-
nem ullum, neque pluris precii coquum, quam
villicum habeo. Plinius junior libro III.
epistolâ I. frequenter Comœdis cœna distin-
guitur, ut voluptates quoque studiis condian-
tur. Pantomimorum artem delineabit
nobis vetus Poëta;

*Nam cum grata chorus diffundit cantu-
ca, dulcis*

*Quæ resonat cantor motibus ipse pro-
bat.*

*Pugnat, ludit, amat, bacchatur, ver-
titur, adstat,*

Inlustrat verum, cuncta decore replet,

E Musæo. A. Coradini. J. C. Pat.

Tut

Est au
figilla
perfo
ferat
his ul
mini

Fest
Ma

Ex

In

Veri
luxu,
tur,
mes,
mi g
bro

Op

Ch

horu
idem

Ha

stupa

*Tot lingua, quot membra viro. mirabilis
ars est.*

Qua facit articulos ore silente loqui.

Est autem apud A LOYS. CORRADINUM
figillum æreum vetustissimum, quod
personatum quendam ex hoc grege re-
ferat; cujus hic nos typum dabimus, &
his usui futurum, quæ diximus, & car-
minibus Juvenalis Satyrâ III.

— ipsa dierum

*Festorum, herbofo colitur si quando theatro
Majestas, tandemque redit ad pulpita no-
tum*

Exodium, cum persona pallentis hiatum

In gremio matris formidat rusticus infans.
Verum ulterius etiam progrediente
luxu, quàm ut his finibus concludere-
tur, MORIONES etiam, utut defor-
mes, & monstrosi, in convivium ani-
mi gratia recepti sunt. Martialis li-
bro II.

Opimianum morionibus nectar

Chrystallinisque murrhinisque propinat.

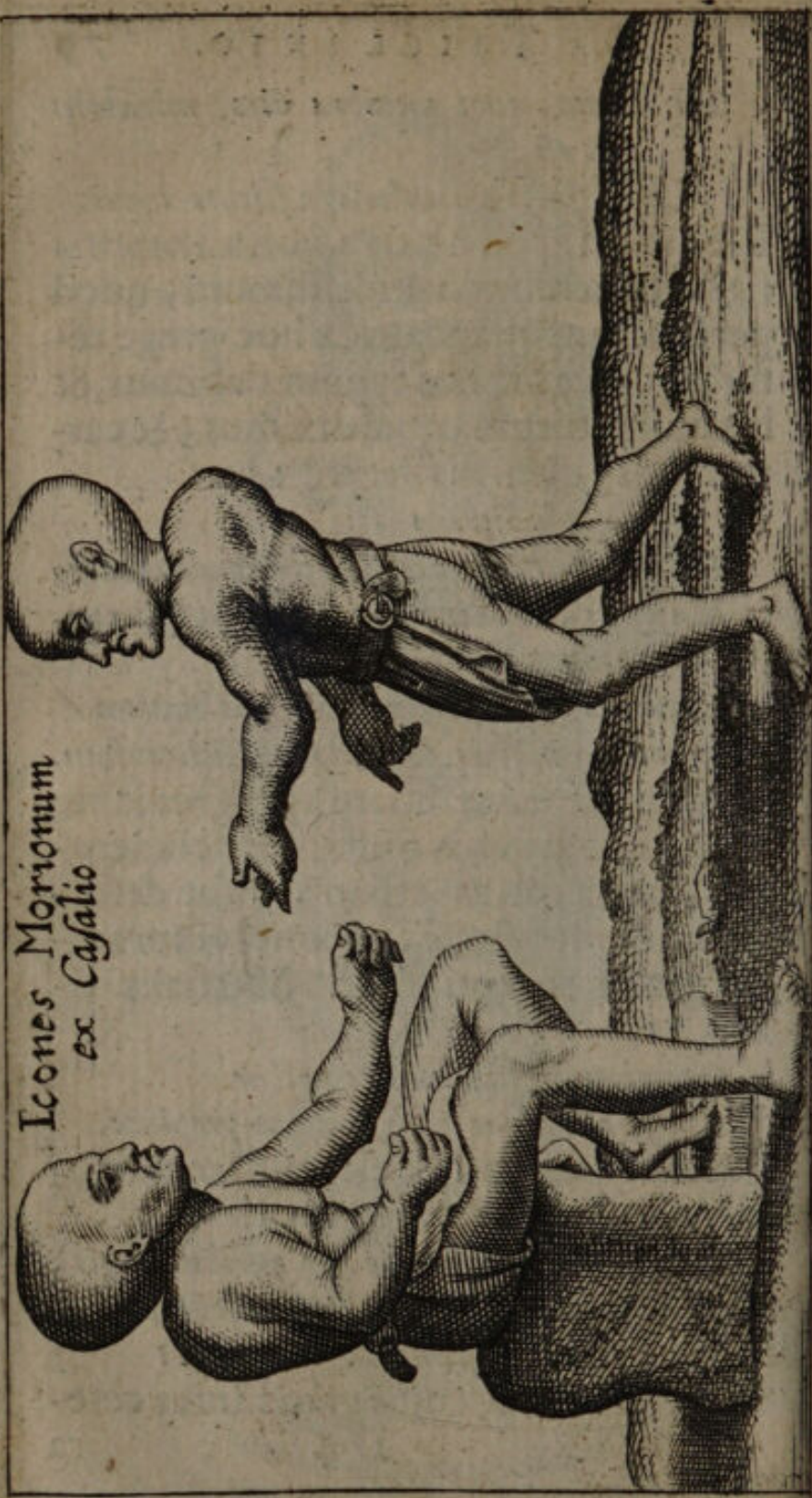
horum formam, & elegantiam tangit,
idem auctor libro VI. XXXVI.

Hunc verò acuto capite, & auribus longis,

Qua sic moventur, ut solent asellorum,

Quis Morionis filium neget Girtha?

stuporem verò, cujus gratia inter cete-

Leones Morionum
ex Casilio

ra co
brox

Nov

Ita ut
script
diliti
sum
ditus
trari
tienti
com
te fan
moni
lium
rum
(ni f
com
neat
capite
stante
ros. S
fatuan
reman
gii (u
mibi

DE TRICLINIO. 8r

ra comparabantur, idem notavit: libro XIV. CCX.

M O R I O.

Non mendax stupor est, nec fingitur arte dolosa.

Quisquis plus justo non sapit, ille sapit.

Ita ut beatulis hisce nostris pateat non scripisse Ulpianum in lege IV. ff. de ædilitio edicto. *fatuum, vel morionem vitiosum videri.* Hic erat nimirum luxus eruditus, nihil amœnum, & molle arbitrari, nisi quod novitas, & rectè sentientium contemptus viris perditis commendarent. Plutarchus *De curiositate* sanè testatur, fuisse Romæ quosdam monstrorum conquisitores, qui venalium formositatem odio habentes, forum morionum frequentarent. hi sunt (ni fallor) *γλωτοποιοί*, quos Lucianus commemorat, è quorum numero delineat, nescio quem deformem, derafo capite, pauculos capillos in vertice gestantem, eosque in cristam conformatos. Seneca Epist. L: *Harpasten uxoris meæ fatuam, scis hereditarium onus in domo meâ remansisse ipse enim aversissimus ab istis prodigiis sum. si quando fatuo delectari volo, non est mihi longè quarendus. me video.* Plinius ju-

nior libro IX. epistolâ XVII. *accepi tuas literas, quibus queres tadio tibi fuisse, quamvis lautissimam cœnam, quia scurra, cinadi, moriones mensis inerrabant. NANI quidem & NANÆ Sybaritarum deliciæ, morionibus collati nescio, quid Veneris habuerunt. Suetonius in Tiberio capite LXI. Annalibus suis vir consularis inseruit, frequenti quondam convivio, cui & ipse affuerit, interrogatum eum subito, & clarè à quodam nano adstante mensæ inter copreas, cur Paconius majestatis reus tam diu viveret. Lampridius de Alex. Sever. Nanos, & nannas, & moriones, & vocales exoletos, & omnia acroamata, & pantomimos populo donavit. Hæc autem fuerant Elagabali ministeria, quæ Imperator Alexander averfabatur, ad Augusti fortasse æmulationem, Suetonius in Augusto, capite LXXXIII. qui pumilos, atque distortos, & omnes generis ejusdem, ut ludibria naturæ, malique ominis abhorrebat. SCURRÆ autem, & ipsi mensis adstabant, convivas dicteris ad hilaritatem provocaturi. Plinius objurgans tædium amici, qui in propudiosum illud, cujus nuper meminimus, convivium impeggerat, retuleratque domum pro apophoretis nauseam, & stomachum:*

chum : vis tu remittere aliquid ex nugis ?
 equidem nihil tale habeo , habentes tamen fero.
 cur ego non habeo ? quia nequaquam me ut in-
 expectatum , festivumque delectat , si quid
 molle à cinado , petulans à scurrâ , stultum à
 morione profertur. Idem in Panegyrico :
 neque enim aut peregrina superstitionis myste-
 ria , aut obscœna petulantia mensis Principis
 oberrat , sed benigna invitatio , & liberales jo-
 ci , & studiorum honor. Inter hos nobilis
 fuit Sarmentus ille , cujus velitationes
 cùm Cicerro , commemorat Horatius
 libro i. Satyrâ v. de quo etiam Juvena-
 lis. Satyrâ v.

*Si potes illa pati , qua nec Sarmentus ini-
 quas*

*Cæsaris ad mensas , nec vilis Galba tulif-
 set.*

ubi glossator antiquus notat , Sarmen-
 tum formâ , & urbanitate demeruisse
 sibi plurimos. Augusto fanè olim pla-
 cuerat lepôre , & festivitate , ut notat
 Plutarchus de *M. Anton.* qui etiam tradit
 hujusmodi pueris Romanos DELICIO-
 RUM nomen imposuisse. & quidem illi
 pueros urbanos , & procaces , delicias ,
 & delicia appellabant , ut Statius ;

*Non ego mercatus Pharia de puppe loquaces
 Delicias , doctumquè sui convicia Nili*

*Infantem, linguaque simul, salibusque pre-
terum*

Dilexi. —

quod & ad passerem transtulit Catullus, & ad columbam Martialis libro I. VIII. Honestarunt tamen etiam hac appellatione flagitiosam illam, & nefariam impudicitiam, quæ virilem olim sexum turpissimè infecerat. testis Prudentius libro I. adversus Symmachum.

Quid loquar Antinorum cœlesti sede locatum?

Illum delicias nunc divi Principis, illum

Purpureo in gremio spoliatum sorte virili?

At Græci in asotiâ, & nequitia naviter elegantes, in tricliniis, ut testatur Vitruvius libro VI. capite X. ludiorum, operis locum apparabant, à quibus & hunc morem arripuisse Romanos (ut alia etiam multa) diximus nuper. Et eò fanè alludit Seneca de beatâ vitâ capite II. *vides hos eosdem è lectis suis spectantes popinam suam, aures vocum sono, SPECTACULIS oculos, saporibus palatum delectantes? mollibus, lenibusque fomentis totum laceratur eorum corpus, & ne nares interim cessent ODORIBUS variis inficitur locus ipse, in quo luxuria parentatur.* Silius Italicus libro II.

Nec

vi.

pro
hac
efa-
lim
ru-
um.
oca-

n
li?
riter
Vi-
um,
s &c
(ut
et eo
api-
antes
TA-
Hau-
m la-
m ca-
e, in
us li-
Nec

DE TRICLINIO. 85

*Nec luxus ullus, merseque libidine vita
Campanis modus: accumulans, variasque
per artes*

*Scenarum, certant epulas distinguere ludo.
Alcimus Avitus, libro III. capite X.
ad suffimentorum, quod diximus,
ministerium respiciens,*

*Vivida quin etiam miscebant Cynnamomum
talli:*

*Et suffita domus pingui fragrabat amomo.
Sidonius libro IX. epistolâ XIII.*

Manus uncta succo amomi

Domet hispidos capillos:

Arabumque messe pinguis,

Petat alta tecta fumus.

GLADIATORES postremò (quod animus meminisse horret) in convivium recepti sunt à quibusdam, adeo familiariter, ut non possim non mirari præposterum philosophi Max. Tyr. Serm. XII. hominis consilium, qui non has tragicas cœnas, sed Ænianum in convivio improbavit ludicram pugnam. Silius libro II. Campanis tribuit;

Quin etiam exhilarare viris convivia cede

Mos olim, & miscere epulis spectacula dira

Certantum ferro sæpè, & super ipsa cadentum

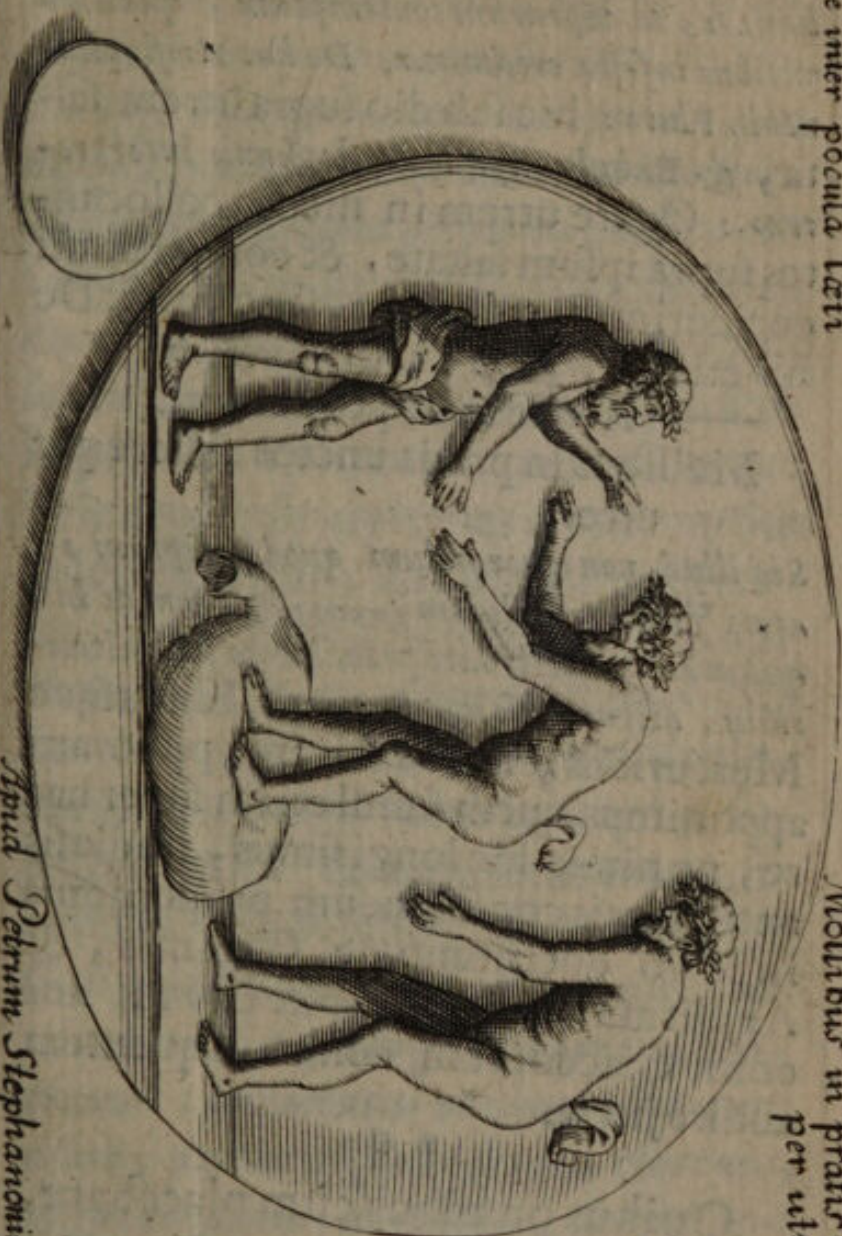
Pocula, respersis non parco sanguine mensis.

Quàm

Quàm conveniunt hisce cruentis spectaculis illa Petri Chrysologi? *in arenam vertitur domus, mensa migrat in caveam, fiunt de pransoribus spectatores, furor mutatur convivium, fit cibus cades, vinum transit in sanguinem.* Haëtenus Pignorius; cum quo à spectaculis hisce cruentis discedere ac materiam hanc missam facere esset animus, nisi nos ludicra veterum saltatio super utres vino vel flatu plenos; & extrinsecus oleo lixiviave unctos: aliquantulum adhuc detineret. & dum singula quasi antiquorum persequimur acroamata, festivissimum hunc in conviviis saltandi modum silentio involvere vetaret par nobile antiquariorum, Mercurialis & Licetus. quorum ille libro II. artis Gymnasticæ capite XI. Sic eum nobis depingit. Erant quoque qui *supra utres oleo unctos & vino plenos pedibus saltarent; inter quos victores ii censebantur, qui ita dexterè se gerebant, ut præ lubricitate humi non caderent. atque hi pro victoriæ præmio utrem cum vino ferebant: qui verò terram natibus percutiebant, non sine magnâ voluptate spectatoribus risum movebant. Id autem antiquitus observatum in ludis Baccho dicatis, quos ἀσχαλία vocabant, proditur: in quibus utres caprinis pellibus conflati saltibus calcabantur,*

Atque inter pocula laci

Mollibus in pratis unctos saliere
per vires

Apud Petrum Stephanonium in Semina.

bantur, in caprarum contemptum, quæ adeo vitibus infestæ creduntur. De hoc Aristophanes in Pluto: hic sub dio supra utrem saltata, & Eubulus apud Aristophanis interpretem: Quare utrem in medio collocantes supra ipsum saltate, & eos qui humi ceciderint, cachinno prosequimini. De his etiam Virgilius II. Georgicorum.

—— Atque inter pocula læti.

Mollibus in pratis unctos saliere per utres.

Sed illud non ignorandum quod scriptum est apud Fulium Pollucem ἀσκαλίζειν tam de his, quàm de uno sublevato pede, altero solo saltantibus, dictum esse apud veteres. Hucusque Mercurialis; nos ex Liceto, picturam apponimus, quem simul etiam super hac re, ne nimis hic longi simus, studiosis antiquitatis consulendum proponimus in libro doctissimo de Gemmis, & Anulis antiquorum; capite cxvii. nos enim Ciacconium denuo loquentem audire juvat.

* *

Quibus omnibus cùm placebant, corollaria dabant convivii Domini, ut de Augusto ex Macrobio supra jam retuli. Cicero in Verrem iv. Cenabat

nabat apud Eupolemum, argentum ille, ceterum purum apposuerat, ne purus ipse relinqueretur: duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis: Iste quasi festivum acroama, ne sine corollario de convivio discederet, ibidem convivis spectantibus emblemata evellenda curavit. Atque hæc quidem in privatis conviviis: nam cum aut Princeps ipse invitabat, aut nuptiæ celebrabantur, aut cenæ Pontificales, Augurales, triumphalesve, aut cum epulum in magni alicujus viri funere populo dabatur, multò plures numero conveniebant, quàm suprà diximus: & apparatus magnificentior esse solebat. Suetonius in Caligulâ de eodem: *Nepotinis sumptibus omnia prodigorum ingenia superavit: commentus novum balnearum usum, portentosissima genera ciborum, atque cenarum, ut calidis, frigidisque unguentis lavaret, pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorberet, convivis ex auro panes, & obsonia apponeret,*
aut

aut frugi hominem esse, oportere dicti-
tans, aut Cæsarem. Idem de Claudio
Imperatore: Convivia agitavit, &
ampla, & assidua ac ferè patentissimis
locis, ut plerumque sexcentent simul
discumberent; & de Tiberio: Pran-
dium de hinc populo mille mensis, &
congiarium tricenos nummos viritim
dedit; quod ante Crassus fecerat, cum
decimam Herculi polluceret, de quo
Plutarchus: ἡγεκλειῖ inquit, μεγάλῳ
θυσίαν ποιησάμενος, εἰσίσασε τὸ δῆμον ἀπὸ
μυρίων τραπεζῶν, ἢ σίτον ἐμέτρησεν εἰς
τρίμηνον. Julius verò Cæsar populum
invitavit viginti duobus millibus
tricliniorum, eodem Plutarcho
auctore. Sic enim scribit: τὸ δῆ-
μον ἀνελάμβανεν ἐστίασις ἢ θέαις,
ἐστίασις μὲν ἐν δισμυρίοις ἢ διχι-
λίοις τρικλίνοις ὁμᾶ σύμπαντας. Cen-
tum enim & l. hominum milli-
bus uno tempore cenam para-
vit, ad quam ab uno tantum
Hircio sex millia murænarum ad-
pondus mutuò sumpta plures au-
ctores

ctores tradunt, ex quo reliquam
 magnificentiam æstimare licet. Pon-
 tificalis cenæ indicem licet antiquæ
 parsimonix habes apud Macrobiū
 libro III. capite XIII. Dabant &
 principes epulum nonnunquam Se-
 natorio tantum ordini, interdum
 & Equestri. Suetonius de Caligulā:
Congiarium populo bis dedit trecenos
HS. toties abundantissimum epulum Se-
natui & Equestri ordini, etiam con-
jugibus ac liberis utrorumque, postero-
re epulo forensia insuper viris, pueris,
ac feminis fascias purpuræ ac conchylii
distribuit. Hæc autem quæ abeunti-
 bus convivis à convivii domino da-
 bantur, *apophoreta* dicebantur, voce
 Græcā, sed Latinis etiam auctori-
 bus usurpatā: ut ea fuerunt, quæ
 Cleopatram Ægypti Reginam An-
 tonii comitibus dedisse, suprà dixi-
 mus. Suetonius de Caligulā: *Ag-*
itatori Eutycho comessatione quādam in
apophoretis vicies HS. contulit. S. Am-
 brosius in exhortatione ad Virgines:
Qui

*Qui ad convivium, inquit, magnum invitantur, apophoreta secum referre consueverunt, &c. Et ille qui Ambrosii nomine circumfertur in Epistolâ ad Ephes. cap. iii. Sicut enim in cenâ magnâ dantur apophoreta, &c. Illud non omiserim ambisse quosdam magno conatu, & ingenti nonnunquam pretio redemisse à vocatoribus, ut convivio principis adhiberentur. Suetonius in Caligulâ; Compererat provincialem locupletem ducen-
ta HS. numerasse vocatoribus, ut per fallaciam convivio interponeretur: nec tulerat molestè tam magno æstimari honorem cenæ suæ, &c. Porro ducen-
ta sestertia quinque millia scutato-
rum sunt. Ceterum ut ad institutum ordinem redeam, post prandium iterum manus lavabant. Macrobius libro iii. capite vi. ex Veratio Pon-
tificiali sic scribit: Pinariis, qui novissimi comeso prandio venissent, cum manus pransores lavarent, præcepisse Herculem, &c. Tertullianus in Apo-
logetico*

logetico de conviviiis Christiano-
 rum : Non prius discumbitur , quàm
 oratio ad Deum prægustetur : editur
 quantum esurientes capiunt , bibitur
 quantum pudicis est utile. Ita saturan-
 tur. ut qui meminerint , etiam per no-
 ctem adorandum Deum sibi esse : ita fa-
 bulantur , ut qui sciant Dominum audi-
 re. Post aquam manualet , & lumina :
 ut quisque de scripturis sanctis , vel de
 proprio ingenio potest , provocatur in me-
 dio Deo canere. hinc probatur quomodo
 biberit : æque oratio convivium diri-
 mit , inde disceditur. hæc ille. & nos
 quoque à tam luxuriosis , & profa-
 nis Romanorum conviviiis discede-
 mus , si prius locum quendam Philo-
 nis Judæi ex libro. De vitâ contem-
 plativâ integrum exscripserimus :
 Sed fortasse , inquit , probabit aliquis ,
 morem hunc conviviorum jam vulgò
 receptum apud Græcos , atque barbaros ,
 à Romanis inventum , non tam ad hila-
 ritatem , quàm ad ostentationem delicia-
 rum , & opulentiae. Triclinia lectos ha-
 bent eburneos , aut testudineos , aut
 pretio-

Pincerna, Pateram dextera, Phialam
sinistra manu gestans

pre
que
alia
licie
gnar
sto s
yicle
curo
non t
tis, e
vivat
pince
affer
cincis
omnia
sectis
dida
parte
poplit
ti con
ad lare
tus ob
Adfu
nugine
maato

pretiosioris materiae, gemmatos plerisque stratos auro intexta purpura, vel aliis floridis coloribus variis oculos allicientibus: poculorum etiam vim magnam digestorum per suas species. Praesto sunt enim scyphi, calices, phialae, the- ricleae, toreumataque clarorum artificum: ministrantibus formosis mancipiis non tam ad praesens ministerium quaesitis, quam ad exhilarandos aspectu convivarum oculos. Ex iis minores pueri pincernas agunt, grandiores aquam afferunt: loti, & nitidi, fucatique ac cincinnati: (alunt enim capillitium) vel omnino intonsi, vel à fronte tantum praeseptis in orbem crinibus, tenuissimas candidasque praecincti tunicas anteriore parte ad genua demissas, posteriore ad poplites, utrimque mollibus tæniis astricti commissuras tunicae propendentibus ad latera sinibus. Sic ornati adstant nutus observando, quid quisque postulet. Adsunt & alii adolescentes primâ lanugine malas vestiti: qui paulò ante amatorum suorum deliciae fuerant, curiosè

riose docti gravioris momenti ministeria
 mera ostentatio magnæ opulentiae, ut
 convivæ splendore stupefacti facile in-
 telligant à quanto viro, quamque ma-
 gnifico sint ad mensam communem ad-
 hibiti: cùm tamen totum hoc negotium
 verâ æstimatione aliud non sit, quàm
 stolidus luxus hominis abutentis fortu-
 nae beneficio, sicut testari possunt, qui-
 bus comperta sunt talia. Huc accedunt
 variæ bellariorum, obsoniorum, condi-
 mentorumque species, elaboratæ à pi-
 ctoribus, & cupediariis, quorum est
 cura non tantum gustui satisfacere, ve-
 rum etiam oculos exhilarare mundi-
 ciis. Sic fit, ut septem, vel etiam plu-
 res mense inferantur plenæ omnium,
 quæ terra, mare, amnes, aërque fe-
 runt selectis suavissimis carnibus terre-
 strium, aquaticorum, & volucrum,
 paraturâ simul, ac conditurâ varian-
 tibus. Ac ne quid prætermittatur na-
 turæ munerum, tandem apponuntur
 poma nucesque dapiliter, servatis aliis
 ejusdem generis ad comessationes, quas
 vocant.

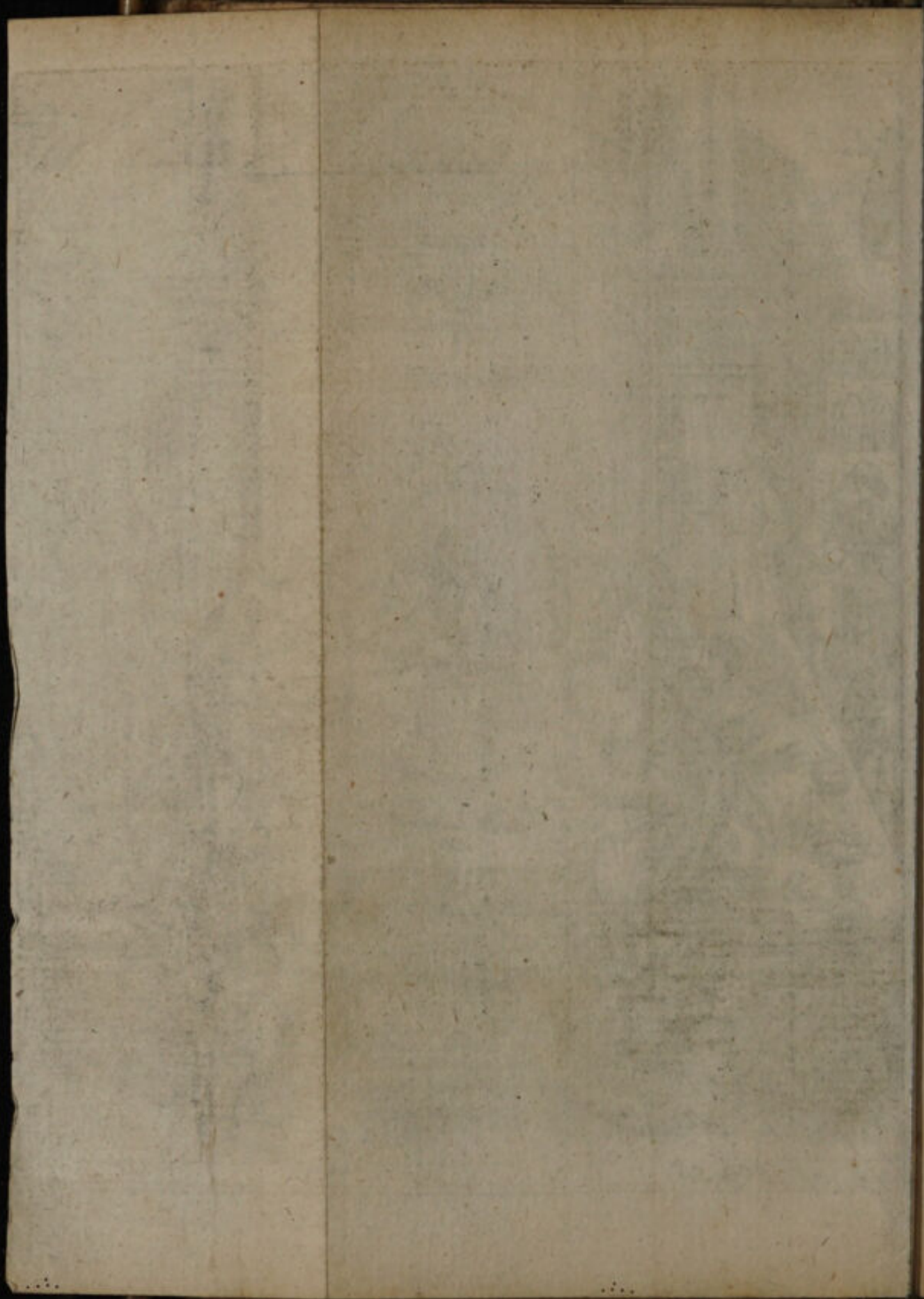
vocant. Deinde aliæ patinæ efferuntur vacuatæ à convivis voracibus, more fulicarum explentibus se in tantum, ut ossa etiam arrodant: aliæ cum fœdè discerptis, semesisque reliquiis. Ubi verò usque ad fauces expleti, nil possunt amplius, edendo lassati, appetitu esuriunt, oculos pascendo, carniū optimarum copiâ, nidorem verò exhalantem attrahendo naribus. Postremò his quoque sensibus saturatis, faciunt mentionem de habitu, egregiè collaudat à convivatoris magnificentiâ, &c.

AT QUE ut ad id tandem veniam, cujus gratiâ hæc omnis à nobis est suscepta atque instituta oratio: in iis conviviiis, quæ Dominus, & Redemptor noster dum inter homines versaretur, inisse memoratur, omnia more Romano administrata fuisse, certis quasi indiciis reperiemus. Sive quod id omnium gentium approbatione in consuetudinem esset perductum, ut ex iis, quæ scripsi superius, facile colligas: sive quod

E Hebræi

Hebræi jam inde à Pompejo in ditionem, potestatemque Romanorum redacti (ut erat ea gens in iis, quæ patriis legibus non obviarent, in adulationem profusa) ad victoris dominantisque populi instituta se victisque sui rationem accommodaverant. Nam ut ea omnia, quæ supra dixi, compendio repetam: Romani tribus lectis in cenaculo stratis apparabant convivia: & Christi discipuli cenam illam apparaturi, quæ ante Passionem extrema fuit, *invenerunt cenaculum grande stratum, atque ibi paraverunt.* Tribus autem lectis eos cenasse illud indicio est: quod cum tredecim essent, in eandem omnes patinam porrigebant manus. quod si mensæ perpetuæ fuissent, fieri haud quam posset. *Qui intingit,* inquit, *Dominus, manum in paropside, hic me tradet:* neminem unum hac voce designans: cum id omnes ex æquo facerent. Romani lauti, & uncti
con-

v
l
d
m
q
r
te
ca
re
et
G
vi
ne
fo
fo
da
sta
nu
nifi
me
sae
rat
bay
Ver
quo

vivia inibant , & Christi discipulos lautos accubuisse ex eo conjectari possumus , quod cum Petrus primò negaret futurum unquam , ut sibi Christus pedes ablueret : deinde tam minaci responso territus , non solum pedes , sed & caput & manus abluendas offerret , audit à Domino : *Qui lotus est , non indiget , nisi ut pedes lavet , & est mundus totus.* quo significari videtur , illos lotos discubuisse , nec debuisse abluere nisi siquid fordium pedes inter veniendum fortè contraxerant. Et alioqui Iudæi omnes , Evangelistâ Marcotestante , nisi crebrò lavissent manus , non manducabant : & à foro nisi baptizarentur , cibum non sumebant. Hinc apud Lucam Pharisæus ille , qui Dominum invitaverat , mirabatur , quod Christus non baptizatus esset ante prandium. Verùm obiter notandum videtur id , quod superiori sententiæ Chri-

stus adiecit: *Vos autem mundi estis,*
sed non omnes: ambigüe positum es-
 se. Discipuli enim intellexerunt, se
 non omnes partes corporis mundas
 habere: idèque eorum pedes ablu-
 tione indigere: Christus autem non
 omnes duodecim à peccato esse
 mundos, etiam intelligi voluit:
 quod ut explicaret Joannes, adje-
 cit: *Sciebat enim quis nam esset, qui*
traderet eum, propterea dixit: Non
estis mundi omnes, Usus est & alibi
 hac verborum ambiguitate Domi-
 nus. nam cùm Judæi ab eo signum
 peterent: *Solvite, inquit, templum*
hoc, & in tribus diebus excitabo illud:
 quod verbum ipsi cùm de Salomo-
 nis templo dictum acciperent, re-
 sponderunt: *Quadraginta & sex an-*
nis ædificatum est templum hoc, & tu
in tribus diebus excitabis illud? Sed
 errorem eorum arguens Joannes:
Ille autem, ait, dicebat de templo cor-
poris sui. Unctos verò fuisse, illud
 persuadere videtur, quòd verisimile
 sit

fit id ab opulento illo patre familias, qui eos exceperat non prætermis-
sum, cum percrebuiſſet jam, & in ore omnium eſſe cœpiſſet; Chri-
ſtum objeciſſe Simoni, quod ab eo invitatus ad cenam, id officii non exhibuiſſet: *Veni*, inquit, *in domum tuam, aquam pedibus meis non dediſti, oleo caput meum non unxiſti.* & ab huiusmodi unctione Domi-
num non abhoruiſſe ex eo apparet, quod inter divina illa præcepta: *Tu autem*, ait, *cum jejunas unge caput tuum, & faciem tuam lava*: ut prandiſſe videlicet jam, non adhuc jejunus eſſe videaris. Romani accubaturi veſtem mutabant. & Chriſti diſcipulos veſtem muſſe inde cognoſci poteſt, quod adoleſcens ille (Evan-
gelistam Ioannem fuiſſe S. Ambroſius atque alii teſtantur) qui à cena in hortum cum Chriſto ſeceſſerat, *amictus ſindone ſuper nudo* traditur fuiſſe, quaſi veſte adhuc cenatoriâ indutus: quod ſi ſolitum illi, &

E 3

quo-

quotidianum fuisset, non utique ab
 Euangelistâ id memoriæ traderetur.
 & quidem in marmoribus Romanis
 accumbentes in tricliniaribus lectis
 magnâ ex parte unâ tantum veste
 super nudo recti conspiciuntur. Sed
 & ille, qui non indutus veste nuptiali
 in convivium irrepsit, in tenebras
 exteriores projici jubetur. Manus
 lavabant illi ante cenam: & hos
 etiam abluisse credendum est, post-
 quam à Pharisæis vitio eis datum
 fuerat, quòd illotis manibus cibum
 fumerent; nam hujusmodi scandala
 vitare nitebantur, *Ne scandalizemus*
eos, ait Dominus Petro, *vade, da*
illis pro me & te. Certè id Judææ
 genti in usu fuisse, Pharisæorum ex-
 probratio declarat. Accumbentes,
 non sedentes cenabant Romani: Et
 hos similiter accubuisse verbum
 ipsum accumbere, aut recumbere,
 quo semper utuntur Euangelistæ:
 sed & quæ inferiùs dicam, satis de-
 clarant. Altis toris illi discumbe-
 bant:

Unable to display this page

bentes æs in zonis, sed tantum calciatos sandaliis. Romani liberos suos, aut eos, quos caros habebant in conviviiis infra se, hoc est, in sinu suo collocabant (nam id esse in sinu recumbere superius ostendi.) & Joannes Christo maximè carus, in ipsius sinu recubuit, & in ejus petus sese quam familiariter rejecit, dum ex eo quærit, quis illum esset traditurus. Ambrosius in capite xv. Lucæ, ad illud, *Cecidit in collum ejus: Nonne, inquit, tibi videtur, Christus cecidisse in collum Joannis, quando erat Joannes in sinu Jesu, cervice recumbens reflexa? Et idem verbum apud Deum vidit, quia erectus est ad superna.* Regem sacrorum, qui apud Romanos maximæ dignationis erat inter Pontifices, summum locum medii lecti in Pontificalibus cenis occupare solitum, neminemque supra eum accubare diximus: & in his Pontificalibus cenis Christus verè Rex & Sacerdos secundum

cundum ordinem Melchisedech, eundem locum occupat, nec quisquam super eum accubat: alioqui non potuisset Maria alabastrum unguenti effundere super caput ipsius recumbentis, si in medio lecto accubuisset: aut ipse Ioannem in sinu habere, si in imo. Romani non raro quini in lectis discumbebant, ut supra retulimus & Christi discipuli, ut verisimile est quini in duobus lectis discubuerunt, in reliquo autem tres tantum: ipse nempe Dominus, & Ioannes, ac si divinare permittitur, Petrus: is enim veluti proximus Ioanni innuit, ut ex Domino auctorem tanti facinoris quæreret. In commune illi vescabantur, ut ex Plutarcho superius retuli, & ii in commune vescuntur, omnesque in eandem patinam manus porrigunt. *Qui intingit, inquit, mecum manum in paropside, hic me tradet.* Magistrum potandi, aut Regem vini illi constituebant: & huiusmo-

di munus aliquod in illis nuptiis, quibus Christus interfuit, architriclinum obiisse apparet: cum illi aquam vinum factam Dominus afferri jubeat. Spectacula Romani, & varia acroamata inter cenandum adhibebant, odoresque suaves incendebant. Sed neque Christi convivii sua spectacula sua acroamata, sui odores, aut multo etiam jocundiores defuerunt. Quod enim spectaculum fuisse putamus cum cæli & mundi Dominus positus vestibus, ac linteo præcinctus in fervilem modum ad pedes piscatorum, atque discipulorum dejectus, suis eos manibus abluere, & linteo, quo erat præcinctus tergere spectatum est? Aut quod unquam aliud spectaculum tanto tamque immortalis potuit convivæ gaudio, ac voluptate perfundere? cum id factum, & immensi amoris, & perpetuæ Domini erga eos voluntatis argumentum insigne foret?

Cum dilexisset, inquit Ioannes, suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos: Et cenâ factâ surgit à mensâ, & ponit vestimenta sua. Comœdiæ apud Romanos inter epulas agebantur, sed cuius comœdiæ catastrophe tantam rerum conversionem spectandam præbuit, quam mulier illa in civitate peccatrix: quæ oculorum venustate, capillorum ornatu, oris suavitate, & munditiâ homines allicere, & ad se convertere solebat: ex illis ipsis oculis distillantibus instar rivi perennis lacrimis pedes Christi rigare, & suis illis crinibus illectoribus tergere, & suavi ore suaviari, atque illis affectuosissima oscula figere non cessabat? Aut quam voluptatem id etiam Angelis spectatoribus attulisse credimus, cum ingens gaudium sit in cælo super uno peccatore poenitentiam agente? Neque verò hoc tam gratum acroama sine insigni corolla-

riò discessit. nam ad mulierem con-
 versus benignus Dominus : *Remit-*
tuntur, inquit, *tibi peccata : fides tua*
te salvam fecit. vade in pace. Iam
 quod acroama, quem symphonix
 cantum cum divino illo hymno
 compares? *Et hymno*, inquit, *dicto,*
exierunt in montem Oliveti. Et quam-
 quam suavissimus odor, tamquam
 è fragrantibus floribus afflaretur ex
 convivis ipsis, qui cum Paulo dice-
 re poterant : *Nos autem bonus odor su-*
mus Deo : non defuerunt tamen illi
 convivio odores alii jocundissimi,
Effuso enim alabaastro unguenti nardi
pistici pretiosi, impleta est, inquit, *do-*
mus ex odore unguenti. Denique ut
 omnia (quemadmodum dixi) semel
 ostendam ex Romanorum moribus
 tracta: qui convivis abeuntibus gra-
 ta, & pretiosa solebant apophoreta
 conferre, liberalissimus, ac sui ni-
 mium profusus Dominus, ex hoc
 mundo ipse discedens pretiosissi-
 mum corpus suum & sanguinem
 con-

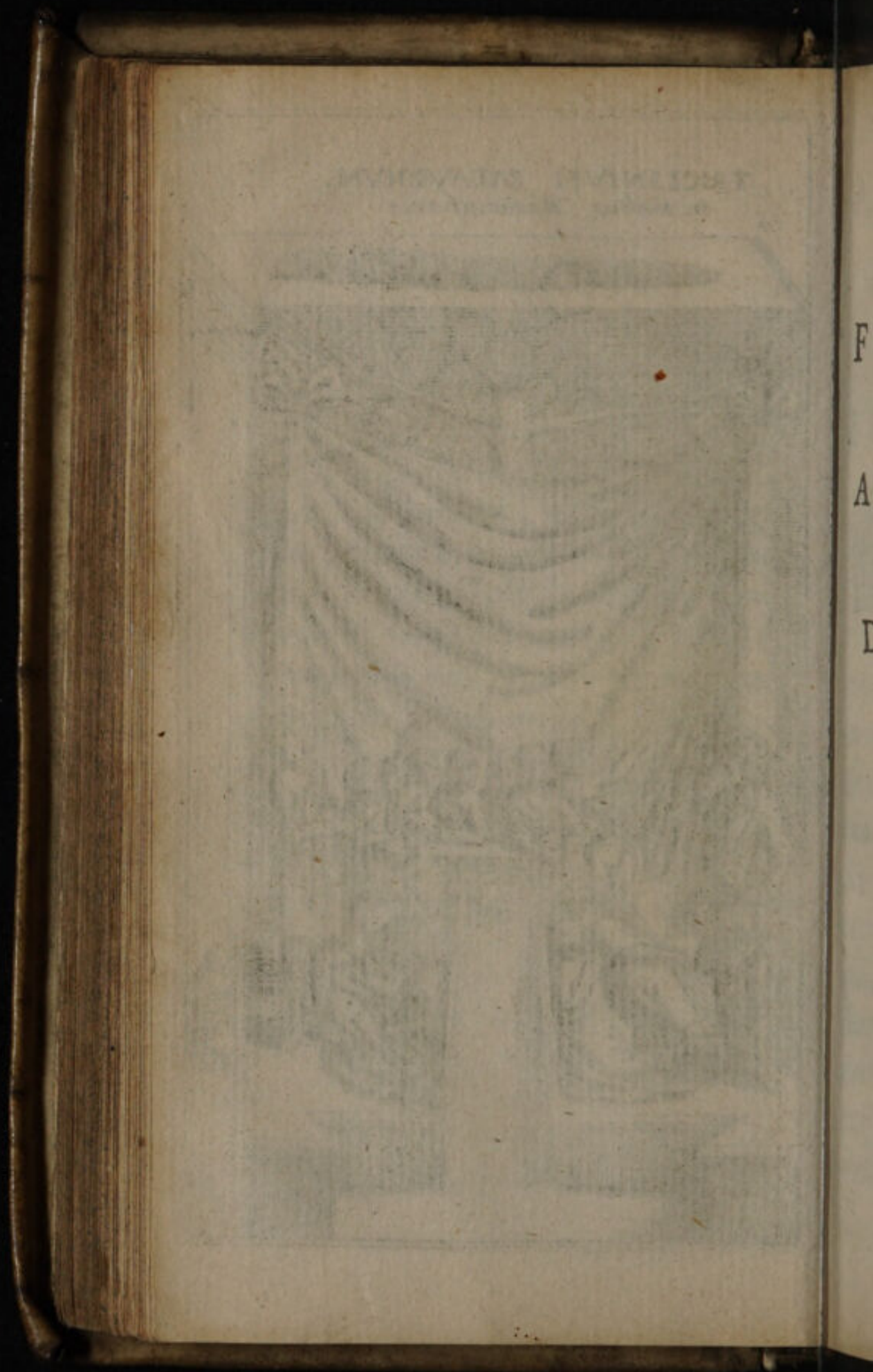
convivis in apophoretis dedit, ut sibi haberent, ut secum domum deducerent: ut iter ingredientibus, etiam pro viatico foret. Restat, ut quoniam Romani ambiebant, & magno etiam interdum pretio redimebant, ut inter amicos principis ejus epulis interessent: ambiamus & nos quoque qui sectatorum Christi nomine censemur: ut peccatorum sordibus ablutos, bonorum operum unguento nitidos, nuptiali & convivali stolâ innocentiae indutos, terrenorum affectuum nexibus liberatos, suis magnificentissimis epulis princeps noster adhibeat: Ut edentes, & bibentes super mensam ejus, illa spectacula spectemus, illa acroamata audiamus, illa gaudia gaudeamus: quæ neque oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt.

Ambro-

Ambrosius libro de Eliâ , & jejunio
capite xv i i. *Per cornu etiam fluentia
in fauces hominum vina decurrunt : &
siquis respiraverit , commissum flagi-
tium , soluta acies , loco motus habetur.*
Philo libro de Ioseph. ἐξῆς τῷ περ σα-
ξαντες καὶ τὰς ἡλικίας καθίζεσθαι μήπω ὅ
ἀνθρώπων ἐν ταῖς συμπόλοις συνῆσθαι
κατακλίσει χρωμάτων.

TRICLINIVM PATAVINVM.
in ædibus Rhamnusianis

FULVI URSINI
APPENDIX

AD LIBRUM PETRI
CIACCONII

DE TRICLINIO

FULVIVS
APRILIS
ADRIANVS
CICERO
DE TRIGINTA

A

F

qu
in
c
cun
die
te
qu
sus
rer
exig
man

ALEXANDRO
PERETTO
CARDINALI

FULVIUS URSINUS

Superioribus diebus cum
ad te venissem officii
causa, & ut tibi pro
Sanctissimi Maximi-
que Pontificis Proavunculi tui
in me meritis, operam, studium,
& industriam meam pollicerer;
cum alia multa ex illa eorum
dierum colloctione cognovi in
te ingenii ornamenta, tum illud,
quod singulari quodam mihi vi-
sus es teneri studio Romanarum
rerum cognoscendarum. Itaque
existimaui me non malam hu-
manitati tuæ, qua me tunc exce-
pisti,

pisti, gratiam relaturum, si hæc
 antiquitatis monumenta, mitte-
 rem tibi rerum antiquarum stu-
 dioso. Ea verò sunt supplementa
 quædam sive appendix ad li-
 brum Petri Ciacconii de Tri-
 clinio Romano, ex quibus intel-
 ligere poteris, quisnam fuerit
 modus convivandi apud vete-
 res Romanos, & conviviorum
 item apud eosdem apparatus.
 Quæ sanè notitia cum priscis
 illis temporibus quasi suggeretur
 cum lacte nutricis, confirmare-
 tur à domesticis & familiari-
 bus, cumlaretur à populo & ab
 ipsa consuetudine, jam diu est,
 cum hæc & alia his similia perie-
 runt adjumenta; ut libri tan-
 tum per paucos reliqui sint, unde
 has vetustatis reliquias, & qui-
 dem

dem nimium disiectas, dispersas-
 que colligere possis. Nos autem in
 nostro prætermisissorum supple-
 mento eam rationem adhibui-
 mus, ut quæ à Ciacconio in librũ
 de Triclinio relata sunt, nisi ad
 cognoscendum aliud aliquod Ro-
 manorum institutum pertinere
 visa sint, de novo non protuleri-
 mus: quæ verò omissa desiderari
 posse viderentur, ea addideri-
 mus. Licet enim ad probandum
 id, quod ille sibi proposuerat,
 nempe Dominicæ cenæ appara-
 tum ex ipsa Romani Triclinii
 ratione ductum esse, satis super-
 que sint quæ ipse curiosè diligen-
 terque collegit, visum tamen
 est fieri posse, ut desideraturi
 essent nonnulli partem illam,
 quæ ad usum lavandi & un-
 gendi

gendi ante cenam pertineret;
 quæ suppleta à nobis est. Quin
 & alia quædam adjecimus, quæ
 de modo convivandi apud Græ-
 cos, & de conviviorum itidem
 apud eos apparatu, notata olim
 à me fuerant, quòd ex iis vide-
 rentur Romanæ de Triclinio
 antiquitates maiorem partem
 derivatæ. Quæ sanè non puta-
 mus, virum alioqui diligentem
 vel incuria omisisse, quòd scilicet
 imprudenti exciderint; vel in
 aliud tempus rejecisse, quòd illa
 videlicet additurus aliquando
 esset; sed quòd ad propositum ar-
 gumentum minus necessariaræ
 tus, contentus iis, quæ college-
 rat, cetera non curarit. Ea ve-
 rò cùm magno usui futura tibi
 putem, tum ad intelligentiam
 quo-

quorundam sacrae Scripturae
 locorum, tum ad cognoscendas
 res Romanas, quarum tu lectio-
 ne succisiviis horis delectaris, eò
 mittimus libentius, quòd rerum
 hujusmodi cognitio & lubrica
 vehementer est, & Scriptorum
 mira paucitas, unde illa peti pos-
 sit. Interea verò sive in hoc, sive
 in alio studiorum genere, quid
 tibi ego ad istam ingenii præ-
 stantiam, ad indolem præcla-
 ram domestica excultam disci-
 plina, tibi inquam ad decus &
 gloriam nato, in tanto præser-
 tim mearum virium tenuitate
 præstare possim, nescio, quicquid
 autem illud est, si modo est ali-
 quid, id tibi totum verè & ex
 animo profiteor, deferoque; &
 ut eo, jure tuo utare, à te etiam
 atque

atque etiam peto. Atque hanc meam colendi tui perpetuam voluntatem, ita tuebor constanter, ut quæ vitæ dies, eadem observantiæ factura sit finem. Ad quam sanè voluntatem, susceptam sponte mea; confirmatam benignitate tua, magnus velut cumulus accedit Proavunculi tui Sanctissimi Optimi-que Pontificis auctoritas, cui de tua laude cogitanti, nihil me gratius facturum intellexi, quàm si, ut mei in te officii ratio postulat, in exornandi tui curam quoad fieri per occupationes tuas liceat, quibus maximè potero, studiis incumbam.

FULVI

FULVIURSINI APPENDIX

AD LIBRUM PETRI CIACCONII

DE TRICLINIO

Notum est omnibus, ut opinor, veteres Romanos diem, qui civilis appellatur, in duodecim horas pro anni temporibus inæquabiles distribuisse: ipsas verò diei horas ita partitos esse, ut singulas singulis muneribus adsignarent; quibus perfuncti, tunc demum cenas inirent. Constat hoc ex epigrammate Martialis, quod habetur libro quarto ad Euphemum Structorem Domitiani:

Prima salutantes, atque altera continet hora:

Exercet rancos tertia caufidicos.

F

In

In quintam varios extendit Roma labores :

Sexta quies lassis , septima finis erit.

Sufficit in nonam nitidis octava palæstris :

Imperat extructos frangere nona toros.

Mora libellorum decima est Euphemæ meorum ,

Temperat ambrosias cū tua cura dapes.

Et bonus ætherio laxatur nectare Cæsar ,

Ingentique tenet pocula parcâ manu :

Tunc admitte jocos, gressu timet ire licenti ,

Ad matutinum nostra Thalia fovem.

Atque ad hanc diei partitionem videtur Cicero respexisse in oratione pro Murænâ, cū inquit : *Neque verò Cretes , quorum nemo gustavit unquam cubans , melius quàm Romani homi-*

homines, qui tempora voluptatis laborisque dispartunt, respublicas suas tenuerunt. Sed cenas obire soliti non erant, nisi post varia exercitationum genera, (sive in Xysto, sive in Stadio, sive in Sphæristerio, quibus octava hora adtributa erat) lauti prius & uncti fuissent. Dicendum igitur aliquid primum de usu lavandi & ungendi ante cenam, deinde de cenâ ipsâ & prandio differendum. Lavandi quidem mos atque ungendi apud veteres tum Græcos tum Latinos antiquissimus fuit, & ab Heroicis usque temporibus petitus, ut apparet ex Homero, apud quem Telemachus lavatur & ungitur ante cenam. Odyss. libro 1.

Αὐτὰρ ἐπεὶ λῆσέν τε ἃ ἔχρεισε λίπ' ἐλαίῳ, &c.

Ἐκρ' ἀσπερὶν θύβῃ, &c.

Δαίνυνθ' ἐζόμην, &c.

Lavantur item & unguntur apud eundem Homerum Nauficaæ ancil-

cillæ ante prandium. Odyss. libro 1.

Αἰ δὲ λοεσάμεναι, ἢ χειροσάμεναι
λίπ' ἐλαίῳ,
Δεῖπνον ἔπειθ' εἶλοντο παρ' ὀχθῆσιν
ποταμοῖο.

Instituta verò lavatio fuit, tum valetudinis causâ, tum voluptatis: nam eâ & sudorem eliciebant, & ablutis sordibus revocabant hilaritatem. Nam ut inquit Eustathius in Homerum, εἰσέχθη τὸ βαλανεῖον ut esset, ῥύπας μὲν ἀποθεπνόν, ἀναψυχῆς δὲ πνός αἶπον. & Athenæus libro 1. appellat balnea, ἄκη πόνων παντοίων, quodd scilicet laborum omnium lassitudini mederentur. unde Plautus dixit in Mercatore.

Nunquam ad opol omnes balnea mihi hanc lassitudinem eximent. & Homerus θυμῆρες ὕδωρ vocavit aquam, quæ è balneis lavando corpori funderetur. Itaque dictum esse βαλανεῖον putat S. Augustinus, quodd pellat ex animo anxietatem; & Sueton-

Suetonius scribit Cajum principem capitali poenâ punisse, si quis indicto justitio balnearibus deliciis indulgisset: ut videri possit balnea voluptatis etiam causâ comparata fuisse, & non immeritò in antiquo lapide incisum esse à vetere poëta:

BALNEA VINA VENUS CON-
SERVANT CORPORA NC-
STRA

CORRUMPUNT VITAM BAL-
NEA VINA VENUS.

Ufus autem lavandi erat ferè quotidianus: quin & Commodus Imperator septies per diem, atque octies lavit, & in ipsis balneis, ut scribit Lampridius, persæpe cenitavit: & Gordianus Junior septies æstate, hieme bis lavatione usus est. Capitolinus tamen scribit Gallienum Imperatorem lavisse die septimo æstate, vel sexto. hieme secundo, vel tertio: Vopiscus autem Tacitum balneis rarò usum esse. Se-

neca item libro Epistolarum XIII. veteres Romanos brachia tantum & crura quotidie abluisse, quæ scilicet sordes opere collegerant, totum verò corpus tantum nudinis testatur lavisse. Lavabatur autem apud Romanos plebs quidem urbana in thermis publicis, ordo autem patricius & equester in balneis privatis. Quamvis nobiles etiam & principes viros, publicis balneis non abstinuisse, tum ex aliorum scriptis intelligimus, tum ex Epigrammate Martialis, in quo notat Æmilium quendam, qui cum captator esset cenarum, cum divitibus solebat in thermis lavari, ut inde eos sequutus, lautius cenitaret. Notum est etiam illud Hadriani Imperatoris, quod refert Spartianus in ejus vitâ his verbis: *Publicè frequenter & cum omnibus lavit: ex quo ille locus balnearis innotuit: nam cum quodam tempore veteranum quendam notum sibi in militiâ, dorsum & ceteram partem*

cor-

corporis vidisset atterere, perconctans, cur se marmoribus destringendum daret, ubi audivit hoc idcirco fieri, quod servum non haberet; & servis eum donavit, & sumptibus. Verum alia die, cum plures senes ad provocandam liberalitatem principis pariter & se attererent, evocari eos iussit, & alium ab alio invicem defricari. & Lampridius de Alexandro Severo ita scribit: Thermis & suis & veterum frequenter cum populo usus est, & æstate maximè; balnari veste ad palatium revertens. item Capitolinus de Claudio II. Balneatorum, inquit, unum, & ad balneas ligna, si minus lavaretur in publico. Ita enim legendus est hic locus. Contrà verò plebeios viros domi etiam privatis balneis, & apud ipsum quandoque convivii dominum lavari solitos legimus, juxtà illud Plautinum in Sticho:

Quàm mox cocta est cena? imprausus ego sum.

E. abi intro ad me, & lava.

F 4

Nam

Nam publicis, ut videtur, balneis lautum indicat Terentius in Phormione, illo versu :

Te ne asymbolum venire unctum, atque lautum è balneis. M. autem Varro libro VIII. de lingua latinâ satis apertè indicat veteres balneis tum publicis, tum privatis usos esse, cum scribit : *Reprehendunt analogias, quòd dicantur multitudinis nomine publicæ balineæ, non balinea : contra, quòd privati dicant unum balineum quòd plura, balineas dicant.* & post : *Balineas, quòd plures essent, quibus uterentur, multitudinis potius, quàm singulari vocabulo, balineum verò, ubi domi suæ quisque lavaretur, veteres appellasse.* Itaque Cicero libro II. de oratore, balnea M. Bruti privata dixit, non balneas. Ac de publicis quidem Balneis infrà dicetur. Privatum autem balneum intellexit Cicero, cum scribit ad Atticum libro I. *Balneum calefieri jubebo.* Item, *Cum è balneo exissem, accepi tuas litteras.*

Unable to display this page

*Et pilata redit, jamque subitque
cohors.*

*Temperat hic thermas, nimios prior
hora vapores*

*Halat, & immodico sexta Nero-
ne calet.*

*Stella, Nepos, Cani, Cerealis, Flac-
ce venitis:*

*Septem Sigma capit, sex sumus,
adde Lupum.*

Itaque Spartianus in Hadriano: *An-
te octavam*, inquit, *horam in publico
neminem, nisi ægrotum lavari passus
est.* & Plinius Junior libro III. Epi-
stolâ I. *Ubi hora balinei nuntiata est:
est autem hieme nona, æstate octava.*
Vitruvius item eandem horam de-
signat libro V. capite X. cùm inquit:
*Quòd maximè tempus lavandi à meri-
diano ad vesperam est constitutum.*
Ipsa verò lavandi hora indicabatur
fonitu tintinnabuli, ut conjici po-
test ex versibus Martialis, quos in-
frà ponemus, & ex æreo item tin-
tinnabulo, quod extat apud me, cum
incri-

inſcriptione FIRMI BALNEATORIS, repertum in Eſquiliis anno M. D. XLVIII. in ruinis thermarum Diocletiani Imperatoris. Martialis verſus ſunt hi ex libro XIV. qui *Xenia* inſcribitur :

*Redde pilam, ſonat æs thermarum,
ludere pergis?*

*Virgine viſ ſola lotus abire do-
mum.*

Plinius Iunior libro III. Epistolâ primâ ad Calviſium : *Ubi hora balinei nuntiata eſt, &c. lotus accubat, & pauliſper cibum differt.* Nam datâ, ut diximus, lavationi operâ, & curato prius lotoque corpore, cenas inibant, juxta illud Athenæi libro IV. Δείν γεργάζονται τὸ σωμα-
τιον, ἢ λουόμενον ἵεναι πρὸς δείπνον.

Plautus Amphitruone : *Lavaſti. Amph. Quid poſtquam lavi? Alcm. Accubuiſti, &c. Cenaſti mecum in eodem lecto.* Cicero in libro de oratore : *Cum lauti accubuiſſent. & in oratione pro Deiotaro : Huc te è balneo*

priusquam accumberes , ducere vole-
 bat. Post lavationem autem fricari
 & ungi statim solitos fuisse notat
 Eustathius in versum Homericum
 ex Iliad. x. τὼ δ' ἰλοεσαμένω καὶ ἀλφ-
 φαμένω λίπ' ἐλαίῳ. in quem versum
 ita scribit : ἐλαίῳ δ' ἐχρίοντο οἱ λασά-
 μνοι , ἐμπαλίνοντες τὰς σωματικὰς
 πόδας , ὡς αὖ μὲν λαστὸν εἴποιεν τὴν ὑγρό-
 τητα. Colligimus etiam hoc tum ex
 Cicerone , apud quem sic est libro
 viii. Epistolâ ad Atticum : *Post ho-*
ram octavam in balneum &c. unctus
est, accubuit. & Plutarchus de Pom-
 pejo scribit, quoddam tempus cenæ cum
 instaret , parasset autem ex præsen-
 tibus copiis nauclerus, cernens Pom-
 pejum Favonius servorum penuriâ
 semetipsum lavantem , accurrit,
 abluitque, & unxit : sic enim inquit:
 ἐπεὶ δὲ καὶ τὸν δειπνῶν , καὶ παρεσκευά-
 σεν ὁ ναύκληρος ὅτι καὶ παρόντων , ἰδὼν ὁ
 Φαῶνις οἰκετῶν ἀπορία τὸ Πομπήϊον
 ἀρχόμενον αὐτὸν ἀπλάσσειν , προσέδραμε
 καὶ ἀπέλυσσε καὶ σιγήλειψε. Et de Bru-
 to

to idem Plutarchus refert, quòd
ei ministri cùm non ita citò ap-
portassent tentorium, labore au-
tem esset confectus, tandem me-
ridie unxisse se, & paululum cibi
cepisse. Græca verba sunt hæc: τῷ
ᾧ Βρῆτῳ ἔπαχέως ἤκον οἱ πλὴν σκηνῶν
καρίζοντες. ἐκπονηθεὶς ᾧ πρὸς ταῦτα,
μεσημβρίας μόλις ἀλειψάμενος, καὶ
φαγὼν ὀλίγα. Ad eandem ungenti
consuetudinem post lavationem re-
spexit Apuleius libro 1 v. de Asi-
no, cùm inquit: *In fine sermonis
hujus, statim sese devestiunt, calidâ-
que perfusi, & oleo peruncti, men-
sas dapibus largiter instructas accum-
bunt.* & Varro libro de re rusticâ
capite 1 v. *olea, & uva, per idem
bivium redit in villam: alia ad ci-
bum eligitur, alia ut eliquescat, ac
non solum corpus intus ungat, sed
etiam extrinsecus, itaque dominum
& ad balneas, & ad gymnasium se-
quitur.* Diximus autem suprâ,
gymnasium, & palæstram sta-
tim

tim consequi lavationem. Lavatur item Augustus, & post lavationem ungitur, ut innuit Suetonius in Augusto capite LXXVI. his verbis: *Ne Iudæus quidem, mi Tiberi, tam diligenter sabbatis jejunium servat, quàm ego hodie servavi, qui in balneo demum post horam primam noctis duas buccas manducavi, priusquam ungi inciperem.* Interdum tamen post exercitationes ungebantur prius, quàm lavarentur, ut de Alexandro Severo refert Lampridius: *Post lectionem, inquit, operam palæstræ, aut sphæristerio, aut cursui, aut luctaminibus mollioribus dabat. Atque inde unctus lavabatur, ita ut caldariis vel nunquam vel raro, piscinis semper uteretur, in eisque unâ horâ propè maneret.* Quin etiam aliquando nullâ post exercitationes usi lavatione ungebantur, ut ex Persio intelligimus. apud quem est Satyrâ III.

— unctâ vixisse patellâ

Semper

*Semper & assiduo curata cuticula
sole.*

& alibi :

*At si unctus cesses , & figas in cute
solem.*

& Iuvenalis :

*Nostra bibat vernum contracta cu-
ticula solem ,*

*Effugiatque togam , jam nunc in bal-
nea salva*

Fronte licet vadas.

Sed clarius & certius Cornelius
Celsus libro I. capite II. *Exercita-
tionem* , inquit , rectè sequitur modò
unctio , vel in sole vel ad ignem : modò
balneum , sed in conclavi , quàm maxi-
mè & alto , & lucido , & spatioso. Ex
his verò neutrum sæpe fieri oportet , sed
sæpius alterutrum pro corporis naturâ.
Plautus in Stichò , *Unctiones Græ-
cas* , sudatorias dixit , quòd adhi-
berentur ab iis , qui vel in balneo ,
vel in gymnasio sudassent , ad ob-
struenda scilicet corporis spiramen-
ta , & ut inquit Eustathius in Home-
rum,

rum, πρὸς τὸ ἐμπαλάειν τοὺς σωμαπ-
 κὰς πόρῃς, loco suprâ citato. Ungen-
 di autem officio fungebantur in bal-
 neis servi, qui ab eo Unctores dicti
 sunt, & Aliptæ. Seneca libro VII.
 Epistolarum : *Suprà ipsum balneum*
habito : cùm in aliquem, ac plebeiâ un-
ctione contentum incidi, audio crepi-
tum illise manus humeris : Aliptam
cogita tenuem. & Iuvenalis : *Gram-*
maticus, Rhetor, Geometres, Pictor,
Alipres. Locus verò in balneis, in
 quo ungebantur, Unctorium voca-
 batur, sive Elæothesium. Plinius
 Iunior libro II. Epistolâ ad Gal-
 lum, *Adjacet Unctorium, hypocau-*
stum, adjacet propnigeon balinei. Un-
 ctiores in antiquis inscriptionibus
 nominantur hi : PANTHAS CÆSARIS
 VNCTOR. item, C. PLÆTORIUS. SE-
 CUNDIO. VNCTOR. item, AURELIUS.
 EROS. AVG. VNCTOR. item, ATHE-
 NAIS, AVGVSTÆ. VNCT. De variis
 unguentorum generibus, quibus in
 balneis utebantur, videndus Athe-
 næus

næus libro v. in quo adducit Poly-
bium de Antiocho referentem, in
publicis eum balneis lavari solitum
etiam cùm frequentissimâ plebis tur-
bâ occuparentur: pretiosissimorum-
que unguentorum fictilia vasa tum
ad eum perferri solita: quorum odo-
re oblectatum quendam, dixisse:
fortunatos esse reges, qui iis delibu-
ti suaviter olerent: hominique nihil
tunc Antiochum respondisse, sed
postridie eò ingressum ubi ille lava-
batur, unguenti nobilissimi, nempe
stactitiæ myrrhæ vas fictile in ejus
caput effundi jussisse; omnesque la-
vatuos assurrexisse, & in unguento
illo sese volutantes, ac ob lentorem
labentes, regi etiam ipsi risum exci-
tasse. Athenæi verba, vel potius
Polybii sunt hæc:

Ελέετο ἡ καὶ τοῖς δημοσίοις βαλανείοις,
ὅτε δημοτῶν ἡ τὰ βαλανεῖα πεπληρω-
μένα, κεραμίων περισφομενῶν αὐτῶν
μύρων πολυτελεσάτων, ὅτε καὶ πινθ. εἰπόν-
τες, μακάριοι ἐστέ ὑμεῖς οἱ βασιλεῖς, οἱ
ἐτού-

ἢ πούτοις χρώμενοι, καὶ ὁδωδότες ἡδύ.
 ἢ μηδὲν ἢ ἄνθρωπον περσειῶν, ὅπως
 ἔκεῖν ὅ τῃ ἐξῆς ἐλέετο, ἐπείσελθὼν
 ἐποίησεν αὐτῷ καταχυθῆναι τῆς κεφαλῆς
 μέγιστον κερσίμιον πολυτελεσά ἔμυρον τῆς
 σακτῆς καλὸν μύρου, ὡς ἅπαντας ἀναστίν-
 τας κυλίεσθαι λομύρας τῷ μύρῳ, καὶ
 ἄλλ' τὴν γλίσχρότητα καταπίπλοντας
 γέλωτα παρέχειν, καθάπερ καὶ αὐτὸν ἢ
 βασιλέα. Lavabantur autem aquâ
 tum calidâ, tum frigidâ, ut apparet
 ex Homero, & aliis Scriptoribus,
 quorum testimonia proferemus. A-
 pud Homerum siquidem priscis
 temporibus Heroes, aquâ marinâ
 primùm lavabantur, hoc est frigidâ,
 ut eâ lavatione sudorem & sordes
 detergerent, deinde aquâ dulci, hoc
 est calidâ, quâ animi recreandi cau-
 sâ utebantur. Homeri versus ex
 Iliad. x. sunt hi :

Αὐτοὶ δ' ἰδρῶ πολλὸν ἀπενίζοντο θα-
 λάσῃ

Εσβάντες, κνήμας τε, ἰδὲ λόφον, ἀμ-
 φίτε μηρῶς.

Αὐτὰρ

Αὐτὰρ ἐπεὶ σφιν κῦμα θαλάσσης ἰδρῶ
πολλόν

Νίψεν δ' ὅτ' ἔχρωτος, καὶ ἀνέψυχθεν
φίλον ἦτορ,

Ες ῥ' ἀσπαμίνθης βάντες δ' ἕξτεας λῦ-
σαντο.

Τὼ δ' ἰλοεσαμύω, καὶ χρῖσαμύω λίπ'
ἐλαίῳ,

Δείπνῳ ἐφίζανέτιν. Et de Ulyffe,
Odyss. vii. i. ut animi hilaritatem
revocaret, tristitiamque depelleret,
dicit eum calidâ lavatione usum ef-
se, his versibus :

— ὁ δ' ἀσπασίως ἴδε θυμῷ

Θερμὰ λῦτ' αἶ. Sed hæc quoque
apertius Cornelius Celsus libro i.
capite i. Prodest, inquit, etiam in-
terdum balneo, interdum aquis frigidis
uti : modò ungi, modò id ipsum negli-
gere. Plinius libro xxv. capite vii. i.
Iidem fratres instituerunt à balneis fri-
gidâ multâ corpora adstringere. antea
non erat mos nisi calidâ tantum lavari,
sicut apud Homerum etiam inveni-
mus. Atqui in hoc falsus videtur Pli-
nius.

nus, cùm constet tum ex versibus
 suprà prolatis, tum ex aliis apud
 Homerum locis, quibus citandis,
 quia in promptu sunt, superfedemus,
 aquâ marinâ, hoc est, frigidâ lavari
 Heroas solitos fuisse. Idem Plinius
 libro xxviii. capite iv. *Perfunde-*
re, inquit, caput aquâ calidâ ante
balnearum vaporationem, & postea
frigidâ, saluberrimum intelligitur.
 Sed variè pro cuiusque voluntate &
 libidine modò frigidâ, modò calidâ
 usi veteres videntur. Plinius Junior
 libro iiii. Epistolâ ad Macrum:
Post solem plerumque frigidâ lavaba-
tur, deinde gustabat dormiebatque
minimum. Vopiscus in Carino: *Bal-*
neis, inquit, ita frigidis usus est, ut
solent esse cellæ suppositoriæ frigidariis
semper nivalibus. & Lampridius in
 Commodò: *Auspicium, inquit, cru-*
delitatis apud Centum cellas dedit an-
no ætatis xii. nam cùm tepidus fortè
lotus esset (sic enim legendum non
locus) balneatorem in fornacem conjici
jussit,

us
nd
is,
us,
ari
ius
de-
nte
tea
ur.
&
ida
nior
m:
ba-
que
Bal-
, ut
arius
s in
cyn-
t an-
forte
non
mjici
ffit,

1 Trulla Balnearia.
2 Orceolum
3 Cacabus
4 Solium
5 Strigiles

6 Gultus.
7 Linthea.
8 Lampas
9 Piscina.

pagina. rti.

jussit, quando à pedagogo, cui hoc jussum fuerat, vervecina pellis in fornace consumpta est, ut fidem poenae de fetore nidoris impleret. Idem scribit Alexandrum Severum caldariis vel nunquam vel rarè usum esse. Habebant enim balnea tres domos, sive ut eas vocat Plinius junior in Epistola ad Gallum libro 11. cellas. quarum superior acris erat calidi, & calidarium, vel ut Græci vocant, πυλατήριον, sive sudatorium, quod in eo sudorem sicco calore provocabant, & Laconicum dicebatur: Media calidæ aquæ, sive tepidæ, caldarium, sive tepidarium, Græcè βαλνιστήριον dicta, in quâ erat folium, sive labrum ubi confidentes lavabantur: Infima aquæ frigidæ frigidaria, sive frigidarium dicta, quæ folium itidem habebat.

* *

Ut utriusque lavationis modum redderemus magis perspicuum, presentem hanc ex Mercuriali depingi curavimus imagunculam: quæ præterquam quod vasa omnis generis, & reliqua balneorum utensilia quàm apprimè ob oculos

los ponat; LABRUM quoque tepidarii pro
lavatione calidâ, quam optimè distinguit à
PISCINA, in quâ lavabantur frigidâ.

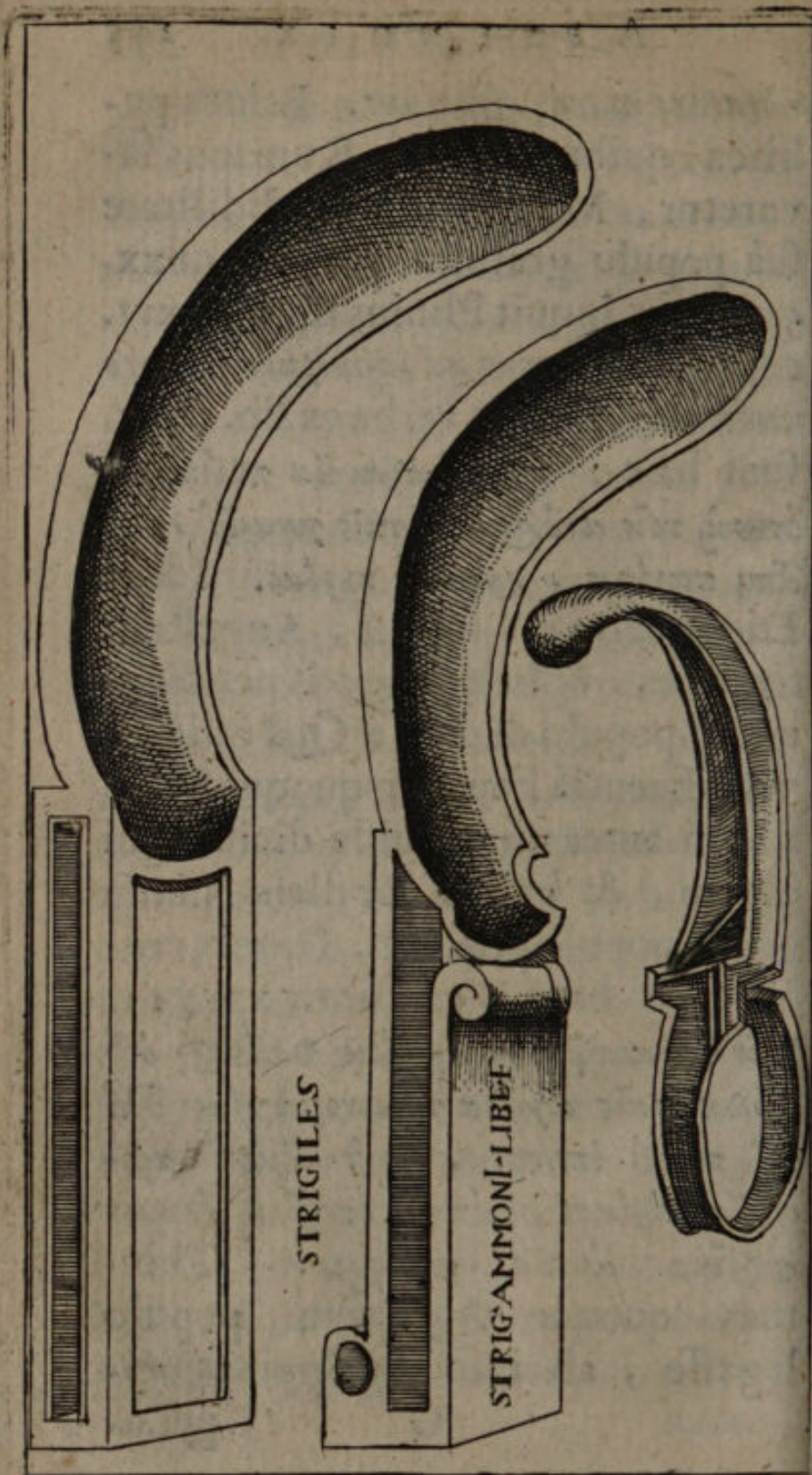
* *

Galenus libro III. de sanitate
tuendâ addit his quartam cellam, in
quâ scilicet loti ungerentur: quæ-
que ob id Unctorium, à Græcis ve-
rò αλειπτήριον dicebatur. Has desi-
gnat Plinius loco suprâ memorato,
cùm inquit, *Inde balinei cella frigi-
daria, spatiosa, & effusa.* & post:
*Mox duæ cellæ, magis elegantes, quàm
sumptuosæ.* & libro V. Epistolâ ad
Apollonium: *Si pœnitet, inquit, te-
poris: frigidariæ cellæ connectitur me-
dia, cui sol benignissimè præstò est, cal-
dariæ magis, prominet enim.* Ad eas-
dem item cellas respexisse videtur
Cornelius Celsus libro I. capite IV.
cùm inquit, *Si in balneum venit: sub
veste primùm paulùm in tepidario in-
sudare: ibi ungi: tum transire in cali-
darium: ubi insudavit, (sic enim le-
gendum) in solium non descendere: sed*
multa

multâ calidâ aquâ per caput se totum perfundere : tum tepidâ , dein frigidâ : (omisso verbo , uti , quod glossema est) diutiusque eâ caput , quàm ceteras partes perfundere : deinde id aliquandiu perfricare : novissimè detergere , & ungere. Sed hæc ex ipso fonte , hoc est , ex Vitruvii libro v. capite x. haurienda sunt , in quo & Laconici meminit , quo utebantur ad sudorem ex calore sicco eliciendum. De quo ita Columella in præmio libro i. Quotidianam , inquit , crudelitatem Laconicis excoquimus , & exusto sudore sitim querimus. Seneca in Epistolis appellat sudatoria , cùm inquit : Quid cum sudatoriis ? omnis sudor per laborem exeat. Cornelius autem Celsus dixit sudationes affas , quòd differrent ab iis , quæ in balneis fierent. Dio libro LIII. scribit sudatorium ab Agrippâ Romæ constructum fuisse , quod Laconicum appellavit , exemplo Lacedæmoniorum , quoniam hi tunc nudari corpora,

pora, & inungi oleo præcipuè videbantur. Dionis verba sunt hæc: *Αγρίππας τὸ πνευματικόν τὸ λακωνικὸν κάλεσκεύασε. λακωνικὸν γὰρ τὸ γυμνάσιον, ἐπειδήπερ οἱ λακεδαιμόνιοι γυμναζοῦν τε ἐν τῷ τότε χρόνῳ, καὶ λίπ' ἀσκεῖν μάλλον ἐδόκειν ἐπεκάλεσε.* Idem Dio libro l v. scribit Mæcenatem primum aquæ calidæ piscinam Romæ instituisse: *πρῶτον τε, inquit, καλυμμένην θερμῇ ὕδατι ἐν τῇ πόλει κατεσκεύασε.* Privatam verò piscinam domi Ciceronem habuisse, ipse indicat, cū inquit: *Latiorem piscinam voluissē ubi jactata brachia non offenderentur.* Suetonius in Nerone capite xxvii. *Epulas à medio die ad mediam noctem protrahēbat, refectus sæpe calidis piscinis ac tempore æstivo nivatis.* Lampridius autem scribit Elagabalum Imperatorem non nisi unguento nobili, aut croco piscinis infectis natasse. Plinius Junior libro ii. Epistolâ ad Gallum: *Cohæret, inquit, calida piscina mirificè, ex quâ* natan-

natantes mare aspiciunt. Balnea pu-
 blica, quibus populus Romanus la-
 varetur, M. Agrippa in Ædilitate
 suâ populo gratuita præbuit CLXX.
quæ nunc, inquit Plinius libro XXXVI.
 capite XV. *Romæ ad infinitum auxere*
numerus. Dionis verba ex lib. XLIX.
 sunt hæc : τὰτε βαλανεῖα προῖκα δι-
 ἔτης ἢ τοῖς ἀνδράσι ἢ ταῖς γυναῖξι' λεί-
 ον παρέχε, καὶ τὰς κερέας. Idem
 Dio libro LIV. scribit, Augustum
 tonsores, & balnea gratis per diem
 unum populo dedisse: Quâ quidem
 munificentia Faustum quoque Syllæ
 filium antea usum fuisse dicit: quî
 oleum, & balnea per diem unum
 gratis populo præbuit. Dionis ver-
 ba sunt hæc, ex libro XXXVII.
 Καὶν τῷ αὐτῷ τέτῳ χρόνῳ Φαῦς ὁ δὲ
 Σύλλης παῖς ἀγῶνα τε μονομαχίας ἐπὶ
 τῷ πατρὶ ἐποίησε, καὶ τὸ δῆμον λαμ-
 πρῶς εἰσίασε, τὰ τε λυτὰ καὶ ἔλαιον
 προῖκα αὐτοῖς παρέχεν. Ther-
 mas quoque Agrippam populo
 legasse, ab ipso Agrippinas ap-
 pella-

pell
vare
his v
h, r
lone
Cap
neun
merc
item
inqui
que f
multa
tur a
candu
ciende
des, a
tarrep
Therr
libro
in baln
fusuf
tem, u
nius in
betudin
ad tuen

pellatas , quibus sine mercede lavaretur , idem Dio libro LIV. scribit his verbis : Καὶ τότε γοῦν κήπης τέσφισι ἢ τὸ βαλανεῖον τὸ ἐπώνυμον αὐτῶν κατέλιπεν , ὥστε πλεῖστα αὐτὸς λέγειν. & Capitolinus de Pio Imperatore *Balneum*, inquit, *quo usus fuisset, sine mercede populo exhibuit.* Lampridius item in Alexandro Severo : *Balnea*, inquit, *omnibus regionibus addidit, quæ fortè non habebant : nam hodieque multa dicuntur Alexandri.* Utebantur autem in balneis tum ad fricandum corpus, sudoremque eliciendum , tum ad abstergendas fordes , æneâ strigili, cujusmodi multæ reperiuntur in antiquis ruderibus Thermarum. Auctor ad Herennium libro IV. *Nam ut fortè, inquit, hic in balneas venit, cæpit postquam perfusus est, defricari.* Defricabatur autem, ut videtur, strigili. & Suetonius in Vespasiano, capite XX. *Valitudine prosperrimâ usus est, quamvis ad tuendam eam nihil ampliùs quàm*

*fauces, ceteraque membra sibimet ad
numerus in sphæristerio defricaret.*
Perfius Satyrâ I.

*I puer & strigiles Crispini ad balnea
defer.*

Juvenalis Satyrâ III.

—— & sonat unctis

Strigilibus, &c. Nam uncti oleo
strigilibus radebantur sudantes, de-
inde linteis ad id paratis tergebantur.
Apuleius libro II. de Asino: *Ac
simul ex promptuario oleum unctui, &
lintea tersui, & cetera huic eidem usui
profer ociter, & hospitem meum produc
ad proximas balneas.* Plinius libro
XXVII. capite IV. *Solum quoque
remediorum maximum ab ipso sibi præ-
stari potest, sicut linteorum strigiliū-
que vehementia.* Martialis libro XIV.

*Pergamus has misit (strigiles) curvo
destringere ferro:*

*Non tam sæpe teret lintea fullo
tibi.*

& Juvenalis Satyrâ III.

—— pleno componit lintea gutto:

Gutto

Gutro enim unctores, ut inquit Varro, oleum lavantibus se in balneo guttatim fundebant: quod fiebat è vulgari cornu, sive vitro: nam è rhinocerotis potentiores tantum utebantur. Iuvenalis:

— *magno cum rhinocerote lavari*
Qui solet &c.

Strigilum ænearum formas lectori abundè ex præcedenti imagine (partim ex Casalio partim ex Mercuriali desumptâ) cognitas existimo, nunc ad GUTTI dilucidationem haud ab re fuerit, præsentem figuram subjicere, quam aptè nobis subministravit Guiljelmus Choulius in libello de Balneis antiquis Græcorum & Romanorum: refert hæc Virum balneum jam ingressum, puero strigilem unâ, Guttum alterâ gestantem manu comitatum, in hanc formam.

**

Utebantur etiam ad oleum fundendum ampullis. Apulejus libro II. Floridorum. *Strigilem*, inquit, & *ampullam*, ceteraque balnei

nta
lib
vid
pul
ton
bit
lae
bu
que
rian
Ap
pia
lam
ip
en
illu
mag
nor
se m
qua
ver
taqu
gati
fati
ne l

utensilia nundinis mercari. & Cicero libro IV. de Finibus. Si ad illam vitam quæ cum virtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat. Unde Suetonius in Augusto capite LXXX. scribit eum nimio strigilis usu cutem læsisse: Sed & callis, (inquit) quibusdam ex prurigine corporis, assiduoque & vehementi strigilis usu plurifariam contractis ad impetiginis formam. Apulejus in Floridis refert, Hippiam illum multiscium, strigileculam ex quâ sudor laberetur, sibimet ipsum fabricasse. Sic enim ait: Et enim non pigebit me commemorare, quod illum non puditum est ostentare: qui magno in cœtu (sic enim legendum, non, inceptu) prædicavit fabricatum se met sibi ampullam quoque oleariam, quam gestabat, lenticulari formâ, terei ambitu, pressulâ rotunditate, juxtaque honestâ strigileculâ, rectâ fastigatione (sic enim scribendum, non, fatigatione) clausulæ, flexâ tubulatione ligulæ, ut & ipsa in manu capulo

moraretur, & sudor ex eâ rivulo labe-
retur. Plinius junior libro III. Epi-
stolâ ad Macrum: Solum balinei tem-
pus studiis eximebatur, cum dico ba-
linei, de interioribus: nam dum de-
stringitur; tergiturque, audiebat ali-
quid, aut dictabat. Strabo autem
scribit libro XV. Indos, cum de cor-
poris exercitationibus præcipuè
fricationem probarent, non æreâ,
vel argenteâ, aut aureâ, sed strigi-
libus hebeni glabris corpora lævi-
gasse. sic enim ait: Γυμνάσιον ὃ μάλ-
ιστα τρίψιν δοκιμάζουσι, ἢ ἄλλως ἢ δὲ
σκυταλίνων ἐβενίνων ὁμαλίζον τὰ σώ-
ματα. Sed pro strigilibus delicatio-
res homines, & eos præcipuè, qui
malâ valetudine uterentur, spongiis
interdum uti solitos fuisse tradit
Plinius libro XXXI. capite ultimo,
his verbis: Præstant & strigilum vi-
cem, & linteorumque affectis corporibus.
Cum autem ii, qui lavarentur, à
servis & ministris raderentur strigi-
li æreâ, Scipio Æmilianus, ut re-
fert

fert Plutarchus in Apophthegmati-
bus milites suos lavari prohibuit,
nec non unumquemque eorum qui
se ungerent, ipsum se fricare iussit:
quod diceret, jumenta quæ manus
non haberent, alio fricante indige-
re : λέειδ' ὃ, inquit, ἀπείπε. τῶν δ'
ἀλειφομένων τρίβειν ἑκάστων ἑαυτὸν. τὰ
δ' ὑποζύγια χεῖρας ἐκ ἔχοντα ἑτέρους
τρίψοντο δειδ' . Celebratur autem
inter egregia veterum monumenta
signum ὃ ὑποζυομένων, id est, se ipsum
destringentis, dicatum à M. Agrip-
pâ in thermis suis, quod Tiberius
Imperator cùm in cubiculum suum
transtulisset, efflagitanti populo
restituit. De quâ re ita refert Pli-
nius libro xxxiv. capite viii. *Fuit
ἔτι ἄλλος Πυθαγόρας Σάμιος, initio
πίκτωρ, cujus signa ad ædem Fortunæ
hujusque diei sunt seminuda, unde ἔτι
laudata sunt. Plurima ex omnibus signa
fecit, ut diximus, fecundissimæ artis,
inter quæ destringentem se, quem M. A-
grippa ante thermas suas dicavit; mirè*

*gratum Tiberio principi : qui non qui-
vit temperare sibi in eo , quamquam
imperiosus sui inter initia principatus :
transtulitque in cubiculum , alio ibi
signo substituto : cū quidem tanta po-
puli Romani contumacia fuit , ut ma-
gnis theatri clamoribus reponi Apoxyo-
menon flagitaverit : princepsque, quam-
quam adamatum , reposuerit. Quod
autem apud Plinium scripsimus ,
Fortunæ huiusque diei , debemus eam
lectionem marmorì Capitolino , in
quo est : VICVS FORTUNÆ HVIVSQUE
DIEI , cū antea non solum apud
Plinium mendosè legeretur , huiusce
deæ , sed apud Ciceronem etiam
libro de legibus secundo. De hone-
state lavandi videndus Valerius
Maximus libro 11. capite 1. Plutar-
chus in Censorino , & Cicero li-
bro 1. de Officiis. Erant enim bal-
nea mixta , in quibus lavabantur
viri & mulieres præter ea , quibus
viri tantum utebantur. Gracchus in
oratione de legibus promulgatis ,
apud*

apud Agellium libro x. capite III.
Nuper, inquit, Teanum Sidicinum
Consul venit : uxorem dixit in balneis
virilibus lavari velle. Quæstori Sidi-
cino à M. Mallio datum est negotium,
uti balneis exigerentur, qui lavaban-
tur. Uxor renuntiat viro, parum citò
sibi balneas traditas esse, & parum lau-
tas fuisse, &c. Hadrianus autem Im-
 perator primus viros discretos à
 mulieribus lavari edixit, ut scribit
 Spartianus in Hadriano: *Lavacra,*
inquit, pro sexibus separavit. & Ca-
pitolinus in M. Aurelio, lavacra, in-
quit, mixta summovit. item Lam-
pridius in Alexandro Severo: Bal-
nea, inquit, mixta Romæ exhiberi
prohibuit. De balneis publicis, qui-
 bus feminae tantum lavarentur, fa-
 cit mentionem Varro libro VIII. de
 linguâ latinâ cum inquit: *Publicæ*
 (sic enim legendum ex loco supe-
 riore, non *publicè*: refertur enim ad
balneæ.) *ibi confedit, ubi bina essent*
conjuncta ædificia lavandi causâ: unum

*ubi viri, alterum ubi mulieres lavarentur. & Vitruvius libro v. capite x. satis apertè ostendit balnea virorum disjuncta à balneis mulierum fuisse, ita tamen, ut in iisdem regionibus collocata essent: Uti caldaria, inquit, muliebria, viriliaque conjuncta, & in iisdem regionibus sint collocata: sic enim efficietur, uti vasaria ex hypocausto communis sit usus eorum utrisque. Plinius libro xxxiii. capite xii. Videret hæc Fabricius, & stratas argento mulierum balineas, ita ut vestigio locus non sit, cum viris lavantium. Suetonius in Augusto cap. lxxx. Ut mox, inquit, Accia publicis balneis abstinnerit. Quod dictum de balneis mulierum intelligendum est: in quibus Romanas feminas soliis etiam argenteis aliquando usas fuisse, intelligi potest ex Plinii l. xxxiii. c. xi. cum ait: Argento femine laventur, & nisi argentea solia fastidiant, eademque materia & cibis & probris serviat. & loco supra prolato dixit: Stratas
argento*

argento mulierum balneas. Lampri-
 dius in Alexandro scribit, Eunuchos
 balneis feminarum ab Alexandro,
 præpositos fuisse. Tempus autem
 quo balnea paterent, indicat Lam-
 pridius in Alexandro cùm ait: *Addi-*
dit Soleum luminibus thermarum, cùm
antea, non ante auroram paterent, &
ante solis occasum clauderentur. Vopi-
 scus in Tacito: *Thermas, inquit, omnes*
ante lucernam claudi jussit. Balneorum
 usum usque ad Iustiniani tempora
 permanisse conjicimus ex Procopii
 libro I. nam usque ad Valentiniani
 imperium perdurasse apertè indicat
 Ammianus libro XXVIII. Præfectus
 autem Vigilum, adversus Capsarios,
 qui mercede servandâ in balneis ve-
 stimenta suscipiebant, judex erat
 constitutus, ut constat ex Digestor.
lib. I. tit. XV. & lib. III. tit. II. & Ulpia-
no item qui lib. I. Digestorum Deposi-
ti, de hac re sic scribit: Si vestimenta
servanda balneatori data perierint. Nâ
lavaturi, aut sudaturi vestimenta
 depo-

deponebant in Apodyterio, quem locum Celsus ponit in cellâ tepidariâ, quod in eo primùm corpora nudarent, qui lavatum venissent. Quod autem Apodyterium locus esset tepidus, conjici potest ex verbis etiam Ciceronis, quæ habentur in libro III. epistolâ I. ad Q. Fratrem: *In balneariis, inquit, hypocausta in alterum apodyterii angulum promovi, propterea quod ita erant posita, ut eorum vaporarium* (omissis verbis: *ex quo ignis erumpit: quæ glossæ sunt*) *esset subjectum cubiculo.* Apodyterii meminit item Plinius junior libro V. Epistolâ ad Apollonium: *Inde, inquit, Apodyterium balinei laxum.* & post: *Non longius Apodyterio superpositum est sphæristerium, quod plura genera exercitationis, pluresque circulos capit.* Inde Balnearii fures, qui vestimenta eorum, qui lavabantur, furripiebant. Catullus:

O furum optimè balneariorum.
 Qui balneis præerant, Balneatores
 dice-

dicebantur, quorum mentio est in antiquâ inscriptione : ANTEROS. BALNEATOR. Erant autem plures, ut ostendunt alii scriptores, & Capitolinus in Claudio II. *Balneatorum*, inquit, *unum*, & *ad balneas ligna*. Hi quadrantem exigebant ab iis, qui lavabantur. Juvenalis Satyrâ II.

*Nec pueri credunt nisi qui nondum
aere lavantur.*

& Satyrâ VI.

*Cedere Silvano porcum, quadrante
lavari*

Horatius libro I. sermonum Satyrâ III.

— *dum tu quadrante lavatum.*

Rex ibis &c. Sed lavandi & ungen-
di consuetudine jam explicatâ, di-
cendum nunc aliquid de prandio, &
cenâ, vel potiùs primùm de jenta-
culo, quod ante prandium ipsum
sumebatur. Nam veteres ante quàm
pranderent, solitos fuisse jentacu-
lum sumere, vel ex illo Dionis loco
de

de Vitellio intelligi potest, in quo scribit eos, qui epulum Vitellio dabant vicissim, magno incommodo affici solitos, licet convivium ab uno minimè totum diem ageretur. Dabant enim alii jentacula, alii prandium, alii cenam, alii comessationes, veluti solatium pristinae satietatis. οἱ γὰρ, inquit, δειπνίζοντες σφαῖς, ἐν μεγάλῳ κακῷ ἐγίνοντο, καὶ περ εἰς ὅλης τῆς ἡμέρας οἱ αὐτοὶ εἰσίων αὐτῶν, ἀλλ' ἄλλοι μὲν ἀκρετίσκαθ' παρείχον, ἄλλοι γὰρ ἀεισῆσαι, ἕτεροι γὰρ δεῖπνον, ἕτεροι μεταδόρπια πινὰ πλεημονῆς παρὰ μύθια. Cum hoc Dionis loco consentiunt illa quæ scribit Suetonius in Vitellio, capite xiiii. *Epulas, inquit, trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in jentacula, & prandia, & cenas, comessationesque.* Athenæus item libro i. refert ex auctoritate Philemonis, veteres usos esse jentaculo, prandio, merendâ, cenâ. Φιλήμων δὲ φησὶν, inquit, ὅτι τοσφῶς ἐχρῶντο οἱ παλαιοὶ ἀκρετίσκαθ', ἀεισῶν

σῶ, ἐσπερίσματι, δειπνῶ. Videtur autem Æschylus illo versu,

— σῖτον δ' εἰδέναι διώεσσι

Ἀεῖσαι, δειπνα, δόρπον αἰρεῖσθαι τεῖται, dixisse ἄεῖσθαι, id, quod Philemon vocavit ἀνεγίσματα. Latini certè jentaculum appellârunt. Plautus Curculione :

Quid antepones Veneri jentaculi ?

Callimachus αἰπίοις: Jentaculum proferto Iovi. Jentaculum Fulgentius exponit, cibi degustationem matutinam. Martialis in Apophoretis :

Surgite jam pueri, vendit jentacula pistor,

Cristatæque sonant undiq; lucis aves.
Quale fuerit jentaculum apud veteres, videtur innuere his verbis Apuleius libro 1. de Asino: *En inquam paratum tibi adest jentaculum: & cum dicto manticam meam humero exuo, caseum cum pane properè ei porrigo.* Item Pomponius: *Nihil habens jentaculi præter nauticum panem,* & Plutarchus Symposiaca in libro

bro VIII. φασὶ γὰρ, inquit, ἐκείνης
 ἱρραπικὸς αἶμα καὶ σώφρονας ὄντας, ἕωθεν
 ἐοθεῖν ἄρτον ἐν ἀκράτῳ, καὶ μηδὲν ἄλλο.
 ὁ γὰρ τὸ μὴ ἀκράτεια καλεῖν, διὰ τὸ
 ἀκρατον. Quamvis hoc loco Plutar-
 chus αἶμα posuisse videatur, pro
 levi prandio, ex antiquâ consuetu-
 dine: nam Festus jentaculum idem
 cum prandio fuisse dicit, & filatum
 alibi appellat, cùm inquit: *Silatum*
antiqui pro eo, quod nunc jentaculum
dicimus, appellabant, quia jejuni vi-
num sibi conditum ante meridiem absor-
bebant. Sed postea jentaculum distin-
 gui à prandio coeptum; ita ut prius
 jentaculum sumeretur, deinde pran-
 dium, quod & ipsum brevissimum
 fuit. Jentaculi verò etymon ostendit
 Isidorus libr. xx. *Jentaculum*, inquit,
est primus cibus, quo jejunium solvitur,
unde & nuncupatum. Nigidius:

Nos ipsi jejunia jentaculis levibus
polluimus.

Inde jentare dicebant, pro eo quod
 est matutinum cibum capere. Sue-
 tonius

tonius in Vitellio capite VII. *Ut mane singulos jam ne jentassent, sciscitaretur.* Afranius Crimine: *Hæc jejunia jentavit.* Idem Buccone adoptato:

Jentare nulla invitatur. Jentaculum, ut ostendimus, sequebatur prandium, quod designare videtur Servius libro I. *Æneidis* cum scribit Romanos duobus tantum cibis usos esse, prandio scilicet (ut opinor) & cenâ, & in atriis sedentes edere solitos fuisse. Confirmat hanc nostram opinionem Macrobius libro III. capite XVII. his verbis: *Et hæc nimirum causæ fuerunt, propter quas tot numero leges de cenis, & sumptibus ad populum ferebantur, & imperari cœpit, ut patentibus januis pransitaretur, & cenitaretur.* & paulò post. *Deinde, ut non soli, qui prandia cenæve majore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas vocati essent, atque omnino interfuissent, pœnis legis tenerentur.* Prandii mentionem faciunt, cum alii scriptores permulti, tum in primis Hip-

Hippocrates libro **II.** de victus ratione, & in **Oeconomico** Xenophon, apud quem narrat Ischomachus se leviter prandere, ut largius cenet. Quod eò libentius indicavi, ne cui fortè veterum quorundam & Isidori imponat auctoritas, qui negat prandia in usu antiquis fuisse. Galenus libro **VI.** de tuendâ valetudine dicit, se nisi tardius lavaret, cibum interdiu non sumpsisse, & illum quidem cùm sumeret, solo pane uti absque potu: quosdam verò olivis, melle, atque id genus usos esse, juxta Græcum illud *δειπνον ἀφελὲς, ἄριστον ἄπυρον.* ut videri possit prandium, id est cibus, quem interdiu sumebant, levis fuisse & simplex: cena vero largior & copiosior. Plutarchus etiam libro **Symposiaca** **VIII.** refert veteres Romanos καθ' ἑαυτὰς prandisse parcè, cenas verò largè adhibitis convivis inisse. Ejus verba sunt hæc: Καθ' ἑαυτὰς ὃ ἡλείων ὀπιθκῶς οἱ πάλαι ῥωμαῖοι, σιωδειπνεῖντες τοῖς φίλοις. Quo loco

co *ἀεισῶν* usurpavit pro prandere. Moderatum item prandium designat Plinius libro III. Epistolâ ad Macrum, cùm inquit: *Post cibum, quem interdum levem, & facilem veterum more sumebat.* itemque Sidorius, cùm ait: *Prandebamus breviter.* & Horatius Sermonum libro I. Satyrâ V.

*Pransus non avidè, quantum inter-
pellet inani*

Ventre diem durare &c.

& libro II. Satyrâ IV.

— ille salubreis

Æstates peraget, qui nigris prandia moris

Finiet, ante gravem quæ legerit arbore solem.

Lampridius in Alexandro Severo: *Egressus, inquit, balneas multum lactis & panis sumebat, ova, deinde mulsum, atque his refectus aliquando prandium inibat, aliquando cibum usque ad cenam differebat: prandit tamen sæpius.* Sed videtur legendum: *Egressus*

Egressus balneas non multum lactis & panis, ova deinde & mulsum sumebat. atque his &c. Hæc enim sumebat, ut reficeret tantum vires. Cicero etiam in quintâ Tusculanâ videtur leve & simplex prandium probasse, cum inquit: Vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Syracusanarumque mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri. Aristoteles tamen præcipit in Problematum Sectione 111. oportere prandere largè, cenare parcè. & de Nerone ait Suetonius: Prandebatque ad satietatem, ut non temerè super cenam præter Matianum malum, & modicam in ampullâ potiunculam sumeret. Contra Cornelius Celsus libro 1. capite 1. Bis die potius, quàm semel cibum capere, & semper quàm plurimum, dum modo hunc concoquat. Ex quibus locis satis constat prandio veteres usos esse, sive levius illud, sive largius sumerent. Sex. Pompejus: Cena, inquit, apud antiquos dicebatur, quod
nunc

nunc prandium : Vesperna quæ nunc
cena appellatur. Idem alibi : Pran-
dium ex Græco dictum : nam meridia-
num cibum cenam vocabant. Mibi ta-
men non liquet, quomodo prandium
ex Græco ducatur. nisi fortè quòd
μεσημέριον, hoc est ante tempus me-
ridianum fumebatur, inde dictum
prandium Festus velit. nam Plutar-
chus Symposiacon libro viii. ἀει-
σον ponit pro prandio, καλεῖσθαι ἀεισον
dicit ἀπὸ τῆς ὥρας, ἐνδον γὰρ τὸ δειλι-
νὸν vocari. Prandium veteribus in
usu fuisse, præter ea quæ adduxi-
mus, multis aliis scriptorum testi-
moniis confirmari potest : nos pau-
cis his contenti erimus. Plautus in
Amphitruone :

Illo die impransus fui :

*Non placet hoc me noctis esse, cenavi
modo.*

& in Captivis :

Quò imus ad prandium, &c.

Ubi cenemus inquam ?

in Bacchide :

Quid

Quid si ad te veniat de subito prandium, aut potatio.

Fortè aut cena &c.

Ubi ego tum accumbam?

M. Cato tit. CLVII. prandium agnoscit, cum ait: *Si quem velis purgare, pridie ne cenet, & mane jejuno dato.* & Varro libro II. de re rustica capite x. *Cibus eorum debet esse interdum separatim, vespertinus in cenâ.* Cicero in Verrem: *Quid ego istius prandia, & cenas commemorem?* Capitolinus in Macrino: *Si prandisset vel privatim parcissimus: in cenâ effusissimus.* Adhibuit convivio litteratos, ut loquens de studiis liberalibus, necessario abstineret. Hora prandii apud veteres, quæ fuerit, intelligi potest ex Suetonii verbis in Caligulâ capite LVIII. quæ sunt hæc: *Nono Kal. Februarias, horâ quasi septimâ, cunctatus an ad prandium surgeret, marcescente adhuc stomacho pridiani cibi onere, tandem suadentibus amicis egressus est.* & in Claudio capite XXXIV. *Bestiariis,*

stariis, meridianisque adeò delectaba-
tur, ut à primâ luce ad spectaculum de-
scenderet, & meridie dimisso ad pran-
dium populo persederet. De meridianis
autem gladiatoribus habetur apud
Senecam l. 1. Epistolarum. Post pran-
dium Isidorus ponit merendam,
quam dicit cibum fuisse, qui decli-
nante die sumeretur, quasi esset post
meridiem edenda, & proxima ce-
næ: unde & antecena à quibusdam
vocabatur. Merendæ mentionem fa-
cit Plautus in Mostellaria. Item No-
nius, qui ait dici merendam cibum
post meridiem. Festus tamen scribit
merendam antiquos pro prandio
dixisse, quòd scilicet medio die ca-
peretur: ut videri possit veteres me-
rendâ interdum pro prandio usos
fuisse. Hanc consequebatur cena,
quam Lamprias apud Plutarchum
putat à Romanis *μεσημέριον*,
dictam esse, quòd scilicet inter
amicos convivium iniri soleret:
nam *δείπνον* pro cenâ ponit: & ad-

H
dit

dit τὸ μὲν γὰρ δεῖπνον φασι κλιῖαν εἶναι
 τὴν κοινωσίαν καλεῖσθαι. Isidorus autem
 libro xx. capite 11. de cenâ ita dis-
 ferit: *Cena vocabatur à communione*
vescentium, κοινὸν quippe Græci com-
 mune dicunt. Unde & communicantes,
 quod communiter, id est pariter con-
 veniant. Apud veteres enim solitum
 erat in propatulo vesci, & communiter
 epulari, ne singularitas luxuriam gi-
 gneret. Est autem cena cibus vesperti-
 nus, quam *Vespernam* antiqui dice-
 bant: in usu enim non erant prandia.
 Sed Isidoro cum Festo non conve-
 nit. qui scribit: *Cena apud antiquos*
dicebatur, quod nunc prandium: Ve-
sperna, quæ nunc cena appellatur. Ce-
 næ apud veteres hora erat adtributa
 æstate nona, hieme decima, ut ex Ci-
 ceronis epist. ad Pætum lib. ix. intel-
 ligitur, in quâ ita scriptum est: *Accu-*
bueram horâ nonâ, cum id litterarum
exemplum in codicillis exaravi: & ex
 Martialis epigrammate, quod ad-
 duximus suprâ, in quo sic habetur:
 Impe-

*Imperat extructos frangere nona
toros.*

Itaque Iuvenalis Satyrâ 1. Marium
tamquam intempestivum convivam
notat, quod horâ octavâ cenatum
venisset, hoc versu:

*Exul ab octavâ Marius bibit &
fruitur Dis*

Iratis &c.

cùm Martialis libro 11. dixerit:

*Octavam poteris servare, cenabimus
unâ.*

Erat enim octava hora adsignata la-
vationi æstate, quam cena conseque-
batur horâ sequenti, hoc est, nonâ
cùm hieme lavarentur nonâ, cena-
rent decimâ. Auctor ad Herennium
libro 1v. *Visit triclinium stratum &c.*
vos huc decimâ venitote. Plinius ju-
nior libro 111. Epistolâ 1. *Vbi hora*
balnei nuntiata est, est autem hieme no-
na, æstate octava, in sole, si caret ven-
to. ambulat nudus. Deinde movetur
pila vehementer, & diu. nam hoc quo-
que exercitationis genere pugnat cum

senectute. Lotus accubat & paulisper cibum differt. interim audit legentem remissius aliquid, & dulcius. Per hoc omne tempus liberum est amicis vel eadem agere, vel alia, si malint. Apponitur cena non minus nitida quam frugi, in argento puro, & antiquo. sunt in usu & Corinthia, quibus delectatur, & adficitur. Frequenter comædis cena distinguitur, ut voluptates quoque studiis condiantur. Sumit aliquid de nocte, & æstate. Nemini hoc longum est, tantâ comitate convivium trahitur. Idem in epistolâ ad Macrum eodem libro: Surgebat, inquit, æstate à cenâ luce; hieme, intra primam noctis. Quod autem dixit Plinius, balinei horam hieme nonam, æstate octavam fuisse, referendum est ad eam diei partitionem, quam supra retulimus observatam à veteribus qui solaría in horas tam noctis, quam diei temporales, non æquinoctiales dividebant. nam ut nunc diem qui naturalis appellatur, dividimus in
vi-

viginti quattuor scilicet horas æ-
 quales ab occasu solis ad alterum oc-
 casum. hora nona erat, quæ nunc
 apud nos vigesima prima : & deci-
 ma quæ vigesima secunda atque hoc
 modo intelligendum est illud Mar-
 ci, capite xv. & Lucæ capite xxiii.
Erat autem ferè hora sexta, & tenebræ
factæ sunt in universam terram usque
in horam nonam : hoc est ut nunc agi-
 mus, ab hora decimâ octavâ, usque
 ad horam vigesimam primam. nam
 mense Martio, quo illa gesta sunt,
 horæ veterum temporales, ut tunc
 partiebantur, ferè pares sunt æqui-
 noctialibus, ita ut prima hora diei
 ab antiquis appellata civilis, eadem
 sit cum horâ decimâ tertiâ naturalis
 diei, ut nos partimur. Secunda, ea-
 dem cum quartâ decimâ. Tertia,
 cum quintâ decimâ. Quarta, cum
 sextâ decimâ. Quinta, cum deci-
 mâ septimâ. Sexta, cum decimâ
 octavâ. Septima, cum decimâ no-
 nâ. Octava, cum vigesimâ. Nona,

cum vigesimâ primâ. Decima, cum vigesimâ secundâ. & sic deinceps. Dicebatur autem cena, à discumbentium recto ordine recta, cui opponebantur sportulæ, & ut Græci dicunt, δειπνον ἐκ αὐτοῦ ἰδί. Suetonius de Augusto capite LXXIV. *Convivabatur assidue, nec unquam nisi recta, non sine magno ordinum, hominumque delectu.* & in Domitiano capite VII. *Sportulas publicas sustulit, revocatâ cenarum rectarum consuetudine.* hinc Martialis libro VII. ad Domitianum :

Grandia pollicitus quanto majora dedisti :

Promissa est nobis sportula, recta data est.

& libro II.

En vocat ad cenam melior te Classice rectam.

& rursus libro VII.

Rectam vocatus cur recurrit ad cenam.

Inde sportula usurpari coepit pro ipso cibo. Iuvenalis Satyrâ III.

Nonne

Nonne vides quanto celebretur sportula fumo?

Ufurpatur etiam pro pecuniâ illâ, quæ cibi parandi causâ dabatur.

Martialis :

Dat Bajana mihi quadrantes sportula centum :

& alibi :

Centum miselli jam valete quadrantes, &c.

Regis superbi sportulæ recesserunt.

Cenæ quidem ipsæ, aliæ erant publicæ, aliæ vero privatæ. Ex cenis publicis nominantur à scriptoribus in primis Pontificiæ, de quibus dictum est in libro de Triclinio : & mentio fit ab Horatio libro II. ode XIV. cùm inquit :

— & mero

Tingit pavimentum superbo

Pontificum potiore cenis.

Nominantur item Augurales, quæ Adjiciales etiam dicebantur, de quibus Plinius libro X. capite XX. *Pavonem, inquit, primus occidit Hortensius*

adiiciali cenâ sacerdotii. & Varro libro III. capite VI. in codicibus manuscriptis, Primus, inquit, Q. Hortensius Augurali adjiciali cenâ posuisse dicitur. & Macrobius libro III. capite XIII. Primus hos Q. Hortensius Augurali adjiciali cenâ dicitur apposuisse: Seneca libro XV. epistolâ XCVI. Et toties tamen sestertio adjiciales cenæ fortissimis viris constituerunt: Ut dubitari non possit, quin adjicialis sincerum sit, præsertim adstipulante Tacito, qui libro II. quasi etymon ejus vocis ostendit illis verbis: Rhescuporis sanciendo (ut dictitabat) Fœderi convivium adjicit, tractâque in multam noctem lætitiâ per epulas ac vinolentiam. Non tamen negarim extare apud me Plinii codicem à viro doctissimo collatum cum libro manuscripto, in quo vox adjicialis, in dapalis mutata sit: verùm, ut suspicor, ex auctoritate Nonii Marcelli, qui dapalem cenam dictam ait, quod sit amplis dapibus plena, & exem-

& exemplum Titinii affert ex Barbato, ubi est:

*Toto fit in foco de lignis mihi dapalis
cena.*

Unde & *dapaticè excepti*, Plautus dixit: quod significare ait: Festus, magnificè, quo significatu *dapsilis cena* dicitur à Suetonio in Vespasiano. Augurales igitur cenas, five adijciales illas, five dapales dicamus, designat Cicero libro VII. epistolâ ad Gallum, cùm inquit: *In eos cùm incidissem in cenâ Augurali apud Lentulum.* Saliarum cenæ celebrantur ab Horatio libro I. Carminum ode. XXXVII. cùm inquit:

— *nunc saliaribus*

Ornare pulvinar Deorum

Tempus erit dapibus sodales.

Cicero libro V. epistolâ IX. ad Atticum: *Cum opiparè salialem in modum epulati essemus.* Festus in Salios: *At Critolaus, inquit, Saonem ex Samothrace cum Aenea Deos Penates, qui Lavinium transtulerit, saliare genus*

*saltandi instituisse , à quo appellatos
Salios : quibus per omnes dies , ubicun-
que manent , quia amplæ ponuntur
cenæ , si quæ aliæ magnæ sunt , saliares
appellantur. Apuleius libro IV. Ut
equus quidem meus tantâ copiâ , &
quidem solus potitus , saliares cenas ce-
nasse crederet. Cereales cenæ laudan-
tur à Plauto his versibus in Me-
næchmis :*

*Cereales cenas dat , ita mensas ex-
truit.*

*Tantas struices concinnat patinæ-
rias.*

*Standum est in lecto , si quid de
summo petas.*

*Cenas autem Capitolas celebrat
Martialis his versibus :*

*Non Albana mihi sit comessatio
tanti ,*

*Nec Capitoline , Pontificumque
dapes.*

*Cenæ populares nominantur à
Plauto in Trinummo , his versi-
bus :*

Quid

Quid tum si in ædem ad cenam venerit, &c.

Apposita sit cena, quã popularẽ vocant. Cenæ Triumphales habentur apud Plinium libro xiv. capite xv. in quo est: Quid? non & C. Cæsar Dictator triumpho sui cenã vini Falerni amphoras, Chii cados in convivium distribuit? Idem Hispaniensi triumpho Chium & Falernum dedit. & Livius in triumpho Manlii epulas scribit, & curã & sumptu majore apparari coeptas. Cenæ Nuptiales describuntur ab Apuleio his verbis, libro vi. Nec mora, cum cena nuptialis affluens exhibetur. Accumbebat summum torum maritus: Psychen gremio suo complexus, sic & cum sua Iunone Iuppiter, ac deinde per ordinem toti Dei. Tunc poculum netaris, (quod unum Deorum est) Jovi quidem suus pocillator ille rusticus puer, ceteris verò Liber ministrabat: Vulcanus cenam coquebat: Horæ roseis & ceteris floribus purpurabant, omnia Gratia spargebant balsama.

*Musæ quoque canorâ voce personabant.
Apollo cantavit ad citharam. Cenæ
Natalitiæ, quæ fuerint, indicat Plau-
tus Perfa :*

———— *hoc age , accumbe ,
Nunc diem suavem meum natalem
inter nos agitemus amœnum :
Date illi aquam manibus , apponite
mensam.*

*Cicero libro 11. Philippicarum :
Hodie non descendit Antonius. cur ?
dat natalitia in hortis.*

Juvenalis Satyrâ 11.

*Moris erat quondam festis servare
diebus ,
Et natalitium cognatis ponere lar-
dum ,
Accedente novâ , siquam dabat ho-
stia , carne.*

*Ferales cenæ ponuntur apud Festum
in Feralia, de quibus Ovidius libro
11. Fastorum ita cecinit :*

*Hanc, quia justa ferunt, dixere Fe-
ralia lucem.*

Ultima placandis Manibus illa fuit.

Juve-

Juvenalis :

Ponitur exigua feralis cena patestellâ.

Apuleius libro IV. Floridorum. Exclamavit vivere hominem, procul ignes amolirentur, cenam feralem à tumulto ad mensam referrent. Et hæc quidem de publicis veterum cenis. Dicendum nunc aliquid de privatis, quarum aliquas nominat Tertullianus in libro de animâ, cum inquit: *Quid putas futuram animam homicidæ? aliquod credo pecus, lanienæ & macello destinatum? ut perinde juguletur, quia & ipsa jugulaverit: perinde in pabulum proponatur, quia & ipsa bestiis objecerit eos, quos in silvis & arvis trucidaverit. Si ita judicabitur: nonne illa anima plus solatii, quam supplicii relatura est, quod funus inter cocos pretiosissimos invenit, quod condimentis Apicianis & Lurconianis humatur, quod mensis Ciceronianis infertur, quod lancibus splendidissimis Sullanis offertur &c. Cum autem in*
vulga-

vulgatis libris editum sit: & ipsa bestiis infecerit os, quas in silvis: nos emendavimus: & ipsa bestiis objecerit eos, quos in silvis. & paulò post legendum existimamus: *Vt malit famæ suæ ornamenta, quàm gaudia*, non, gaudeat. Item: *Quod animal indues viro justo Aeaco?* non, *De loco?* Sed cenas privatorum, quæ apud scriptores habentur, omnes persequi infinitum esset. nos insigniores aliquas ponemus, & in primis Cleopatrarum, de quibus meminerunt Macrobius l. iii. c. xvii. & Athenæus l. iv. in quo refert Cleopatram in Ciliciâ obviam Antonio factam, regium convivium apparasse, in quo vasa omnia aurea, & gemmata fuerunt, singulari artificio elaborata, purpureisque & auro intextis aulæis tecti parietes, triclinia duodecim lectis stracta. His adornatis, ad cenam Antonium cum iis quos libuit, Cleopatram invitasse, eiq; tantam magnificentiam non sine stupore demiranti, furridentem dixisse,

illi

illi donare se omnia. Postridie rursum ad cenam invitato cum amicis & ordinum ductoribus, advenientique, instructo splendidiùs epulo effecisse, ut priora illa exigua viderentur, iterumque dedisse illi omnia, ac ducibus singulis lectum in quo accubuerant: & pocula ut in mensas divisa fuerant, secum auferre permisisse: digressuris, siqui antecellerent dignitate, lecticas cum lecticariis servis; plurimis equos argenteis phaleris ornatos, omnibus Æthiopicos pueros, qui facibus præluerent, repræsentavisse. Die post quarto talenti sumptu convehendas eam

osas curasse, & ad profundam altitudinem consterni pavimentum iussisse. Athenæi verba sunt hæc:
 Απαντήσασα τῷ Ἀντωνίῳ ἡ Κλεοπάτρα ἐν
 Κιλικίᾳ, παρεσκεύασεν αὐτᾷ βασιλικὸν
 συμπόσιον, ἐν ᾧ πάντα χρύσεια, καὶ λίθι-
 νά· ἡ δὲ πᾶσι ἐξείργασμῶν καὶ τέ-
 χναις. ἦσαν δὲ καὶ οἱ τοῖχοι ἀλουργεῖς καὶ
 χρυσεῖς ἐμπεπετασμένοι ὕφει, καὶ
 δῶ-

δώδεκα τρικλίνια Δαψνώσασα, ἐκά-
 λεσε τὸν Ἀντώνιον, μεθ' ὧν ἐβόλετο, ἡ Κλεο-
 πάτσα. Τῇ δὲ τῇ πολυτελείᾳ τὸ ὄψεως
 ἐκπλαγῆναι, ὑπομειδίσασα, ταῦτα
 ἔφη πάντα δωρεῖσθαι αὐτῷ. καὶ εἰς αὐ-
 ριον παρεκάλει συνδειπνήσαι πάλιν ἡγου-
 ντα μὲν τὸ φίλων ἔτι ἡγεμόνον, ὅτι καὶ
 πολλῶν κρεῖττον Δακνόμενος τὸ συμπό-
 σιον, ἐποίησε Φανῆναι τὰ πρῶτα μικρὰ.
 καὶ πάλιν ἔτι ταῦτα ἐδωρήσατο. τὸ δ' ἡγεμό-
 νων ἐφ' ἧς ἑκάστη ἐκλιτο κλίνη, καὶ τὰ
 κυλίκια καθὼς τὸ στρατοῦς ἐμεμέλειτο,
 ἐκαστῷ φέρειν ἐπέτρεψε καὶ κατὰ τὴν αἴφρο-
 δον τοῖς μὲν ἐν ἀξιώμασι φορεῖα σὺν τοῖς
 κρημίσσιν, τοῖς πλείοσι δὲ καταργύροις
 σκευαῖς κεκοσμημένους ἵππους. πᾶσι δὲ
 λαμπήροφόρους παῖδας Αἰθίοπας παρέ-
 σθησε. τῇ δὲ τετάρτῃ τὴν ἡμερῶν ταλαν-
 τήν εἰς ῥόδα μισθὸν δέδωκε, καὶ κατε-
 σπρώθη ὅππῃ πυκνὰ βάθῃ τὰ ἐδάφη. Ma-
 crobius vero sic habet : *His legibus*
annumerarem edictum de sumptibus ab
Antonio propositum, qui post Trium-
vir fuit, ni indignum crederem, inter
cokibentes sumptus Antonio locum fa-
cere:

cere: cuius expensæ in cenam solita conferri, sola unionis à Cleopatrá uxore consumpti æstimatione superatæ sunt. Nam cùm Antonius quicquid mari, aut terrâ, aut etiam cælo gigneretur, ad satiandam ingluviem suam natum existimans, fancibus ac dentibus suis subderet: eâque re captus, de Romano imperio facere vellet Ægyptium regnum: Cleopatra uxor, quæ vinci ab Romanis nec luxuria dignaretur, sponsione provocavit, insumere posse in unam cenam sestertium centies. Id Antonio mirum visum: nec moratus, sponsione contendit digna sculna Munatio Planco, qui tam honesti certaminis arbiter electus est. Alterâ die Cleopatra percontans Antonium, pollicibilem sanè cenam paravit, sed quam non miraretur Antonius: quippe qui omnia, quæ apponebantur, ex quotidianis opibus agnosceret. Tunc regina arridens, phialam poposcit, cui aceti nonnihil acris infudit, atque illuc unionem demptum ex aure alterâ festinabunda demisit: eumque

eumque maturè dissolutum, uti natura est ejus lapidis, absorbuit. Et quamvis eo factò sponsione vicisset, quippe cùm ipsa margarita centies sestertium sine contentione valuisset, manum tamen & ad alterius unionis aurem similiter admovit, nisi Munatius Plancus iudex severissimus superatum Antonium maturè pronuntiasset. Ipse autem unio cuius magnitudinis fuerit, inde colligi poterit, quod qui superfuit, postea victâ reginâ, & captâ Egypto, Romam delatus, dissectusque est, & factæ ex unâ margaritâ duæ, impositæque simulacro Veneris, ut monstruosæ magnitudinis: in templo, quod Pantheum dicitur. Scripsimus autem apud Macrobiū, non ut in vulgatis libris corruptè legitur, dignus culina Munatio Planco, sed, digna sculna Munatio Planco: secuti lectionem vetusti codicis, confirmatam testimonio Agellii, qui libro xx. capite x. docet sculnam ab antiquis dictam fuisse, quasi seculnam, id est, sequestrem, quòd ejus fidem utraque pars,

pars, quæ sponfiones fecisset, seque-
 retur. Quæ autem de dissecto unio-
 ne scripsit Macrobius eadem legun-
 tur apud Plinium libro ix. cap. xxxv.
 his verbis: *Duo fuere maximi unio-
 nes per omne ævum, utrumque possedit
 Cleopatra, Egypti reginarum novis-
 sima, per manus orientis regum sibi tra-
 ditos. Hæc cum exquisitis quotidie An-
 tonius saginaretur epulis, superbo simul
 ac procaci fastu, ut regina meretrix
 lautitiam ejus omnem apparatusque
 obrectans, quærente eo, quid astrui ma-
 gnificentiæ possit, respondit, unâ se ce-
 nâ centies HS. absumpturam. Cupiebat
 discere Antonius, sed fieri posse non ar-
 bitrabatur. Ergo sponfionibus factis, po-
 stero die quo judicium agebatur, ma-
 gnificam alias cenam, ne dies periret, sed
 quotidianam Antonio apposuit, irri-
 denti, computationemque expostulanti.
 At illa corollarium id esse, consumptu-
 ramque se in eâ cenâ taxationem confir-
 mans, (sive ut est in V. C. & consum-
 pturam eam cenam taxationem confir-
 mans) solamque centies se HS. cena-
 turam,*

turam, inferri mensam secundam iussit. Ex præcepto ministri unum tantum vas ante eam posuere aceti, cuius asperitas visque in tabem margaritas resolvit. Gerebat auribus tum maximè singulare illud, & verè unicum naturæ opus. Itaque expectante Antonio quidnam esset actura, detractum alterum merisit, ac liquefactum absorbuit. Injecit alteri manum L. Plancus iudex sponsionis ejus, eum quoque paranti simili modo absumere, victumque Antonium pronuntiavit homine irato. (sive ut nos putamus legendum, omine ei rato.) Comitetur fama unionis ejus parem, captâ illâ tantæ quæstionis victrice reginâ dissectum, ut esset in utrisque Veneris auribus Romæ in Pantheo dimidia eorum cena. Alexandri Magni cenam, itemque regis Persarum describit Athenæus loco supræmemorato, in quo refert Menandrum, maximum cenæ sumptum & immoderatum, statuere talentum, cum tamen in cenâ regis Persarum referente

rente Ctesia apud eundem Athenæum, talenta quattuor impenderentur in convivarum millia quindecim: Alexander autem Ephippo auctore, minas centum expenderet in convivas sexaginta, vel septuaginta. Capitolinus de Cenâ L. Veri ita scribit: *Omne autem convivium æstimatum dicitur sexagies centenis millibus* HS. Cena pura apud Romanos quæ fuerit, quæri potest: videtur autem fuisse jejunium quoddam, & abstinencia ciborum, qualem veteres in casto Cereris usurpabant. Apuleius in Asclepio: *Hoc optantes, convertimus nos ad puram, & sine animalibus cenam.* Græci cenam sine sanguine dixerunt, ob quam scilicet nullæ cæderentur animantes, sed convivantibus olera tantum, & terrâ nata apponerentur: & quam Plautus ob id terrestrem cenam appellavit in Captivis: & Diphilus apud Athenæum libro VI. cenam sine sanguine his versibus:

Εὐν

Εάν ὃ πλάγιος ἢ λεπτός, εὐθὺς νοῶ
 Ὅτι ἔτό μοι τὸ δείπνον, ἀλλ' ἔδ' αἰμὴ
 ἔχει.

Ex fumo enim culinæ parasitus de cenâ, an sine sanguine esset, conjecturam facit. Hujusmodi quandam cenam innuit Spartianus in Didio Juliano, cùm inquit: *Sæpe autem nullâ existente religione, oleribus, leguminibusque contentus, sine carne cenavit.* S. Augustinus in Joannem tractatu cxi. & cxx. super illo loco: *Propter parasceven Iudæorum: Acceleratam, inquit, vult intelligi sepulturam, ne ad vesperasceret, quando jam propter parasceven, quam cenam puram Iudæi latinè usitatius apud nos vocant, facere tale aliquid non licebat.* & vetus Glossarium, cenam puram interpretatur παρασκευὴ, sive, προεβαστον. Marcus xv. Καὶ ὥστας ἡδὴ γυρομένης, ἐπεὶ ἦν παρασκευὴ, ὅ ἐστι προεβαστον, & ut Latinè vertit S. Hieronymus: *Et cùm jam sero esset factum, quia erat parasceve, quod est ante Sabbatum.*

Festus

Festus in Penem scribit offam penitam in cenis puris dari solitam fuisse. *Penem*, inquit, *antiqui codam vocabant*, à quâ antiquitate etiamnum *offa porcina cum caudâ in cenis puris*, *offa penita vocatur*. Huic quodammodo opponitur cena, quam Plautus ebriam vocat in Casinâ. Terentius verò dubiam in Phormione: Plauti versus sunt hi:

Facite cenam mihi, ut ebria sit:

Cenare lepidè, nitidèque volo.

Terentius:

Cena dubia apponitur.

Quid istuc verbi est?

Ubi tu dubites quid sumas potissimum.

Videtur enim opiparam cenam, & cibis exquisitissimis extructam uterque significare. cuiusmodi narrantur cenæ Lurconianæ M. Aufidii, de quo Plinius libro x. capite xx. & Apicianæ, quarum meminit idem Plinius lib. x. cap. xlviii. his verbis: *Phœnicopteri linguam præcipui saporis esse,*

Phœnicopteri linguam præcipui saporis esse, Apicius docuit nepotum omnium altissimus gurgis. & libro VIII. capite LI. de suis: Adhibetur & ars jecori feminarum sicut anserum, inventum M. Apicii, fico caricâ saginatis, ac satie necatis repente mulsi potu dato. Sed liber manuscriptus habet, fico aridâ: & pro satie necatis, putamus legendam, siti enectis: ita enim postulat sententia, ut legatur, vel ex iis, quæ sequuntur. Lampridius in Elagabalo ita de Apicii cenis scribit: Nunquam minus centum HS. cenavit, hoc est, argenti libris XXX. aliquando autem tribus millibus HS. cenavit, omnibus supputatis, quæ impendit: cenas vero Vitellii & Apicii vicit. Item: Comedit sæpius ad imitationem Apicii calcanea camelorum, & cristas vivis gallinaceis demptas, linguas pavonum & lusciniarum: quod qui ederet, epilepsia tutus diceretur. & post de Elagabalo: Amabat sibi pretia majora dici earum rerum, quæ mensæ

mensæ parabantur, orexin convivio
hanc esse asserens. & alibi scribit Ela-
gabalum ad Apicii item imitatio-
nem exhibuisse aliquando Palatinis
ingentes dapes extis mullorum re-
fertis, & cerebellis phœnicopte-
rum, & perdicum ovis, & cerebel-
lis turdorum, & capitibus psittaco-
rum, & fasianorum, & pavonum.
Libet autem hic de veterum quoque
parsimoniâ in cenis, quoniam de
luxu dictum est, antiquum Senatûs
decretum proferre, quod refert
Agellius libro II. capite XXIV. vel
potius integrum caput Agelii po-
nam, ut legitur apud me ex veteris
codicis collatione emendatum. *Le-
gi, inquit, adeò nuper in Capitonis
Atei conjectaneis Senatûs decretum ve-
tus C. Fannio, & M. Valerio Mes-
salâ Cos. factum, in quo jubentur
principes civitatis, qui ludis Mega-
lensibus antiquo ritu mutuitarent, id
est mutua inter sese dominia agitarent,
jurare apud Cos. verbis conceptis,*

I non

non amplius in singulas cenas sumptus
esse facturos, quàm centenos vicanosque
æris, præter olus, & far, & vinum:
neque vino alienigena, sed patrio usu-
ros: neque argenti in convivio plus pon-
do, quàm libras centum illaturos. Sed
post id Senatusconsultum, lex Fannia
lata est, quæ ludis Romanis, item lu-
dis Plebeiis & Saturnalibus, & aliis
quibusdam diebus in singulos dies cen-
tenos æris insumi concessit, decemque
aliis diebus in singulis mensibus trice-
nos, ceteris autem omnibus diebus de-
nos. Hanc Lucilius poëta legem signat,
cum dicit:

Fannii centussisque misellos.

In quo erraverunt quidam commenta-
riorum in Lucilium scriptores, quòd
putaverunt Fanniam legem perpetuos in
omne dierum genus centenos æris statu-
tos. Centum enim æris Fannius consti-
tuit, sicuti supra dixi, festis quibus-
dam diebus, eosque ipsos dies nomina-
vit. Aliorum autem dierum omnium
in singulos dies sumptus inclusit, intra
æris

æris aliàs tricenos, aliàs denos. Lex
 deinde Licinia rogata est, quæ cum
 certis diebus, sicuti Fannia, centenos
 æris impendi permisisset, nuptiis duce-
 nos indulset, ceterisque diebus statuit
 æris tricenos: cum & carnis aridæ, &
 salsamenti certa pondera in singulos
 dies constituerit. Sed quidquid esset tum
 è terrâ, vite, arboreque, promiscuè,
 atque indefinitè largita est. Hujus le-
 gis Livius poëta meminit in Erotopæ-
 gniis. Verba Livii hæc sunt, quibus in-
 dicat hœdum, qui ad epulas fuit alla-
 tus dimissum, cenamque, ita ut lex
 Licinia sanxisset, pomis, oleribusque
 instructam. Lex Licinia, inquit,
 introducitur, lux liquida hœdo red-
 ditur. Lucilius quoque legis istius
 meminit in his verbis: legem vitemus
 Licini. Postea L. Sulla Dictator, cum
 legibus istis sita atque senio obliteratis,
 plerique in patrimoniis amplis bellua-
 rentur, & familiam, pecuniamque
 suam prandiorum gurgitibus proluis-
 sent, legem ad populum tulit, quâ cau-

tum est, ut calendis, idibus, nonis, diebusque ludorum, & feriis quibusdam solemnibus HS. tricenos in cenam insumere, jus potestasque esset: ceteris autem aliis diebus omnibus, non amplius ternos. Præter has leges, *Emilianam* quoque legem invenimus, quâ lege non sumptus cenarum, sed ciborum genus, & modus præfinitus est. lex deinde *Antia*, præter sumptum æris id etiam sanxit, ut qui magistratus esset, Magistratumve captaturus esset, ne quò ad cenam, nisi ad certas personas itaret. Postremò lex *Iulia* ad populum pervenit *Cæsare Augusto* imperante, quâ pro festis quidem diebus ducenti finiuntur: *Calendis, Idibus, Nonis*, & aliis quibusdam festis trecenti: nuptiis autem & repotiis HS. mille. Esse etiam dicit *Capito Atejus* edictum (*Divi ne Augusti, an Tiberii Cæsaris* non satis commemorari) quo edicto per dierum varias solennitates à CCC. HS. adusque duo millia sumptus cenarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriæ effer-

effervescentis æstus coerceretur. Scri-
 psimus apud Agellium, in *Capito-
 nis Atei Conjectaneis*, non ut vulgò
 legitur, *Collectaneis*: secuti auctori-
 tatem vetusti codicis, qui tum hic,
 tum infra libro IV. capite XIV. ha-
 bet: *Cum librum VIII. Atei Ca-
 pitonis Conjectaneorum legeremus*, non
 ut in vulgatis, *Collectaneorum*. at-
 que hæc scriptura satis ab ipso Agel-
 lio confirmatur duobus locis infra
 libro XIV. capite VII. cum inquit:
*Quod Atejus Capito in Conjectaneis
 scriptum reliquit. & capite VIII.
 Atejus Capito in Conjectaneorum du-
 centesimo quinquagesimo nono. Scri-
 psimus item, mutuitarent, non mu-
 titarent*, quo verbo utitur Plautus: &
dominia, non convivia: in eo quoque
 vetustum codicem secuti, confir-
 matum præsertim Nonii auctori-
 tate, qui scribit: *Dominus rursus
 appellatur convivii exhibitor: unde &
 dominia, convivia*. Lucilius Satyra-
 rum libro XIII. *Primum dominia at-*
I 3
que

que sodalitia tolluntur. Item scripsimus : *Hujus legis Livius poeta meminit in Erotopægniis. Verba Livii hæc sunt : non, Lælius, & Lælii. Sic enim habet vetustus codex, cujus lectionem confirmat Aufonius in centone nuptiali, cum inquit : Quid antiquissimi poetæ Livii Erotopægnion libros loquar? Item : Calendis, Idibus, Nonis, & aliis quibusdam festis trecenti : nuptiis autem ac repotiis, HS. mille, non, festivis, & millies, ut malè legitur in libris vulgatis. Legis autem Fanniae, quam Agellius recitavit, meminit Plinius libro x. capite l. his verbis : Gallinas saginare Deliaci cœpere : unde pestis exorta, opimas aves, & suapte corpore unctas devorandi. Hoc primum antiquis cenarum interdictis exceptum invenio jam lege C. Fannii Cos. xi. annis ante tertium Punicum bellum, nequid volucrum (sive volucre, ut est in libro manuscripto) poneretur præter unam gallinam, quæ non esset altilis : quod*
deinde

deinde caput translatum, per omnes leges ambulavit. Inventumque diverticulum est, in fraude earum gallinaceos quoque pascendi lacte madidis cibis: multò ita gratiores approbantur, &c.

Athenæus libro vi. nonnulla Fanniæ legis capita refert, & in primis de numero convivarum. ait enim: Εκέλευε ὁ νόμος, τριῶν μὲν πλείονας ἔξω τῆς οἰκίας μὴ ὑποδέχεσθαι. καὶ ἄγορεύει τῶν πέντε. τὸ τοῦ τριῶν μηνὸς ἐχρύετο. ὀψωνεῖν δὲ πλείονος δυοῖν δραχμῶν καὶ ἡμίσεος ἢ ἐπέτρεπε. Κρέως δὲ καπνιστὸν δεκαπέντε τάλαντα δαπανᾶν εἰς τὸ ἐνὶ αὐτὸν ἐπεχώρει, καὶ ὅσα γῆ φέρει λάχανα, καὶ ὅσων ἐψήματα. Præter eas autem leges, quas Agellius adduxit de veterum parsimoniâ in cenis, Macrobius libro iii. capite xvi. addit Orchiam, quàm tulit C. Orchius Tribunus plebis de Senatûs sententiâ, tertio anno, quam Cato Censor fuerat. Summa autem ejus legis præscribebat numerum convivarum. Item Didiam, cujus ferundæ duplex

causa fuit : Prima & potissima , ut
 universa Italia , non sola Urbs , lege
 sumptuariâ teneretur. Italis æsti-
 mantibus Fanniam legem , non in se ,
 sed in solos urbanos cives esse con-
 scriptam. Deinde , ut non soli , qui
 prandia , cenæve majore sumptu
 fecissent , sed etiam qui ad eas vo-
 cati essent , atque omnino interfuis-
 sent , pœnis legis tenerentur , atque
 hæc satis superque de veterum par-
 simoniâ in cenis : nam illa quæ de
 quorundam potius illiberalitate ,
 quàm parsimoniâ , referuntur , po-
 nenda non puto. De Didio Juliano
 narrat Spartianus , tantæ eum parsi-
 moniæ fuisse , ut per triduum por-
 cellum , per triduum leporem divi-
 deret , si quis ei fortè misisset. Cenam
 consequebatur comestatio , qui cibus
 post cenam sumebatur. Inde come-
 sari dicebant , post cenam epulari.
 Suetonius in Tito capite vii. *Quod
 ad mediam noctem comestationes cum
 profusissimo quoque familiarium exten-
 deret.*

deret. Et in Domitiano capite xxxi. *Convivabatur*, inquit, *frequenter*, *ac largè*, *sed pænè raptim*, *certè non ultra solis occasum*, *nec ut postea comessaretur*. Livius libro xl. *Demetrius jam cenatus*, *quin comessatum*, inquit, *ad fratrem imus*? Dictam autem comessionem à Græco verbo κῶμος, Varro scribit libro vi. Festus in epitoma. *Comisatio*, inquit, *à vicis*, *quos Græci κῶμοις dicunt*, *appellatur*: *in his enim habitabant prius*, *quam oppida conderentur*, *quibus in locis alii alios convictus causâ invitabant*. Velius Longus in libro de orthographiâ, *At in comisatore*, inquit, *utramq; consonantem simplicem ponamus*: *nam aut à comitate vox ducta est*, *aut à Græco*, *ὁ κῶμος*. S. verò geminata vocis sonum exasperat. Ex his igitur Scriptorum locis, quos adduximus, intelligere possumus veteres Romanos jentasse, prandisse, cenasse, comisasse: Sed jentaculum quidem, & comessionem paucorum hominum: prandium

dium verò & cenam omnibus communem fuisse : & prandium quidem levius , & secretum : cenam verò largiorem , & in propatulo cum amicis iniri solitam fuisse . Pransuri autem veteres Romani , aut cenaturi , tres lectos sternere soliti erant, à quibus Triclinium Græco nomine appellatur locus etiam ipse , in quo tres illi lecti sternerentur . Nam Servius negans triclinium dici basilicam , aut censationem , quam ceniunculam vocat Sidonius , stipadio stratam , satis arguitur à Fabio Quintiliano , & Valerio Maximo , qui quod de Scopâ loquens Cicero dixit conclave , interpretantur triclinium . Servus qui sternendis lectis præerat , quique ob id Lectisterniator dicitur à Plauto , curabat per Mediastinos , ut opinor , scopis mundari triclinium prius , quàm lecti sternerentur , ut indicat Plautus in Asinariâ , cum ait :

Fassin³

*Iussin' scelestè ab januâ hoc stercus
auferri?*

*Iussin' columnis dejicier operas ara-
nearum?*

*Iussine in splendorem dari bullas has
foribus nostris?*

& in Pseudolo :

*Hæc cum ego à foro revertor, facite
ut offendam parata,*

*Vorsa, præsterga, strata, lautæque,
coctæque omnia uti fient;*

*Nam mihi hodie natalis dies est: de-
cet eum omnes vos concelebrare.*

Item :

*Tu esto Lectisterniator, tu argen-
tum eluito, atque extruio*

Juvenalis Satyrâ XIV.

*Hospite venturo cessabit nemo tuo-
rum:*

*Verte pavimentum, nitidas ostende
columnas,*

*Arida cum tota descendat aranea
tela:*

*Hic lavet argentum, vasa aspera ter-
geat alter.*

Horatius libro II. Sermonum Satyrâ IV.

*Magna movent stomacho fastidia,
si puer unctis*

*Tractavit calicem manibus, dum
furta ligurit :*

*Sive gravis veteri crateræ limus ad-
hæsit.*

*Vilibus in scopis, in mappis, in sco-
be quantus*

*Consistit sumptus? neglectis flagitium
ingers.*

*Te ne lapides varios lutulenta rade-
re planta,*

*Et Tyrias dare circum illota toralia
vestes.*

Ejusdem, ut opinor, Lectisternia-
toris, sive Mediaſtini munus erat,
aulæis & velis triclinium inſter-
nere, quæ pulverem exciperent,
ne dapes inquinaret. Horatius li-
bro ſecundo, Satyrâ octava :

*Interea ſuſpenſa graves aulæa rui-
nas*

In

*In patinam fecere, trahentia pulve-
ris atris*

*Quantum non Aquilo Campanis
excitat agris.*

Quæ sane aulæa in veteribus ex marmore tricliniis expressa sunt. Sternebantur autem lecti non solum in triclinio, sed interdum voluptatis causa variis etiam locis, in quibus tum publica, tum privata convivia celebrabantur. Nam Plinius libro xii. capite i. scribit, Licinium Mucianum Lyciæ legatum super platano cenasse cum viginti octo convivis, largè ipsa toros præbente fronde. Itemque Cæjum principem in Veliterno rure in platano itidem quindecim convivarum ac ministerii capace triclinio, epulatum esse. Plinii verba, quia in promptu sunt, non proferam singula, sed tantum ea, quæ mendosa sunt, ut quomodo legi debeant, admoneam. *Dionysius*, inquit, *prior Siciliæ tyrannus Rhegium*

*Rhegium in Urbem transtulit eas, domus suæ miraculum, ubi postea factum gymnasium, nec potuisse in amplitudinem adolescere, & alias fuisse in Italiâ, & nominatim Hispaniâ, apud auctores invenitur. Putamus autem verba (in urbem) glossema esse: & vocem alias, in raras. mutandam esse: nam *παρὰ νῆας* habet Theophrastus, à quo hunc locum Plinius accepit. pro Hispaniâ verò, ut est in libris vulgatis, legendum, in Adriâ, nam illud Hispania, ex eâ voce, quam diximus esse *παρὰ νῆας* apud Theophrastum, factum est sive à Plinio, qui malè vertit: sive ab alio, qui Plinii locum contaminavit. Ad has autem sub umbrâ platani computationes pertinent illa Virgilii libro iv. Georgicorum.*

Iamque ministrantem platani potentibus umbram.

Horatius libro ii. ode xi.

Cur non sub altâ vel platano, vel hac

Pinn

*Pinu jacentes sic temerè , & rosâ
Canos odorati capillos ,
Dum licet , Assyriâque nardo ,
Potamus uncti ?*

Ovidius libro III. Fastorum.

*Plebs venit , ac virides passim dis-
jecta per herbas
Potat , & accumbit cum pare quis-
que suâ.*

*Sub Iove pars durat , pauci tentoria
ponunt :*

*Sunt quibus è ramis frondea fa-
cta casa est.*

Cicero Philipp. libro II. de Marco Antonio inquit :

Dat natalitia in hortis.

Virgilius libro VII. Æneidis.

*Corpora sub ramis deponunt arboris
altæ ,*

*Instituuntque dapes , & adorea liba
per herbas*

Subjiciunt epulis , &c.

Sed in ædium superiore parte ad an-
ni tempus appositâ (unde & æstiva
tricliniaria ad frigus orientis spectan-
tia

tia dixit Varro) ex communi consuetudine lecti sternebantur, à quibus ut diximus, cenaculum ipsum Græco vocabulo Triclinium est appellatum. Biclinium autem à duobus tantum stratis lectis videtur Plautus formasse, cùm dixit in Bacchidibus:

Biclinium stratur &c. &:

— *Fam facite,*

In biclinio cum amicâ suâ uterque accubitus eatis.

Quamvis videri possit, biclinium apud Plautum non pro cenaculo, in quo duo essent lecti strati, sed pro lecto positum esse, in quo bini discumberent: quod magis placet: nam in veteribus marmoribus Romæ multi hujusmodi lecti reperiuntur, in quibus duo tantum discumbunt, mensâ appositâ tripede. Reperitur item & unus etiam lectulus, quem Scimpodium Scriptores vocant, & Grammatici interpretantur *ὀπλὲς κλινίδιον μονοκλίπιον*, quod scilicet vilis

lis esset lectulus, & unus tantum in eo accumberet. Vitruvius libro vi. capite x. ponit cecos quadratos, tam amplâ magnitudine, *ut faciliter in eis*, ut inquit, *quattuor stratis tricliniis ministratorum ludionumque operis* (ita enim legendum, non ut in vulgatis, *ministrationum ludorumque*) locus possit esse spatiosus. Athenæus etiam l. ii. scribit apud antiquos fuisse cecos sive conclavia triclinia, tetraclinia, heptaclinia, & reliquis deinceps numeris lectorum distincta. sic enim inquit: ὅπῃ καὶ τρίκλινοι οἴκοι, καὶ τετράκλινοι, ἢ ἐπτάκλινοι ἢ καὶ τὰς ἐξῆς ἀριθμὸς ἦσαν πρὸς τοῖς παλαιοῖς. Inde Phrynicum appellasse cecum ἐπτάκλινον, qui septem lectos caperet: & ἐννεάκλινον, qui novem. sic enim cecinisse: ἐπτάκλινος οἶκος ἡ καλὸς, εἴτ' ἐννεάκλινος ἔπερ' οἶκος & Julius Pollux libro i. capite viii. docet cecum, triclinon, tetraclinon, pentaclinon, & decaclinon dici ex lectorum, qui sterni poterant numero

numero ad magnitudinis rationem λέγεται ἥ, inquit, οἶκον τρίκλινον, τετρακλινον, πεντάκλινον, ἢ δεκάκλινον, ἢ αἰσλῶς πρὸς τὸ μέτρον ἔμμεθους ὁ τῶ κλινῶν ἀριθμός. Ut conjici possit locum à magnitudinis ratione, etiam si nullos haberet stratos lectos, œcum triclinon, tetraclinon, pentaclinon, decaclinon, appellatum esse, sicut lectos triclinos, tetraclinos, hexaclinos, à numero scilicet convivarum, quos capere possent. Itaque Antiphanes Comicus apud Athenæum videtur lectum triclinon dixisse, in quo tres discumberent, Συναγαγὼν, inquit, τρεῖς ὄντας εἰς τρίκλινον ἡμᾶς. Quamvis Athenæus dicat τρίκλινον designari ab Antiphane hoc versu œcum, in quo tres lecti strati essent: Cùm tamen triclinium ponatur interdum non tantum pro loco, sed pro lecto etiam ipso discubitorio, ut intelligi potest ex versu Amphidis apud Athenæum:

Οὐχ' ὑποσρώσεις ποτὲ τρίκλινον;

& ex

& ex Vitruvii loco supra memorato, itemque Varronis libro III. capite XII. de re rustica, in quo ait: *Erat locus excelsus, ubi triclinio posito cenabamus.* Idem libro I. capite LVIII. triclinium pro lecto item usurpavit, cum inquit: *In quo quidam etiam triclinium sternere solent cenandi causa.* & Plinius triclinia ærata, pro lectis dixit. sic etiam Cicero, referente Servio, sterni triclinia, & in foro sterni jubebat. Atque hujus vocis duplex notio induxit, ut videtur, Servium in eum errorem, ut ut negarit triclinium significare basilicam ipsam, vel cenationem, in qua tres lecti sternerentur. Lectos tetraclinos videtur innuere Horatius illo versu ex libro Sermonum I. Satyrâ IV.

Sæpe tribus lectis videas cenare quaternos.

duodeni enim discumbebant in ternis lectis. Pentaclinos vero lectos significavit Cicero, cum dixit in Pisonem:

sonem : *Græci stipati, quini in lectu-
lis, sepe plures, ipse solus.* Hexaclinon
item innuit Martialis lectum, qui sex
caperet, libro IX.

*Et testudineum mensus quater hexa-
clinon :*

Et Eubulus lectum heptaclinon di-
xit, qui septem discumbentes cape-
ret, his versibus apud Athenæum,
quibus conviva postulat sterni sibi
lectum heptaclinon, & addi Sicu-
la cervicalia quinque : Θὲς ἐπ' ἑπτά-
κλινον. ἐπ' ἑπτάκλινον ἔτοσι. ἢ πέντε κλίνας
σικελικὰς. λέγ' ἄλλοι ἢ σικηλικὰς περὶ σκε-
φάλας πέντε. sic enim leguntur
hi versus in V. C. bibliothecæ Far-
nesianæ, cum in vulgatis mutili
sint, & sine poëtæ nomine. Plu-
tarchus etiam scribit, Cæsarem
cum vellet populum epulis & spe-
taculis capere, excepisse eum tri-
cliniorum in summâ viginti duo-
bus millibus, & post edita specta-
cula censu acto, pro trecentis vi-
ginti millibus civium quot supe-
riore

riore censu fuerant, censa esse capita in totum centum quinquaginta millia. Græcè sic: ὁ δὲ καίσαρ τὸ δῆμον ἀνελάμβανεν ἐστίασεσι καὶ θέαις, ἐστίαςας μὲν ἐν δισμυρίοις καὶ διακλίοις τρικλινίοις ὁμοῦ πάντας. & post: μὲν δὲ τὰς θέας γυμνασίων τμήσεων, ἀντὶ τῶν πρεσβύτων δυεῖν καὶ τριακόντα μυριάδων, ἐξετάσθησαν αἰπῶσαι πεντεκαίδεκα. Ut videri possit in triclinio, sive in lecto, collocatos tunc à Cæsare convivas septem. Et Crassum idem Plutarchus scribit, cùm Herculi polluceret, populo epulum dedisse decem millibus mensarum. sic enim ait: Ἡρακλεῖ μεγάλῳ θυσίαν ποιησάμεν, εἰσίασε δὲ δῆμον ἀπὸ μυρίων τραπεζῶν. Ut conjici possit infinitum fuisse numerum lectorum & convivarum. Scribit etiam Trebellius Pollio in Salonino, moris fuisse ut milites cum imperatore discumberent: quod fieri non potuit nisi stratis multis pro nume-

numero militum tricliniis le-
ctis. sic enim ait: Nam cum cingula
sua plerique militantium, qui ad con-
vivium venerant, ponerent, horum con-
vivii Saloninus puer, sive Gallienus, his
aureos constellatosque baltheos (sic enim
legendum, non constillatos) rapuisse
perhibetur: Et cum esset difficile in au-
lâ Palatinâ requirere, quod perisset, ac
tacitis militibus viri detrimenta per-
tulissent, postea rogati ad convivium
cincti accubuerunt. cumque ab his qua-
reretur, cur non solverent cingulum,
respondisse dicuntur: Salonino illud de-
ferimus. Atque hinc tractum morem,
ut deinceps cincti cum Imperatore di-
scumberent. Ut videri possit apud ve-
teres aliquando plura, interdum
pauciora strata fuisse triclinia, pro
numero scilicet convivarum, qui &
ipse itidem varius fuit. nam idem
Capitolinus scribit in Vero, cele-
bratum ab eo aliquando convivium
tale, in quo XII. discubuerint, jux-
ta δωδεκάθεον Augusti celebrem ce-
nam,

nam, cum sit notissimum dictum de numero convivarum: *septem convivium, novem convitium*. Contra verò Lampridius de Alexandro Severo ait, offensum eum aliquando multitudine convivarum, dicere solitum, se tanquam in theatro, & circo tunc manducare. *Publica*, inquit, *convivia* (sic enim legendum) *eâ simplicitate egit, quâ privata, nisi cum numerus accubantium crescebat*. Cùm tamen L. Verus referente Capitolino, diebus festis & Saturnalibus vernas etiam in triclinium admiserit, non offensus scilicet multitudine lectorum, & convivarum in iis cum eo discumbentium. Sed tres tantum lectos consuevisse antiquos sternere, nisi cùm cena publica daretur, aut convivium exhiberetur ab Imperatoribus, (tunc enim tribus illis lectis adjiciebantur alii pro numero convivarum) vel ex ipso triclinii nomine jam ostendimus, ad quod respexit Juvenalis Sat. iii. cùm inquit:

Tertia

Tertia ne vacuo cessaret calcitrante lecto.

Unde Plutarchus tradit Cleomenem cenâ quotidianâ in triclinio usum esse per quam restrictâ & Laconicâ. Quodd si legatos vel hospites exciperet, lectos præterea duos adiciebant ministri, & mensam instruebant pauld splendidiorē, non condimentis vel bellariis, sed fercula ut pleniora essent, & gratius vinum. Sublatâ autem mensâ, alteram inferri solitam mensam tripedem, in quâ crater æneus poneretur vini plenus, & phialæ argenteæ binas heminas capientes, poculaque argentea admodum pauca, ex quibus cui liberet, bibebat: invitum invitari ad bibendum neminem. Græcè sic:

τὸ δὲ δειπνῶν αὐτὸς τὸ μὲν καθημερινὸν ἐν
ἐν τρικλινίῳ σφόδρα ξυνεσπλημνόν ἢ λα-
κωνικόν. εἰ δὲ πρέσβης ἢ ξένος δέχοιτο,
δύο μὲν ἄλλαι παραβέβαιοντο κλίνει.
μικρῶ δὲ μακρόν οἱ ὑπερέτι τὴν τριπέ-
ζαν ἐπελάμπρυνον, & καρυκείαις, & δὲ
πέμ-

πέμματα, ἀλλ' ὥς' ἀφθονότερα εἶναι
ταῖς κοσμηθείσιν, καὶ φιλανθρωπότερον τ'
οἶνον. ἐπαρθείσης ἡ τ' τραπέζης, εἰσεκομί-
ζετο τρίπυς, κρατῆρα χαλκῶν ἔχων, οἶνον
μεσὸν, καὶ Φιάλας ἀργυρᾶς διηπτυλῆς
δύο, ἐξ ὧν ἐπινεν βυλόμην. ἄκρον τι ἡ
ἐδεῖς ποτήριον προσέφερεν. Athenæus
libro iv. de Cleomene eadem ponit
his verbis: Πολλῶν ἡ πρεσβειῶν κοσμη-
τηριῶν πρὸς αὐτὸν, ἐδέετο ἐνωρίτε-
ρον ἢ κατειδιδομένης συνῆγε καὶ πέντε-
κλινον τε δέσρωντο, ἐδέετο τε πλεῖον. ὁπότε ἡ
μὴ παρεῖη πρεσβεία, τρίκλινον, καὶ πρὸς
σάγμα ἐκ ἐγένετο δι' ἐλεάτρας, τίς εἴσετο
ἡ καταλιθίσειτο πρῶτον, ἀλλ' ὁ πρεσβύ-
τατος ἡγεῖτο ἐπὶ ταῖς κλίνας, εἰ μὴ τιν'
αὐτὸς προσκαλέσαιτο. Hoc autem ad-
dit tantum Athenæus ad ea quæ Plu-
tarchus de Cleomene retulit, nemi-
nem apud eum à vocatore monitum,
ut primus vel sederet, vel accumbe-
ret, sed ad lectos ducere convivas
solitum, qui esset ætate provectior,
nisi aliquem ipse ultrò vocasset.
Triclinia versatilia dixisse videtur

Lampridius in Elagabalo cenationes illas rotundas, quæ vice mundi, ut ait Suetonius in Nerone, circumagerentur, quales erant in domo aurea Neronis, de quibus ita scribit Seneca libro epistolarum *iv*. *Utrum tandem sapientiores putas, qui versatilia cenationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia facies, atque alia succedat, & toties tecta, quoties fercula mutantur?* Ex quo loco videtur corrigendus Lampridius, qui & ipse de versatili hac cenatione loquens in Elagabalo, sic inquit: *Parasitis in secundâ mensâ sæpe ceream cenationem, (sic enim existimamus, legendum, non ut in vulgatis codicibus, cenam) sæpe ligneam, sæpe eburneam, aliquando fictilem, nonnumquam etiam vel marmoream, vel lapideam, ita ut omnia illis exhiberentur videnda de diversâ materiâ, quæ ipse cenabat.* Verba Lampridii de tricliniis versatilibus sunt hæc: *Oppressit in tricliniis versatilibus parasitos*

tos suos violis & floribus sic ut animam
 aliqui efflaverint, cum eripi ad sum-
 mum non possent. Suetonii de cenatio-
 ne versatili hæc: *Cenationes laqueatæ*
tabulis eburneis versatilibus, ut flores
ex fistulis, & unguenta desuper sparge-
rentur. Tricliniis nomina Deorum
 quidam imponebant, ut Lucullus, qui
 cenationi nomen Apollinis indidit.
 unde celebratur illud: *cenabitur in*
Apolline. Suetonius in Claudio capi-
 te x. *Quum quasi secretum eo deside-*
rante, turbam summovent, in dietam,
cui nomen est Hermæum, recesserat. Ale-
 xander Severus Imperator (scribit
 Lampridius) in matrem Mamæam
 unicè pius fuit, ita ut Romæ in Palatio
 faceret dietas nomine Mamææ, quas
 imperitum vulgus hodie ad Mammam
 vocant. Usurpatur autem diæta pro
 ipsâ cenatione & triclinio, tum ab
 aliis, tum à Sidonio, qui ait: *Ex*
triclinio in dietam, sive cenatiunculam
fit transitus. Itemque Zeta, à Plinio
 Juniore: quam tamen non à similitu-

dine litteræ, ut sigma, sed $\lambda\pi\omicron$ & $\zeta\eta\nu$, quemadmodum & diætam $\lambda\pi\omicron$ & $\delta\alpha\iota\tau\omicron\varsigma$ dictam putamus. Porro lecti qui in triclinio sternebantur: & ob id tricliniæ dicti, ex uno tantum latere mensæ sternebantur. fuisse autem eorum longitudinem pedum sex, & paulò plus: latitudinem verò trium pedum, scribit Aristoteles in Mechanicis sectione xxv. Mensarum verò quæ apponebantur longitudinem, parem fuisse lectis ipsis, altitudinem autem trium cubitorum, intelligimus ex versibus Evangelii poëtæ apud Athenæum libro xiv. in quibus queritur Parasitus necesse sibi esse, ut attollat se, siquid capere de mensâ velit, cum ejus altitudo cubitorum sit trium. Evangelii versus sunt hi:

$\Upsilon\psi\theta$ & $\tau\rho\alpha\pi\acute{\epsilon}\zeta\eta\varsigma$ $\pi\eta\chi\acute{\epsilon}\omega\nu$ ἐστὶ
 $\tau\epsilon\iota\omega\tilde{\nu}$,

$\Omega\pi\epsilon\tilde{\iota}$ $\delta\epsilon\iota\pi\upsilon\omicron\omega\tilde{\iota}$ τ' ἐπαίρειν εἴη βέ-
 $\lambda\epsilon\tau\mu$ λαβεῖν.

Vt videri possit lectos paulò eminentiores

tiores mensis fuisse, juxta Plautinum illud in Sticho:

Standum est in lecto, siquid de summo petas.

quod Græcis Euangeli senariis planè respondet. Erant autem in lectis his tricliniaribus, anaclinteria sive accubita quædam, in quibus reclinati convivæ discumbebant, quæ Virgilius spondas lecti dixisse videtur, cùm cecinit:

Aurea composuit sponda, mediamque locavit.

Lampridius verò in Elagabalo, accubita vocavit, cùm inquit: *Nec cubuit in accubitis facile, nisi iis, quæ pilum leporinum haberent, aut plumas perdicum, subalares sæpe culcitas mutans. & post: Multis vilioribus amicis folles pro accubitis sternebat, eosque reflabat prudentibus illis, ita ut plerumque subito sub mensis reperirentur prudentes.* Spartianus autem in Ælio vocat anaclinteria, his verbis: *Nam lectum eminentibus quattuor anaclin-*

teriis fecerat, minuto reticulo undique inclusum, eumque foliis rosæ, quibus demptum esset album replebat, jacensque cum concubinis, velamine de liliis facto, se tegebat, unctus odoribus Persicis. Jam illa frequentantur à nonnullis: quod & accubationes, ac mensas de rosis, ac liliis fecerit, & quidem purgatis. Apparet autem anaclinteria, sive accubita, posita hic pro pulvinis fuisse, quibus innixi convivæ disjungerentur alter ab altero, dispositi quattuor illis locis, quos dicemus in lecto assignari solitos fuisse pro discumbentium gradu & dignitate. Seneca libro 1. de Irâ: *Minus honorato loco positus irasci cœpisti convivatori, vocatori, ipsi, qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? honestiorem te aut turpiorem potest facere pulvinum?* Inter lectos vero & cœci, sive triclinii parietes relinquebatur tantum spaciū, quantum satis esset operis ad ministrandum, quæ dicebantur

bantur ad pedes stare. Martialis in Zoilum libro III.

*At ipse retrò flexus ad pedum tur-
bam.*

& in Santram libro VII.

*Nec esculenta sufficit gulæ præda,
Misto lagenam replet ad pedes vi-
no.*

Sidonius libro I. epistolâ ad Mon-
tium: *Retrorsumque conversus, tam-
quam manibus aquam postulare, tan-
tumque remoratus, quantum stipadii
circulum celerantia ministeria percur-
runt, cubitum toro reddidi.* Sic enim
legendus est hic locus ex libro ma-
nuscripto. Suetonius in Caligulâ
capite XXXVI. *Quas plerumque cum
maritis ad cenam vocatas, præterque
pedes suos transeuntes diligenter ac len-
tè mercantium more considerabat.* Ex
quibus locis satis constat de spa-
tio, quod diximus inter lectos,
& triclinii parietes fuisse. Quòd ve-
rò ad pedes discumbentium starent
ministri tricliniæ, præter eos

locos, quos adduximus supra, possumus etiam aliis exemplis confirmare. Seneca libro III. de Beneficiis: *Servus, qui cenanti ad pedes steterat.* Suetonius in Caligulâ capite XXVI. *Quosdam, inquit, summis honoribus functos, ad essedum sibi occurrere* (sive ut est in manuscripto codice, *currere*) *togas per aliquot passuum millia, & cenanti modò ad pluteum, modò ad pedes stare succinctos linteo, passus est.* Agretius item docet circumpedes dici obsequia servorum. unde Cicero libro VIII. epistolâ ad Atticum, dixit: *Pollucem servum à pedibus meum Romam misi.* Videndum autem an apud Suetonium loco supra memorato de Caligulâ, pluteus positus sit pro abaco, sive repositorio: nam si plutei sunt fulcra tori, sive septa, non duo dixit, sed idem: ipsum stetisse & ad pedes, & ad pluteum. Ad pedes autem Domini discumbentis stetisse mulierem peccatricem, ut apparet, ministrantem, scribit.

scribit S. Lucas capite VII. his ver-
bis: *Mulier, quæ erat in civitate pec-*
catrix, ut cognovit quòd Iesus accu-
buit in domo Pharisei, attulit alaba-
strum unguenti: & stans retrò secus pe-
des ejus, & capillis capitis sui tergebat,
& osculabatur pedes ejus, & unguento
ungebat. Unguento enim pedes di-
scumbentium veteres unxisse, in-
frà ostendemus prolatis Scriptorum
testimoniis. Lecti autem, quos dixi-
mus tricliniæ appellatos, priscis
illis temporibus è stramento, & ut
ait Varro, ex herbâ tortâ fiebant,
unde & tori appellati, qui à Græcis
στράδες & στράδα, sive ut mavult Isi-
dorus, stipadia dicti sunt. Plato li-
bro II. de Republicâ. *Επὶ κάλαμόν-
τινα ὡστράδα πόμφοι ἢ φύλλα καθαρά, καὶ
κλινέντες ὅππῃ στράδων ἐρωμένων μιλα-
κίτε καὶ μυρρίναις δ' ὠχέσονται αὐτοὶ τε
καὶ τὰ παῖδιά ὅππινοντες & οἶνον ἐσεφα-
νώμενοι.* Plinius libro VIII. cap. XLVIII.
Antiquis enim torus è stramento erat.
Inde Virgilius libro V. dixit:

— *viridante toro confederat
herbæ.*

& Apuleius libro v. *Psyche teneris &
herbosis locis, in ipso toro graminis sua-
vè recubans.* Hujusmodi toros innuit
Tibullus libro ii. elegiâ v.

*At sibi quisque dapes, & festas ex-
truet alitè*

*Cespitibus mensas, cespitibusque
torum.*

& Homerus multò ante libro ii.
Odyss. his versibus :

Εἶπεν δ' εἰσαγαγὼν, ῥῶπας δ' ὑπέ-
χθε βαφείας

Ἐσώρεσεν δ' ὀπί δέρμα ἰονταῖδ' & ἀγχι
αἶγος.

Unde Ovidius :

Qui poterat pelles addere, dives erat.
Postea lapidei (nam è candido mar-
more stibadium vite protectum de-
scribitur à Plinio in epistolis) & li-
gnei fieri cœperunt, cujusmodi in-
nuit Horatius illo versu :

*Si potes archaïcis conviva recumbere
lectis.*

& ut

& ut apertius dicit Dionýsius Hali-
carnassæus, κλίνας ξυλίνας δρχαϊκάς.
quamvis alii legant τετραπέζας, pro
κλίνας, quod mensæ etiam ex ligno
tunc fieri solerent: unde & Seneca
Tuberonis ligneos lectos refert,
quales habentur apud Terentium
Adelphis, hoc versu:

*Lectulos in sole iligneis pedibus fa-
ciundos dedit.*

Talis fuit mensa tripes Horatii. Sed
ex ligneis potissimum citrei in maxi-
mo pretio fuerunt. Persius Saty-
râ I.

—— non quicquid denique le-
ctis

Scribitur in citreis &c.

& Martialis libro XI I.

*Gemmantes prima fulgent testudine
lecti,*

*Et Maurusiaci pondera rara ci-
tri.*

Postremò non solùm ebore operiri
cœperunt, dicente Statio Silvarum
libro I I I. silvâ I. *Torus asper signis.*

eburnis : & Philone κλίνας ἐλεφαντο-
 κρήτης. sed etiam testâ testudinis
 sectâ in lamas eodem Philone scri-
 bente : τρίκλινα χελώνης ἢ ἐλέφαντος
 κατεσκευασμένα, καὶ ἡμαλφεσέρες ὕλης,
 ὧν τὰ πλεῖστα λισσοκρήνηται, & Clemen-
 te Alexandrino, Pædag. libro ιι.
 capite ιιι. κλίνας χρυσοσακίδες, καὶ
 χελώναις ποικιλιμύας κρήτας : unde
 & testudinea triclinia venisse in
 usum, cùm antea fuissent lignea, re-
 fert Plinius libro xxxιιι. capite xi.
 ex auctoritate Fenestellæ, & libro
 ιx. capite xιιι. dicit testudinum
 putamina secare in laminas, lectos-
 que, & repositaria his vestire Car-
 bilium docuisse. Varro libro viiι.
 de linguâ latinâ. *Cur malimus habere
 lectos alios ex ebore, alios ex testudi-
 ne?* Operiebantur & ære : unde æra-
 ta triclinia ab eodem Plinio dicun-
 tur inuenta in triumpho Cn. Manlii
 Asiâ devictâ, libro xxxiv. capite ιιι.
 Itemque argento: unde κλίνας ἀργυ-
 ρόπιδας dixit Philo suprâ citato lo-
 co.

co. & Suetonius Caligulam scribit,
Romæ publico epulo servum ob de-
tractam lectis argenteam lamam
carnifici tradi jussisse. Martialis li-
bro VIIII.

*An magis astuti deraſa eſt ungue
miniſtri*

*Bractea, de fulcro quod reor eſſe
tuo.*

Plinius libro XXXIII. capite XI. Le-
ctos verò, inquit, mulierum jam pri-
dem totos operiri argento, & triclinia
quædam, quibus argentum addidiſſe
primus traditur Carbilus Pollio eques
Romanus, non ut operiret, aut Delia-
câ ſpecie faceret, ſed Punicanâ. Idem
& aureos fecit. nec multò poſt argentei
Deliacos imitati ſunt. & poſt: Corne-
lius Nepos tradit ante Sullæ victoriam,
duo tantum triclinia Romæ fuiſſe ar-
gentea. Incurvabantur & auro, ut
ex Martialis libro IX. apparet, in
quo eſt:

*Et crepet in noſtris aurea lama to-
ris.*

Pli-

Plinius libro xxxiii. capite xi,
Idem Carbilus & aureos lectos fe-
cit : quos λευκιστάντες dixit Cle-
 mens Alexandrinus. Lecti vero tri-
 cliniare cum antea pellibus (ut
 Ovidius dixit) tegerentur, postea
 stragulis & quidem pretiosis inster-
 ni cœperunt, quæ toralia dicta sunt.
 Varro libro i. de vitâ populi Ro-
 mani apud Festum: *Quod frontem*
lecticæ sternebant, ex eâ herbâ tortâ,
torum appellatum : hoc quod injicitur,
& nunc toral dicitur. Idem de linguâ
 latinâ libro iv. *Quicquid insterne-*
bant, à sternendo stragulum appella-
bant. Cicero Tusculanâ quintâ: *Cum*
se ille cupere dixisset, collocari iussit
hominem in aureo lecto, strato pulcher-
rimo textili stragulo magnificis operibus
picto. Hinc stragulæ vestes apud eun-
 dem Ciceronem: & picta stragula
 apud Tibullum libro i. Elegiâ ii.
 Hæc Capitolinus in Vero vocat stro-
 mata Græco vocabulo, cum inquit:
In toro convivali condormiens, ita, ut
 leva-

*levatus cum stromatibus in cubiculum
perferretur.* Græcos etiam stravisse
lectos purpurâ & stragulis pretiosis,
indicat Athenæus libro 11. in quo ad-
ducit Platonem Comicum inducen-
tem quosdam, qui in lecto eburnæis
pedibus effulto stragulis tinctis pur-
purâ & ostro Sardiano, ornati cu-
barent. sic enim Græcè: καὶ τ' ἐν κλί-
ναις ἐλεφαντόποσι, ἢ σρώμασι πορφυ-
ροβάπτοις, καὶ φοινικίσι σαρδιανικαῖσι
ἡσμησάμενοι κατὰ κεινται. Lampri-
dius scribit Elagabalum Imperato-
rem cùm privatus esset, primum
omnium toros aureis toralibus
texisse: eundemque postea Impera-
torem factum, ex solido argento
habuisse tum tricliniaries, tum cubi-
culares lectos. Præterea æstiva con-
vivia coloribus exhibuisse, ut ho-
die prasinum, vitreum, aliâ die ve-
netum deinceps exhiberet, sem-
per variè per dies omnes æstivos.
Cùm autem notum sit ab his co-
loribus nominatas esse quattuor
illas

illas agitatorum factiones in Circensibus ludicris, quod essent scilicet quattuor his coloribus distinctæ, albo, russeo, prafino, & veneto: & Capitolinus in Vero ita scribat: *Denique etiam præsens, & cum Marco sedens, multas à Venetianis est passus injurias, quòd Prasini contra eos faveret, nam & volucris equo Prasino aureum simulacrum fecerat, quod secum portabat. In tanto autem equus ille honore fuit, ut ei à populo Prasinianorum sæpe modius aureorum postularetur* (ita enim legendus hic locus, non ut in vulgatis editionibus mendosissimè legitur: *quod turpissimè contra eos faveret: & ut ei à populo Prasinianorum*) videndum an legendum sit apud Lampridium, *ut hodie prafinum & russeum, aliâ die album, & venetum deinceps, &c.* nam vitreum colorem eundem esse cum veneto constat inter eos, qui de coloribus scripserunt. Sternebantur item lecti culcitæ, ut ex Varrone, & Juvenalis versu.

versu intelligimus, quem supra protulimus. Paulus in lege *III. Digestorum de supellectili legata: Supellectili*, inquit, *legata hæc continentur: mensæ, trapezophora, delphicæ, subsellia, scamna, lecti etiam in argentei, culcitæ.* Cicero Tusculanâ quintâ: *Collocemus in culcitâ plumæ, psalteriam adducamus.* Contra, in robore dicebantur accumbere, qui non in lectulis stragulâ veste instratis, sed in durâ quâdam materiâ aut ligno discumberent, ut de Spartiatis refert Cicero in oratione pro L. Murænâ his verbis: *Qui quotidianis epulis in robore accumbunt.* Duritiam autem victus Spartiatarum, qui super ligno soliti essent discumbere, ostendit Athenæus libro *XII.* cùm inquit, *ἡ κληθεὶς εἰς φεδύτῳ, ὅπῃ τῶ ξύλων, ἧ κεῖμεν, ἔδειπνῶν μετ' αὐτῶν.* Stratis igitur, ita ut diximus, lectis, non ut scribit Cicero, hœdinis pellibus prisco more, sed juxtâ Virgilianum illud:

—stra-

— *stratoque super discumbitur
ostro.*

Addebantur pulvini, quibus cenantes inniterentur. Martialis libro III.

Cubitis trudit hinc & hinc convivas,

Effultus ostro, sericisque pulvinis.

Hujusmodi pulvinos Lampridius in Elagabalo *subalares culcitas* vocat. Fiebant autem è plumâ, ut inquit Apuleius, delicatâ. cujus verba sunt hæc ex libro x. de Asino: *Quattuor eunuchi confestim pulvinis pluribus ventosè tumentibus, plumâ delicatâ, terrestre nobis cubitum perstruunt. sed & stragulâ veste, auro ac murice Tyrio depictâ probè consternunt: ac desuper brevibus admodum, sed satis copiosis pulvillis aliis nimis modicis, quis maxillas & cervices delicatæ mulieris suffulcire consueverunt, perstruunt.* Athenæus libro IV. ponit, lectos quosdam permagnos, tantâ impensâ & tam egregiâ varietate
ela-

elaboratos, ut vocatis ad cenam ho-
 spitibus, quidam cubito inniti pul-
 vinis cunctarentur, & qui antea in
 toto convivii spatio in nudo cubili
 perduraverant, tum in lectis accum-
 bentes, ne semel quidem pulvinari-
 bus cubitum fulcirent. sic enim Græ-
 cè : Καὶ πάλιν αὐτοῖς σρωμναί τε τοῖς
 μερέθεσιν ἔτως ἐξησημύαι πολυτελῶς,
 ὥστε τῇ πολυτελείᾳ διαφόρως, ὥστε τῶ ξένων
 ἐνίχς τῶ παρακληφθέντων ὀκνεῖν τὴν ἀγκῶνα
 ὅππῃ τὰ περσικὰ φάλαια ἐρεΐδην. οἱ δὲ περ-
 τερον ὅππῃ τῇ κλιντηρίᾳ ψιλῶ διακαρτε-
 ροῦντες τῇ κλίνῃ παρ' ὅλῳ τῇ σωστίαν τῇ
 αἰκῶνα ὅπαξ ἐρίσειαν. Eubulus a-
 pud eundem Athenæum libro 11.
 inducit convivam postulantem si-
 bi sterni lectos quinque Sicu-
 los, & addi Sacula pulvinaria
 quinque, cū inquit : ἡ πέντε κλί-
 νας Σικελικὰς, καὶ Σικελικὰ περσικὰ
 φάλαια πέντε. Aliquando agge-
 ratis, ut inquit Apuleius, in cu-
 mulum stragulis utebantur pro
 pulvinis. Sic enim ait libro 11.
 de

de Afino: *Ac sic aggeratis in cumulum stragulis, effultusque in cubitum, suberectusque in torum.* (sic enim legendum ex V.C. non ut in vulgatis, *effultisque & suberectis*. Pro pulvinis Elagabalus folles sive utres aliquando stravisse: qui à pedibus per pueros ad reflandum spiritum solverentur, scribit Lampridius his verbis: *Multis vilioribus amicis folles pro accubitis sternerbat, eosque reflat prandentibus illis, ita ut plerunque subito sub mensis invenirentur prandentes.* Ex quibus verbis confirmantur etiam illa, quæ supra diximus, in lectis fuisse anaclintaria quædam sive accubita, hoc est, pulvinos, quibus locati convivæ, pro cuiusque gradu & dignitate, dum cenarent, inniterentur. Lectos autem ascensuri, sumptâ cenatoriâ veste, soleas deponebant, ne stragulas vestes pedibus foedarent. Ac de cenatoriâ quidem veste, quam exeuntes è balneo, depositâque veste balneari, cenaturi sumebant, crebra

bra mentio est apud veteres Scriptores : nam Capitolinus scribit Maximinum Junio- rem , cū esset puerulus , ad cenam ab Alexandro invitatum in patris honorem , quod ei de- esset vestis cenatoria, ipsius Alexan- dri accepisse. Et Cornelium Fronto- nem oratorem in Hadriano scribit Dio Cassius, cū vesperi à cenā serò domum rediisset , intellexissetque ex eo cui patrocinium pollicitus erat, Principem jus reddere, veste cenatoriā indutum, ut erat, in jus venisse, eumque salutasse, non verbo Salve , quæ matutina est salutatio, sed Vale , quæ vespertina est , usum. Græca verba sunt hæc : Αμέλξ ἡ καὶ Κορνήλιος Φρόντων ὁ τὰ πρῶτα τῶν τότε Ρωμαίων ἐν δίκαις φερόμεν ἑσπέρας ποτὲ βαθείας ἐπικινῶν , καὶ μαθὼν πῶς πινθῶ συνεγορήσειν ἑσπέρας , δικάζειν αὐτὸν, ὅτε τῇ συλῇ τῇ δειπνήσει , ὥσπερ εἶχεν, εἰς τὸ δικαστήριον αὐτῷ εἰσῆλθε , καὶ ἡσπά- σατο ὅτι μετὰ ἑωθινῷ προσεήματι τῷ χαῖ- ρε, ἀλλὰ τῷ ἑσπερινῷ τῷ ὑγιαίνει χρῆσάμην.

Has

Has autem cenatorias vestes Athenæus vocat δειπνητικὰ ἐνδύματα, de quibus Martialis libro x.

Pugnorum reus, ebriaque noctis

Cenatoria mittit advocato.

Petronius Arbiter: *Cenatoria repetimus, & in proximam cellam ducti sumus, in quâ tres lecti strati erant. Tricliniaria hæc fortasse vocavit Plinius libro viii. capite xlviii. cum inquit: Metellus Scipioni tricliniaria Babylonica sestertium octingentis millibus venisse jam tunc, posuit in Capitonis criminibus, quæ Neroni principi quadrigies HS. nuper constitere. Sed utebantur etiam & pallio in cenis, ut indicant tum alii. tum Plautus Bacchidibus:*

—— *pro lorica malacum capiam
pallium,*

Ubi mihi pro equo lectus detur, scortum pro scuto accubet.

& Martialis libro ii.

Ad cenam venies, sed sic divisa recumbes,

Vt

*Ut non tangerentur pallia nostra
tuis.*

Ovidius in Amoribus :

— *nec in lecto pallia nostra se-
dent.*

Spartianus in Hadriano : *Ad convi-
vium venientes Senatores stans exce-
pit : semperque aut pallio tectus discu-
buit , aut togâ submissâ. & in Seve-
ro : Habuit etiam illud omen impe-
rii , cum rogatus ad cenam imperato-
riam , palliatus venisset , qui rogatus
venire debebat , togam præsidariam
ipsius Imperatoris accepit. Suetonius
in Cæsare : Convivabatur adsiduè per
provincias duobus tricliniis , uno , quo
sagati , palliatique : altero , quo toga-
ti cum illustrioribus provinciarum di-
scumberent. Utebantur & lænis. Per-
sius Satyrâ 1.*

*Hic aliquis , cui circa humeros hya-
cinthina læna est.*

& Martialis de Lusco convivâ :

*Et tectus lænis sæpe duabus
abit.*

Festis

Festis autem diebus, & sollemnibus
epulis albatos cénasse, conjicere
possumus ex versibus Horatii libro
II. Sermonum.

*Ille repotia, natales, aliosve die-
rum*

Festos albatos celebret, &c.

Xiphilinus etiam scribit, cùm diem
festum agerent Romani, ob ingres-
sum Teridatis, albatos omnes do-
mibus suis albas hostias immolasse:
μάλιστ' ὃ, ἡ ἀγορὰ ἐπεπλήρωτο. τ' ὃ
μέσον αὐτῆς ὁ δῆμος λαχειμωνῶν καὶ
θαφνηφορῶν καὶ πέλη εἶχεν. Albatos
etiam funebre convivium celebraf-
se, colligere possumus vel ex iis,
quæ scribit Cicero in Pisonem: *Quis
unquam cenavit atratus?* Milites
quoque cenaturos, cingula & bal-
theos deposuisse ostendimus suprâ
ex Trebellio Pollione in vitâ Solo-
nini: quæ malè in vulgatis codicibus
tribuitur Capitolino. De soleis au-
tem ita habetur apud Plautum in
Mostellariâ:

Cedo

Cedo soleas mihi, ut arma capiam.

& in Truculento:

*Cedo soleas mihi, auferte mensam
amabo.*

& post:

Deme soleas, cedo vinum.

Terentius Heautontimorumenos:

*Accurrunt servi, soccos detrahunt,
video alios festinare, lectos*

Sternere, cenam apparare.

Horatius libro II. Satyrâ ultimâ.

*Et soleas poscit, tum in lecto quoque
videres*

Stridere?

Martialis libro XII.

*Bis Cotta soleas perdidisse se questus;
Dum negligentem ducit ad pedeis
vernâ,*

Excalceatus ire cœpit ad cœnam.

& alibi:

*Defuerit si fortè puer, soleasque li-
cebit*

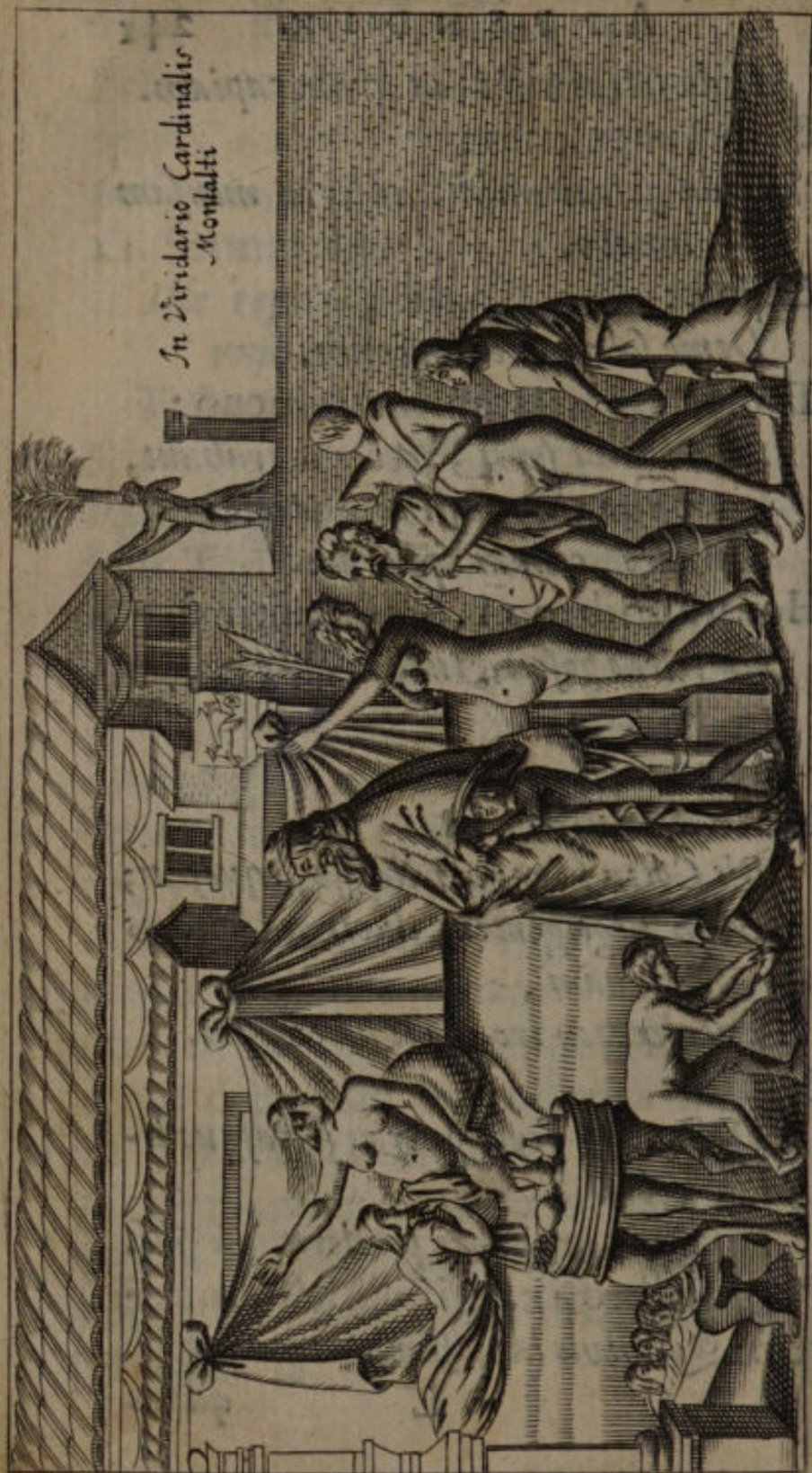
Sumere, pro puero proderit ipse sibi.

Plinius libro IX. epistolâ ad Genito-
rem: *Quamvis lautissimam cenam &c.*

L

quàm

In Viridario Cardinalis
Montalti

quam multi, cū lector, aut lyristes, aut comædus inductus est, calceos possunt, aut non minore cum tædio recubant. In antiquo etiam marmore bibliothecæ Farnesianæ, in quo duo discubitorii lecti expressi sunt, & mensa tripes una, Sileno seni adfunt nudi Fauni duo: alter, ut accubiruro, soleas demat: alter, ut inclinabundum sustineat, dum soleæ detrahuntur: quibus detractis, vestem, ut diximus, cenatoriam sumebant. Sed marmoris antiqui Farnesiani, cujus modò meminimus, sive biclinium illud, sive alio nomine appellandum sit, exemplum hic subjicere operæ pretium erit: nam id quod est in ædibus Mafferiorum, à Farnesiano nullâ re aliâ differt, nisi quod duos illos lectos distinctius ponit. Utrumque verò duos Satyros habet, alterum qui à Græcis dicitur *παρρηγοφόρος*, quòd ad prohibendam ebrietatem gerat ferulam: alterum, qui tibiis paribus, dextris &

sinistris, modos facit : ut videri possit marmor ipsum ad Bacchi festa pertinere.

In lectis autem his tricliniaribus veteres Romani priscis illis temporibus sedentes, non accubantes epulabantur, ut scribit Servius libro VII. Æneidis & Isidorus notat libro XX. capite I. I. cum inquit : *Apud veteres Romanos non erat usus accumbendi, unde & considerare dicebantur : Majores enim nostri (inquit Servius) sedentes epulabantur, quem morem habuerunt à Laconibus & Cretensibus, ut Varro docet in libris de gente, (vel ut habet Isidorus) de vitâ populi Romani, in quibus dicit quid à quâque gente traxerit per imitationem.* Itaque apud Homerum sedent Heroes, non accumbunt, ut notat Athenæus libro I. in quo scribit hunc morem servasse etiam interdum Alexandrum Magnum : qui ut refert Duris, aliquando quadringentos duces in sellis aureis & argenteis veste purpureâ stratis

tis sedentes ac reclinatos convivio excepit. Athenæi verba sunt hæc: Καθίζοντι ἐν τοῖς σιωδείπνοις οἱ ἥρωες, & κατακέκλιντι. Ἔπο' ἣ καὶ παρ' Ἀλεξάνδρῳ τῷ βασιλεῖ ἐνίοτε ἦν, ὡς φησὶ Διόσκουρις. τετρακσίς οὐδ' ποτὲ ἡγεμόνας ἐστῶν, ἐκάθισεν ἐπὶ δίφρων δ' ἐγχεῶν καὶ κλιντῶν ἀλκίκοις πειρώσας ἱματίοις. Postea institutum est, ut Varro ait in libro de vitâ populi Romani, eodem Isidoro referente, ut viri discumberent, feminae sederent, quòd turpis videretur in muliere accubitus. Atque id exemplo fortasse Græcorum, apud quos turpe habebatur in convivio virorum accumbere mulieres: licet postea mulieres quoque accumbere cœperint, & in triclinio Gallieni concubinas ejus accubuisse scribat Capitolinus, itemque apud Ciceronem accubuerit Cytheris. Apuleius libro 1. antiquam consuetudinem expressit, cùm inquit: *Intuli me, eumque accubantem exiguo admodum grabatulo, & commodum*

*cenare incipientem invenio : assidebat
penes uxor, & mensa vacua posita erat.*

*Quæ verba ex Luciano convertit,
qui ait : γυνὴ ἡ αὐτῆς καθῆστο πλεσίον.*

Atque hic quidem mos : ut inquit
Valerius Maximus, à priscis homi-
nibus ad Deos etiam translatus est.
nam in Epulo Jovis, quod in Capi-
tolio Septemviri Epulorum cele-
brabant tribus stratis lectis (Jovi,
scilicet, Junoni, & Minervæ) Jo-
vis quidem simulacrum in lectulo
discumbens statuebatur: Juno au-
tem & Minerva in sellas ad cenam
invitabantur. Quod sanè epulum in
argenteo denario C. Cœlii Caldi
Septemviri Epulorum expressum
est, & apud Valerium Maximum
habetur libro 11. capite 1. in quo
refert, feminas in nuptiis cum viris
cubantibus sedentes cenitasse. Scri-
bit item Vellejus libro 11. Tiberium
Imperatorem majorem partem æsti-
varum expeditionum sedentem ce-
nasse, properantem scilicet ad rem
geren-

gerendam. & Plutarchus in apophthegmatibus tradit, Scipionem Æmilianum edixisse. ut milites sui stantes incoctum obsonium pranderent : discumbentes autem panem vel pultem, & carnem coctam, aut elixatam cenarent. Plutarchi verba sunt hæc: προσέταξε ὁ δῆμος μὴ ἐστῶτας ἀπυρον ὄψον, δειπνεῖν ὃ κατὰ κεῖ-
μύς αἶσρον ἢ πολλὰ ἀπλῶς, ἢ κρέας ὀπλόν, ἢ ἐφθόν. Ad quam sanè consuetudinem respexit Livius libro xxxiv. cùm inquit : *Pileati aut lanâ albâ velatis capitibus Volones epulati sunt alii accumbentes, alii stantes, qui simul ministrabant, vescebanturque.* Consuevisse autem veteres sive pranderent, sive cenarent, in lectis, eo quo infra dicetur modo, accumbere, non sedere, multis exemplis probari potest. Plautus in Sticho :

Hand postulo equidem summo in lectulo accumbere. & in Persâ :
Age age ergo tu Sagaristrio, accumbe in summo.

& in Mostellariâ :

*Non omnes possunt olere unguenta
exotica,*

*Sicut tu oles : neque superior accum-
bere.*

Cicero libro ix. Epistolarum.

Accubuerat super me Atticus.

Virgilius Æneidis libro ii.

*— Tu das epulis accumbere di-
vum.*

Collumella libro xi. capite i.

*Villicus sit frugalitatis exemplum,
nec nisi festis diebus accubans cenet.*

Juvenalis Satyrâ i.

*Vacuisque toris tantum ipse jace-
bat.*

Suetonius in Augusto capite lxxiv.

*Ne toro quidem cubuisse ajunt, nisi hu-
mili & modicè instrato.* Athenæus

autem queritur libro i. homines suæ
ætatis tantum ab antiquâ frugalita-
te excidisse, ut accumberent in con-
viviis : sic enim inquit : Νῦν ὃ Ἰππὶ
τοσγτον ἐκπεπλώκαμεν, ὥς τε καὶ κείῳ δαι-
τυμῶς. Apuleius libro io. de Asi-

no :

no : *Et primum me quidem mensam
accumbere suffixo cubito perdocuit.*

Quibus verbis convertit locum il-
lum Luciani: Καὶ πρῶτον μὲν καπακλί-
νεσθ' ὅπῃ κλίνης ἐπ' αἵκων. ἔποίησεν.
Horatius libro 1. carmin. ode xxvii.

— *impium*

Lenite clamorem sodales,

Et cubito remanete presso.

Quamvis consueverint convivantes
ubi epularum eos satietas cœperat,
ciboque distenti erant, in cubitum
tunc maximè se reponere : quod
idem Horatius hoc versu expref-
sit :

*Languidus in cubitum jam se con-
viva reponit.*

De cenâ Sertorii & Nasidieni, &
locis in eâ discumbentium, dicere
superfedeo, quando de his copiosè
tractatum est in commentario de
Triclinio & aliquibus locis in hoc
ipso etiam libro. Illud tantum hic
addam, existimare me, versum il-
lum Virgilianum.

*Inde toro pater Æneas sic orsus ab
alto.*

non esse ad altitudinem tori referendum, sed altum torum dixisse Virgilium tori summum locum, in quo discumberet Æneas, quod is locus esset dignior tertio, qui Achatii assignatus erat: nam medius locus, in quo se Dido locaverat, ita dignior ceteris erat, ut post eum primus, deinde tertius numeraretur. Unde Plautus videtur in Stichis dixisse:

Hand postulo equidem medio in lectulo accumbere:

Scis tu me esse imi subsellii virum.

& Horatius:

— secutis omnibus imis.

Plautus rursus in Persa:

*Ergo oratores populi summates
viri*

Summi accumbent: ego infimatis infimus.

In imo autem solebant parasiti accumbere, & quos ad cenam Nasidieni (ut ait Horatius) Mæcenas adduxerat

duxerat umbras, qui libro i. epistolarum ad Torquatum dixit :

— *Locus est & pluribus umbris.*

Umbrarum autem erat in lecto quartus locus, in quo interdum acubuisse Hadrianum Imperatorem scribit Dio Cassius in ejus vitâ his verbis : Αεί τε παρὲς ἑαυτὴν καὶ ἐν τῇ ῥώμῃ, καὶ ἔξω, τὰς ἀρίστους εἶχε. καὶ συνελὼν σφίσι καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις, καὶ ἀφ' ὧν τὸ καὶ τέταρτον πολλὰκις δὴ ὤχετο. (sic enim legendum non ut vulgò habetur in exemplaribus, ὡχετο.) Quos autem umbras dicit Horatius, Athenæus σκιας dixit. & Plutarchus docet umbras dictos esse, qui alium sequerentur ad convivium, cùm ipsi invitati non essent. sic enim scribit libro vii. Συμπόσιον τόδε τὸ ἐπικλήτων ἔθ' ὅς ἐστιν νύκτι σκιας καλεῖσθαι, ὅς κεκλημένους αὐτὰς, ἀλλ' ὑπὸ τῷ κεκλημένῳ ὅτι τὸ δεῖπνον ἀγορεύουσιν. Suetonius item in Augusto capite lxxiv. dicit Cajum & Lucium Augusti ex Agrippâ ne-

potes, imo loco, id est infimâ parte lecti solitos fuisse accumbere, cùm Augustus unâ cenaret. Nisi fortè pro imo loco, lecti fulcra dixerit Suetonius, ad quæ prisco more sedentes cenitasse nobiles pueros Romanos auctor est Cornelius Tacitus. Verba Suetonii sunt hæc: *Neque cenavit unâ, nisi ut in imo loco assiderent: neque iter fecit, nisi ut vehiculo anteirent, aut circa adequitarent, &c.* Atque hic ordo discumbentium in cenâ etiam Sertorii servatus est: in quâ tamen scribit Plutarchus Sertorium mutato accumbendi modo, supinum discubuisse. Quis igitur fuerit in lectis apud veteres accumbendi modus video à nonnullis quæri: quibus nos quid in antiquis marmoribus sculptum, & à veteribus Scriptoribus relatum observaverimus, jam exponemus. Non enim uno eodemque modo in cenis sepulchralibus antiquos accubuisse, quo in conviviiis discumbere soliti erant,

tum

tum Græci & Latini Scriptores, tum ipsa marmora testantur. Nam in feralibus quidem cenis jacentes convivæ, reclinatâ superiore parte corporis in cubitum sinistrum, inferiore in longum porrectâ ponuntur, distentis aliquando crucibus, nonnunquam dextro poplite levum prementes genu: in conviviis verò incurvatis interdum genibus, & dimidiâ parte corporis erecti, pulvinisque innixi: aliquando, ut est apud Pacuvium, incoxantes additis pulvinis, principio quidem cenæ proni in cibum imminet, juxtâ illud Plautinum in Milite:

Sed procellunt se, & procumbunt dimidiatim, dum appetunt.

(ita enim legitur in V. C.) exsaturati verò & cibo pleni, in cubitum se se reponunt, juxta Horatianum versum suprâ prolatum:

Languidus in cubitum jam se conviva reponet.

tunc

tunc enim supini, ut Sertorius in cenâ suprâ memoratâ discubuisse dicitur (& ut inquit Lucianus in convivio Lapitharum, μικρὸν δὲν ὑπιοὶ καὶ κεῖμενοι) in veteribus tricliniis exprimuntur. Extat autem Romæ antiquum stibadium: è marmore ad similitudinem Græcæ litteræ factum, in quo ut amicus meus homo doctissimus conjiciebat ex loco Sidonii infrâ citato, convivæ ipsi non incurvatis genibus procumbentes, sed coxim, ut loquitur Apuleius, interpositis pulvinis insidentes ut Saggarii apud nos solent sedere, repræsentantur. Erat enim Sigma lectus sive torus, ad mensas rotundas accommodatus, quem semirotondum suggestum vocat Apuleius libro v. cùm ait: *Visoque statim proximo semirotondo suggestu propter instrumentum cenatorium, rata refectui suo commodum, libens accumbit.* Quodd autem formam, C. litteræ Græcæ repræsentaret, Sigma vocabatur, ut

appa-

apparet ex disticho Martialis in Apophoretis.

Accipe lunata scriptum testudine

Sigma :

*Octo capit , veniat quisquis ami-
cus erit .*

Sigma verò litteram apud Græcos similem fuisse arcui Scythico , docet Athenæus adducto Agathonis versu libro x. apud quem cùm vellet quidam tertiam litteram nominis ΘΗΣΕΥΣ imperito cuidam litterarum indicare , ostendit illam similem esse arcui Scythico. sic enim ait :

Σκυθικῷ τόξῳ τίττον ὡς περὶ μφε-
ρές.

De Sigmate ita scribit Lampridius in Elagabalo : *Primus* , inquit , *in-*
venit Sigma in terrâ sternere , non in
lectulis , ut à pedibus utres per pueros
ad reflandum spiritum solverentur . &
post : Illud sanè mirum videtur , quod
dicitur ab eo factum , ut de croco Sigma
straverit , cùm summos viros rogasset
ad

*ad prandium. pro eorum dignitate se
dicens fœnum exhibere. Septem au-
tem convivas capiebat, licet Mar-
tialis in eo versu, quem suprâ pro-
tulimus, dixerit: Octo capit. nam li-
bro x. verius locutus est. cùm dixit
in epigrammate:*

*Septem Sigma capit, sex sumus, ad-
de Lupum.*

Itaque Lampridius refert hæc de E-
lagabalo: *Habuit hanc consuetudi-
nem, ut octo calvos rogaret ad cenam,
item octo luscis, & item octo podagro-
sos, octo surdos, octo nigros, octo longos,
& octo pingues, cùm capi non possent
omnes uno Sigmate, ut de his omnibus
risus citaret. Sidonius libro ii. epi-
stolâ ad Domitium: Ita ut mi-
nisteriorum sese non impediante famula-
tus, tot possit recipere sellas, quot so-
let Sigma personas. sic enim emen-
dandus hic locus, cùm in vulga-
tis libris corruptè legatur. Anti-
sigma vero vocabatur, qui ex alterâ
parte ponebatur semicirculus five
femi-*

semitotundus ut verbis utar Apuleianis) suggestus, qui mediâ interpositâ rotundâ mensâ, integrum efficiebat circulum.

Sed Sigma ipsum, ut in antiquo marmore reperitur, nisi aliquod in eo hæreat fabrilè erratum, hic subjiendum curavimus. Extat enim aliud, & quidem prorsus simile Sigma-

Sigmati Romæ item fragmentum, in quo convivæ ipsis genibus incurvatis, eo quo supra diximus modo, expressius ponuntur. Quin & alia plura reperiuntur Romæ Sigmata sive stibadia ex marmore, in quibus eo quo dictum est modo jacentibus convivis, mensa apposita est rotunda tripes, non modo ferculis extructa, sed poculis etiam vinariis, de quibus dicetur infra.

His igitur modis, quos supra diximus, in triclinio discumbentibus Romanis, dabantur à ministris unguenta, & coronæ, vel ut est in marmore Farnesiano, tæniæ sive fasciæ quædam, quibus frontem convivæ vincire soliti erant: quòd iis crederent ebrietatem impediri. Unguentis verò linebant non modo caput, ut infra dicetur, sed pedes etiam discumbentium, ut indicat Athenæus pluribus locis, & libro XII. in quo adducit Antiphanem poëtam in Alcestide inducentem quen-

quendam, qui oleo discumbentis pedes ungeret; & itidem in Metragyrte ancillam quandam, quæ oleo primùm pedes illineret discumbentis, ac deinde crura. sic enim inquit.

Ἀντιφάνης ᾧ ἐν Ἀλκίτιδι, ἐλαίῳ ποιῶ
πρὸς χεῖρῶν πόδας. ἢ ἐν Μητρε-
γύρῃ ᾧ Φησί,

Τὴν τε παῖδ' αἰλείμμαται

Παρθ' ἣν θεῶν λαβῶσαν,

Εἶτα πόδας ἐκέλευσεν

Ἀλείφειν πρῶτον, εἶτα τὰ γόνατα.

Vngebant autem pedes oleo tum Baccharino, tum Amaracino, ut innuit idem Athenæus prolatis versibus ex Trophonio Cephisodori, quibus cùm alter peteret emi sibi Baccharinum unguentum ungendis pedibus hoc versu:

Καὶ τοῖς ποσὶ πρῶτον χεῖρ' αἰ-
λείμνον.

alter respondet: Baccharinum ego tuis pedibus emam? hoc versu:

Βάκχαρον τοῖς ποσὶν ἐγὼ πεί-
μω;

Sed

Sed Amaracino etiam usos aliquando fuisse intelligi potest ex Amphidis versu, quem citat idem Athenæus :

Τὸν πόδα δ' αἶμα ρακίνοισι μύροισι τρί-
ψας ἢ ἐμὸν.

Uti etiam sunt ungendis pedibus Ægyptio unguento, cujus meminit Athenæus libro supra memorato, scribens, veteres in unguentorum usu fuisse curiosos, & unicuique parti corporis idonea unguenta adsignasse: nam pedes & crura Ægyptio unguento: maxillas & ubera, Phœnicino: utrumque bracchium Syfimbrino: supercilium & comam Amaracino: cervicem & genua Serpullino unxisse, itaque adducit Antiphanis testimonium, qui ait:

Ἀἴται δ' ὅς ἐκ χευσσιγλήτης κάλπι-
δος,

Μύρω αἰγυπλίῳ μὲν τὰς πόδας, καὶ τὰ
σκέλη,

Φοινικίνῳ ᾧ τὰς γνάθους ἢ τὰ πλῆθια,
Συσιμβεῖνῳ ᾧ τ' ἑπὶ βραχίονα,

Ἀμα-

Ἀμαργκίνω ἢ πὰς ὀφρῦς ἢ πλὴν κόμην,
Ερπυλίνω ἢ τὸ γόνυ ἢ πλὴν αὐχένα.

Idem autem Athenæus libro xv. scribit moris fuisse apud Athenienses, ut delicatorem pedes unguento ungerentur. Sic enim ait : ἔθθη ἢ λωὶ ὡς τὰ τοῖς Ἀθηναίοις τὰς πόδας τῷ τευφάντων ἐναλείφειν, μύροις &c. ad quem morem respexit Plinius libro xv. capitè iii. cùm inquit : *Vidimus etiam vestigia pedum tingi : quod M. Orborem monstrasse Neroni principi ferebant.* Sed non tantum pedes, sed caput etiam (ut diximus) ungebant, præcipuè nardino. Tibullus libro ii. elegiâ ii.

Illius puro distillent tempora nardo.
& libro iii. elegiâ vii.

Fam disdum Tyrio madefactus tem-
pore nardo.

& Horatius :

Nardi parvus onyx eliciet cadum.

Celebratur autem præcipuè nardinum id quod ex spicis nardi conficiebatur, quale spicati nardi dicitur à
S. Mar-

S. Marco : & à S. Ioanne , *nardi pistici* : nisi fortè illud *pistici* factum sit ex verbo *spicati* , ut aliæ multæ voces è Latio in Græciam advectæ , & è Græciâ itidem in Latium transportatæ , quas leviter interdum immutatas esse constat. Achæus in Vulcano Satyrico apud Athenæum libro XIV. dicit totum se corpus discumbentis convivæ fragranti unguento liniturum , cùm ait :

Μύρω σε χρίσω πάμπαν ἐν ὄσμῳ δέ-
μας.

Υδωρ ᾧ θείψαι χεῖρας ἔ πρόθεν
δίδως ,

Ναὶ τράπεζαν ἐμποδὼν ἐπαίρεται.

Catullus :

*Cenabis benè mi Fabulle apud
me , &c.*

Nam unguentum dabo &c.

Horatius lib. I. ode III.

*Cur non sub altâ vel platano , vel
hac*

*Pinu , jacentes sic temerè , & rosâ
Canos odorati capillos.*

Pota-

Potamus uncti?

& libro II. ode VII.

Fregi coronatus nitentes,

Malobathro Syrio capillos?

& alibi:

I, pete unguentum puer & rosas.

& libro III. ode XXIX.

Cum flore Mæcenæ rosarum, &

Pressa tuis balanis capillis,

Fam dudum apud me est.

Item:

*Huc vina, & unguenta, & nimium
breves*

Flores amœnæ ferre jube rosæ.

Item:

— funde capacibus

Unguenta de conchis: quis udo

Deproperare apio coronas

Curatve myrto?

Lucretius libro IV.

— convivium, ludi

*Pocula crebra, unguenta, coronæ,
serta parantur.*

Juvenalis Satyrâ XI.

— putere videntur.

Unguenta

Unguenta atque rosæ &c.

& Satyrâ xv.

*Unguenta & flores, multæque in
fronte coronæ.*

Coronis autem unguento delibutis
utebantur ad prohibendam ebrieta-
tem. Plautus Amphitruone :

*Capiam coronam mihi in caput, assi-
mulabo me esse ebrium.*

Cicero pro Sex. Roscio : *Ipsè verò
quemadmodum composito & delibuto
capillo passim per forum volitet.*

Propertius libro i i i. elegiâ iv.

Me iuvat & multo mentem vincere

Lyæo,

Et caput in vernâ semper habere

rosâ :

& alibi :

*Cum tua præpendent demissa in po-
cula ferta.*

Ovidius libro v. Fastorum.

*Tempora sutilibus cinguntur tota
coronis,*

*Et latet injectâ splendida mensa
rosâ.*

Mar-

Martialis libro II.

*Frangetorosa: pete vina: rosas cape:
tingere nardo:*

& libro V. ad ministros:

*Pinguescat nimio madidus mihi cri-
nis amomo,*

*Lassenturque rosis tempora subti-
libus.*

& libro XIII.

*Dat festinatas Cæsar tibi bruma co-
ronas:*

*Quondam veris erant, nunc tua
facta rosa est.*

Ex ramentis autem argenti fiebant coronæ tunc, cum rosæ hieme non erant. Coronis autem, quas diximus è floribus necti solitas, convivæ utebantur, ut scribit Aristoteles, ἐν τοῖς συμποσίοις εὐτελείαν καὶ ἀφθονίαν αἰνιττόμενοι τρυφῶν. Itaque ut docet Athenæus, coronabant non tantum caput, & frontem, sed collum etiam, ut ostendit Horatius libro II. Satyrâ III.

— potus ut ille

M

Dici-

Dicitur ex collo furtim carpsisse coronas ,

Postquam est impransi correptus voce ministri.

Tibullus libro I. elegiâ VII.

Illius è nitido stillent unguenta capillo ,

Et capite & collo mollia ferta gerat.

Tertullianus de Coronâ militis :

Quis autem ille, qui dubitet vernis nos indulgere floribus cum capiamus & rosam veris, & lilium, & quicquid aliud est in floribus blandi coloris, & odoris?

His enim & sparsis utimur mollibus ac solutis, & fertis colla complectimur.

Coronabant etiam ipsa pocula, ut apparet ex Homeri versu Odyss. I.

Κῆροι δὲ κρητῆρας ἐπέψαντο ποτῖο.

Unde accepit Virgilius libro VII. Æneidis.

Crateras leti statuunt, & vina coronant.

Tibullus libro II. elegiâ V.

Tum

*Tum operata Deo pubes discumbet
in herbâ.*

*Arboris antiquæ quâ levis umbra
cadit :*

*Aut è veste suâ tendet umbracula
fertis*

*Vincta, coronatus stabit & ipse
calix.*

Tertullianus de Resurrectione : *At
enim & calix benè sibi conscius, & de
diligentiâ ministri commendatur, de co-
ronis quoque potatoris sui inorabitur.*
Rosis itidem triclinia & floribus
spargi solita fuisse indicat Horatius,
cùm ait :

Neu desint epulis rosæ,

*Neu vivax apium, neu breve li-
lium.*

& Lampridius pluribus locis in Ela-
gabalo : *Stravit, inquit, & triclinia
de rosâ & lectos. & post : Oppressit in
tricliniis versatilibus parasitos suos vio-
lis & floribus sic, ut animam aliqui ef-
flaverint, cum eripi ad summum non
possent.* Vopiscus in Carino : *Rosis, in-*

quit, *Mediolanensibus & triclinia & cubacula stravit.* Atqui non tantum rosis, sed croco etiam triclinia & balsamis, quemadmodum & theatra, spargi solita indicat Macrobius libro III. capite XIII. adducto Salustii testimonio, qui ait: *At Metellus in ulteriorem Hispaniam post annum regressus, magnâ gloriâ, concurrentibus undique virili, & muliebri sexu, per vias & tecta omnium viscebatur, cum Quæstor C. Urbinus alique cognitâ voluntate, eum ad cenam invitarent. Ultra Romanorum ac mortaliū etiam morem curabant, exornatis epulis per aulæa, & signa (sic enim legendum non insignia) scenisque ad ostentationem histrionum fabricatis, simul croco sparsa humus &c.* Apuleius libro VI. *Horæ rosis & ceteris floribus purpurabant, omnia Gratiæ spargebant balsama.* De theatris notum est, vel ex illo Propertii versu:

*Pulpita sollemnes non oluere crocos.
& Spar-*

& Spartianus scribit Hadrianum in honorem Trajani balsama & crocum per gradus theatri fluere iussisse. Sed coronarum, itemque rosarum, & unguentorum usu in conviviiis explicato, dicendum de vasis, quibus unguenta servabantur. Vasa unguentaria Julius Pollux ponit libro vi. hæc: τὰ ἡ αἰγεία τ' μύρων, λίκυθ, μύρηρα, ἢ αἰλάβαρ. Plinius libro xiii. capite ii. *Unguenta optimè servantur in alabastris.* & libro xxxvi. capite viii. *Onychin aliqui alabastritem vocant, quem cavant ad vasa unguentaria, quoniam optimè ea incorrupta servare dicitur.* Dioscorides libro v.

Αλαβαστήτης λίθ, ὁ καλεῖται ὄνυξ.

Inde Horatius versu supra citato dixit:

Nardi parvus onyx.

Plinius libro xxxvi. capite x. *Alabastritem gemmam nasci in alabaastro Egypti, & in Syriæ Damasco, can-*

dore interstincto variis coloribus. Hinc Theocritus in Idyllio Ἀδωνιάζουσι dixit:

Συρίῳ ἢ μύρῳ χεῦσεῖ ἀλάβαστρα.

Unde apud Tibullum versu supra prolato melius fortasse legeretur:

Iamdudum Syrio madefactus tempora nardo.

(non Tyrio, ut vulgò legitur) nam apud Horatium libro II. ode. II. est:

— *Assyriâque nardo*

Potamus uncti &c.

& rursus apud Tibullum libro III. elegiâ V.

Stillabat Syrio myrrhea rore coma.

(non Tyrio) sic enim est utroque loco in VV. CC. Plutarchus item in Alexandro nominat inter alia vasa unguentarium alabastrum, è quo domus Alexandri excitato aromatatum odore fragrabat: sic enim inquit: ὥς ἢ εἶδε μὲν ὄλκεια, καὶ κρωσσὸς, καὶ πύελος, καὶ ἀλαβαστρὸς, πάντα χεῦσε ἡ σκημνία περὶ τῶς, ὁ δ' αὖτε ἢ θεσπέσιον

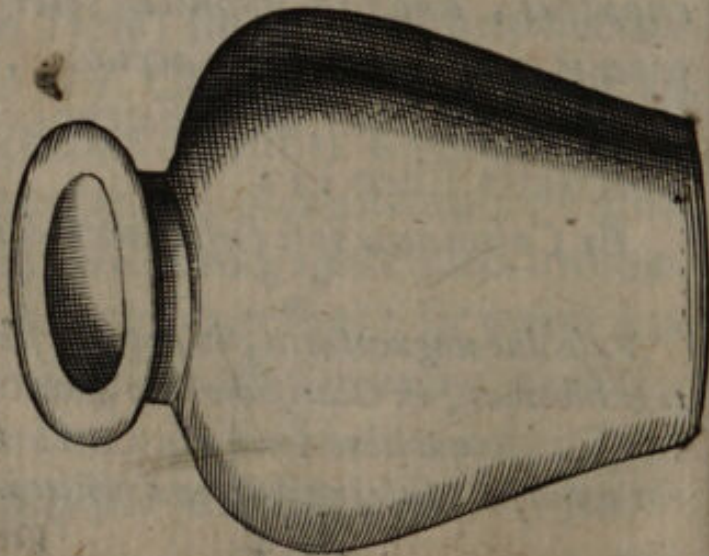
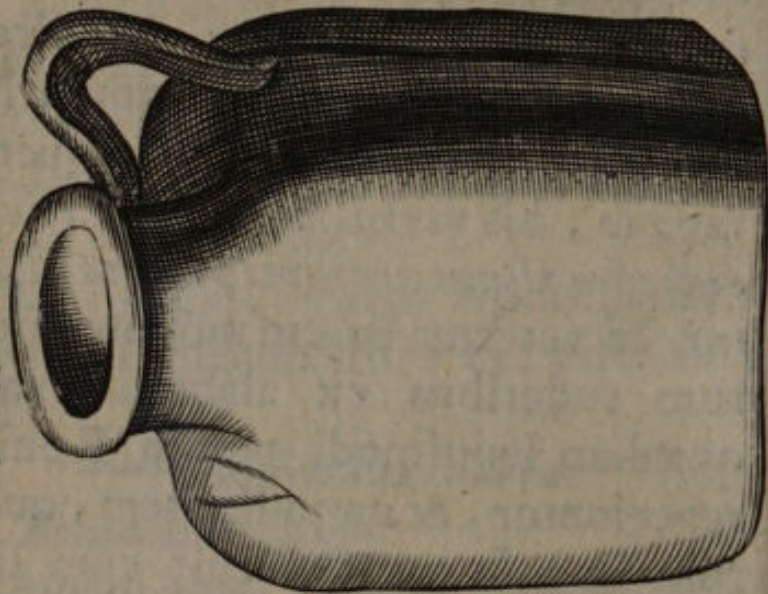
σιον οἷον ὑπὸ δερμάτων ἢ μύρων ὁ οἶ-
κῳ. Alexis etiam apud Athenæum
queritur unguentario alabaastro
quosdam se non illinere, cū ait.
ὃ ἢ ἐμυρίζοντο ἐξ ἀλαβάστρου. Et Cice-
ro Academicarum Quæstionum li-
bro II. nominat alabastrum unguen-
tarium, his verbis : *Quibus etiam
alabaſter plenus unguenti putere videa-
tur.* In veterum autem monumento-
rum ruderibus ex alabaastro vasa
quædam huiusmodi passim Romæ
reperiuntur, & ampullæ item, qua-
rum sanè forma convenit cum iis,
quæ scribit Plinius Junior libro IV.
Epistolarum. *Aut decessit, inquit,
expulsus, quod in ampullis ceterisque
generis ejusdem videmus accidere, qui-
bus non hians, nec statim patens exitus.*
Martialis libro III.

Et Cosmianis ipse fusus ampullis.

* * *

*Vasa duo unguentaria, in apposito schema-
te exhibemus, ex Clarissimo viro Ludovico
Moscardo qui libro I. capite XXXI. rerum
rariorum sui Musæi narrat, ea à rustico in agro*

Vasa Vinquentaria. Vitrea

Veronensi esse reperta, unguento adhuc plena,
quo rusticum ignarum quid rei esset, quidve in
iis contineretur, usum fuisse scribit ad illinien-
das & inungendas rotas: atque eo consumpto
vasa hæc Pharmacopola Veronensi vendidisse:
ex cujus liberalitate ea sit tandem ipse adeptus.

Porro in antiquis marmoribus non
tantum vasa quædam hujusmodi un-
guentaria, sed & pueri etiam sculpti
sunt, qui canistros, & ferta, & ut scri-
bit Athenæus libro XIV. στεφάνους, ἡ
μύρα, ἡ θυμιάματα, ἡ τὰ τούτοις ἀκρό-
αζα πάντα ferentes, alii flores mani-
bus spargunt, alii convivas coro-
nant, alii mensas ferculis onustas
epulantibus apponunt, juxta Plau-
tinum illud in Persâ:

Date aquâ manibus, apponite mensam.
& in Afinariâ:

—— pueri apponite mensam.

item Cicero in epistolâ ad Atticum:
Hæc scripsi appositâ secundâ mensâ.
Græci enim ἀφαιρειναι dicunt cui
ἀφαιρεῖσθαι opponunt. Plautus Am-
phitruone:

M 5

Cena.

Cena apposita est, cenasti mecum.

& post:

Am. Quid postquam cenavimus.

Al. Te dormire ajebas: mensa ablata est.

Alii flabello muscas exigunt, juxta Martialis distichon:

*Lambere quæ turpes prohibet tua
prandia muscas,*

Alitis eximia cauda superba fuit.
vel ventum faciunt, juxta Terentianum illud in Eunucho:

*Heus tu Dore, cape hoc flabellum,
& ventulum huic facito, dum
lavamur.*

Ovidius de arte amandi:

Profuit Et tenni ventos movisse flabello.

Propertius:

*Et mihi pavonis cauda flabella
superbæ.*

Claudianus:

Et cum se rapido fessâ projecerat æstus

Patricius roseis pavonis ventilat alis.

Salinum item & vasa tum vinaria,
tum escaria, de quibus infra dicemus,

bla-
xtà
tua
vit.
tia-
um,
dum
ello.
su-
est
dis.
ria,
ce-
us.

mus, in iisdem marmoribus expressa sunt. Nos exemplum unius tantum marmoris, sed ipsum diligenter repræsentatum hic subjiciemus. In eo autem lectus & mensa habetur tripes, discumbentibus marito & uxore, eo quo diximus modo in cenis feralibus veteres accumbere solitos fuisse. Quin & aliud huic prorsus simile marmor reperitur Romæ ad Lateranum Græcè inscriptum, ΗΑΥΤΕ ΒΙΟΣ ΤΟ ΖΗΝ ΓΑΥΚΥ ΤΟ ΘΑΝΕΙΝ ΥΠΟΨΙΑ.

Salinum quidem in mensâ poni solitum fuisse Horatius ostendit illo versu Sermonum libro 1.

— & concha salis puri.

& Festus: *Salinum* (inquit) cum sale in mensâ ponere figulis religioni habetur, quod quondam Esquilinâ regione figulo cum fornax plena vasorum coqueretur, atque ille proximè eam convivatus, super modum potus, somno esset oppressus cum convivis suis, præteriens quidam petulans ostio patente

ex mensâ salinum coniecit in fornacem,
 atque ita incendio excitato, sigulus cum
 suis concrematus est. Plinius libro
 xxxiii. capite xii. *Videret, inquit,
 Fabricius, qui bellicosos Imperatores
 plus, quàm pateram & salinum ex ar-
 gento habere vetabat. Mensæ quidem
 ipsæ ferculis onustæ (aut ut Cicero
 loquitur, cibis extructæ) accumbenti-
 bus convivis non singulæ singulis, ut
 in Heroum conviviis apponi solitas
 ex Homeri Odyssææ libro i. notat
 Athenæus: sed ex lectorum ratione
 oblongæ, quas *perpetuas* vocat Virgi-
 lius, apponuntur, ut plurimum tri-
 pedes, aliquando monopodia, bipe-
 des nunquam. Athenæi verba ex lib.
 i. sunt hæc: ἡ οἷονται δὲ λινες ἐκαστῶ τῷ
 δαιτυμόνων κατ' ἄνδρα πρὸς κείνους τρεῖς
 πεζαν. τῷ γοῦν Μέντι φασὶν ἀφικρομένῳ
 πρὸς Τηλέμαχον ἐν τῇ Ομήρῳ Ὀδυσσεΐα
 ξεστὴ παρετέθη τρεῖς πεζα. Quo versu ob-
 longam mensam Homerus signifi-
 cavit: nam Eustathius ejus inter-
 pres in eum versum libr. ix. sic scri-
 bit*

bit ἐμφαίνε μήπω κυκλωτέρας εἶναι τὰς
 τραπέζας, ἀλλὰ τεταυνομένας εἰς μήκω-
 σιν. Sed siue oblonga, siue ut postea
 rotunda : apponi dicebatur mensa.
 Pherecrates apud Athenæum : Φέρε
 δὴ καὶ κλινῶν, σὺ δὲ τραπέζαι Φέρε. Ubi
 verò cenassent convivæ, mensa tolli
 dicebatur. Plautus Truculento :

— cedo soleas mihi ,

Properate , auferite mensam.

Virgilius Æneidis II.

*Postquam exempta fames epulis ,
 mensæque remotæ.*

Athenæus libro V. ἀπαλαγνύτων δὲ ,
 inquit , καὶ δειπνουμένων , αἱ τραπέζαι
 ἐβασιζόντο. Toties autem mensas ,
 hoc est repositoria, quoties fercula,
 & obsonia mutari, & convivanti-
 bus apponi à duobus solitas fuisse,
 non ut postea mos obtinuit, ut sin-
 gula fercula singuli ferrent, conji-
 cere possumus ex iis, quæ scribit
 Alexis apud Athenæum libro IX. cu-
 jus versus sunt hi :

Ὡς εἶδε τὴν τραπέζαν ἀνθρώπους δύο
 φέρον.

Φέροντας εἶσω, ποικίλων παροψίδων
Κόσμος βρύσσαν &c.

Mensas enim dicebant, quibus imponebantur vasa tum escaria, tum vinaria, quasque ferculis onustas duo servi (ut diximus) convivis apponebant, juxta Ovidianum illud:

Nunc dape, nunc posito mensæ nituere Lyæo.

& Apuleianum: *Mensas dapibus largiter instructas accumbunt.* Ad quod testimonium accedit Servii etiam auctoritas, qui in versum illum Virgilianum, quem adduximus suprâ:

*Postquam exempta fames epulis,
mensæque remotæ*

fic scribit: *Quia apud antiquos mensas ipsas apponebant pro discis.* Ponebant autem mensam, mediam inter convivas: unde putat Varro dictam mensam, quasi μέσλῳ. Quod colligitur ex loco etiam quodam Luciniani in dialogo, qui ὄνειρος, sive ἀλεκτευὼν inscribitur, in quo sic habetur: εἴτε μηδενὸς ἀνεχομένης πλεστόν
κατα-

κατακλίνεσσι, φέροντες, ὡς ὁμοτέτακτοι εἴημεν.

Apud Senecam tamen singuli servi singula fercula attulisse videntur, cum inquit: *Ad hoc præsto aderit ministrorum ornatissimorum turba lintheis succincta, per quos signo dato ad inferendam cenam haud obstrepenter discurritur.*

Itaque de Annio queritur Martialis libro vi. his versibus.

*Cum mensas habeat ferè ducentas,
Pro mensis habet Annius ministros,
Transcurrunt gabatæ, volantque
mensæ:*

Has vobis epulas habete lauti.

Nos offendimur ambulante cena.

& libro iv.

Ad cenam nuper Varus me fortè vocavit:

Ornatus dives, parvula cena fuit.

*Auro, non dapibus oneratur mensa,
ministri*

*Apponunt oculis plurima, pauca
gulæ.*

Tunc

*Tunc ego, non oculos, sed ventrem
pascere, veni:*

*Aut appone dapes Vare, vel au-
fer opes,*

Nam mensas vocabant etiam ci-
bos ipsos mensis impositos, ut scri-
bit Julius Pollux his verbis: τρα-
πέζας ἢ ἐκάλουον καὶ τὰ σιτία τὰ ἐπ'
αὐτῶν πθέμενα. Virgilius libro III.
Æneidis.

*Quàm vos dira fames, nostraque
injuria cedis,*

*Ambefas subigat malis absumere
mensas.*

& Athenæus libro II. πάντων τρα-
πέζας καλουῶτων τὰς ἀρχαῖας ταύ-
τας. Cenasse autem ternis, ut plu-
rimum ferculis, sive missibus, hoc
est mensas ter ut plurimum mutaf-
se, ex Suetonio colligimus, qui ait
Augustum ternis ferculis, aut cùm
abundantissimè, senis præbuisse. Ca-
pitolinus etiam de Pertinace Impe-
ratore ita scribit: *Et nisi quod missum
esset edulium, quotquot essent amici,
novem*

novem libras carnis per tres missus ponebat. Lampridius in Elagabalo: Habuit etiam istam consuetudinem, ut cenas sibi exhiberet tales. Unâ die non nisi de fasianis tantum ederet, omnesque missus solâ fasianorum carne strueret. Item aliâ die de pullis, aliâ de pisce illo, & item illo: aliâ de porcis, aliâ de struthionibus, aliâ de oleribus, aliâ de pomis, aliâ de dulciis, aliâ de opere lactario. Pluribus tamen ferculis, id est missibus (his enim vocabulis res eadem appellatur) interdum cenitasse, satis apparet ex iis, quæ de eodem Elagabalo ita scribit Lampridius: Exhibuit aliquando & tale convivium, ut haberet viginti & duo fercula ingentium epularum, & per singula laverent. nam dixit paulò suprâ: Cum tantum biberent per singula fercula, & manus quasi comedissent, lavarent. Servius tamen priscos Romanos duobus tantum ferculis usos fuisse auctor est in illud Virgilii:

Fit

*Fit strepitus tectis , vocemque per
ampla volutant*

Atria. —

*Tangit , inquit , Romanam historiam,
nam ut ait Cato , & in atrio , & duo-
bus ferculis epulabantur. Illud præ-
terea non est hic prætermittendum,
moris apud veteres fuisse , ut nobi-
liores convivæ lautioribus cibis ho-
norarentur. Unde apud Homerum
Ajax tergoribus honoratur , isto
versu :*

*Νώτισι δ' Αἴαντα δῖω κέεσσι γέ-
ραιρε.*

*& Athenæus scribit libro I. εἰσὶ δὲ
καὶ ἀρίστοι καὶ δεῖπνα ἡμαῖ. Atqui non
tantum tergoribus , sed sede & ple-
nioribus poculis honorabantur , ut
ex Homeri Iliade IX. apparet , in
quo est :*

*Τυδείδῃ πέρι μὲν σέλιον Δαναοὶ πα-
χύπωλοι*

*Ἔδρῃ , κρέασίν τε ἰδὲ πλείοις δε-
πίασιν.*

*Apuleius libro VII. Partesque subre-
ptas*

ptas clanculo, & prægustatas à se por-
 tiones offerebat hilaris. & libro II.
 Abi fatue, qui in domo funestâ cenas,
 & partes requiris. Item moris fuit, ut
 absentibus amicis partes mitteren-
 tur, quas Græci μερίδας dixerunt:
 Suetonius in Caligulâ capite XVII.
 Quâ epulatione equiti Romano contra
 se hilarius avidiusque vescenti, partes
 suas misit. Spartianus in Caracallâ:
 Post hoc fratrem patruelem Afrum, cui
 pridie de cenâ miserat, iussit occidi.
 Cicero dixit de mensa mittere, æmu-
 latus illud Xenophontis ex libro
 VIII. Πæδ. τέττις ἐπεμπεν δὲ τῶν τε-
 ζῆς. & post: οἷς ἂν ὀρεῶσι πεμπόμενα
 δὲ τῷ βασιλέως τεσπέζης. Capitoli-
 nus in Pertinace, de ejus parsimoniâ
 loquens, ita scribit: Et cùm verbis
 esset affabilis, re erat illiberalis ac pro-
 pè sordidus, ita ut dimidiatas lactucas
 & carduos in privatâ vitâ convivis
 apponeret, & nisi quod missum esset edu-
 lium &c. Si autem plus aliquid missum
 esset, etiam in alium diem differebat,
 cùm

cum semper ad convivium multos vocaret. Imperator etiam si sine convivis esset, eadem consuetudine cenitabat. Amicis si quando de prandio suo mittere voluit, misit offulas binas, aut omasi partem, aliquando lumbos gallinaceos, fasianum nunquam privato convivio comedit, aut alicui misit. Et Lampri- dius de Alexandri Severi item parsimoniâ scribens, hæc refert: Usus convivii diurnus hic fuit. Vini ad totum diem sextarii xxx. panis mundi P. xxx. panis sequentis ad donandum. P. L. nam semper de manu suâ ministris convivii & panem, & partes aut olerum, aut carnis, aut leguminum dabat, senili prorsus maturitate patrem familias agens. Erant decreta & carnis diversæ P. xxx. erant & gallinæ, & ova, adhibebatur & anser diebus festis. Calendis autem Ianuarii, & ludis Apollinaribus & Jovis epulo, & Saturnalibus & hujusmodi festis diebus fasianus, ita ut aliquando & duo ponerentur, additis gallinaceis duobus lepo-

leporem quotidie habuit &c. Quodd enim diebus festis lautius epulari consueverint, ita notum est, ut exemplis ad id probandum opus non sit. Scribit enim Vopiscus in Tacito, eum fasianam avem, non nisi suo, & suorum natali, & diebus, (ut inquit) *festivissimis* posuisse. Ministris etiam tricliniariis de cenâ veteres dare solitos fuisse, constat pluribus Scriptorum testimoniis, & ex Suetonii Galbâ capite XII. in quo est: *Et ordinario quidem dispensatori breviarium rationum offerenti, paropsidem leguminis pro sedulitate ac diligentia porrexisset.* Tolli autem mensam vacuam nefas fuisse scribit Plutarchus, Quæstione LXIV. in quâ disputat, cur mensa cum tolleretur, semper omnino aliquid super eâ volebant relinqui? An quodd hac ambage significabant semper ex partis aliquid in futurum reservandum, & in præfenti die subsequuturæ aliquam habendam rationem? Aut quodd scitum
puta-

putabant, appetitum cohibere, eum-
que reprimere, dum adhuc aliquid
ad fruendum in promptu est? Plutar-
chi verba sunt hæc: Διαὶ ἡ πλὴν τρεῖς
πεζαν ἔκ εἰων ἀνηρεῖσθαι κενὼν, αἰδῶ
παντὸς ἑνὸς ἐπόντ; πόπερον αἰνιττόμενοι
τὸ δεῖν ἔ παρόντ; εἰς τὸ μέλλον ὑπολι-
πεῖν, καὶ τὸ αὐτοῖον ἐν τῇ σήμερον μνη-
μονεύειν; ἢ νομίζοντες ἀσεῖον εἶναι τὸ συ-
σέλλειν, καὶ ἀνέχειν πλὴν ὄρεξιν ἔκ παρὰ
σης τὸ τραπέζης. Item Plinius libro
xxviii. capite ii. tradit bibente
convivâ mensam vel repositorium
tolli inauspicatissimum judicare.
Mensa verò non prius tollebatur,
quàm epoto poculo boni Dæmonis,
ut scribit Athenæus libro xv, prola-
to Nicostрати Comici poetæ testi-
monio. sic enim inquit: ὅτι ἡ δοθεί-
σης τὸ ἄγαθὸν δαίμον; κερδέως ἔθ;
ὡς βασιλεύουσιν τὰς τραπέζας. De quâ
fanè consuetudine interpreter Aristo-
phanis in Vespis sic scribit: ἔθ; ἡ
ὡς ὅποτε μέλαιοι ἡ τρεῖς πεζα αἰρεῖσθαι ἄγα-
θὸν δαίμον; ὁπρὸφείν, ὡς θεόπομ-
π;

π & isopēi. Scribit item Plinius mor-
 ris fuisse, ut recedente aliquo ab epu-
 lis, simul solum verreretur. Item:
 Servi Sulpicii principis viri commen-
 tationem esse, quamobrem mensa lin-
 quenda non sit, nondum enim plures
 quam tres convivæ numerabantur. (sic
 enim est in V.C.) Item: Incendio in-
 ter epulas nominato, aquam super men-
 sam profundi, abominationem esse,
 (velut est in V.C. incendia inter epu-
 las nominata aquis sub mensâ profusis
 abominamur.) Item: Sternutamento
 revocari ferculum mensamve si non post-
 ea gustetur aliquid, inter diras habe-
 tur. Item, Cibus etiam è manu pro-
 lapsus reddebatur utique per mensas,
 vetabantque munditiarum causâ defla-
 re. Porro repositoria, quæ loco su-
 præ memorato nominantur à Plinio,
 dici ea quibus reponebantur, hoc
 est, collocabantur mensæ, id est,
 cibaria mensis imposita, vel ex al-
 tero Plinii loco constat libro xxxiii.
 capite xi. in quo ita scribit: Jam ve-

rò, & mensas, repositoriis imponimus,
 & ad sustinenda obsonia intervadimus
 latera. nec interest, quàm plurimum
 limâ perdiderit. Sic enim legitur in
 V. C. & paulò post eodem libro, ca-
 pite eodem: Cornelius nepos tradit,
 ante Sullæ victoriam duo tantum tricli-
 nia Romæ fuisse argentea. Repositoriis
 argentum addi suâ memoriâ cœptum
 Fenestella dicit, qui obiit novissimo
 Tiberii Cæsaris principatu: sed & te-
 studinea tum in usum venisse. Ante se
 autem paulò, lignea rotunda solida,
 nec multò majora, quàm mensas fuisse.
 Sequidem puero quadrata & compacta,
 aut acere operta, aut citro cœpisse: mox
 additum argentum in angulos, lineas-
 que per commissuras. & l. xxviii. c. ii.
 loco suprâ prolato: Bibente convivâ
 mensam aut repositorium tolli inauspi-
 catissimum judicari. Ut videri possit
 repositorium fuisse, super quo men-
 sa reponeretur, quæque sic reposita
 cum ipso repositoio ferculis onu-
 sta convivis apponeretur, tollere-
 N turque

turque itaque dici à Græcis *καπε-
ζοφόρε*, quòd super eo mensa fere-
batur, auferebaturque. Interdum
tamen repositoria mensis ipsis im-
poni solita fuisse, conijcere possu-
mus ex iis, quæ apud eundem Pli-
nium habentur libro *xviii. capi-
te xxxv. sub finem*: *Nec non & in ci-
bis* (sic enim est in *V. C.*) *mensisque
nostris, vasa quibus esculentum addi-
tur, sudorem repositoriis relinquentia,
diras tempestates prænuntiant. & li-
bro x. Postea culinarum artes, ut clu-
nes spectentur, ut dividantur in tergo-
ra, ut à pede uno dilatata repositoria
occupent. itaque loco paulò suprà ci-
tato, sunt qui legant: & mensis re-
positoria imponimus. Mensas autem
apud Romanos duas fuisse tradit
Servius libro *i. Æneidos*, unam epu-
larum, alteram poculorum. Varro
alteram escariam, alteram vinariam
appellat. sic enim scribit libro *iv.*
de linguâ latinâ. *Mensam escariam
cibillam*, (sive ut est in *V. C.*) *Cilli-
bam*,*

bam, appellabant: ea erat quadrata, ut etiam nunc in Castris est: à cibo cibilla dicta: postea rotunda facta. Inde dixit Juvenalis Satyrâ 1.

Nam de tot pulchris & latis orbibus

& Martialis libro ix.

Vt Mauri Lybicus centum stent dentibus orbes.

Homerus quadratam tantum mensam agnoscit, cùm inquit: *Ἡ δὲ ξέστην ἐπώνυσε τεράπεζαν.* Rotunda ut postea fieret, caulam affert Athenæus libro ix. quod scilicet globosum esse mundum veteres arbitrantur: *Διὸ, inquit, πῶς τεράπεζαν κυκλοειδῆ κατεσκεύασαντο οἱ παλαιοί, περὶ θόμβου ἢ κόσμον εἶναι σφαιροειδῆ.* Mensæ vero priscis illis temporibus apud Romanos ex ligno, ut etiam lecti, fieri solebant, ut ostendit Dionysius Halicarnassæus loco suprâ memorato, cùm inquit: *τεράπεζας ξυλινὰς ἀρχαῖκὰς.* & Juvenalis Satyrâ ix. his versibus:

*Illa domi natas, noſtraque ex arbore
menſas*

*Tempora viderunt: hoc lignum ſtabat
in uſus,*

*Annoſam ſi fortè nuccem dejecerat
Eurus.*

Poſtea crescente luxu fieri è citro
cœperunt, quas orbes Mauros dixit
Martialis in eo verſu, quem adduxi-
mus ſuprà, quod ex Mauretaniâ ef-
ſent adductæ, de quibus ita Plinius
libro xiii. capite xv. *Conſines ei Mau-
ri, quibus plurima arbor citri, & men-
ſarum infania &c. & capite xvi. Ra-
dice, inquit, nihil criſpius, nec aliunde
pretioſiora opera.* Vnde Seneca ſcribit
citri radices infanis licitari ſolitas
pretiis ad menſarum & lectorum or-
namenta. Idem Plinius eodem libro
capite xv. *Anchorarius, inquit, mons
vocatur citerioris Mauritanie, qui
laudatiſſimam dedit citrum jam exhau-
ſtus menſis. Præcipua dos in venâ cri-
ſpis, vel in vertice variis. Illud oblongo
evenit diſcurſu, ideoque Tigrinæ ap-
pellan-*

pellantur. Hoc intorto, & ideo tales Pantherinae vocantur. Sunt & undatim crispae, majore gratia, si pavonum caudae oculos imitentur. Magna verò post has gratia extra praedictas crispis densa veluti gravi congerie, quas ob id à similitudine Apiatas vocant. Summa verò omnium in colore. Ita interpungitur hic locus in codice manuscripto, in quo legitur: *Illud oblongo evenit discursu, ideoque Tigrinum appellatur: Hoc intortum, & ideo &c.* Strabo libro xvi. scribit Mauretanium arbores multas & magnas habere, & omnium rerum feracem esse, quin & mensas ex uno eodemque integro ligno varias Romanis suppeditare. Græca verba sunt hæc: *μεγαλόδενδρός τε καὶ πολύδενδρον ὑπερβαλλόντως ἐστὶ, καὶ πάνμορον. τὰς γὰρ αὐτῶν μονοξύλων θαπέζας ποικιλοτάτας καὶ μεγίστας ἐκείνη τοῖς Ῥωμαίοις παρέχει.* Cicero in Verrem: *Tu maximam, inquit, & pulcherrimam mensam ciream à Q. Lutatius Diodoro. qui*

Q. Catuli beneficio à L. Sullâ civis Romanus factus est, omnibus scientibus abstulisti. Martialis in Apophoretis :

*Accipe felices Atlantica nonnera
silvas,
Aurea qui dederit dona minora
dabit.*

Item :

*Non sum crispa quidem, nec silvæ
filia Mauræ,
Sed norunt lautas & mea ligna
dapes.*

Acernam verò ex acere factam dixit Horatius Sermonum libro 11.

*His ubi sublatis puer aliè cinctus
acernam*

*Gausape purpureo mensam præter-
sit.*

De mensis, quæ monopodia dicebantur, quod uno tantum pede sustinerentur, ita scribit Plinius libro xxxiv. capite 111. *Nam triclinia ærata abacosque & monopodia Cn. Manlium Asiâ devictâ primum invexisse*

vexisse triumpho suo. Mensa bipes in antiquis marmoribus non reperitur, licet Martialis libro xii. dixerit :

Ibat tripes grabatus , & bipes mensa.

Tripes in pluribus veteribus tricliniis habetur, de quâ Horatius libro i. Sermonum.

Modo sit mihi mensa tripes , & concha salis puri.

Cratinus hujusmodi mensam τρισκε-
λῃ dixit, quod tribus quasi cruribus
niteretur, cujus scilicet pedes ad si-
militudinem crurum essent facti.
Sed mensa item quæ quattuor pedi-
bus sustinebatur, tripes etiam ab an-
tiquis dicebatur, ut ex hoc Epichar-
mi loco intelligi potest : τί τὰ δ' ἐστὶ ;
δηλαδὴ τρίπους. ἢ μὰν ἔχῃ πόδας τέττα-
ρας ; ἢ ἐστὶ τρίπους, ἀλλ' οἷμα τετράπους.
ἐστὶ δ' ὄνομα αὐτῇ τρίπους. De pedibus
mensarum ex ebore videndus Pli-
nius libro xii. capite v. Lucanus :

*Dentibus his niveis sectos Atlantide
silva*

Imposuere orbes &c.

Martialis in Apophoretis :

Grandi taurorum portant qui corpora, quæris

An Lybicas possint sustinuisse trabes.

Juvenalis Satyrâ xi.

—— *latos nisi sustinet orbes*

Grande ebur, & magno sublimis pardus hiatu,

Dentibus ex illis, quos mittit porta Syenes : .

& post :

Nemo inter curas & seria duxit habendum,

Qualis in Oceani fluctu testudo nataret.

Clavum Trojugenis factura, ac nobile fulcrum.

Inde Plato Comicus, de lectis cubicularibus ἐλεφαντόποδας κλίνας dixit apud Athenæum. & Apuleius libro x. de Asino : *Lectus Indicâ testudine pellucidus, plumeâ congerie tumidus.* Varro libro iv. de mensâ vinariâ sic scribit.

scribit: *Mensam vinariam rotundam nominabant cylibantum, ut etiam nunc in Castris id videtur, declinatum à Græco. ὑπὸ τῷ κύλικι, à quo illa capis, & minores capulæ, à capiendo: quoddansatæ, ut præhendi possint, id est capi. (sic enim legendum ex Festo, in Capidines.) Idem Varro libro 1. de vitâ populi Romani: Etiamnum pocula, quæ vocant capulas, ac capidines &c. Paulò post loco suprâ memorato Varro subjungit hæc. Altera vinaria mensa erat lapidea quadrata oblonga unâ columellâ: vocabatur cartibulum. Hæc in ædibus ad compluvium, apud multos me puero ponebatur, & tina, & cum eâ ænea vasa: à gerendo cartibulum potest dictum. Ita enim legunt hunc locum docti viri ex Varronis libro 1. de vitâ populi Romani, in quo sic habetur: Antiquissimi in conviviiis utres vini primò, postea tina ponebant. Abacus apud Scriptores etsi pro escariâ mensâ reperiatur, ut apud Apuleium libro 11. cùm inquit. Abacum ad*

pascua iurulenta, (sic enim legendum non *virulenta*) frequentius tamen ponitur pro mensâ illâ in quâ pocula potoria exponebantur, nec suprâ sex capiebat, ut conjici potest ex versibus Juvenalis Satyrâ III.

*Letus erat Codro Procula minor,
urceoli sex*

*Ornamentum abaci: nec non & par-
vulus infrâ*

Cantharus &c.

& ex Plinii etiam libro xxxvii. capite II. in quo scribit Pompeium in triumpho, quem egit de Piratis, Asiâ, Ponto, regibusque & gentibus attulisse lectos tricliniâres tres, vasa ex auro & gemmis novem abacorum. Quibus verbis designat certum poculorum numerum in abaco reponi solitum. Cicero in Verrem libro IV. Ab hoc iste abaci vasa omnia, ut exposita fuerant, abstulit. & Tusculana V. Abacos complures ornâvit auro, & argento celato. Livius xxxix. Et quæ tunc magnificæ supellectilis habebantur, monopodia

nopodia & abacos, Romam advexerunt.

Ausonius:

Fama est fictilibus cenasse Agathoclea regem:

Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.

Eundem abacum, five Delphicam mensam dicere malumus, videtur innuere Horatius illo versu:

— & lapis albus

Pocula cum cyatho duo sustinet —

Nam Agretius scribit in Delphicâ mensâ exponi solita fuisse vasa semper comparia: juxta illud Ciceronis, *Scyphorum comparia plura*: & Varronis libro VIII. *Sic abacum argento ornari videmus, ut alia paria sint, alia disparia.* Delphicæ mensæ, in quâ pocula exonerentur, facit mentionem Lucianus in Lexiphane: *ποτήρια δ' ἐκεῖ πάντοις ὅτι τ' δελφινίδ' & παπέζης.* Præterea erat tertium genus mensæ, inquit Varro loco memorato, *etiam quadratæ vasorum, vocabaturque urnarium, quod*

urnas cum aquâ positas ibi potissimum habebant in culinâ. Sed hoc tertium genus mensæ, in culinâ: escaria, & vinaria, in triclinio ponebantur. Apud Græcos mensæ non operiebantur linteis, sed post cenam spongiâ sordes ex eis tergebantur. Hinc illa apud Ovidium in epistolâ Penelope ad Ulysssem:

*Iamque aliquis posita monstrat fera
prælia mensâ,*

*Pingit & exiguo Pergama tota
mero.*

Homerus Odyssææ libro 1.

Οἱ δ' αὖτε ἀπόγῃσι πολυτέλεισι τρα-
πέζας

Νίζον, ἧ περιέθεντο, ἰδὲ κρέα πολλὰ
δατόντο.

Quem morem expressit Horatius libro 11. Sermonum illo versu:

*Gausape purpureo mensam perter-
sit —*

Martialis:

*Hæc tibi sorte datur tergendis spon-
gia mensis.*

Plau-

Plautus Menæhm.

*Juventus nomen fecit Peniculo
mihi*

*Ideo, quia mensam, quando edo,
detergeo.*

Inde factum nomen servis Peniculis, quod penicillo mensas mundarent. Romanos autem linteis mensas interdum texisse apparet, vel ex hoc Martialis epigrammate, quod est, libro xiv.

*Nobilibus villosa tegant tibi linteæ
citrum,*

Orbibus in nostris circulus esse potest.

& libro ix.

*Inde satur mensas, & opertos exiit
orbes.*

Sed non omnibus in usu fuisse, ut mensas operirent, apparet ex versibus ejusdem Martialis libro xi.

*Mensas Ole bonas ponis, sed ponis
opertas:*

Ridiculum est: possum sic ego habere bonas.

Mappis

Mappis autem sive mantilibus (*mantile* enim pro *mappâ* dixit Lucilius, cum ait; *Mantela merumque*) ad abstergendas manuum sordes inter cenantum contractas, quæ Græci *χερσόμυακτε* appellant, ipsum convivii dominum non instravisse mensas, pro se autem unum quemque convivam adferre consuevisse, conjici potest ex Catulli hendecasyllabo ad Asinium Marruccinum, in quo ait:

*Marruccine Asini manu sinistra
Non bellè uteris in joco, atque vino:
Tollis lintea negligentiorum &c.*

*Quare aut hendecasyllabos trecentos
Expecta: aut mihi linteam remitte.*

& Martialis libro XI.

*Attulerat mappam nemo, dum furta
timentur:*

*Mantile è mensa sustulit Hermo-
genes.*

Interdum tamen ipsi convivatores mensas mantilibus sternebant, ut indicat Horatius libro II. Sermorum.

Vilibus

Vilibus in scopis, in mappis, in scobe quantus

Consistit sumptus, &c.

& Lampridius in Elagabalo, cùm inquit : *Exhibuit parasitis, cenas de vitreis, & nonnunquam tot picta mantilia in mensam mittebat his eduliis picta, quæ apponerentur, quot missus esset habiturus.* Ex quibus verbis con- jici etiam potest veteres singulis missibus mantilia mutare solitos fuisse, hoc est singulis ferculis. Ca- pitolinus verò apertius innuit con- vivii dominos mensas mantilibus stravisse, cùm scribit Gallienum Imperatorem aureis mantilibus sem- per sternere solitum fuisse. Quod tamen tum in privatâ mensâ intelli- gi potest ab eo servatum esse, tum in publico convivio ad quod Elaga- balus aureum mantile afferebat, ut inquit Lampridius, qui de Alexan- dro Severo ita scribit : *Convivium neque opimum, neque nimis parcum, sed nitoris summi fuit, ita tamen ut*
Dura

*pura mantilia mitterentur, sæpius
 coccoclavata, aureata verò nunquam,
 cum hæc habere Elagabalus jam rece-
 pisset, & ante, ut quidam prædicant,
 Hadrianus habuisset. Scribit autem
 Vopiscus Tacitum auroclavatis ve-
 stibus & mantilibus interdixisse.
 Mappis utebantur etiam ad abluen-
 das manus vel antè cenam. Aristophanes
 Ταμνισαῖς apud Athenæum
 libro ix. φέρε παῖ ταχέως καὶ χειρὸς
 ὕδωρ, καὶ ῥάπεμπε τὸ χειρόμακτρον.
 Quod autem ibi Athenæus ὠμόλινον
 dixit, id fortasse est, quod innuit
 Plinius libro xix. capite i. cum
 scribit, Inventum jam est etiam:
 quod ignibus non absumeretur. Vivum
 id vocant: ardentesque in focis convi-
 viorum ex eo vidimus mappas sordibus
 exustis splendescentes igni magis quàm
 possent aquis. Hoc autem linum asbe-
 stinum dictum est: eoque Romani
 in ustrinis ad colligendos cineres usi
 sunt, ut scribit Plinius eodem loco
 his verbis: Regum inde funebres tuni-
 cæ,*

ca, corporis favillam ab reliquo separant cinere. Linteaminibus lotis Elagabalum nunquam usum esse scribit Lampridius, quod lotis linteis mendicos uti diceret. Quod autem cenaturi manus lavarent, ita notum est, ut non egeat probatione. Nam & malluvium vas, quod in eo manus lavarentur, dictum est: & Cicero eum lavandi morem expressit libro II. de Oratore, cum dixit: *Illud egregium Sextii, manus lava, inquit, & cena:* & Homerus pluribus locis:

Χέρνισα δ' ἀμφίπολτον περὶ χεῖρας ἐπέ-
χουε φέρουσα

Καλῇ χερσεὶν ὑπὲρ ἀργυρέοιο λέβη-
τος

Νίψαθ.

Quod vertit Virgilius:

Dant famuli manibus lymphas. &c.

— *tonsisque ferunt mantilia villis.*

Lavabant autem manus etiam post cenam, ut scribit Athenæus libro X. adductis veterum testimoniis, quibus probat apud veteres post ce-
nam

nam κτ̃ χειρὸς dici solitum, non ut Aristophanes Grammaticus ait, Atticos ante cenam κτ̃ χειρὸς dixisse: cenatos autem ἀπονίψαθ̃. sic enim inquit: σημειώτεον ὅτι ἢ μὲν τὸ δειπνῆσαι κτ̃ χειρὸς ἔλεγον, ἔχ' ὡς Αἰριοφάνης ὁ Γραμματικὸς φησὶν, ὅτι πρὶν φαγεῖν οἱ Ἀθηναῖοι κτ̃ χειρὸς ἔλεγον, μὲν ὅτι τὸ δειπνῆσαι τὸ νίψαθ̃. & libro ix. notat veteribus antè prandium & cenam dictum fuisse κτ̃ χειρὸς, cenatis verò & pransis, ἀπονίψαθ̃. Sic enim ait: πρὸς γὰρ τοῖς παλαιοῖς τὸ μὲν πρὸ ἀρίστου ἢ δείπνου λέγεσθαι κτ̃ χειρὸς, τὸ ὅτι μὲν ταῦτα, ἀπονίψαθ̃. Adducit præterea versus Dromonis ex Psaltriâ: in quibus narrat ex convivis quidam, ubi pransi fuissent, confestim mensas undique sublatas esse: lavandis autem aquam manibus quendam effudisse: lavisse vero convivas, & acceptis rosis sparsilibus caput ornasse. Græci versus sunt hi:

Επεὶ ὅ γ' ἴατον ἡρσιμέτερος ἡμῶν, πρὸς
λε τὰς τραπέζας.

Νίμ-

Νίμμαλ' ἐπέχει λῖς. ἀπενιζόμεθα. τὰς
σεφάνους πάλιν ᾗ

Σπορίνους λαβόντες ἐσεφανόμεθα.

Et libro xiv. idem Athenæus profert
versum Aristophanis ex Vespis, in
quo postulat conviva, sublati men-
sis aquam dari lavandis manibus :

Ἰδὼρ καὶ χειρὸς μὲν τεραπέζας εἰσφέρειν.
Lavabant etiam manus per singula
fercula, sive missus, ut pluribus lo-
cis indicat Lampridius in Elagaba-
lo : *Cum tantum*, inquit, *biberent*
per singula fercula, & manus, quasi
comedissent, lavarent, & paulò post.
Ut haberet viginti duo fercula ingen-
tium epularum, & per singula lavarent.
De pelvi, quam dicit Varro à pel-
luendo dictam pelluvium, quòd sci-
licet in eâ pedes lavarent, mihi pla-
nè etymon non probat : nam id vo-
cabulum apparet Græcum esse, ex
iis, quæ scribit Pollux libro x. in
quo ait πέλυκος dici à Tragicis τὴν
λεκάνην. οἱ ᾗ Αἰολεῖς, inquit, πέλυκος
μάλιστ' τὴν ξυλίνην λέγουσιν. Illud cer-
tè

tè constat, pelvi veteres lavandis
 pedibus etiam post cenam usos esse:
 quod tum ex aliis, tum ex Plutarchi
 quodam loco conijcere possumus in
 Pompeio, ubi dicit Favonium Pom-
 peio ministrasse non tantum in cenâ,
 sed in pedum quoque lavatione: μέ-
 χει ποδῶν, inquit, νίψεως, ἢ δείπνου
 ποδὸν δούλης. Quamvis Plutarchi lo-
 cus referri etiam possit ad eam pe-
 dum lavationem, quâ utebantur ante
 cenam: ut de Ulyssæ refert Home-
 rus quem dicit agnitum ab Eurycliâ
 in pedum ante cenam lavatione. Plu-
 ribus autem mensis Romanos usos
 fuisse, easque ut plurimum, in ter-
 nos missus, interdum in plures par-
 titos esse, indicat Plutarchus in Lu-
 cullo, ubi scribit, soli aliquando
 cenanti Lucullo, cùm una mensa,
 & cena parata modica esset, ac-
 citum servum, qui super his e-
 rat, objurgasse. ubi is causatus est,
 nemine vocato, non ratum se re-
 quiri ab eo aliquem splendorem:
 quid

quid ais, dixisse, nesciebas hodie apud Lucullum cenaturum Lucullum? Plutarchi verba sunt hæc: εἰπεὶ ὃ μόνος δειπνοῦντο αὐτὸς μίαν τεράπεζαν, ἢ μέτερον παρεσκεύαζοντο δειπνον, ἢ γανάνκτη, καλέσας τὸ ὄπιν τῶν τεταγμένων οἰκέτων. ὃ δὲ φήσαντος, ὡς ἔκ ὧν μηδενὸς ὡρεκέκλημῆος πολυτελεῖς τινὸς αὐτὸ δεήσεσθαι, ἢ λέγεις; εἶπεν ἔκ ἡδεις ὅτι σήμερον ὡρεὰ λεκκίλλω δειπνεῖ λεκκίλλω; Primas menſas, quas in plures miſſus dividi ſolitas diximus, auſpicabantur ab ovo. de quâ conſuetudine Porphyrio exponens verſum Horatii ex libro II. Satyrâ II. *Ab ovo uſque ad mala*, ſic ſcribit: *Ab initio cenæ ad finem. Ovum enim hodie initium cenæ, quippe cum in guſtu ſtatim à balneis offeratur, mala autem apud veteres inter cetera ſecundæ menſæ afferebantur.* Varro Endymionibus apud Nonium: *Diſcumbimus miſſati, dominus maturat ova, ac cenam committit.*

Ovum

Ovum quoque Horatius cenæ principium innuit per Catium, illo versu:

Longa quibus facies ovis erit.

Ut videatur ovum antecena quædam fuisse in indice illo, quem ponit Macrobius cenæ Pontificiæ Metelli, & rectè dici potuisse proœmium cenæ, vel ut Græci dicunt, *δείπνος ἀρχαίσιμος* apud Athenæum libro iv. Nam id quod Alexis apud eundem Athenæum κεφαλὴν δείπνος dicit, & Cicero *caput cenæ*, intelligendum de eo, quod in cenâ præcipuum dabatur ferculum quod *cenæ caput* dicebatur. Ciceronis verba ex Tusculanâ v. sunt hæc: *Negavit se jure illo nigro, quod cenæ caput erat, delectatum.* Martialis libro x.

——— *Mullus tibi quattuor emptus
Librarum, cenæ pompa caputque
fuit.*

Varro, ut infra dicetur, à melle primas mensas auspicatur, quo fortasse mul-

mulsum designat, de quo sic Horatius hoc versu :

Ausidius forti miscebat mella falerno.

Athenæus à lactucis, cùm inquit :
οἱ μάλιστα ἀρχαῖοι πάντως πρὸς τὸ δεῖπναι
ὁ πρῶτος φερον ἔτε μήτερος, ἔτε θρίδα-
κας ἔτε ἄλλο πῖ τ' ἰσίων, ὥπερ νῦν
γίνεται. Et ab Horatio in cenâ Nasidieni lactucæ primùm apponuntur.
Martialis item à lactucis initium cenæ facit & oxýgaro, ut in disticho.

*Clandere quæ cenas lactuca solebat
avorum,*

*Dic mihi cur nostras inchoat illa
dapes?*

Idem ab olivis auspicari solitos fuisse primas mensas ostendit in alio disticho :

*Hæc quæ Picenis venit subducta
trapetis,*

*Inchoat, atque eadem finit oliva
dapes.*

& alibi :

*Prima tibi dabitur ventri lactuca
movendo*

Utilis,

*Vtilis , & porris fila refecta suis ,
Et quæ Picenum senserunt frigus
olivæ :*

*Hæc satis in gustu , cetera nosse
cupis?*

*Mentiar ut venias , pisces , conchy-
lia , sumen.*

Ut videri possit hæc quoque in ante-
cena fuisse. Primas menfas excipie-
bant secundæ , & ipsæ aliquando in
plures missus operis dulciarii , nec
non lactarii dispertitæ , de quibus
videndus Valerius Maximus libro
II. capite I. Agellius libro XIII.
capite II. Macrobius libro III. A-
thenæus autem libro XIV. Pindari
poëtæ testimonio probat apud anti-
quos in usu fuisse secundas menfas,
cùm inquit: ὅτι γὰρ ἦσαν καὶ παλαιῶν τοῖς ἀρ-
χαίοις αἱ δεύτεραι τραπέζαι πολυτελεῖς
μεμελεμνημέναι , παρέστησι Πίνδαρος
Ὀλυμπιονίκαις , πάλιν δὲ Πέλοπας κρεερ-
γίας διηγέμεν τραπέζαισι δ' ἀμφὶ δεύτα-
ται. & post: ἐδίδοτο γὰρ καὶ ὡν ἐν τῇ δού-
τέρᾳ τραπέζῃ , ὥσπερ καὶ λαγῶα καὶ κί-
χλαι

χλαι κρινῇ καὶ μελιπῆκτων εἰσεφέροντο.

Et Servius in Virgilianum illud,

— *mensæque remotæ;*

Duas, inquit, habebant mensas; unam carnis, alteram pomorum. Cicero libro XIV. Epistolâ ad Atticum. Hæc, inquit, scripsi appositâ secundâ mensâ. & in Epistolâ ad Tironem. Videor enim videre ementem teres rusticas, cum villico loquentem, in laciniâ servantem ex mensâ secundâ semina. Varro de re rusticâ libro III. capite XVI. Mel, inquit, ad principia convivii, & ad secundam mensam ministratur. Lampridius in Alexandro, Pomis vehementer indulgit, ita ut secundæ mensæ illi sæpius ponerentur. Virgilius libro II.

Non ego te Diis & mensis accepta secundis,

Transferim Rhodia &c.

Horatius libro II. Satyrâ II.

— *tum pensilis uva secundas*

Et nux ornabat mensas, cum duplici ficu.

O

Ovi-

Ovidius Metamorphoseon libro ix.

—— Totumque tulit præ divite
cornu

*Autumnum, & mensas felicia po-
ma secundas.*

Martialis libro v,

*Mense munera si voles secundæ,
Marcentes tibi porrigentur uvæ,
Et nomen pira quæ ferunt Syrorum.*

Iulius Pollux addit præter has ter-
tiam mensam, quam videtur Lam-
pridius innuere, cum scribit in Ela-
gabalo : *Habuit leones & leopardos
exarmatos in deliciis, quos edoctos per
mansuetarios, subito ad secundam &
tertiam mensam jubebat accumbere.* Sed
hæc ut videtur, raro apponebatur.
Homerus autem in Heroum mensis,
neque aves, neque pisces, neque po-
ma apponit, sed nec carnem elixam:
quod notat etiam Servius in libro i.
Æneidis, cum inquit : *Heroicis tem-
poribus carne non vesebantur elixâ.*
Unde & Varronem scripsisse, Ro-
manis primum in usu fuisse assa, secun-
dò

dò elixa, tertio jurulenta. Quin etiam,
nec unguenta Homerus agnoscit,
nec coronas, ut notat Athenæus li-
bro x. in quo scribit Homerum non
ignarum unguenti, quænam esset
vis & gratia, Heroum tamen nullum
induxisse unguento delibutum, ex-
cepto Paride, atque aded nec ullum
quidem coronatum: quamvis tran-
slatione simili, quid esset corona,
sibi compertum fuisse ostendat, cum
ait:

Νῆσον, ὡς πέρι πόντος ἀπείρητος
ἐσεφάνωται.

Athenæi verba sunt hæc: Ομηρος δὲ
πῶς τὸ μύρον φύσιν εἰδὼς, ἐκ εἰσήγαγε
μύροις ἀλειφομένοις τῆς ἡρώας; πᾶσι δὲ
Πάριον. ἀλλ' ἐδὲ σεφανωμένους εἰσάγει, καὶ
τοῦτο ἐκ τῆς μεταφορᾶς ὁμοιωμᾶσι ση-
μαίνειται, ὅτι ἡδὲ τὸ σεφανον. De usu pa-
nis apud antiquos videndus Plinius
libro xviii. capite viii. Vopiscus
in Tacito scribit eum, nunquam pa-
nem nisi siccum comedisse, eundem-
que sale, atque aliis rebus conditum.

Plinius loco supra memorato scribit Romanos pulte, non pane, longo tempore usos fuisse. Vnde *Pulphagus Romanus* dicitur à Plauto in *Pænulo*, & *Mostellariâ*. Verrius autem apud eundem Plinium auctor est, populum Romanum farre tantum è frumento trecentis annis usum esse. Pistores item priscis illis temporibus apud Romanos non fuisse indicat Varro libro 1. de vitâ populi Romani apud Nonium: *Cocula*, inquit, quæ coquebat panem, primum sub cinere, postea in furno. & Plinius libro XVIII. capite XI. *Pistores*, inquit, *Romæ non fuerunt ad Persicum usque bellum, annis ab urbe conditâ D. LXXX.* Ipsi panem faciebant *Quirites*, mulierumque id opus erat, sicut etiam nunc in plurimis gentium. *Artoptam* Plautus appellat in fabulâ, quam *Aululariam* scripsit, magnâ ob id concertatione eruditorum, an is versus poetæ sit illius: certumque sit, *Ateii Capitonis* sententia, tostum panem lautioribus

ribus coquere solitos, pistoresque tantum eos qui far pinsebant, nominatos. Legendum autem ex manuscriptis libris: *Artoptasiam* Plautus in fabulâ, quam *Aululariam* inscripsit: non enim *artoptam*, qui panem coqueret, sed *artoptasiam*, ipsam artem coquendi panem, Plautus dixit. Præterea corrigendum, *testu panem lantioribus coquere solitos*, non, *tostum*. Vnde panis testaceus dictus, quem Græci *clibanitin* dicunt, quoddam sub æreo testu, ut inquit Plinius libro XXXI. capite VII. hoc est, sub clibano, coqueretur. Cato: *In foco calido, sub testu coquito leviter*. Servius in libro I. *Æneidis*: *Et quia apud maiores nostros, inquit, molarum usus non erat, frumenta torrebant, & ea in pilas missa pinsebant, & hoc erat genus molendi, unde & pinsones dicti sunt, qui nunc pistores vocantur*. Cato. tit. XIV. *Paulum latam pilam, ubi triticum pinfant*. M. Varro in *Satyrâ de eduliis*: *Si quantū, inquit, operæ sumpisti, ut tuus*

pistor bonum faceret panem. & libro i. de linguâ latinâ. Pilum quasi pisum, quod eo far pinsatur: & ubi sit, pistrinum dictum. In eo damnati servi exercebantur. Terentius Andria:

Cæsum verberibus in pistrinum te Dave dedam.

Postea institutæ molæ jumentariæ, nondum aquariis inventis. Suetonius in Cajo capite xxxix. *Comprehensis ad deportandum meritoriis quoque vehiculis, & pistrinensibus jumentis, adeò ut & panis Romæ sæpè deficeret.* Procopius libro i. scribit molas in Tiberi Belisarium primum construxisse. De usu vini apud Romanos videndus Plinius libro xiv. capite xii. xiii. xiv. xv. Vsi enim sunt vino partim mero, quod ζωρόν sive ἀκρατον Græci dicunt: partim diluto, quod ὑδαρὲς sive κεντραμυρόν vocant. Plutarchus Sympotiacon libro iii. tres mixtionis modos tribus musicalibus consonantiis similes tradit: hemiolium, cùm tribus aquæ parti-

partibus duæ vini adduntur : diatefaron, cùm tribus aquæ, una vini : diapafon, cùm una vini duabus aquæ. Ad *Διὰ πρῶτων* autem mixtionem respexit Hesiodus cùm cecinit libro 11.

*Τρὶς ὕδατος πρὸς χέειν, τὸ δὲ τέταρτον
ἱέμεν οἶνον.*

Quam mixtionem Palamedis inventum dicit Ion poëta apud Athenæum, cùm inquit :

*Εὐρὼν ὁ μάντις ὁ Παλαμήδης ἐμαν-
τῶσατο*

*Πλουῦ ἔσεσθαι τοῖς Ἑλλήσι πίνεσι τρεῖς
Πρὸς ἓνα κυάθους.*

Miscere autem dixit Tibullus libro 11. elegiâ 1. pro eo quod temperare alibi dicit elegiâ v 11. ejusdem libri, cùm ait :

*Mistaque securo est sobria lymphâ
mero.*

& :

*Temperat annosum Marcia lymphâ
merum.*

Varias autem vini & aquæ mixtio-

nes refert Athenæus libro x. adductis veterum poëtarum testimoniis, ex quibus nos pauca proferemus: nempe Archippi, qui in posteriore Amphitruone par pari miscet, hoc versu:

Τίς ἐκέρασε σφῶν ὦ κακὸ δαίμων ἴσον ἴσω;

Item Menandri in Heroe, qui tribus aquæ partibus unam addit vini. sic enim ait:

Καί τοι πολὺ γ' ἐστ' ἡδίων, ἔκ γ' ὅ ἄν ποτε
Ἐπινον τρεῖς ὕδατ' , οἶν' δ' ἐν μόνον.

Item Alexidis in Tethye, qui quatuor vini partibus unam aquæ miscet. ait enim.

Ἰδὲ πάρεστιν οἶν' , ἔκου' ἐγχείω.

Κρεῖττων α, πολὺ βέλπιον ἓνα ἢ τέτταρας.

Item Dioclis in Apibus, qui quatuor vini partibus duas aquæ addit, cum ait.

Πῶς ὃ κεκραμμένον πίνειν τ' οἶνον
δεῖμε, τέτταρα ἢ δύο.

Item Nicocharidis in Amymone, qui

qui quinque vini partibus duas
aquæ miscet. sic enim inquit.

Οἶνομα & τ χαῖρε, πέντε ἢ δύο.
Item Anacreontis, qui cyathis quin-
que vini duo aquæ addit.

Αγε δὴ Φέρῃ μιν ὦ παῖ
Κελέβω, ὅπως ἄμυσιν
Προπίω τὰ μὲν δὴ ἔγχε
Υδατ, τὰ πέντε δ' οἶνε
Κυάθους ὡς αὖν ὑβρισιῶσαν

Modus autem vini & mensura apud
Romanos varia itidem erat pro cu-
jusque naturâ. Quin & Magister
etiam bibendi, de quo infra dicetur,
modum ipsum vini, & mensuram
præscribent. S. Ambrosius libro
de Eliâ & jejuniis capite xiii. *Ac ne
immoderatum*, inquit, *hoc arbitre-
ris, mensura proponitur, certatur sub
judice, sub lege decernitur agonothe-
tis &c.* Ei verò, qui uno haustu po-
culum haussisset, hoc est ἄμυσιν, ac-
clamabant ζήσεις, ut docet Suidas:
& infra ex Dione ostendemus. Mar-
tialis libro vi.

O 5

Poro

*Poto ego sextantes : tu potas Cinna
deunces.*

Vbi sextantem pro duobus, deuncem pro undecim cyathis posuit & de Lusco ad Aulum :

*Potator nobilis, Aule, lumine uno
Luscus Phryx erat, alteroque lippus.*

*Huic dicit medicus, bibas caveto
Vinum, si biberis, nihil videbis.*

*Ridens Phryx oculo, valebis, inquit :
Misceri sibi protinus deunces,*

*Sed crebros jubet. exitum requiris ?
Vinum Phryx, oculus bibit venenum.*

& libro III. trientem pro quattuor vini cyathis posuit, cum ait :

*Candida Setini rumpant crystalla
trientes.*

& in Apophoretis :

*Setinos moneo nostrâ nive frange
trientes.*

Perfius Satyrâ III.

*Sed tremor inter vina subit, calidum-
que trientem.*

Suetonius in Augusto capite LXXVII.
scribit eum non ampliùs ter bibere
foli-

solitum fuisse, & si quando largissimè se invitaret, senos sextantes non excessisse. Vopiscus autem tradit Tacitum parcissimæ vitæ fuisse, ita ut sextarium vini totâ die nunquam potaverit, sæpe intra heminam. Contra Capitolinus de Maximino seniore, de quo sic ait : *Bibisse autem illum sæpe in die vini Capitolinam amphoram constat : comedisse & XL. libras carnis, ut autem Cordus dicit etiam LX. quod satis constat.* Ex locis autem suprâ citatis intelligere possumus, sextantes potare solitos fuisse eos, qui imbecilli corpore fuissent : deunces, qui bibaces essent, & nimium vini appetentes : trientem, communem omnium mensuram fuisse. De numero autem poculorum notum est illud Æsopi, qui dicebat tres esse vini mixtiones, primam voluptatis, secundam ebrietatis, tertiam contumeliæ, vel, ut dicebat Anacharsis, mœroris. Ο Διόνυσος, referam Græcè, *τῆς κέντηται κρείσσεις οἶνῳ,*

τὴν μὲν πρῶτην ἡδονῆς, ἡ δὲ δευτέρα
μέθης· τὴν δὲ τρίτην ὕβρις. & Apu-
leius in Floridis ait quattuor es-
se vini crateras quarum prima ad
sitim pertineat, secunda ad hilari-
tatem, tertia ad voluptatem, quar-
ta ad insaniam. Horatius loco supra
citato.

— tribus aut novem

Miscentur cyathis pocula commodis.

Qui Musas amat impares,

Ternos ter cyathos attonitus petet

Vates: tres prohibet supra

Rixarum metuens tangere Gratia.

Ausonius:

*Ter bibe, vel toties ternos, sic mysti-
ca lex est,*

*Vel tria potandi, vel ter tria multi-
plicandi.*

Fuit autem aliquibus mos tot cya-
thos bibere, quot fuissent litteræ in
amici, vel amicæ nomine, cui bi-
berent. Martialis libro 1.

*Nævia sex cyathis, septem Iustina
bibatur,*

Quin-

*Quinque Lycea, Lyde quattuor,
Ida tribus.*

Item quot manus digitos haberet.
Plautus Sticho :

Sag. Vide quot cyathos hos bibimus.

Si. Tot, quot digiti sunt tibi in manu.

*Cantio Græca est, ἢ πέντε πίνδν, ἢ
τρία πίνδν, ἢ μὴ τέτταρα.*

*Tibi propino decuma fonte, tibi tute
inde, si sapias.*

Liberalibus apud Romanos moris
fuit tot cyathos bibere, quot alicui
annos precabantur. Ovidius libro
III. Fastorum.

*Sole tamen, vinoque calent, annos-
que precantur,*

*Quot sumunt cyathos, ad nume-
rumque bibunt.*

*Invenies illic qui Nestoris ebibat an-
nos,*

*Quæ fit per calices facta Sibylla
tuos.*

Panyasis autem Epicus, de nume-
ro item poculorum apud Athe-
næum differens, primùm dicit dica-
tum

tum esse Χάρισιν, Ωραις, ἢ Διονύσῳ:
 secundum Αφροδίτῃ ἢ πάλιν Διονύσῳ.
 tertium ὕβρις ἢ αἴτη. Eubulus item
 apud eundem Athenæum libro 11.
 de numero poculorum ita disputat
 in eo carmine, in quo inducit Bac-
 chum loquentem:

Τρεῖς γὰρ μόνες κρατῆρας ἐγκεραννύω
 Τοῖς εὐφροσιν, τ' μὲν ὑγείας ἕνα,
 Ὀν πρῶτον ἐκπίνεσι. τ' ἢ δεύτερον
 Ἐρωτῷ, ἡδονῆς τε τ' τρίτον δ' ὕπνῳ,
 Ὀν εἰσπλέοντες οἱ σοφοὶ κεκλημημένοι
 Οἴκαδε βαδίζουσιν. ὃ ἢ τέταρτον
 Ωνκέθ' αἰμέτερός ἐς, αἰὲν ὕβρεως.
 Ὁ ἢ πέμπτον βοῆς, ἕκτον ἢ κώμων.
 Ἐβδομῷ δ' ὕπνω πίων, ὄγδοον κλή-
 τος.

Ὁ δ' ἕνατον χολῆς, δέκατον ἢ μα-
 νίας, ὥς ἢ βάλλειν
 Ποιεῖ, πολὺς γὰρ εἰς μικρὸν ἀλγέϊον
 χυθεὶς

ὑποσκελίζει ῥᾶτα τὰς πεπωκέντας.

Et hæc satis superque de numero
 poculorum. Bibebant autem modo
 pro salute Imperatoris, ut indicat

Dio

Dio Cassius, qui Augusto inter alios hunc quoque honorem decretum ait, ut pro salute ejus in conviviis biberent. & S. Ambrosius libro de Heliâ & jejuniis capite VII. his verbis : *Quid autem obtestationes potantium loquar? Quid memorem sacramenta, quæ violare nefas arbitrantur? Bibamus, inquiunt, pro salute Imperatorum, & qui non biberit, sit reus in devotione.* Modò propter felices amicorum successus, ut Horatius libro III. ode. XIX.

*Da Lunæ properè novæ,
Da noctis mediæ, da puer Auguris
Murænæ, &c.*

Ad quem locum respexit Ausonius, cum inquit : *Sed illa de Flacci eclogâ in quâ propter mediam noctem, & novam Lunam, & Murænæ Auguratum ternos cyathos attonitus petit vates.* Bibebant etiam in amicorum gratiam absentium, ut ex multis Scriptorum locis intelligimus. Theocritus Idyl. XIII.

Ἡδὴ τὸ πρῶτον ἐδοξ' ὑπὸ χειρὶ
 ἄκρατον
 ὦλιν ἢ ἡλ' ἕκαστος ἐδεῖ μόνον ὦλιν
 εἰπεῖν.

Tibullus libro II. elegiâ I.

*Sed bene Messalam sua quisque ad
 pocula dicat,*

*Nomen & absentis singula verba
 sonent.*

Ministrabantur autem pocula à summo ad infimum, initio facto ab uno ex convivis, qui in summo accumberet, & in orbem circumlato poculo ad eum qui in imo lecto discumberet. quod Athenæus dixit ἐν κύκλῳ πίνειν, Pollux τὰς κύλικας ἐν κύκλῳ ὑπελαύνειν. Plautus Mostellariâ :

*Interim da ab Delphio citò cantan-
 rum circum.*

& in Persâ :

— age puere

*A summo septenis cyathis committe
 hos ludos.*

& in Asinariâ :

Da

*Da puere ab summo, age tu interibi
ab infimo da suaviū.*

& rursus in Persâ :

*Age circumfer mulsū, bibere da
usque plenis cantharis.*

Cicero in Catone : *Et is sermo, qui
more majorum à summo adhibetur in
poculis. Varro libro iv. Præterea in
poculis erant pateræ, eo quòd pateant
latius, sic dictæ : (sive ut est in V. C.
ab eo quòd pateant, Latini ita dicunt.)*

*Hisce etiam nunc in publico convivio
antiquitatis retinendæ causâ, cum mā-
gistri sunt, potio circumfertur. Inter
potandum verò moris fuisse, ut con-
vivæ prægustatum poculum alter al-
teri porrigeret : constat primū ex
Homero in Iliadis ix. qui ait :*

Πλησάμενος δ' οἴνοιο δέπας δείδεκ' Ἰ
Αχιλῆα.

quem locum exponens Athenæus li-
bro xiv. dicit : *πληρουῶτες γὰρ περέ-
πνον ἀλλήλοις μὲν περσικῶς. &
paulò post apertius ostendit quid sit
περίπνον hoc exemplo : Ἀλέξανδρος
οῦ*

οὐδ' αἰτήσας ποτὲ ποθήειν δέχου, ἢ
πῶν, δεῦ' πε τῷ Πρωτέῳ. Plautus
Gurgulione:

*Propino militi magnum poculum:
ille ebibit.*

Juvenalis Satyrâ v.

— quando propinat

*Virro tibi, sumitque tuis contacta
labellis*

Pocula — &c,

Martialis:

Qui nulli calicem tuum propinas.

Suetonius in Tiberio capite XIII.

*Ignotissimum Quæsturæ candidatum
nobilissimis anteposuit ob epotam in con-
vivio propinante se vini amphoram.*

Apuleius libro x. præbiberem dixit,
quod Græci δεγνίειν, cùm inquit:

*Heu puer lautum diligenter ecce illum
lautum cantharum mulso contempera,
& affer parasito meo, simul quod ei præ-
biberim, commoneto.* Formula quâ in
propinationibus utebantur, apparet
ex Plauto hujusmodi quædam fuisse,
in Persâ;

Pægnium

*Pægnium tardè cyathos mihi das :
cedo sanè ,*

*Benè mihi , benè vobis , benè amicæ
meæ.*

Libasse vero Diis ex Homero con-
stat , hoc versu ,

Θεοῖσι ἀπείσαντες μακάρεσσιν πῖον
μελιηδέα οἶνον.

& ex Virgilio, apud quem libat Di-
do hoc versu :

*Dixit , & in mensâ laticum libavit
honorem.*

Majoribus autem poculis veteres
potare dicebantur, cùm convivarum
lætitia aliquantulum processisset ,
dicebantque τῷ μείζονα αἰτεῖν , scili-
cet κύλικα Sophilus apud Athenæum
libro x.

Συνεχὴς ἄκρατ' ἐδίδοτο ἴσιν ἴσῳ,
πάλιν τ' μείζον' ἤτησεν. Alexis : & συμ-
ποσίαρχ' ἰὼ γὰρ , αἰκλὰ δὴμι' ὁ Χα-
ρέας κυάθους ποθ' πίνων εἴησιν ἴσιν ἴσῳ,
πάλιν τῷ μείζον' ἤτ' . Ad quem mo-
rem respexisse videtur Cicero , cùm
scripsit in Verrem : *Fit sermo inter
eos*

eos & invitatio, ut Græco more biberetur: hospes hortatur: poscunt majoribus poculis: Utebantur autem veteres vino refrigerato, ut constat tum ex aliis, tum ex Dione, qui scribit Commodum vini refrigerati poculum in medio certamine fessum capere uno haustu solitum: Γλυκὺν οἶνον, inquit, ἐψυχμῶν λαβὼν ἄμυσί. Utebantur item sacco vinario, ut merum liquidius potarent. Martialis libro xii.

— & ut liquidum potet alauda merum,

Turbida sollicito transmittere Cæcuba mero,

Atque inter mensas ire redire suas.

Sacci vinarii meminit Plinius libro xxiv. ubi de polentâ nitrosæ aut amaræ aquæ. Aquâ etiam utebantur nivibus refrigeratâ, ut ex Martialis versibus apparet, in quibus sic est:

Non potare nivem, sed aquam potare rigentem

De

*De nive commenta est ingeniosa
sitis.*

& libro xi.

*Nec nisi post niveam Cæcuba potat
aquam.*

Alexis apud Athenæum : Καὶ χιόνος
μὴ πίνειν παρεστὸν ἀζομεν.

Juvenalis :

*Frigidior Geticis petitur decocta
pruinis.*

Plinius : Hi nives, illi glaciem potant,
venasque montium in voluptate gulæ
vertunt : servatur aliorum æstibus, cogi-
taturque ut alienis mensibus nix algeat:
decoquunt alias, quas mox & illas hie-
mant. & libro xxxi. capite i i i. Ne-
ronis principis inventum est decoquere
aquam, quam vitro demissam in nives
refrigerabat. Inde Suetonius in Ne-
rone capite xlviii. sic scribit: *Aquam
ex subjectâ lacunâ potaturus manu
hausit : Et hæc est, inquit, Neronis
decocta &c. aquæ autem tepidæ ali-
quantum bibit. Colum autem dice-
batur vas vinarium, quo aqua ex
nivi-*

nivibus colari solebat. Martialis :

*Attenuare nives norunt & lintea
nostra,*

Frigidior colo non salit unda tuo.

Aquâ etiam utebantur calefactâ, ut
ex Scriptoribus constat. Horatius :

Quis aquam temperet ignibus?

Varro libro IV. de linguâ latinâ. Ca-
lix à caldo : quod in eo calida puls ap-
ponebatur, & caldum in eo bibebant.

Plinius libro XXVIII. capite IV. No-
tandum nullum aliud animal præter
hominem calidos potus sequi, ideoque
non esse naturales. Tacitus libro XIII.

Innoxia adhuc, & præcalida potio.

Apuleius libro II. *Commodum cubue-
ram, & ecce Fotis mea, jam domina
cubitum reddita, jacta proximat rose
serta, & rosa soluta in sinu tuberante,
ac me pressim deosculato, & corollis
revincto, & flore prospero, arripit po-
culum, ac desuper aquâ calidâ injectâ,
porrigit, bibam, idque modicum prius-
quam totum exorberem, clementer in-
vadit.*

Juve-

Juvenalis Satyrâ v.

*Quando vocatus adest gelidæ cali-
deque minister.*

& Martialis libro i.

*Fam defecisset portantes calda mini-
stros.*

& libro vi.

*Et potet calidam qui mihi laudat
aquam.*

& libro viii.

*Caldam pascis aquam, sed nondum
frigida venit.*

*Alget adhuc nudo clausa culina
foco.*

& libro xi.

*Et nimium calidis non vitiantur
aquis.*

& libro xiv.

*Frigida non desit, non desit calda pe-
tenti.*

Epicharmus item apud Athenæum
libro xiv. aquam tepidam postulat
sibi dari, quam bibat, cum inquit :

Καὶ πρῖν ὕδαρ διπλάσιον χλιαρὸν
ἡμῖνας δύο.

Hinc

Hinc Tiberius Claudius Nero Imperator dictus per jocum Biberius Caldius Mero, à frequenti calidæ aquæ potione. Ammianus Marcellinus libro xxviii. *Ampelius*, inquit, *Urbi præfectus statuerat ne aquam calidam calefaceret quisquam.* & post: *Si aquam calidam tardius attulerit,* Claudius Imperator edicto vetuit, ne aqua calida venderetur. Dio libro lviii. τὰ τε καπηλεία ἐς ἃ σιωιόντες ἔπινον, κατέλυσε, & προσέταξε μήτε κρέας πρὸ ἐφθρόν, μήθ' ὕδωρ θερμὸν πρὸ πρῶτης, ἢ ἵνας ὑπὲρ τῶν μὴ πειθαρχήσαντας ἐκόλασεν. Quin & C. Caligula, eodem Dione referente, eum necari iussit, qui in funere Drusillæ calidam aquam vendidisset. πωλήσαντα δ', inquit, θερμὸν ὕδωρ ἀπέκτεινεν ὡς αἰσεβήσαντα. Locus autem in quo aqua calida vendebatur, Thermopolium à Plauto dicitur in Curculione:

Quos semper videas bibentes in Thermopolio.

& in

& in Trinummo :

—— *satin in Thermopolio*

*Condaliū es oblitus , postquam
thermopotasti gutturem.*

Aqua calida miscebatur etiam vino,
ut conjici potest ex versibus Mar-
tialis :

*Me conviva leget misto quicunque, sed
ante*

*Incipiat positus, quā tepuisse ca-
lix.*

& apertius ex Plauti Curculione :

*Ubi quid surripuere , operto capitu-
lo calidum bibunt ,*

Tristes atque ebriosi ince lunt.

Vas autem ad parandam aquam cali-
dam, miliarium dicebatur. Athe-
næus libro 11. τὸ μιλιάρειον καλέμενον
ὑπὸ Ῥωμαίων, τὸ εἰς θερμὸν ὕδατος κα-
τερχασίαν ἢ σκευάζόμενον. Horatius
verò ahenum videtur dixisse vas id,
quod aquæ calefaciendæ compara-
batur, cū inquit. Epistolarum li-
bro 11.

—— *emptis.*

P

Sub

*Sub noctem gelidam lignis calefa-
tat ahenum.*

Mos autem fuit in conviviiis, talo-
rum jactu unum aliquem creare, qui
præscriberet modum cenæ, & quan-
tum quisque, & quomodo tempe-
ratum, ut diximus, biberet vinum.
Hic, Rex convivii à Tacito dicitur
in Nerone, & Sidonio libro ix. epi-
stolarum his verbis: *Meis quoque
contubernalibus dum rex, inquit, con-
vivii circa ordinandum moras nectit
oxygarum &c.* Modiperator à Var-
rone libro xx. Rerum humanarum
citante Nonio, his verbis: *In con-
viviis qui sunt instituti potandi modi-
peratores (nam vox magistri glosse-
ma est verbi modiperatores.)* Inde Ci-
cero in Catone: *Me verò & Magi-
steria delectant à majoribus instituta,
& is sermo, qui more majorum à sum-
mo adhibetur in poculo:* Lampridius
in Elagabalo: *Præfectum Urbicum,*
(vel fortè Urbi) sæpe post cenam ad
potandum vocabat, adhibitis & Præ-
fectis

*fectis Prætorio, ita ut si recusarent,
Magistri eos cogerent. Dictator à
Plauto, qui dicebatur ipsa tantum
coronæ impositione, ut est apud eum
in Persâ :*

*Do hanc tibi florentem florenti, tu
sic eris Dictatrix nobis.*

*Dominus convivii à Varrone apud
Agellium libro XIII. capite II. &
Nonio. Item Strategus à Plauto rur-
sus in Persâ :*

Strategum te facio huic convivio.

*Cenæ pater ab Horatio libro II. Ser-
monum Satyrâ VIII.*

*Inprimis Lucanus aper leni fuit au-
stro*

*Captus, ut ajebat cenæ pater —
Parochus ab eodem ibidem :*

*Tum parochi faciem nil sic timentis
ut acres*

Potores —

& Convivator, cum inquit :

Sed convivatoris uti ducis &c.

*Seneca libro I. de irâ: Minus hono-
rato loco positus irasci cœpisti conviva-*

tori &c. Magister cenæ à Martiale
libro XI I.

*Convivas alios cenarum quære Ma-
gister.*

Catullus :

Ingere mi calices amariores.

Ut lex Postumia jubet Magistræ.

Cicero in Verrem : Iste enim Prætor
severus ac diligens, qui populi Romani
legibus nunquam parvisset, illis dili-
genter legibus, quæ in poculis poneban-
tur, parebat. Græci συμποσίαρχον,
five βασιλέα dixerunt. Plutarchus
Aprophthegm. Αγησίλαος ὡς πότεν
πότε λαχὼν συμποσίαρχος. Idem, ut
opinor, dicebatur à Græcis ὀνοματο-
κλήτωρ, cujus munus erat suum uni-
cuique gradum & ordinem in cenâ
assignare, ut scribit Athenæus libro
II. adducto Alexidis testimonio,
qui ait: μετὰ ταῦτα ἀναστάντες κατεκλί-
θημεν, ὡς ἕκαστος ἤθελεν ἐκ ἀναμείναντες
ὀνοματοκλήτορα ἢ ἢ δείπνων ταξίαρ-
χον. Nominatur & ἐστίατωρ ab eo-
dem Athenæo libro II. Cui ubi con-
vivæ

vivæ accubuiſſent tabella dabatur
 inſtar indicis cenæ Pontificiæ Me-
 telli apud Macrobiũ libro III. ca-
 pite XIII. in quâ omnium ferculo-
 rum nomina deſcripta erant, ut ſci-
 ret, quod nam obſonium eſſet co-
 quus allaturus: ἔθ' ὁ λῶ, inquit, ἐν
 τοῖς δείπνοις τῷ ἐστάτῳ κ' κλιθέντι
 περὶ δόδω γαμματίδιόν τι παρέχον
 ἀναγραφὴν τῶν παρεσκεύασμένων, ἐφ' ᾧ
 εἰδέναι, ὅ, τι μέλλοι ὄψον φέρειν ὁ μάγει-
 ρς. Talorum autem jactu creari ſo-
 litos, & interdum ipſa tantum co-
 ronæ impoſitione, indicat Plautus
 verſu ſupra prolato, & Horatius
 libro I. ode IV.

Nec regna vini ſortiere talis.

& libro II. ode VII.

*Quem Venus arbitrum dicet bi-
 bendi?*

Porro miniſtri Tricliniæres nomi-
 nantur in veteribus apud me mar-
 moreis monumentis, Structor, qui
 τραπεζοκόμης ab Athenæo dicitur,
 cujus erat, ut inquit Virgilius,

*cura penum instruere. & de quo Mar-
tialis libro x.*

*Et quæ non egeant ferro Structoris
Ofellæ.*

Structoris servi munus designat Se-
neca libro vi. epistolâ xlvi. ad Lu-
cilius, cùm inquit: *Alius pretiosas
aves scindit, & per pectus, & clunes
certis ductibus circumferens eruditam
manum, & in frusta excutit.* & libro
de Brevitate vitæ: *Quàm videam,
inquit, quàm suspensi sint, quomodo
aper à coquo cæsus exeat, quantâ cele-
ritate signo dato gladii ad ministeria
decurrant, quantâ arte scindantur aves
in frusta non enormia.* Sed apertius
indicat Juvenalis non modo Stru-
ctoris officium, sed ipsam etiam
structoriam artem, quæ obsonia
scindendi præcepta daret. Sic enim
ait Satyrâ xi.

— *quin ipsa manubria cultello-
rum*

*Ossea: non tamen his ulla unquam
obsonia fiunt*

Ranci-

*Rancidula, haud ideo peior gallina
secatur.*

*Sed nec Structor erit, cui cedere de-
beat omnis*

*Pergula, discipulus Trypheri docto-
ris, apud quem*

*Sumine cum magno lepus, atque a-
per, & pygargus,*

*Et Scythicae volucres, & Phœnico-
pterus ingens,*

*Et Gætulus oryx, hebeti lautissima
ferro*

*Cæditur, & tota sonat ulmea cena
Saburra.*

& Satyrâ v.

*Structorem interea (ne qua indigna-
tio desit)*

*Saltantem spectas, & chironomunta
volanti*

*Cultello, donec peragat dictata ma-
gistri*

*Omnia: nec minimo sane discrimine
refert,*

*Quo gestu lepores, & quo gallina
secetur.*

In antiquâ inscriptione habetur: MA-
 MA STRUCTOR. Servus Tricliniar-
 cha, qui & Architriclinus, habetur
 in hac inscriptione: BLICIO ABOR-
 TENNIO TRICLINIARCH. item in
 hac: M. ULPIO AVG. LIB. PHÆDIMO
 DIVI TRAIANI AVGVSTI TRICLI-
 NIARCH. Servus Tricliniarius in
 hac: SEX POMPEIO VOLESSIGO SEX.
 POMPEI. SER. TRICLINIAR. Prægu-
 stator in hac: TI. CLAVDIVS FLAM-
 MA CLAVSVS TI. AVG. PRÆGVSTA-
 TOR. Hic à Græcis *μεγέστης* dice-
 batur, ut scribit Athenæus libro IV.
 in quo docet Eleatros vocatos fuisse
μεγέστης: id est Prægustatores: sic
 dictos, quòd ut à veneno reges se-
 curi tutique sint, de illorum cibis
 non nihil prius mandunt, & gustant.
 Prægustabant autem in mensâ, quam
 Gustatorium appellat Martialis in
 Apophoretis. Suetonius autem scri-
 bit epulanti Claudio Imperatori ve-
 nenum datum per spadonem Prægu-
 statorem. Servi ab argento pоторio,
 item

item ad argentum pоторium, item à
potione nominantur in his inscrip-
tionibus : ANTHVS AD ARGENTVM
POT. L. CÆSARIS. & : VIBIÆ SVCCESÆ
LIVIÆ AVG. SER. AB ARGENTO POTO-
RIO. & : PARTHENIVS CÆSARIS N. AB
ARGENTO POTORIO. & : TI. CLAVD.
AVG. LIB. GRATIO LIVIÆ AVG. SER. A
POTIONE. & : SEXTIVS PACCIVS SEX.
POMPEI A POTIONE. à Catullo dici-
tur :

Minister vetuli puer falerni

& ab Horatio Carminum libro x.

Puer quis ex aulâ capillis

Ad cyathum statuetur unctis ?

Qui alio nomine à Livio, & Plinio
Pocillator, ab Aufonio, Pincerna,
Græcè οἰνοχόος appellatur. Diceba-
tur etiam Servus à Laguna, ut in hac
inscriptione : M. VLPIO. AVG. LIB.
PHÆDIMO DIVI TRAIANI AVG. A LA-
GVNA. Item servus Corintharius,
& à Corinthis in his : TI. LAIVS PA-
RATVS A CORINTHIS. & : CAPTUS A
CORINTHIS. & : CALLITYCHÆ ZOILI
CORINTHIAR. AGRIPP. Servus ab au-

ro escario nominatur in his : M. VLP-
 PIO ERIDANO AVG. LIB. AB AVRO ES-
 CARIO. & : CAMVS AVG. LIB. PRÆP.
 AVRI ESCARI. Ministratores nomi-
 nantur in his : JULIA LOGAS AMA-
 RANTHI AVGVSTI MINISTRATORIS
 TVRRANIANI. & : ERASTVS CÆSAR.
 MINIST. & : ANSIO CÆSAR. MINI-
 STRATOR. Servus pistor in hac : FAV-
 STVS PISTOR TI. GERMANICI SER.
 Pistor autem indicatur vel Dulcia-
 rius, vel certè lactarius : alter à con-
 ficiendis dulciis, sive mellitis, quæ
 Græci μελίπηκτα dicunt : alter ab
 opere lactario vocatus : nam scribit
 Lampridius de Elagabalo, eum aliâ
 die tantum de dulciis, aliâ de opere
 lactario cenitasse. & Apuleius re-
 fert Pistorem dulciarium è convivio
 reportasse reliquias largissimas, pa-
 nes, crustula, placentas, edulia mel-
 lita, operisque pistorii. & libro x. *At
 illorum, inquit, alter Pistor dulcia-
 rius, qui panes & mellita concinnabat
 edulia.* ex Luciano, qui ait : ἄγρως
 πέπειν ἢ μελίπηκτα κινῶν Ἰππασίμῃ.
 Obso-

Obsonator dicebatur ὁ πα' ὄψα ὠνέμεν.
ut est apud Athenæum libro xiv. &
idem ὀψώνης vocabatur, & ἀγογε-
νής. de quo sic Martialis :

*Dic quotus es, quanti cupias cenare,
nec unum*

*Addideris verbum, cena parata
tibi est.*

Coquos Romani priscis temporibus
non habebant domi, sed conduce-
bant ex macello, ut ex Plauti Aulu-
lariâ intelligimus, in quâ est :

*Postquam obsonavit herus, & con-
duxit coquos,*

Tibicinasque hasce apud forum. —

Itaque ab eodem Plauto malus co-
quus, dicitur coquus nundinalis,
quodd non cotidie, sed nono tantum
quoquo die ex macello conduceba-
tur, ut Festus notat. Plinius libro
xviii. capite xi. *Nec coquos verò ha-
bebant in servitiis, eosque ex macello
conducebant.* Ancillæ verò, ut ex Plau-
ti Mercatore apparet, cotidie ci-
bum familiæ coquebant. Postea pri-

vatos coquos domi habere cœperunt, ut indicat Martialis illo versu:

Nam coquus domini debet habere gulam.

Idem Plautus nominat in Pseudolo Forum coquinum hoc versu:

Forum coquinum qui vocant, stultè vocant:

Nam non coquinum est, verum furinum est forum.

Coquum Posidippus poëta apud Athenæum libro ix. comparat Imperatori, cum inquit:

Ἀγαθὸν στρατηγὸν Ἀγαθὸν εἶναι ὁ δὲν δοκεῖ.

& Plautus:

Sis tu in legione bellator, si vis: at ego in culinâ Ares.

Servi ATRIENSES multi nominantur in veteribus inscriptionibus. Videntur autem an inter eos numerentur qui in atriis, ubi priscis temporibus cenitabant, supellectilem servabant convivalem, quique in antiquis inscriptionibus SERVI A SUPELLECTILI dicuntur. Veteres enim in atriis,
hoc

hoc est in culinâ , vel prope culinam
cenitasse , apparet ex eo quod scribit
Servius , culinas fuisse in illâ ædium
parte , quæ atrium dicebatur , unde
à fumi nigrore nomen factum esse
atrio. Inde Cicero in Pisonem : *Cui
idem erat coquus & servus Atriensis.*
Ministros autem Tricliniâres linteis
succinctos ministrasse , ex loco Se-
necæ suprâ citato intelligere possu-
mus , & ex iis , qui infra ponentur.
Apud Senecam quidem erat sic : *Ad
hoc præstò aderit ministrorum ornatif-
simorum turba linteis succincta &c.*

Horatius :

—— *veluti succinctus cursitat
hospes.*

*Continuatque dapes , nec non verna-
liter ipsis*

Fungitur officiis ——

& libro I. Satyrâ VIII.

*Vidi egomet nigrâ succinctam vade-
re pallâ*

Canidiam &c. ——

& libro II. Satyrâ ultimâ :

His

*His ubi sublatis, puer altè cinctus
acernam*

*Gausape purpureo mensam perter-
sit —*

Ovidius :

*Nominis esse potest succinctus causa
minister.*

Apuleius libro II. *Fortis lineâ tunicâ
mundulè amicta, & russeâ fasciolâ præ-
nitente altiusculè sub ipsas papillas suc-
cinctula, illud cibarium vasculum flo-
ridis manibus rotabat in circulum.* De
vasis mensæ vinariae & escariae vi-
dendus Varro libro IV. de linguâ
latinâ. Nos aliqua & illa insigniora
ponemus, si prius de eorum usu apud
veteres Romanos pauca dixerimus.
Nam priscis illis temporibus usi sunt
vasis fictilibus ut apparet ex iis, quæ
scribit Plinius libro XXXIII. capite
XI. de veterum frugalitate in supel-
lectili convivali. *Catum, inquit, Æ-
lium cum legati Ætolorum in Consu-
latu prandentem in fictilibus adissent,
&c. & libro XXXV. capite XII. Ma-*
jor

jor quoque pars hominum terrenis utitur vasis. Samia etiamnum in esculentis laudantur. Retinet hanc nobilitatem & Aretium in Italiâ. Inde Martialis in Apophoretis.

Vas Aretinum cum Icone
Famæ. ex Aldrouando.

Aretina.

Aretina Nimis ne spernas vasa monemus :

Lautus erat Tuscis Porsena fictilibus.

Illud autem, *Nimis*, apud Martialem, pro artificis nomine, qui egregia vasa faceret, positum esse facile mihi persuadet vas fictile repertum Aretii, cum inscriptione *NIMIS* : ut conjici possit nomen id fuisse artificis. Appellari enim vasa solita esse ab artificibus ostendunt Thericlea, & quod ait Juvenalis :

— *auctoris nomen habentem.*

* *

Idem aut certè non dissimile vasis genus est, quod expressit Aldrovandus Musæi Metallici libro II. cujus iconem hic subjecimus, idque non tam antiquitatis gratiâ, & quia maximus quondam istiusmodi vasorum in esculentis usus fuit, quàm quod Ursini super hoc Martialis loco conjectura non parum eâ ratione mihi firmari videbatur.

* *

Deinde ex ære fieri cœpisse apparet ex iis, quæ scribit Tertullianus in
libro

libro de habitu mulieris : *Inter alia, inquit, & anuli ferro fiunt : Quædam esui & potui vascula ex ære adhuc servat memoria antiquitatis.* Postremò crescente luxu argentea & aurea fieri cœperunt. Plinius libro xxxiii. capite xi. *Vasa coquinaria ex argento Calvus orator fieri queritur.* & capite xii. *Fabricius qui bellicosos Imperatores plus quam pateram & salinum ex argento habere vetabat.* Vopiscus in Tacito scribit eum dedicasse argentum mensale, quod privatus habuerat, conviviorum ministeriis, quæ fierent in templis Deorum. Hæc moris fuit, ut ab eo qui cenam daret, in abacis de quibus diximus supra, ad exornandum triclinium exponerentur. Cicero in Verrem lib. iv. *Ludis Circensibus manè apud L. Sisennam virum primum, cum essent triclinia strata, argentumque expositum in abacis &c.* & paulò post: *ab hoc abaci vasa omnia, ut fuerant exposita, abstulit.* Idem Cicero eodem libro, de convivio à Verre

Verre exhibito Antiocho regi : Deinde ipsum regem ad cenam vocavit : exornat amplè , magnificèque triclinium : exponit ea , quibus abundabat , plurima ac pulcherrima vasa argentea : namque hæc aurea non dum fecerat omnibus , curat rebus instructum & paratum ut sit convivium : quid multa ? rex ita decessit , ut & istum copiosè ornatum , & se honorificè acceptum arbitraretur. Vocat ad cenam deinde ipse Prætorem , exponit suas copias omnes , multum argentum , non pauca etiam pocula ex auro , quæ ut mos est regius , & maximè in Syria , gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex una gemma prægrandi trulla excavata cum manubrio aureo. In veteribus autem marmoribus inter alia vasa escaria habetur patina , quâ utebantur & ferculi vice , & ad coquendum pulmentarium. Plinius libro XXIII. Decoquitur , inquit , in patinis cum sale & adipe , &c. Horatius libro I. Sermonum.

Affer-

Affertur squillas inter muræna nantes

In patinâ porrectâ. &c.

Plinius libro & capite supra citato:
Atque ut in luxu quoque aliqua auctoritas contingat siglinis, tripatinum, inquit Fenestella, appellabatur summa cenarum lauticia. Vna erat murænarum: altera luporum: tertia myxeos piscis, inclinatis jam scilicet moribus, ut tamen eos præferre Græciæ etiam philosophis possimus. Siquidem in Aristotelis hæredum auctione LXX. patinas venisse traditur. Nam nos cum unam Æsopi tragædiarum histrionis in naturâ avium diceremus sestertiis sexcentum stetisse, non dubito indignatos legentes. At Hercules Vitellius in principatu suo CC. sestertiis condidit patinam, cui faciendæ fornax in campis exædificata erat: quoniam eò pervenit luxuria, ut etiam fictilia pluris constent, quàm murrhina &c. Accipatinam nominat Tertullianus in libro adversus Valentinianos, cùm inquit:
Et

Et omnia jam, ut ex omnium defloratione constructum, gracculum Aesopi, Pandoram Hesiodi, Accipatinam, Nestoris cocetum, miscellaneam Ptolemæi. Quàm proprius fuit de Atticis historiis Pancarpiam vocari à tam otiosis auctoribus nominum? Videtur autem apud Tertullianum vox cocetum, posita pro κυκεῶνα sive cyceonem, ut usurpavit Arnobius, ac significare potionem illam Nestoris, quæ celebratur ab Homero in Iliadis libro xi. his versibus:

Αλλ' οὐ μὲν μογέων ἄπο κινήσασκε τραπέζης

Πλείον ἐόν, Νέστωρ δ' ὁ γέρον ἀμογήτι
ἄειρεν.

Εν τῷ ῥά σφι κύκησε γυνή εἰκῆα θεῆσιν,

Οἶνω πρᾶμνείῳ, ὅππῃ δ' αἶγειον κνή
πυρὸν

Κνήσι χαλκείῃ, ὅππῃ δ' ἄλφειτα λάκκα
πάλιψε.

Πινέμεσθαι δ' ἐκέλευσεν ἐπεὶ ῥ' ὥπλισε
κυκεῶνα.

Habe-

Habetur & patella, parva scilicet patina, in quâ olera poni consueverant. Horatius libro i. epistolarum ad Torquatum:

*Si potes archaïcis conviva recumbe-
re lectis,*

*Nec modica cenare times olus omne
patella.*

Martialis libro v.

Ponetur digitis tenendus unctis

Nigra coliculus virens patella.

Juvenalis Satyrâ v.

Ponitur exiguâ feralis cena patellâ.

Varro Eumenidibus: *Patella esurien-
ti posita provocat Neapolitanus pisci-*

nas. Iulius Pollux libro vi. τὰς ἡ κα-
λημύας πατέλλας, λεκανίδας ὀνομασεόν.

Erant & lances vasa escaria, à Græ-
cis πίνακες dictæ. Athenæus libro

iv. Καὶ γὰρ τὰς πίνακας ἐφ' ὧν τὰς τρο-
φὰς περιέθεντο, τὰς τὰς ἔχουσι. Tre-

bellius Pollio in Tito tyranno:

*Calpurnia Titi uxor de genere Cen-
sorinorum, id est, Pisonum, uniones*

Cleopatranas habuisse perhibetur, item

Lan-

Lancem centum librarum argenti, cuius plerique poëtae meminerunt: in qua majorum ejus expressa ostenderetur historia. Habetur & paropsis, vas scilicet escarium, cuius meminit Iuvenalis illo versu:

Quàm multa magnaue paropside cenat.

Martialis libro xi.

Cui portat gaudens ancilla paropside rubra

Alece, sed quam protinus illa voret.

Suetonius in Galbâ capite xii. *Et ordinario quidem dispensatori breviarium rationum offerenti, paropsidem leguminis pro sedulitate ac diligentia porrexisset. Alexis in Hesione:*

Ὅς εἶδε τὴν τράπεζαν ἀνθρώπου δύο
Φέροντας εἶσω, ποικίλων παροψίδων
Κόσμος βρύσσαν.

Non solum autem pro escario vase, sed pro vili etiam obsonio παροψις à Græcis usurpatur. Pollux, τὰς μὲν παροψίδας, inquit. ἢ μὲν πλείστη χρη-

σις ἐλέγχετ' ἄνομα θ' ἡπὶ μάζης, ἢ ζωμῷ π-
νός, ἢ θ' ἡπὶ ἐδέσματι. ὅτε λῆς, ἔμλω
αἶψα καὶ τὸ αἰγρεῖον λεκτέον. Deinde af-
fert Antiphanis versum ex Boeotiâ :

Καλέσασα θ' ἀπὶ θησιν ἐν παροψίδι
βολβούς.

Habetur & catinus, in quo apponi-
tur piscis feralibus aliquot in anti-
quo marmore cenis, juxta illud Ho-
ratii. Sermonum libro 11.

*Angustoque vagos pisces urgere ca-
tino.*

Erat autem vas fictile, de quo Juve-
nalis Satyrâ 11.

*Simpulum ridere Numæ, nigrum-
que catinum.*

Eo utebantur pauperiores. Horatius
Sermonum libro 1.

— *inde domum me*

*Ad porri, & ciceris refero, lagani-
que catinum.*

Sed non tantum ad pisces, sed ad pul-
los etiam, & alia obsonia uteban-
tur catino. Horatius Sermonum li-
bro 1.

Aut

*Aut positum ante mea quia pullum
in parte catini*

*Sustulit esuriens, minus hoc jucun-
dus amicus*

Sit mihi &c.

Sed omnia vasa escaria hic persequi consilium non est. Nominanda sunt igitur aliqua ex vinariis, & ea præcipuè quæ in antiquis marmoribus reperiuntur, de quibus tunc dicemus, cum de usu poculorum apud priscos Romanos pauca præfati fuerimus. Constat enim ex veteribus Scriptoribus Romanos primùm ligneis poculis usos esse, deinde fictilibus & vitreis, postremò æreis, aureis, & argenteis, & ex ipsis etiam gemmis, & lapidibus pretiosis. De ligneis meminerunt hi: Virgilius in Bucolicis:

— pocula ponam

*Fagina, cælatum divini opus Alci-
medontis.*

Ovidius libro III. Fastorum:

Terra rubens crater: pocula fagus erat.

Home-

Homerus etiam Odyss. libro ix. lignum ex hederâ poculum agnovit, cum inquit :

Κισυύβιον μέγα χερσὶν ἔχων μέλαν
οἶνοιο.

De fictilibus poculis facit mentionem Tibullus libro ii. elegiâ 1.

*Fictilia antiquus primum sibi fecit
agrestis*

*Pocula, de facili composuitque
luto.*

Itaque è Sagunto Hispaniæ civitate, ut inquit Plinius libro xxxiii. capite xi. advecta fictilia maximè in usu fuerunt. Martialis :

Sume Saguntino pocula facta luto.

Vitrea pocula quando primùm in usu esse cœperint, ostendit Plinius libro xxxvi. capite xxvi. Ferunt Tiberio principe, excogitato vitri temperamento, ut flexibile esset : totam officinam & artifices ejus abolitam : ne æris, argenti, auri metallis pretia detraberentur. Eaque fama crebrior diu, quam certior fuit. Sed quid refert? Ne-

Q ronis

ronis principatu repertâ vitri arte, quæ
modicos calices duos, quos appellabant
pterotos, HS. VI. millibus venderet. Ita
totus hic locus legitur in libro ma-
nuscripto. Tacitus libro xv. facit
mentionem Vatinii cujusdam suto-
ris, qui vitreum calicem habebat
protenfis quattuor rostris instar na-
forum: de quo ita Iuvenalis Satyrâ v.

*Tu Beneventani sutoris nomen ha-
bentem*

Siccabis calicem nasorum quattuor.
& Martialis in disticho :

*Vilia sutoris calices monumenta Va-
tini*

*Accipe : sed nasus longior ille
fuit.*

Capitolinus scribit Gallienum Im-
peratorem aspernatum vitrea pocu-
la, aureis semper bibisse. Hæc fra-
cta permutabantur sulphure.

Iuvenalis :

— nec jam

*Quassatum, & rupto poscentem sul-
phura vitro.*

Mar-

Martialis,

— *qui pallentia sulphura fractis*
Permutat vitreis —

Statius Sylvarum libro II.

— *quique comminutis*

Permutat vitreis gregale sulphur.

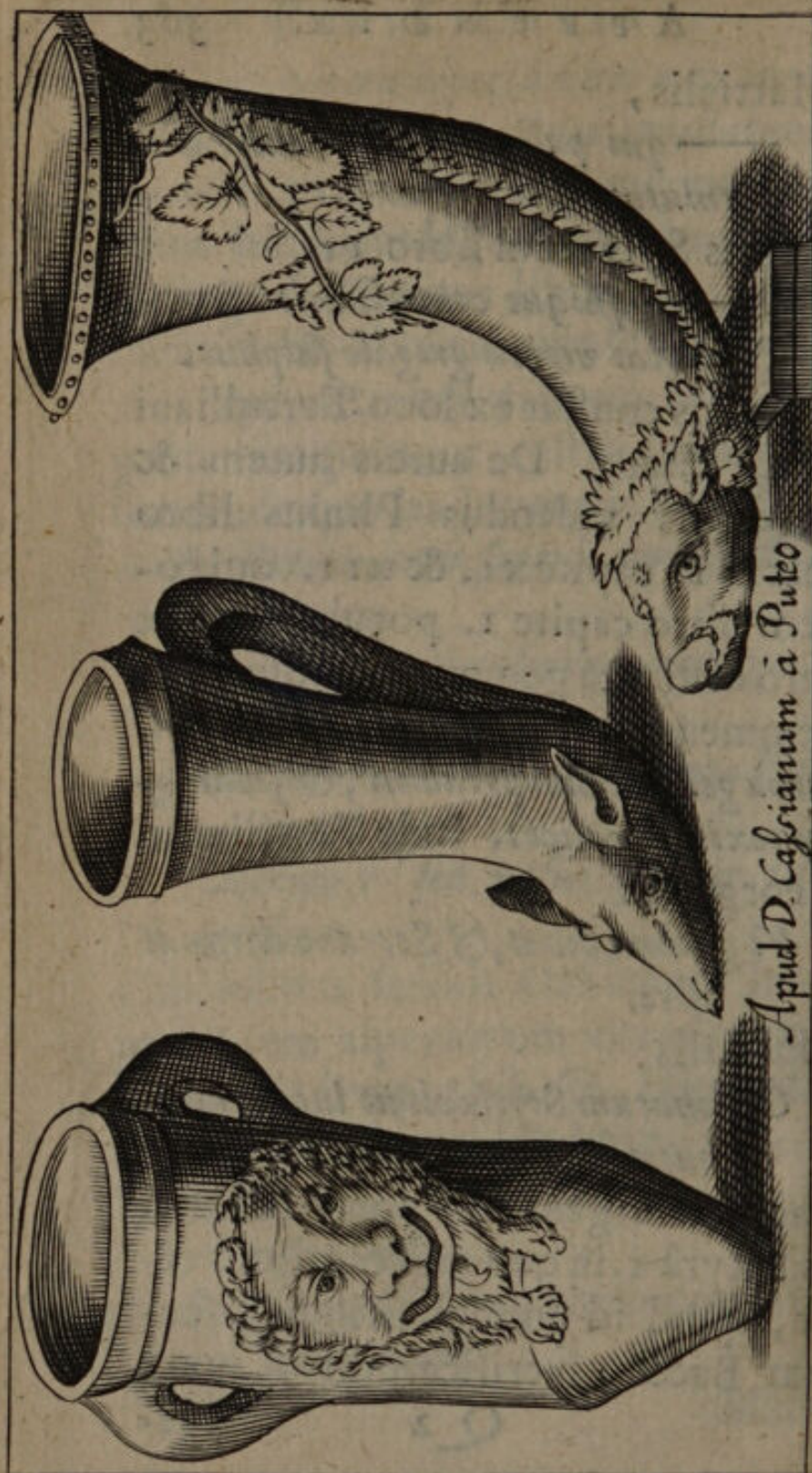
De æreis constat ex loco Tertulliani
suprà citato. De aureis autem &
argenteis videndus Plinius libro
XXXIII. capite XI. & XII. qui eo-
dem libro capite I. pocula ponit ex
auro distincta gemmis pretiosis, vel
gemmea tota. *Nec hoc satis*, inquit,
turba gemmarum potamus, & smarag-
dis teximus calices. Inde Virgilius in
Georgicis:

Vt gemma bibat, & Serrano dormiat
ostro.

Martialis:

Gemmatum Scythicis ut luceat igni-
bus aurum.

Poculum argenteum ponit Iuvena-
lis Satyrâ I. in quo caper sculptus es-
set, quodd id animal vitibus infen-
sum Baccho sacrificaretur, juxta

Ovid
rum
Re

Ex-C
mrte
kl
Oo
Juve
A

Pr
nibus
fama
corni
phont
tione
Exped
poris e
faiila
que a
signi n

Ovidianum illud ex libro I. Fasto-
rum :

*Rode caper vitem , tamen hinc cum
stabis ad aram ,*

*In tua quod fundi cornua possit ,
erit.*

Ex Græco , ut videtur , Epigram-
mate libro I.

Κλῶ με Φάγης ἔπι ρίζαν , ὅμως ἐλ-
καρποφορήσω

Οἶνον ἤπιωέσσι σοι τεύχε θυομένη.

Juvenalis :

*Argentum vetus & stantem extra
pocula caprum.*

*
* *

Prisci mortalium (si Athenæo credas) cor-
nibus bibebant , sic enim ille libro I I. Priscos
fama est atque primos homines Boum
cornibus olim bibisse. Nec aliter Xeno-
phontis ævo Thraces , qui præmissâ saluta-
tione vini cornua protendebant : uti
Expedit. libro VII I. videre est. At lapsu tem-
poris effectum est , ut cornea pocula vitreis , &
fictilibus , opus rusticum & simplex , vario , at-
que ad nitorem elaborato opere mutaretur. in-
signi mehercule invento , si intra pudicitiam ste-

tisset illius avi felicitas : nam succrescente cum opibus luxu , eò deventum est , ut fatente Plinio , hist. nat. lib. XXXIII. in procæmio , per obſcœnitatem biberetur , atque inter instrumenta gula , fœdiſſima quæque maximè placerent , hinc Juvenalis .

— Vitreo bibit ille Priapo

Frequentissima tamen in poculis capri effigies erat , sacrati Baccho animalis , ut quod ejus vineam laſerat . Horum poculorum diversas icones refert Caſalius in libro de tricliniis quas hic poſuimus , inſtar cornu effigiatas , ac ſimilem cornuum ideam jam antea dedimus in lapide Rhammuſiano depictam , quo lectorem remittimus .

✱ ✱

Pocula Chryſendeta , quæ erant aureis cruſtis , ſive emblematis incruſtata , ponuntur à Martiale libro VI. his verſibus :

Ponuntur ſemper Chryſendeta Caſperiano

Sive foris , ſeu cum cenat in urbe domi .

Pocula Cryſtallina & Murrhina , ſæpius nominantur à Scriptoribus : Juvenalis Satyrâ VI.

Gran-

*Grandia ponuntur Crystallina, ma-
xima rursus*

Murrhina &c.

& Martialis libro III.

Optimianum morionibus nectat

*Crystallinis murrhinisque propi-
nat.*

Capitolinus in M. Aurelio : *Vendi-
dit aurea pocula, & crystallina, & mur-
rhina.* In antiquis autem marmoribus
habetur in primis patera, quam Græ-
ci Φιάλιω dicunt, sive Φιάλιον, ut est
apud Athenæum libro VI. in quo scri-
bit, Durim Samium memoriæ pro-
didisse, Philippum Alexandri ma-
gni Macedonis patrem, cum phia-
lam auream haberet, semper illam
sub pulvino tenuisse repositam. sic
enim inquit : Διὸ καὶ Φίλιππον τὸ ἔμε-
γάλης βασιλέως Ἀλεξάνδρου πατέρω φησὶ
Δῆρις ὁ Σάμιος, Φιάλιον χρυσεῖον κεκ-
τημένον, αἰεὶ ἔχειν κείμενον ὑπὸ τῷ
προσκεφάλαιον. Plin. lib. XXXIII. c. III.
*Summa apud exteros, inquit, licentiæ
fuerat, poculo aureo pulvino (sive pulvi-*

nis, ut in V. C.) subdito, Philippum regē dormire solitum. Trebellius Pollio in Quieto meminit pateræ Cornelii Macri, his verbis: *Vidimus proximè Cornelium Macrum in eadem familiâ virum, cum cenam in templo Herculis daret, pateram electrinam, quæ in medio vultum Alexandri haberet, & in circuitu omnem ejus historiam contineret: signis brevibus & minutulis Pontifici propinare. quam quidem circumferri ad omnes tanti illius viri cupidissimos jussit. Quod idcirco posui, quia dicuntur juvari in omni actu suo, qui Alexandrum expressum vel auro gestitant, vel argento. Habetur & cantharus, quod poculi genus reperitur non tantum in antiquis marmoribus sed in veteribus etiam numismatibus, præsertim Græcis. Erat autem poculum ansatum, quo post victoriam Jugurthinam, Cimbricam, & Teutonicam usum semper fuisse C. Marium scribit Plinius lib. xxxiii. capite xi. & Valerius Maximus libro*

bro III. De eo meminit Athenæus libro XI. adducto Eubuli versu : in quo queritur conviva cantharum diu vacuum exsiccare. sic enim inquit :

Ο ἥ κἀνταρ & πάλαι δὴ κενὸς ὦν ξη-
ραίνε).

Reperitur & lagena, cujus meminit Martialis in Panaretum, & quæ è fici radicum filis fiebat, ut scribit Plinius libro XVI. capite XXXI. In antiquâ verò inscriptione dicitur LAGVNA, ex Græco, ut videtur, vocabulo ductâ, ut conjici potest ex Athenæi libro VII. in quo meminit Lagynophoriæ, quod erat festum quoddam, in quo cenaturi discumbebant in toris è gramine stratis, ac reclinati è lagunâ quisque suâ, quam domo attulisset, bibebant. Athenæi verba sunt hæc : λαγυνοφορία ἐορτὴ, ἐν ἣ οἱ συμποτῆ τὰ κομισθέντα αὐτοῖς δειπνῶσι κατακλιθέντες ὑπὸ σκεδάων, ἐξ ἰδίας ἑκάς & λαγυῶς παρ' αὐτῷ φέροντες πίνουσι. & libro XI. idem Athenæus copiosè disserit de lagunâ, variis

Scriptorum testimoniis de ea prolatis. Hujusmodi vasa, & alia itidem escaria & vinaria in antiquis marmoribus reperiuntur, & quidem summo artificio elaborata. In quibus animadvertimus expressum etiam cochleare, quale superioribus annis extabat argenteum manu non indocti artificis, apud Angelum Colotium Episcopum Nucerinum. Eo autem utebantur ad liquida forbenda cum alios cibos fumerent, juxta illud Homericum :

Οἱ δ' ἐπ' ὀνείαθ' ἐποίησ' περικείμενα
 χεῖρας ἰαλόν.

& Ovidianum illud :

*Carpe cibos digitis, est quidam gestus
 edendi,*

*Ora nec immunda tota perunge
 manu.*

Antequam verò susceptam de Triclinio scriptionem finiamus, proferam locum quendam Dionis de Commodo Imperatore ex quo intelligi aliquo modo potest in usu fuisse apud
 anti-

antiquos ut in fine cenæ, vel prandi
 ζήσεις dicerent, pro eo quod nos in
 consuetudine habemus dicere, PRO-
 SIT. Locus Dionis sic habet: ἢ ἐπει
 ἐν μέσῃ τῇ ἀγωνίᾳ καμῶν, κύλικι ῥοπα-
 λῳ τῇ ᾧ τῆς γυναικὸς γλυκυὶ οἶνον
 ἐψυγμένον, ἀμυσί, ἐφ' ᾧ ὁ δῆμος ἢ
 ἡμεῖς ᾧ χεῖμα πάντες τῷ δὴ τὸ ἐν
 τοῖς συμποσίοις εἰωθὸς λέγεσθαι, ἐξεβοήσα-
 μεν, Ζήσεις. Ad quem morem Apu-
 leius fortasse respexit, cū scribit li-
 bro x. de Asino: *Grandissimum illum
 calicem uno haustu perhausi: Et clamor
 exurgit consonā voce, cunctorum salute
 me prosequentium Ec.* nam verbum
 salute, videtur ad illud ζήσεις omnino
 spectare. Videndum autem num ad
 convivas item referri possit id, quod
 suboscure innuit Iulius Pollux libro
 vi. capite xiv. & apertius scribit
 Athenæus libr. ix. allatā scilicet post
 cenam medullā panis, quam mag-
 daliam, sive apomagdaliam voca-
 bant, solitos convivas manus abster-
 gere, quam postea canibus darent.

Q 6

Quam-

Quamvis non solum magdaliâ, sed smegmate etiam usos ad abstergendas manus fuisse, quod massa erat quædam ex variis odoramentis confecta, indicat idem Athenæus eodem libro, adducto Antiphanis testimonio ex Coryco, in quo postulat conviva dari sibi aquam lavandis manibus & smegma. sic enim ait:

Ἀπορίψαός δότω τις δεῦρ' ὕδαρ, καὶ
σμήγμα,

Illud etiam non est hic prætermittendum, in antiquorum marmorum cenis adesse convivantibus servos musicarios, qui tum citharis & fidibus tum tibiis dextris & sinistris convivas oblectent. Qui sanè mos jam inde ab Heroicis usque temporibus, quibus adhibebant in conviviis non tantum cantores & citharædos, verum etiam psaltrias & sambucistrias, ductus videri potest, ut ostendit Homerus, apud quem in Phæacum convivio canit Demodocus, in Ithacensium Phemius: quem
morem

morem notat Athenæus libro I. cum inquit : ἐχθῶντο δὲ ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ καθαρῶδοις καὶ ὀρχηστῆς, ὡς οἱ μνηστῆρες καὶ πῶρ. Μενελάω ἐμέλπετο θεῖος αἰοιδὸς. Et ipsos interdum convivas solitos fuisse ad tibicinem canere, auctor est Cicero in libro de claris oratoribus & in Tusculanâ I. & IV. ex quâ, verba sunt hæc : *Est in Originibus, solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum virorum virtutibus.* & in libro III. de Oratore sic est : *Ut epularum solennium fides ac tibicæ, Saliorumque versus indicant.* Virgilius libro I. Æneidis.

—— *cithara crinitus Iopas*
Personat aurata &c.

Horatius libro III. ode II.

Tuque testudo &c.

—— *nunc &*

Divitum mensis, & amica templis.

* * *

Non piguit hic exhibere delineationem quorundam instrumentorum harmonicorum, quorum

rum frequens olim usus apud veteres Romanos, quo, qui perdiscendæ antiquitatis studio flagrant habeant, quid sibi velint illa Symphoniæ nomina, Tibia, Cithara, Tympana, Cymbala, Sistra, & id genus alia. Refert quippe hæc figura citharcedum Apollinem, & Sistri veram formam, utrumque ad mentem Kircheri efformatum, nisi quod Ferrarium sequuti, sistrum posuerimus in manibus viri tripudiantis, quo clarior redderetur ejus usus: Tympanum, quod humi collocatum vides, Pignorio acceptum ferimus: Mulierem Cymbala quantientem, siue cymbalistræ eam voces, subministravit nobis idem Ferrarius in libro de florum culturâ. His adjecimus Tibicinæ, Tibiam dextram, & sinistram inflantem, sicuti in multis marmoribus adhuc conspicitur. Naulia autem Crotalæque, & si quid ultra est istiusmodi instrumentorum, de quorum incertâ figurâ, & dubiâ fabricâ etiamnum inter eruditos lis est, lubentes omisimus, ne incerta pro veris venditando, fidem nostram suspectam redderemus.

* *

Quin & talorum etiam lusu convivas inter cenam oblectatos fuisse, ostendit Suetonius in Augusto, adductâ ejus, ad Tiberium epistolâ,
ex

ex
cum
Sili
gov
mi
egin
for
ad
sing
inte
imp
ele

Cat

Ad
tus

ex quâ sunt hæc : *Cenavi mi Tiberi cum iisdem. Accesserunt Vinicius & Silius pater. Inter cenam lusimus yegovtixōs, & heri & hodie. Item : Nos mi Tiberi Quinquatriis satis jucundè egimus. Lusimus enim per omnes dies, forumque aleatorium calfecimus. Item ad filiam: Misi tibi denarios CCL. quos singulis convivis dederam, si vellent inter se inter cenam, vel talis, vel par impar ludere. Propertius libro II. elegiâ XXXIII.*

Lenta bibis, media nequeunt se frangere noctes :

At nondum est talos mittere lasa manus.

Catullus ad Licinum :

— uterque nostrum

Ludebat numero modo hoc modo illoc,

Reddens mutua per jocum atque vinum.

Ad hunc etiam morem respexit Plautus in Captivis, cum inquit :

— nam in convivio

Ama-

*Amator talos cum jacet, scortum
invocat.*

Quodd autem dixit Suetonius loco
supra citato, *vel par impar ludere,*
convenit cum illo Horatiano:

*Ludere par impar, equitare in arun-
dine longa.*

Forum item aleatorium quod nomi-
navit, id non modo in marmoribus
sed in antiquâ etiam gemmâ expref-
sum vidimus. Cenæ autem finis cum
esset apud veteres Romanos ante so-
lis occasum, vel sub ipsum certè oc-
casum solis, juxta illud Homeri
Odyss. 3.

Ἡδὴ γὰρ φάτο οἴχεθ' ὑπὸ ζόφῳ
ἔδ' ἐγ' εἶπκε

Δητὰ θεῶν ἐν δαίτῃ παυσέμεν, αἶψα
νέεσθαι.

& ut de Domitiano inquit Suetonius, *Convivabatur frequenter ac targe, sed pænè raptim. certè non ultra Solis occasum.* postea in multam noctem cenæ produci cœperunt, ut de Nerone scribit idem Suetonius, quem

quem suas epulas à medio die ad
mediam noctem protraxisse scribit,
dicente Iuvenale Satyrâ 11.

— *noctesque Neronis.*

& Horatio libro 11. Satyrâ VI.

*O noctes, cenæque deum, quibus
ipse meique,*

Ante Larem proprium vescor.

Item Persio Satyrâ V.

*Et tecum primas epulis decerpere no-
ctes.*

Unde in marmoribus scalptæ sunt
etiam lucernæ, quas vocant tricli-
niaræ, quarum maximus fuit usus
tunc, cum noctu convivium ageban-
tur. Lucretius:

*Si non aurea sunt juvenum simula-
cra per ædes*

*Lampadas igniferas manibus reti-
nentia dextris,*

*Lumina nocturnis epulis ut suppe-
ditentur.*

Virgilius:

— *pendent lychni laquearibus au-
reis*

In-

*Incensi, & noctem flammis funalia
vincunt.*

Græci λυχνέχης appellant. Horatius
libro III. ode. VIII.

— *& vigiles lucernas*

Perfer in lucem &c. —

Alius autem fuit lucernarum & lampadum usus, quibus noctu convivæ domum deducebantur: ex quâ consuetudine Athenæus in cenâ Cleopatrarum scribit Æthiopicos servos, qui convivis domum redeuntibus prælucerent, ab eâ datos esse: sic enim inquit: πᾶσι ἡ λαμπηροφόρος παῖδας Αἰθίοπων παρέστησιν. & de Duilio ita refert Cicero in Catone, C. *Duilius M. Filium*, qui Pœnos primus classe devicerat, redeuntem à cenâ senem sæpe videbam puer, delectabatur crebrò funali, & tibicine, quæ sibi nullo exemplo privatus sumpserat: tantum licentiæ dabat gloria. Deduci autem convivas domum post cenam solitos fuisse, notum est pluribus Scriptorum testimoniis: nam & Capitolinus

nus in Vero, donata dicit convivis ab eo fuisse vehicula cum mulabus & mulionibus, cum juncturis argenteis, ut ita de convivio redirent. Donata autem ait ea vehicula cum aliis apophoretis, quæ finito convivio dabantur convivis, juxta illud Martialis :

Premia convivæ det sua quisque suo.

Ex qua consuetudine, ut omittamus apophoreta supra relata in cenâ Cleopatrarum, scribit Capitolinus donatos à L. Vero post cenam convivis suis pueros decoros, qui ministraverant singulis: donatos etiam Structores, & lances singulis quibusque, donata & viva animalia vel cicurum, vel ferarum, avium, vel quadrupedum, quorum cibi appositi erant: donatos etiam calices singulis per singulas portiones murrhinos & crystallinos Alexandrinos, ac quoties bibitum est: data etiam aurea atque argentea pocula, & gemmata &c. data & vasa aurea cum unguentis ad speciem

speciem alabastrorum: data & vehicula &c. & Lampridius ex eadem consuetudine ait Elagabalum donasse convivis argentum omne, quod habuit in convivio, & omnem apparatus poculorum, idque sæpius. Aliàs item dedisse pro apophoretis Eunuchos, & Suetonius in Caligulâ capite LV. dicit, eum agitatori Eutycho comestatione quâdam in apophoretis vicies sestertium contulisse. Itemque Incitati equo &c. sic enim legendum, non, Incitato, ut nomen aurigæ sit, non equi: nec enim illa dona significat data esse aurigæ, quod non ita fuisset mirum, homini scilicet, qui illis uti posset: sed equo, cui dare domum, supellectilem, ac demum consulatum, quibus uti non posset, planè ridiculum fuit. De reliquiis autem cenæ, quas innuit Homerus illo versu Odyss. xvi:

—— ὁρὰ τῇ περτέρῃ ἐπέλιπον
ἔδοντες,

scribit Plutarchus Probl. libro II.
Quæst.

Quæst. IV. Romanos servis & ministris eas dare solitos fuisse, his verbis : ἡ καὶ πρὸς οἰκέτας φιλόανθρωπον τὸ εἶθ' ; ὅ γ' ἔτω λαμβάνοντες ὡς μεταλαμβάνοντες ἀγαπῶσι, καὶ συνεῖν τρόπον ἵνα τραπεζῆς ἡγεμόνοι τοῖς δεσπόταις. Seneca libro II. epistolâ ad Marcellinum XVIII. *Quemadmodum*, inquit, *cenâ peractâ reliquiæ circumstantibus dividuntur.* Suetonius in Galbâ: *Inter cenam verò usque adeò abundantem, ut congestas super manus reliquias circumferri juberet, spargique ad pedes stantibus.* Has innuit Plautus in Persâ, cùm inquit :

Nunc huc introibo, visam hesternas reliquias.

& in Curculione :

Et quidem reliqui in ventre cellæ locum,

Vbi reliquiarum reliquias conderem.

Quæ verò Analecta dicit Martialis, puto designari cenæ quisquilias quasdam, quæ scopis, dum per Media-

diastinos mundabatur triclinium,
colligebantur. Sic enim inquit li-
bro VII.

*Colligere longa turpe nec pudet dex-
tra*

*Analecta, quicquid & canes reli-
querunt.*

Item:

*Otia sed scopis nunc analecta da-
bunt.*

F I N I S.

HIE.

HIERONYMI
MERCURIALIS

Dissertatio

*De accubitus in cena antiquo-
rum, & semel duntaxat in die ce-
nandi consuetudinis Origine.*

HERONYMI
MERONIALIS

De officiis in cura animarum
liber primus

M

De
ra

feme
di an
ne se
nost
de ac
mus
quin
prop
mut
eruc
quat

HIERONYMI MERCURIALIS

Artis Gymnasticæ.

LIBRI I. CAPUT XI.

*De accubitus in cœna antiquo-
rum, & semel dumtaxat in die cœ-
nandi consuetudinis Origine.*

 Uoniam balneorum ex-
plicatorum occasio jam
suadet, nosque supra pol-
liciti sumus de cœnandi
semel in die, & in cœnâ accumben-
di antiquorum consuetudinis origi-
ne sermonem habere; etsi extra rem
nostram videatur, atque à Galeno
de accubitu nihil explicatum habea-
mus: haud prætermittendum est,
quin sententiam nostram in medium
proponamus, aliàs eam libentissimè
mutaturi, si quis meliori iudicio, ac
eruditione præditus, veriore ali-
quam, & magis rationi consenta-
neam

neam demonstraverit. Quod etenim majores nostri mane exiguum quid comederent, quod prandium vocabant, & vespere tantum saturarentur, dum cœnare dicebantur, (exceptis iis, qui coitu usuri erant, quibus à medicis vespere cœnare interdictum fuisse scripsit Aristoteles 3. *partic. Probl.* 32. & exceptis Syracusanis, quos bis in die cibis impleri, quasi res nova esset, tradit Plato) satis ab Horatio, Martiale, Plutarcho, atque Galeno (ne multos alios nominem) comprobatum est: sed de his fusius & melius in variis lectionibus nostris tractatum est, quod similiter ferè omnes dum cœnabant in stratis accumberent, præter lapides Romanos id clarè ostendentes, doctissimus Philander in suis in Vitruvium commentariis auctorum antiquorum testimoniis clarum fecit, ut id amplius demonstrandi laborem mihi omnem dempserit. Cæterùm unde nam hæ duæ consuetudines

dines principium acceperint & quomodo verè accumberent, nemo, quem ego viderim, five ex antiquis, five ex recentioribus, ita appositè & diligenter declaravit, quin posteris dubitandi, & plura desiderandi occasionem reliquerit. Quod an ob rei obscuritatem, an ob neglectum evenerit, ignoro. Ego sanè utrasque illas, & accubitus scilicet, & unius in die cœnæ consuetudines à balnearum usu manasse existimo, & primò ut ita de accubitu sentiam, pluribus, iisque non spernendis conjecturis adducor, quarum prima est, quòd Homeri tempore, quando non adeo frequenter balneis utebantur, cœnaturi sedebant, ut in convivio Procorum apparet. 1. *Odyss.*

ἔς δ' ἦλθον μνηστῆρες ἀγήνορες, οἳ μὲν
ἔπειτα

ἐξείης ἕζοντο, κατὰ κλισμάς τε τρόνχῃ τε,
id est,

*At proci ingressi sunt, qui mox inde
superbi*

*Ordine sederunt scamnis, & ordine
thronis.*

& ubi Telemachus, ejusque socius
à Menelao hospitio accepti, post lo-
tionem cœnant sedentes.

ἔς ῥα θρόνους ἕζοντο παρ' Ἀτρείδην Με-
νέλαον :

id est,

*Thronis sedebant prope Atridem
Menelaum,*

ficque tempore majoris Scipionis,
ac Plauti crescente paulatim bal-
neorum usu, unà quoque hujusce-
modi accubitus incrementum, præ-
sertim apud Romanos cœpit; neque
tamen multum, quando scilicet viri
tantum, & non mulieres, ut Vitru-
vius, Valerius Max. & Isidorus ex
Varrone testati sunt, accumbebant,
nec cum ipsis lavabantur, etsi Tyr-
rhenos unà cum mulieribus ὑπὸ τῷ
αὐτῷ ἱματίῳ accubuisse legatur apud
Athenæum Nam & Aristotelis tem-
pore Græcos discubuisse in publicis
cœnis credi potest ex ejus in 7. *Poli-
tic.*

tic. scriptis, ubi puerorum institutionem tradens Iunioribus præcepit, ne tragœdias, aut jambos audirent, priusquam in comessationibus cum aliis discumbere (κατακλίσεως voce utitur) valerent: à Pompeii verò Magni ætate usque ad Galeni, atque etiam Constantini Imperatoris tempora, cum in frequentissimo usu balnea essent, non solum penes divites, atque nobiles, verum etiam quoscunque alios, tunc omnes ferè, atque etiam mulieres cœnantes simul accumbebant, sicuti hisce versibus innuit Ovidius II. *de arte amandi.*

Ergo ubi contigerint positi tibi munerera Bacchi,

Atque erit in socii femina parte thori.

& libro I. *Amorum Elegiâ IV.*

Cum premet ille thorum, vultu comes ipsa modesto

Ibis, ut accumbas.

& sicuti Valerius libro II. cap. II.

idem de ætate suâ scribit. Quamquam apud Græcos numquam mulieres accubuisse *ij. Verr.* tradit Cicero, & apud Romanos diverso situ mulieres à viris accumbentes cœnasse rationi consentaneum est: non solum, quod honestatis, atque dignitatis utriusque ratio ita postulasse videtur, sed quia in Romanis lapidibus, in quibus mulieres cum viris accumbentes repræsentantur, illæ certè figurâ quâdam ab ipsis aliquo pacto diversâ, quasque sedentes, & nulli alteri rei cubitis innixæ accumbentes, & edentes conspiciuntur. At quo pacto viri accumberent, operæ precium me facturum auguror, si postquam locus invitat, breviter explicuero. Viros enim scribit Plutarchus v. *Symp. Prob. vi.* in principio cœnæ cubito sinistro innixos pectoribus (ita interpretor *πλατείς*) mensam, ut plurimum tetigisse, quod solâ dexterâ manu illam circumire possent, in
fine

fine verò se ipsos in latus ita, ut acutam corporis figuram redderent, vertisse. & κατ' ἐπίπεδον αἰτὰ κατὰ γραμμὴν τῆς χώρας ἀπτομένους, id est, non secundum latitudinem, sed longitudinem locum tangentes. Quam etiam rem Alexander ille, five sit Aphrodisiensis, five Trallianus, (ut magis suspicor) *libro Problematum primo, probl. 82.* clariorem facit: ubi inter alias causas, ob quas veteres in principio cœnæ arctius accumbabant, hanc esse unam putat, quod tunc τὸν θώρακα καὶ τὰ πλάτη τῷ σώματι disponerentur: satiati verò ἐπὶ τὰ πλάγια verteabantur, ita, quod ubi edebant, capite erecto ac humeris, spinâ vero dorsi modicè reflexâ, ac reliquo corpore resupinè locato, & jacente manebant. dum autem multa loqui volebant in latera versus auditores verteabantur, ob quod Juvenalis *Satyrâ iv.*

— *Nam plurima dixit*

*In lævam conversus, at illi dextra
jacebat*

*Bellua; sic pugnas Cilicis laudabat,
& ictus*

*Et pægma, & pueros inde ad vela-
ria raptos.*

faturati pariter interdum unum in
latus, nonnumquam supra dorsum
supini, sæpè more sedentium sese
componebant. Sertorium enim cùm
molestas importunorum conviva-
rum rixas, & fraudulenta convicia
averfaretur, mutatâ discumbendi
formâ sese supinum locasse, atque
inde facilius ab iniquissimis, qui in
eum conjuraverant, convivis truci-
datum esse in ipsius vitâ narrat Plu-
tarchus. Quodd accubitus in mensis
apud veteres hunc in modum fieret,
præter allata scriptorum testimonia
locupletissimam fidem unicuique fa-
cere possunt duæ, quas infra ponen-
das curavimus, picturæ, quarum al-
teram ad tripodem cœnantium, ut
plerumque solebant, Ligorius maxi-
mæ

mæ auctoritatis antiquarius ex vetustis monumentis communicavit, alteram ex antiquissimo, & omnium rarissimo marmore, quod in Paulli Rhamnusi viri optimi, ac bonarum litterarum, omniumque pulcherri-
marum rerum studiosissimi, luculentis ædibus Patavii conspicitur, accuratè, & fideliter repræsentari fecimus. Ex hac namque postremâ, non modo sententia nostra, de verâ accubitus formâ, quam primi forsan omnium Romæ Octavio Pantagatho, Onuphrio Panuino, aliisque gravissimis viris, & postremò Patavii Ligorio, absque marmoris ullius testimonio, ac solâ conjecturâ proposuimus, librorumque auctoritatibus tutati sumus, apertissimè confirmatur, quæque fuerint veterum triclinia perspicuè cognoscitur, immò verò Lambini, ac aliorum qui ex ingeniis accubitus variis modis describere aggressi sunt, opiniones refelluntur, simul plura

394 HIER. MERCURIAL.

scriptorum, obscura, & præclara
loca illustrantur, ut non immerito
debeant cuncti bonarum artium, &
antiquitatis amatores in primis do-
ctissimi viri Joannis Baptistæ, qui
lapidem comparavit, Manibus; tum
Paullo Rhamnusio filio, qui eum
egregiè custodivit, & nobis indica-
vit, immortales gratias agere. Et-
enim ei quod Plutarchus *l. de Symp.*
probl. iiii. de loco consulari, nec
non de tribus tricliniorum lectis
differuit, jam non obscurum est,
quàm mirificè quadret proposita,
triclinii Rhamnusiani figura. Simi-
liter, & quæ ab Horatio de convi-
varum situ variis in locis narrantur,
non aliunde melius intelligi possunt,
præsertim quando scribit. *libro i.*
Satyrâ iv.

Sæpe tribus lectis videas cœnare
quaternos :

E quibus unus avet, quavis asper-
gere cunctos

Præter eum, qui præbet aquam.

Quem

Quem locum dum Lambinus exponeret, cur antiquos consuevisse in quolibet lecto magnâ ex parte quaternos coenare palam asseruerit, sanè miror, quasi non sit cuique perspectissimum, ut narrat Varro, leges exstitisse quæ numerum convivarum novem excedere, nec pauciores tribus esse vetabant, sicut & adagium illud vulgatissimum, septem convivium, novem convicium, attestatur. Quinimodò Iulius Capitolinus refert L. Verum Imperatorem præter exempla majorum, cum duodecim solemni convivio primum accubuisse, ita ut prioribus seculis potius ternos, atque pauciores adhuc singulo lecto convivas discumbere solitos fuisse convincatur: nisi epula publica, & nuptiales coenas excipiamus, in quas cum magna hominum copia conveniret, nequaquam accumbentium numerus servari poterat, ut ex Plutarcho v. *Symp.* v. ac Rhamnusiano lapide colligitur, quo vel epulum

publicum, vel nuptialem cœnam re-
 præsentari non est dubitandum, ut
 ob hoc Chacrephon apud Athe-
 næum in VI. videatur admittere con-
 vivas triginta dumtaxat in nuptiis,
 in quibus verisimile est necessarium
 fuisse vocatorem illum, cuius me-
 minit Seneca *libro III. de ira capite*
xxxvii. & qui secundum cujusque
 dignitatem convivas ad loca debita
 vocabat. Quodd autem Turnebus, &
 Lambinus idem de puero aquam
 præbente sunt interpretati, equidem
 non improbo. at forsan nec absur-
 dum fuerit, si Flacci verba de eo
 puero exponantur, quem tam omnes
 ferè mensarum sculpturæ antiquæ,
 quàm poëtarum testimonia convivis
 semper frigidam, & calidam præ-
 buisse ostendunt, quemque cunctos,
 ne ab ipso malè tractarentur, reve-
 ritos esse, & à quo mordendo absti-
 nuisse verisimile fit. Iam verò Maria
 Magdalena ut stans retrò pedes
 Christi cœnantis laverit, atque Ioan-
 nes

nes supra ejusdem Christi pectus recubuerit, ex hac eâdem Rhamnusiani triclinii figurâ, secus quàm pictores antiquarum rerum ignari faciunt, & quam Gajetanus Cardinalis inutiliter commentatus est, facilè con-jicitur. Etenim Hebræos, ac Christum accumbendi Romanorum consuetudinem observasse præter Architriclini accubitusque nomen in Euangeliiis sæpè usurpatum etiam id testari potest, quòd Iudæi frequenter Romæ conversarentur, similiterque Romani in Iudæâ, ac in usu positum sit ut populi principum mores frequenter æmulentur, neque pariter arduum est percipere quid Martialis *libro v.* significare hoc disticho voluerit.

Omnia cùm retrò pueris obsonia tra-
das,

Cur non mensa tibi ponitur à pe-
dibus?

Siquidem cœnantibus altè jacenti-
bus spacia retrò relinquebantur in
qui-

quibus servis varia ministrantibus multa offerre, & ablata recipere facile erat, servos namque ad pedes cœnantium stare ac ob id à pedibus, vel ad pedes vocari solitos ex multorum scriptis intelligere licet. Seneca libro III. de beneficiis. *Servus qui cœnanti ad pedes steterat, narrat, quod inter cœnam ebrius dixisset.* Martialis :

*Mixto lagenam ad pedes replet
vino.*

Suetonius in Galba cap. XII. *inter cœnam verò usque eo abundantem, ut congestas super manus reliquias circumferri juberet, spargique, ad pedes stantibus.* Theophrastus in Characteribus hunc morem dandi ex mensa servis à pedibus tribuit impudenti, de quo etiam Athenæus initio libri quarti. Lucianus in lapithis, & Lucilius secundo epigramm. græc. titul. in gluttones. Sed præter alia mox dicta, triclinium hocce tria non adedò vulgata monstrat nobis.

Unum

ACCUBITVS

Unum est, quod memoriæ prodidit Varro, scilicet quo tempore usus cameræ ignorabatur, vela ad excipiendum pulverem ne super mensas spargeretur, atque dapes simul conspurcaret, & convivas, solita in tricliniis suspendi atque ab Horatio aulæa vocata, his carminibus designari.

Interea suspensa graves aulæa ruinas

In patinam fecere, trahentia pulveris atris

Quantum non Aquilo Campanis excitat agris.

quem morem hodie Principes, & Monarchas servare compertum est: apud quos, mensas sub quibusdam veluti tentoriis sericeis parari sæpè videmus. Alterum est, quod in variis nostris lectionibus docuimus, nimirum priscis illis temporibus priusquam coronæ ex floribus, herbis, & auro in usum venirent, cœnatueros, cum ad dolores capitis ex cibo & potu

De accubitu antiquorum. 401

potu averruncandos, tum ad ebrietatem compescendam, laneis, aut lineis vinculis tempora & frontem vincire solitos. quod minimè puto absque ratione, fuisse excogitatum, cum venæ, arteriæ, cæterique capitis meatus, quò magis coacti, atque adstricti sunt, eò minus vapores à vino, & cibis sursum elatos, simulq; molestias varias inducentes recipiant. Tertium est, id quod luculentissimè Athenæus tractavit, *Dipnosophist.* II. apud quem scriptum & probatum invenitur, priscos illos primùm cornibus boum potasse, indeque *κεράσαι*, id est, temperare vinum aquâ *ἀπὸ τῶν κεράτων*, id est, à cornibus vocatum esse: tum cornua illa non solum auro, & argento ornata, verùm etiam argentea, & aurea esse facta, illisque convivas sibiipsis mutuo propinare consuevisse: ut ex his omnibus jure colligendum videatur, lapidem Rhamnusianum esse vetustissimum, in quo & aulæa, & convivarum cinctæ laneis,

laneis, seu lineis vinculis frontes, & cornu facta propinatio clarissimè repræsentantur, unà cùm aliis instrumentis nonnullis in dextro margine expressis, quæ aliis, in antiquitate explicandâ magis versatis, relinquo declaranda; quos etiam monitos cupio, ne si quæ discumbentium, & mensarum figuræ in hoc ipso triclinio minus integræ conspiciuntur, ullâ admiratione capiantur, quoniam ut est hodie marmor ipsum vetustate corrosum, & penè deletum, repræsentare satius duximus, quàm addentes aut dementes quicquam, fidem nostram suspectam reddere.

Nunc itaque ad id quod supra proposueram rediens dico, cùm & lavandi, & accumbendi mores simul introduci, augerique cœperint, verisimile fieri, alterum eorum ab altero ortum duxisse: non autem est dicendum ab accubitu balnea utpote valde antiquiora, ortum duxisse: igitur remanet, ut accubitus à bal-
neis

MARMOREVM TRICLINIVM
 vetustissimum Patavij in ædibus Rha-
 mnusianis, post Curiam Urbis Præfeci.

neis
ratio
meri
cen
meri
citu
vab
quo
vale
vald
los p
dom
ne
laffi
gre
moz
rari
per
par
jube
etia
uel
me
har
diff

neis principium habuerit. Secunda ratio est, quod veteres usque ab Homeri temporibus statim post balnea cœnitabant, quinimo ex locis Homeri à nobis supra citatis clarè elicitur, mensas propè locum ubi lavabantur, parari solitas fuisse. ex quo si commoditatis, voluptatis, ac valetudinis rationes consideremus, valdè rationi consentaneum erat, illos præsertim, quibus privata erant domi balnea, jam lotos, & deterfos, ne noxam ullam incurrerent, sed lassitudinem effugerent, lectulos ingredi, à quibus non discederent, sed mox propè mensas, & cœnam parari curarent, sicque comederent, perinde ac tempestate nostrâ major pars eorum medicorum faciendum jubet, qui aut valetudinarios, aut etiam sanos lavari mandat, nam κλισμοὶ illi, in quibus procos lotos Homerus sedere facit, dum cœnant, haud multum lectulis accubitoriis dissimiles erant, ut hinc quoque con-
jicere

jicere valeamus, tunc accumbendi
 morem principium quoddam obscu-
 rum habuisse; quod posterioribus de-
 inde seculis paullatim crescens in
 eam formam terminatum sit. Nam
 & Plinius *libro XIV. capite XXI.* hoc
 innuere voluisse mihi videtur, quan-
 do nonnullos vino nimium deditos
 improbat, quod post balnea lectos in-
 gredi prius, tunicamque induere
 non paterentur; sed nudi protinus ad
 bibendum accurrerent. Accedit ter-
 tia ratio, quod cum neque ob volu-
 ptatem, commoditatemve ullam
 aliam, aut honestatem ita accumbere
 inchoarint, quando si sedentes, atque
 accumbentes in cœnando invicem
 comparemus, illi valdè majori com-
 moditate, facilitate, dignitate, ac ho-
 nestate utuntur, quàm accumbentes:
 conjiciendum videtur aliquâ aliâ ju-
 stâ ratione consuetudinem illam in-
 vectam fuisse, quæ opinione meâ,
 nulla alia fuit, nisi quia quotidie la-
 vabantur; à lotionem ne offenderen-
 tur,

tur, lassitudinemve incurrerent, & humectatione balnei magis fruerentur, lectos ingrediebantur, atque ibi vellacernâ, aliàs veste nuptiali vocatâ, induti, vel nudi, ut in marmoribus aliquibus ostenduntur, mensas sibi ipsis apparari jubebant. Ex quo paullatim hujuscemodi consuetudine crescente factum fuit, ut non modo semper mensæ, & lecti simul pararentur, verùm etiam magnum dedecus foret, si quis cœnans non accubuisset, ut ex hisce Plauti in sticho verbis colligitur,

Potius in subsellio Cynice accipiemur, quàm in lectis,

& ut Martialis significavit, ubi Syris cum damnat, quod in popinis sellulariis non accumbens cœnaret. Excipio tamen in bello versantes ubi non est verisimile ullos accumbere potuisse, cùm etiam Augustum inter alios cœnantem sedere solitum se vidisse in exercitu narret Paterculus libro 11. Quod si quis sententiæ nostræ

stræ id refragari velit, quod verisimile nequaquam videtur in epulis publicis, in nuptiis, in cœnis privatis, semper balnea ante cœnam adhibita, ut eorum gratia in lectis accumberent; & quod magna pars hominum in publicis balneis gymnasiorum lavabantur; in privatis verdò domibus cœnabant; unde necesse erat exeuntes ab ipsis indui, & præterea minimè credendum esse, artifices, & omnes denique, qui accumbendo cœnabant, semper antea lavisse, quando præsertim, ex Plauto, Terentio, & ex lapidibus Romanis scitur accubitoris foccos & soleas detrahi solitum. quod argumentum est, eos non semper à balneis tunc discessisse, & quando similiter constat triclinia à balneis separata fuisse, atque lectos accubitorios, & cubicularios, in quibus dormiebant, diversos exstitisse. Huic primò respondeo, minimè mihi plenè constare, quod omnes indiscrimina-

minatim semper accumberent, uti certum est de nobilioribus, atque ditioribus, qui privatas domi balneas habebant, quando Horatius libro 1. *Serm. Epist. vi.* privatam sui ipsius vivendi rationem exponens, accubitus nullam mentionem fecit, & quando Martialis eos, qui in sellulariis vocatis tabernis comedebant, minimè accubuisse significat, ubi de Syrisco in hunc modum loquitur libro v. LXX.

*Infusum sibi nuper à patrono
Plenum, Maxime, centies Syriscus
In sellariolis vagus popinis
Circa balnea, quatuor peregit.
O quanta est gula, centies comesse!
Quanto major adhuc nec accubare!*

Sed esto quod accumberent, quin etiam omnes lavarentur, minimè negari potest, cùm vel rarissimè, vel numquam de accubitu apud auctores mentio habeatur, quin lotionem quoque aliquo pacto nominari appareat. De publicis epulis, atque nuptialibus

ptialibus conviviis, fateor quidem omnes in stratis tunc accubuisse: haud quaquam tamen jure quis inficiabitur, quod etiam quilibet ante separatim, aut simul in privatis, aut publicis balneis non lavaretur: imò verisimile sit, accessuros ad publica, vel privata amicorum convivia prius se lavisse, ne sordibus in die necessitate quâdam contractis infecti, ceteros mundiores perturbarent, & propterea ipsis nunquam non stratos fuisse lectos, jam verò soleas, & foccos accubitoris detrahendi mos certum argumentum est prius sese lavare consuevisse, ac ne inter eundem à balneis ad lectos pedes conspurcarentur, iis tegere consuevisse, dumque accumberent semper detraxisse, ac fortè Apostolos lotos, dum ad cubitum cum Christo irent neque soleas, neque foccos quibus minimè utebantur habuisse; propterea audivisse à Christo sese quidem lotos fuisse, sed ut pedes lavarentur indi-

indignisse. Addo huic, nequaquam
me sentire posterioribus seculis o-
mnes propterea accubuisse coenan-
tes, quia statim è balneis exirent,
sed existimo accubitus originem in-
de emanasse, quoniam antiquiores
balneis egredientes ad jam contra-
ctam, aut futuram lassitudinem vi-
tandam post modicum temporis in-
teruallum lectos intrarent, atque ibi
modò nudi, modo lacernis, aliisve
in id paratis vestibus induti coena-
rent, atque inde mox aucta balneo-
rum consuetudine usque adeo ac-
cumbendi morem crevisse, ut nobi-
liores in deliciis maximis cum ha-
bentes, lectos nunc marmoreos, nunc
argenteos (quod de Heliogabalo fe-
runt) in id separatim exstrui cura-
rint, neque in iis, in quibus tamen
quam plures, (ut de Lucio Vero Im-
peratore tradit Capitolinus, & præ-
sertim pauperes dormire consuevisse
puto) quem morem accumbendi po-
stea viliores, & pauperes ad ditio-
rum

rum imitationem, tam à balneis quàm illoti, ita frequentissimum effecerunt, ut Columella *libr. II. de rerusticâ cap. I.* præcipere coactus sit, ne villicus nisi sacris diebus accumbens cœnaret; in quâ re non secus contigit, ac evenisse conspicitur in balneis, atque plurimis aliis rebus, quæ in honestum usum, & quasi necessitate quâdam primùm repertæ, deinceps ad luxum, lasciviam, voluptatem, aliosque usus traductæ fuerunt. Quis est, qui nesciat veteres in conviviiis omnes propè excogitasse voluptates, nihilque reliquisse, quod ad deliniendos animos faceret: sic enim sermones convivales ad animi intelligentias afficiendas magno studio invenerunt, ad auditum oblectandum musicæ varia genera adhibuerunt, unguenta pretiosissima odorati dicarunt, sicut, & coronas ex foliis, floribusque contextas, quas modò manibus, modò collo, modò capite ut lapides Romani, Plutarchus,

chus, III *Symp. probl.* I. Galenus VI. *de simpl. cap. de anetho*, Clemens Alexandrinus II. *pædog. cap. VIII.* testantur, tenebant; quo fragrantia, & colore naribus, atque oculis arri-derent, somnum conciliarent, ebrietatem vitarent. quantum porrò cibis, & potibus delicatissimis conquirendis studium adhibuerint, non modò fidem faciunt sexdecim illa eduliorum genera, ut ex Varrone refert Gellius, à longinquis regionibus Romam advecta, atque alia quamplurima à Julio Polluce nominata, verùm etiam multa, & propè innumera Auctorum de re coquinariâ commentaria ab Athenæo citata.

De antiquorum in die semel tantum sese cibis implendi consuetudine, ejus etiam opinionis sum, ut cum ad emundanda corpora quotidie ante cibos, ut superiori capite diximus, veteres lavari cogerentur, & à lotione lectos ingrederentur, vix

femel comedendi in die otium ipsis suppeteret : quoniam si privata cuiusque negotia spectemus, si & exercitationum, & balneorum, accubitusque apparatus consideremus, magna temporis pars ipsis infumitur, ut si bis in die saturari voluissent, aut negotia omittere, aut balnea interdum ventre pleno adire, aliosque multos errores, & in valetudine, & in aliâ vitæ ratione committere fuissent coacti. Comedendi verò horam, & modum balneorum tempore, atque commoditate metiri institutum fuisse possumus à Galeno intelligere VI. *de tuenda valetudine*, qui si interdum ob ægrotantium inspectiones tardius se lavandum dubitabat, panem mane sumebat, quo cœnæ tempori sufficere valeret, quando alii simili de causâ, panem, vinum, olivas, aut quid aliud capiebant, uti non modo Galenus fassus est, sed etiam Horatius, ubi de se scribit.

Pran-

*Pransus non avidè , quantum inter-
pellet inani*

Ventre diem durare.

Quod porrò vespertinam horam
coenæ dedicarint, in causâ fuisse
præcipuè vitæ commoditatem exi-
stimo: siquidem difficile fuisset post
exercitationes, balnea, & cibum, a-
gendis rebus operam navare; præ-
terea cùm accumbentes coenarent,
alii statim somno capiebantur, alii
modico temporis spatio vigilantes
dormitum ibant: ex quo ad hæc om-
nia nulla opportunior hora quàm
vespertina inveniebatur, quamquam
etiam nonnullos, & præsertim me-
dicos in hoc valetudinis quoque ra-
tionem spectasse opinor, quando in
nocte melius, quàm interdiu, cibi
conficiuntur, tuncque perspicuum
est plus edendum, quando plus co-
quitur. Hæc sunt quæ de accubitus,
& coenæ antiquorum origine mihi
dicenda volui.

A P P E N D I X

A D

CAPUT ANTECEDENS

*ubi iterum de accubitu, tri-
clinio, & de Mariæ Mag-
dalene historiâ tra-
ctatur.*

IN antecedente capite dum accu-
bitus veterum rationem afferre
multis seculis ante ignotam tentas-
sem, ex ejusque notitiâ significas-
sem intelligi posse Mariæ Magdale-
næ factum illud à Lucâ Evangelistâ
fideliter narratum, quando illa di-
scumbentem Christum apud Phari-
sæum reperit, illiusque pedes lachry-
mis lavit, capillis terfit, & ungu-
ento precioso unxit, complures meis
rationibus incitati eam mulieris a-
ctionem repræsentare, & sine colo-
ribus, & cum coloribus sunt conati,
quod

quò factum est, ut ejusmodi figura
tam solis typis, quam etiam colori-
bus expressa in varios orbis locos sit
divulgata; & quamvis plerisque e-
jusmodi representatio tamquam ver-
bis Evangelii mirum in modum con-
sona, maximè verò pictoribus, qui
hactenus sese fefellisse agnoverint
apprimè arriserit, attamen non de-
fuerunt, quibus illud numquam pro-
bari potuerit, tum quia ejusmodi ac-
cubitus sibi valdè indecorus, atque
à Christi vitâ, & moribus alienus,
simulque edendo, & bibendo non
parùm incommodus videretur, tum
quia à cunctis, præsertim antiquio-
ribus Evangelii interpretibus sit pe-
nitus ignoratus, aut saltem omissus,
minimèque consideratus, tum quia
à pictoribus numquam nec somnio
quidem aut cogitatus, aut ullo modo
expressus invenitur, quasi verò haud
sit verisimile potuisse tanto tempore,
torque peritos artifices, atq; doctissi-
mos interpretes latere rē non ita exi-

gui ad percipiendam Evangelii veritatem momenti. Petrus Ciacconius, & Fulvius Ursinus rerum antiquarum peritissimi: quique multis annis post meam gymnasticam de triclinio scripserunt, procul dubio ad veritatem accubitus accesserunt, atque si æquus lector nostras cogitationes illorum scriptis comparare velit, certè statim animadverteret, ferè quicquid hac de re boni dixerunt, è nostro libro accepisse, præteritâ tamen memoriâ, secus quàm fecit eruditissimus Galliæ ocellus Petrus Faber, qui non modò summâ ingenuitate in libris suis agonisticis incredibili doctrinâ refertis, non erubuit profiteri sese magnoperè ex libris de re gymnasticâ nostris profecisse, verùm etiam segetem, quam ego primus illius penè oblitteratæ artis renovavi, ita singulari studio, & ubertate propagavit, exornavitque, ut ab omnibus pro tanto beneficio sibi gratias immortales agi mereatur.

Ita-

Itaque ut omnem ex animis dubitan-
tium eximam scrupulum, & aliquid
majoris lucis tantæ rei obscuritati
afferam, à compluribus quoque ro-
gatus, nonnulla hoc in loco tam de
ipso accumbendi ritu, quàm de ipsius
Magdalenæ situ, & operandi modo
adjicere deliberavi, ratus me hoc la-
bore id effecturum, ut gentes tandem
re ipsâ melius consideratâ, paullatim
incipiant vetustum errorem exuere,
atque simplicibus animis picturâ ve-
ram ejus facti historiam piis, & veri-
tatis amantibus repræsentare. Quod
itaque Veteres tam Græci, quàm La-
tini, atque Hebræi epulantes accum-
berent, nomen ipsum apud hæc
cunctas gentes receptissimum facile
persuadere potest, quemadmodum
à paucis dubitatum invenio, quin
triclinio pro commodè, & faciliter
edendo, atque bibendo, passim ali-
quot seculis usi sint. Quid autem
propriè antiquis esset triclinium non
ita ab omnibus confessum habetur;

Etenim qui nuper ad Athenæum eruditissimas animadversiones haud sine magnâ laude in lucem misit *Cassaubonus* monstrasse sibi persuasit, triclinium interdum fuisse acceptum pro ipso habitaculo, ubi lecti sternerbantur, proptereaque πεντάκλινον δεκάτεκλινον δωδεκάτεκλινον inveniri nominata, prout pauciores pluresve lectos capiebat; neque ipse id abnuo apud aliquos fuisse sic appellatum, sed quia in illo Athenæi convivio unusquisque in medium id proponere conabatur, quod infrequentius erat, atque aliquam scitu dignam raritatem habebat: iccirco existimandum est illud perquam rarum extitisse, & sicuti quæ gentes Romanis serviebant, cæteros ipsorum mores imitabantur, ita credere oportet, & in nominando, & in utendo triclinio eundem esse sensum secutos, quem & Regina urbium Roma sequebatur. Atque de hoc ipso cùm loqueretur antiquus,

&

& gravis scriptor Servius in *Commentario ad primum Virgilianæ Aeneidos* dixit, *Veteres stibadia non habuisse sed stratis tribus lectis epulasse* (unde triclinium sterni dictum) atque eos errare, qui vocant triclinium ipsam basilicam, vel cœnationem. Neque minus falluntur, qui putarunt tripodas illos, de quibus mentio est apud Athenæum ex Eubolo comico, & in quibus duo vel tres edentes repræsentantur in marmoribus vetustis fuisse triclinia, quandoquidem nulla ibi trium lectorum imago, neque accubitus conspicitur, sed sunt dumtaxat sepulchralium cœnarum effigies, de quibus tractant, qui sepulchrales veterum ritus describere sunt aggressi; & Vulpianus, qui apud Athenæum ejus vocis insolentiâ offensus est, tamquam indignum mensæ nomine reputavit. Neque verò alia forma tricliniorum, & accubitus est quærenda ab eâ, quam ex antiquissimo

Rhamnusiano marmore nos primi in gymnasticâ dedimus, & in quâ præter lectos tres, vestigia satis manifesta conspiciuntur ejus mensæ, quæ quodd quattuor pedes haberet, usus obtinuit apud Græcos, ut vocaretur τραπέζα. Hujusmodi autem triclinii, & mensæ, tametsi non adeò frequentes figuræ inveniantur in marmoribus, arbitrandum est, id evenisse quod de plerisque aliis majorum nostrorum rebus, quæ quodd populares & vulgatissimæ essent, eas ad posteros consignare monumentis neglexerunt, sicut locupletissimè in libello de rebus deperditis docuit nuper Guidus Pancirolus. Neque verò simile prædicto marmore quicquam aliud fictum, vel falsum repræsentari, quam ipsummet triclinium, atque accumbendi seu discumbendi morem tunc usitatissimum, ut plenius in primo de gymnastica ostendimus. Verùm etsi hæc satis comprobata videantur, illud tamen à ple-

imi
guà
za.
e,
et,
za-
ri-
cò
in
e-
D.
O-
as
is
in
ir
re
z.
g.
i

ple
circ
utru
fici
dere
finx
(qu
tex
funa
potu
colle
ptin
alte
in u
ben
Que
tum
ad r
prin
C
Pha
ad e
stan
iffe
lach

plerisque in controversiâ ponitur circa MARIÆ factum, scilicet utrum CHRISTUS ita jaceret, sicuti pictura declarat, an potius sederet, sicut hactenus pictores omnes finxerunt. Pro quâ lite dirimendâ, (quæ aliquid facit pro intelligentiâ textus sancti Evangelistæ Lucæ) duo sunt constituenda; unum est haud potuisse aliter CHRISTUM fuisse collocatum, si quod Lucas capite septimo, scripsit, verum esse debet: alterum est utrum Hierosolymis tunc in usu esset more Romano discumbentes epulari, an potius sedentes. Quod spectat ad primum propositum, tria Evangelista dicit maximè ad rem nostram facientia: quorum primum est MARIAM audivisse CHRISTUM discubuisse apud Phariseum, atque statim ingressam ad eum fuisse: secundum est illam stantem sese penes illius pedes posuisse retrò: tertium est ita stantem lachrymis ejus pedes lavisse, capillis

ter-

terfisse, atque unguento, quod secum attulerat, unxisse. Iam verò circa hæc omnia declaranda cæcutisse omnes hæctenus ejus loci interpretes facile unusquisque comprehendere poterit, qui illorum commentaria perlegere volet, excipio tamen duos gravissimos juxtaque doctissimos Iesuitarum familiæ viros FRANCISCUM TOLEDEUM CARDINALEM, nec non IOANNEM MALDONATUM, qui cùm rei difficultatem gustassent, veritati proximius accedere novâ quâdam industriâ contendunt, haud quaquam veriti adversus imbibitam tenaciter pictorum falsitatem palam decertare, qui cùm contra Evangelistæ ipsius verba CHRISTUM sedentem: Mariamque ipsam non retrò, sed ante, neque stantem, sed genibus humi procumbentem usque ad hæc tempora depinxerunt, & seipsos, & alios (si ita loqui licet) deceperunt, præterquam enim quod vix imaginari potest hu-
jus-

jusmodi omnia perfici à muliere potuisse, certum est etiam, neque à ministrantibus illud permissum iri debuisse, simulque indecorum valdè futurum fuisse, si mulier subtus mensam genibus sese humi pro ablundis, & exiccandis CHRISTI pedibus stravisset; quæ omnia incommoda cum evitentur triclinio, & accubitu nostro, haud intelligere possum, cur debeant à quoquam ingenio, & gustu prædito repudiari, eò maximè quòd nulla turpitudinis species in iis spectatur, quæ debeat ab eà re credendâ quempiam pium deterrere, quinimo si accuratè ingressus mulieris expendatur, ministros, & accumbentes latere potuit, haud secus, atque ubi sese in exteriori triclinii parte juxta pedes CHRISTI locavit: quòd si aliquid in illo accumbendi modo non ita laudabile fortè apparebat, quisque sibi illud persuadere debet, etiam quæ indecora sunt ob populi consuetudinem sæpè

sæpè omnem foeditatem amittere, nam mulierum aliquibus non citra notam sponte convivii publici locum adire, ibique audere viro adhærere, eumque contrectare, & ungere proculdubio turpe, & indignum castitate CHRISTI potuisset videri, nisi mos propè omnium orientalium eam invitasset. Certè Maldonatus intelligere non potuit, quomodo dicatur stetisse mulier erecta, quasi non essent lecti super quos discumbebant ita alti, ut ipsi licuerit sic stare, & pedes ejus lachrymis lavare, interpretans stare pro consistere. Sed hujusmodi oscitantiam commisit ob veri triclinii ignorantiam, quod pedes altos habuisse non est dubitandum, ut facilè ex ipsâ picturâ elucet; & Virgilius de Æneâ loquens accumbente, dixit initio secundi libri.

*Inde toro pater Aeneas sic orsus ab
alto.*

Atqui Toledus Cardinalis ob longam,
gam,

gam, quam Romæ traxit moram,
videndi, audiendi rerum vetustarum
peritos uberem occasionem habuit,
forſanque noſtram ſententiam, &
picturam compertam habuit, quod
eam jampridem cum doctiſſimis Je-
ſuitis, quorum conſuetudine dele-
ctor magnoperè, communicaffem,
priuſquam publicarem, unde facilè
conſentit toros tricliniorum ita altos
extitiſſe, ut mulier nullo labore poſ-
ſet ſtans retrò pedes epulantis con-
trectare, lachrymiſque abluere: &
certè licet vir doctiſſimus non ex-
plicitè docuerit diſcumbendi mo-
dum, attamen ex ejus verbis verita-
tem ſibi maximè omnium innotuiſſe
patet. Itaque hoc jam conſtitutum
ſit, triclinium dictum eſſe, quod tres
lecti ſternerentur, in quibus ita jace-
rent, ut verſus menſam cubitis fini-
ſtris innixi dexterâ manu uterentur,
pedesque in exteriorem partem pro-
tenderent, ubi miniſtri erant, & ubi
ſtetit erecta MARIA, quemadmo-
dum

dum disertè satis, & copiosè alibi ex variis scriptoribus declaravimus, & sicut ex imagine antepositâ clarissimè elucet. Supra quid verò sternerentur lecti, non est ita proditum, attamen licet conjicere sæpius supra tabulata altiuscula esse extensos, quæ nonnumquam etiam apud Hebræos ex argento, aurove conflata fuisse colligitur ex primo capite Hester, in illius magnifici convivii descriptione, quod pariter à Romanis factum testatur præ cæteris Plinius *libro xxxiii. capite undecimo*, fuisse verò facta lectisternia primùm lignea conjicere licet ab eo quod narrat ex Seneca Agellius *libro duodecimo, capite secundo*, nempe Soterichum lignarium fabrum extitisse, qui lectos tricliniarios ligneos faciebat, ob idque data est occasio Adagii, ut cum vellent rem exigui pretii, nec multi artificii significare *Soterichi lectis assimilarent*. Nunc verò secundum propositum aggredior, scili-

scilicet an apud Hebræos, quo tempore CHRISTUS affuit coenæ Pharisei, mos fuerit discumbendi in tricliniis, quemadmodum Romæ, quâ de re cùm consuluerim Vitalem Medicum Florentiæ, artem medicam sanctè, ac feliciter exercentem, rerumque Hebraicarum longè peritissimum, is mihi adeo doctè, & disertè respondit, ut in hujusmodi gravi disceptatione vix quicquam doctius, & elimatius desiderari queat: quia tamen ab sententiâ nostrâ non nihil discessisse visus est, pro meâ confirmandâ necesse puto aliquid in medium afferre. Etenim dubitare minimè oportet, quin apud vetustissimos Hebræos varius convivia agendi mos fuerit, siquidem libro *Genes.* in celebri illo convivio, quod Iosephus fratribus, aliisque magnificè, dedit, omnes sedisse memorantur, similis quoque moris libro *Judith*, libro primo *Regum*, atque

atque alibi sæpius mentio clarissima habetur: atqui si Thobiæ, qui vixit ante captivitatem Babylonæ liber legatur, ibi accubitus non obscuram mentionem fieri cognoscetur, quamquam fortassè dicere liceret tunc illum apud Assyrios vixisse, apud quos in usu erat cœnantes accumbere. Jam verò de Trojanis, atque Tyriis similiter existimare debemus, cùm apud Virgilium *primo, & secundo libro* discumbendi consuetudinis commemoratio fiat, sicuti libro septimo, non dubia memoria reperitur sedendi ad mensas usus sub illis verbis

*Hæ Sacris Sedes epulis; hic ariete
cæso*

*Perpetuis soliti patres considerare
mensis.*

Ubi quamquam in aliquibus contextibus legatur loco (considerare) accumbere, attamen Servius eum locum interpretans dixit, Majores epulari consuevisse sedentes, atque illum

lum habuisse morem à Laconibus, & Cretensibus, ut Varro docuit *in libris de gente Populi Romani*, in quibus dixit quid à quaque traxerit gente per imitationem. Hæc autem sedendi ad mensas consuetudo Romanis certè illis vetustissimis diu, & in aliquibus occasionibus usurpata fuit, sicut etiam monumentis relatum invenitur Alexandrum Magnum aliquando sexcentos ut ait Athenæus, vel sex mille ut est apud Eustathium duces convivio excepisse, eosque omnes sedilibus argenteis sedere fecisse. Atqui posterioribus temporibus tam florentis Reipublicæ quàm IMPERATORUM non est dubium nobiliores saltem accumbere consuevisse, idque præter innumeros Latinæ linguæ auctores marmora quoque testantur, ut locupletissimè alias demonstravi, atque alii quoque docuerunt. Græcos pariter constat eundem accumbendi morem esse sectatos, & quod turpius est, narrat

narrat Athenæus *matulas pro exci-
piendo à vesicâ exeunte vino gestare
consuevisse in triclinia, quas sæpe ubi
vino incaluerant ad capita frangebant,*
introducito hoc more à Sybariticis
populis, sordibus omnigenis olim
deditissimis. Verùm de Hebræis du-
bitatur an similiter illi ad Romano-
rum imitationem accumbere potius,
quàm sedere soliti fuerint, ut hac
ratione liceat existimare **CHRIS-
TUM**, ita fuisse locatum, ac
propterea Magdalenam potuisse
stantem retrò pedes illius lavare,
exiccare, & ungere. Iam verò com-
plura sunt, quæ ex scriptoribus con-
stat eos à Romanis fuisse mutuatos,
& Iosephus in libro antiquit. narrat
Hebræos semper esse secutos ritus
Romanorum, postquam sub eorum
ditionem devenerunt, modò non
contrariarentur patriis legibus, &
ut dicebam antea, manifestum est ex
sacris libris ante captivitatem Ba-
byloniæ eam gentem in conviviis
tam

tam publicis quàm privatis semper
fedisse. Verùm postquam in Baby-
loniam ducti fuerunt captivi utro-
que modo edere consueverunt, se-
nes scilicet sedentes, juvenes verò
accumbentes, ut mos erat Baby-
loniæ, veluti Rabbini tradiderunt,
apud quos etiam legitur accubitus
fieri solitum, vel stragulis supra ter-
ram extensis, vel tapetibus precio-
sis, & pulvinaribus, ita ut cubi-
tis innixi firmum corpus univer-
sum fervarent; facta autem fuit
deinde lex, ut tempore Pascha-
tis in duræ sub Pharaone servitu-
tis, liberationisque commemora-
tionem quisque accumbendo epula-
retur, cæteris verò diebus lice-
ret unicuique prout liberet se-
dendo, vel accumbendo cœna-
re: ex quo patet apud Iudæos pa-
riter accubitus gloriosus quan-
doque fuisse habitum. Porro mo-
dus, quo Hierosolymis in secun-
dâ domo scilicet post liberationem
ab

ab Ægypto, atque potissimum tempore Christi convivium fierent, non ita compertus est; illud verò constat, & in urbe semper quinque linguarum extitisse usum, *Hebrææ, Chaldeæ, Syriacæ, Græcæ, & Latinæ*, quarum Syriaca, in frequentiori usu erat. Hebræa verò non nisi à doctis, & in disciplinis comparandis usurpata, sicuti olim Romæ Græca, & nunc passim Latina. Fuit autem in Judæam Syriaca lingua introducta; quando decem tribubus à Salmazaro Assyriorum rege captis, in earum locum missæ sunt in Sammariam, partesque ei circumvicinas Assyriorum coloniae, ut legitur *xvii. cap. quarti libri Reg.* qui ob id ab Hebræis deinde semper sunt Samaritani vocati, atque ideo averfati, quòd Idololatræ essent, Mosaicosque ritus minimè, ut par erat, observarent, etiam si à Sacerdote illuc in id missi instructi fuissent. Hunc ergo in modum Syriaca lingua apud Hebræos indu-

ducta, propagata, & conservata est quemadmodum Chaldæam Syriacæ valdè similem ipsimet Iudæi ex Babylonîâ, ubi illa usurpabatur, sponte transtulerunt. Post hoc verò Græcis rerum potitis, Rabbini doctiores ipsorum linguam ita apprehenderunt, ejusque copiâ, & suavitate sunt delectati, ut Hebraicæ ipsam æquarent. Unde pariter successit, ut plerique eruditiores non solum Græcè loquerentur, sed etiam satis eleganter scriberent, quales fuerunt *Paulus*, *Iosephus*, *Philo*, atque alii plurimi. Romani postremò cùm Iudæam subjugassent, necesse fuit, ut ille populus ipsorum linguam latinam addisceret, eâque pro negociis agendis uteretur; quæ etiam fuit ratio, quamobrem titulus Crucis Christi Hebraicè, Græcè, atque Latinè scriptus fuerit: illud tamen de hisce linguis, & potissimum de Syriacâ verè constat, ipsam fuisse omnium Hierosolymis usurpatissimam, at-

T

que

que multis Græcorum vocibus permixtam, siue id fuerit ob Græcæ delectationem, quâ Iudæi afficiebantur, siue aliâ de causâ: solent enim qui peregrinis linguis gaudent, sæpe illarum vocabula propriis commiscere. Ergo hisce constitutis, cum Iudæi linguam Romanorum, Græcorum, & Assyriorum, apud quos in usu erat accubitus, uterentur, verisimile est quoque eosdem accumbendi morem ab iis accepisse, quod forsan à pervicacibus negari potuisset, nisi complures Evangelii loci, ubi discubitus, & accubitus fit mentio, apertè testarentur. Utrum autem accumbendi modus Hierosolymis esset, qualis apud Romanos, in triclinio scilicet lectis tribus altioribus circa mensam stratis vel ligneis, vel argenteis, aut aureis, quales habuisse aliquos narrant Plinius, Athenæus, & alii, haud ita clarum est. Sed ut omitтам Iudæos veteres, apud quos forsan vox triclinii usitata in
sacris

facris libris cubiculum dumtaxat, in quo cœnabatur, significare potest, de quo Vitruvius *libro Architecturæ quarto tractavit*, certè cùm in Evangelio nominetur Architriclinus, negari nequit Iudæos, imitatos esse Romanos, & Græcos, in quorum conviviiis, erant ἐσάεχαι. id est, convivii principes. Cæterum doctissimi viri, qui accubitus quidem in conviviiis Phariseorum concesserunt, sed more Hebræorum stratis supra terram lectis, non autem altè locatis more Romano, in eam devenerunt sententiam potissimùm, quod contextus sacrorum librorum Syriacus ubi de architriclino, & triclinio legitur, simpliciter accubitus, non autem modum significet, & quod Pharisei juxta præceptum *Leviticæ capite xviii.* conarentur in cunctis sese à ritibus quibuscvis peregrinorum alienare, maximè Romanorum, quos quotidie intuebantur Idolis servire usque adeo à lege damnatis.

Quantum verò ad Magdalene actum, animadvertentes quàm difficile sit eam secundum Lucæ litteram accommodare, si lecti supra terram dumtaxat statuatur, ad evitandum eum scopulum imaginati sunt, primum ingressam Magdalenam rectam aliquo tempore illachrymantem stetisse, demum sese inclinasse genuflexam, sicque lavisse Christi pedes, tersisse, atque unxisse. Verùm pace horum, cogor ab hujusmodi placito longè dissentire, simulque ostendere figuram triclinii, & acubitus Christi non aliam potuisse esse, quàm à nobis descriptam, atque tunc temporis passim à Romanis usitatam. Quis enim ignorat eam semper viguisse consuetudinem, ut populi principum mores, quantum fieri potest, imitentur? maximè viri nobiles, & in existimatione habiti, quales erant Pharisei; quos si non ob aliud saltem ut Herodi & Pilato tunc pro Imperatore

re Tiberio gubernantibus , simul-
que Romanorum mores , ut ait Iose-
phus introducere satagentibus , rem
gratam facerent , verosimile est co-
natos in accubitu , qui nil legi repu-
gnabat , sicuti & in multis aliis for-
san minoris momenti Romanos imi-
tari , quod Christi tempore omnes
Orientis nationes faciebant. Quod
porro Hebræi in aliis plerisque Ro-
manorum sequerentur ritus , absque
multo labore indicabo ; tum id quod
imaginantur , de Mariâ haudqua-
quam consistere posse monstrabo.
Itaque non est negandum post reda-
ctam à Pompejo in Romanorum po-
testatem Iudæam , & post Archela-
um jussu Augusti in exilium expul-
sum , eam nationem per procurato-
res fuisse gubernatam , quâ occasione
Hierosolymis , atque in omni Iudæâ
innumeri milites , cives , atque equites
Romani omni tempore habitabant ,
quos æquum est existimare secun-
dum Urbis ritus vixisse atque ipsis

Iudæis, ut contingere ubique solet; eos communicasse, neque id Hebræos potuisse aspernari, ne multò magis odium principis sibi adsciscerent. Et si rectè expendantur quæ de Romanorum moribus in conviviiis scripserunt *Varro*, *Cicero*, *Seneca*, *Plinius*, *Plutarchus*, *Suetonius*, *Galenus*, *Athenæus*, & alii, procul dubio intelligere concedetur ferè omnes eos tempore Salvatoris Nostri fuisse à Iudæis observatos, veluti ex variis Evangelii locis colligere licet. Nam ut ante dictum est, triclinii conclavis, & coenaculi nomina clara habentur in Evangelio; haud secus atque à prophanis rerum Romanarum scriptoribus memorata reperiuntur. Habebant Romani, sicuti recitant *Plinius*, & *Martialis*, in more patinas grandes adeo usurpare interdum, ut possent ex unis eis convivæ accipere, quod similiter fecisse Christum in cœna discipulorum memoriæ

man-

mandatum est. quod etiam dixi in primo de gymnasticâ Romanos ferè semper lavari, soccosque reponere solitos prius quam mensæ accumberent, idem factitasse Salvatorem nemo inficias ire valet. Iam de ungendi usu post balneum, & ante cœnam copiosissimè scripsit præter Clementem Alexandrinum Athenæus, *quintodecimo libro Dipnosophist.* apud quem proprium, & odoratum unguentum singulis corporis partibus dicatum legitur, ut ob id Maria quoque Romano, & Græco more utens, voluerit, & caput & pedes Christi, tam viventis quàm mortui ungere, qui quasi increpans Phariseum quod similiter non fecisset, certum indicium attulit, sibi placuisse Romanorum, & Græcorum ungendi consuetudinem observari. Et quod dixit Christus de illo, qui accedens ad convivium nuptiale, lacernâ adhuc indutus vestem nuptialem non induisset, dubio procul ex riti-

bus Romanis totum fuit captum. De loci nobilitate tum in pontificali, tum in civili, tum in consulari convivio habebant Romani, ut narrat Plutarchus in Sympotiacis, atque Macrobius, non exiguum discrimen, ut interdum medius medii lecti, interdum imus ejusdem, atque primi nobiliores reputarentur, cujus rei illustre exemplum est id, quod dixit Christus adversus illos, qui primos accubitus ambiebant, in quo accubitu ita locabantur, ut posset facile quisque reclinare sese, & recumbere in sinu proximioris, quemadmodum fecisse Joannem ipsemet in suo Evangelio testatur, qui cum carus esset magistro, non est mirum si penes ipsum accubuit, veluti Romanis usitatum erat in privatis, & publicis conviviiis uxores, filios, aliasque personas, chariores juxta sese collocare. Cum igitur ex his, ac pluribus aliis certo conjiciatur Iudæos fuisse Romanorum mores

res in conviviis maximè sectatos ,
cur non etiam in tricliniis construendis ,
atque altioribus faciendis eodẽ
dem non sint imitati , causam nul-
lam video. Neque moveor ab hac
sententiã , quòd Syriacus Evangelii
contextus ambiguus videatur , po-
tiusque vetustum Hebræorum super
terram accubitum , quàm in altis
toris insinuare videatur , quando-
quidem in miraculo quinque pa-
num , & duorum piscium na facile
est accipere , pro quo faciendo jussit,
ut turbæ super foenum discumbe-
rent ; at in convivio nobili coram
ipsis Romanis idem facere dedecus
planè non exiguum attulisset ; Præ-
terea si Judæi interdum Christum
murmurarunt , quasi discipuli ejus
non lavarent manus , antequam men-
sæ accumberent , multò magis fuisset
immurmurandum , si accubissent
lectis , & cervicalibus super terram
constratis , non autem altè positis.
Qui verò Syriacè Evangelium scri-

psit, vel transumpsit, cum forsitan nomen sibi haud suppeteret proprium; quo explicare posset verum Romanorum triclinium, maluit quod habebat usurpare, quam rem penitus indeclaratam relinquere. At nihil hoc est, præ ipsâ Magdalênâ ingrediente, & stante retrò secus pedes ejus, quæ omnia uti accommodari nullo pacto queunt si supra terram sint immediatè positi lecti, sic triclinio nostro judicandum unicuique permitto, quàm aptè congruant. Neque enim credibile est, si sese mulier genibus in terram inclinasset fuisse id Evangelistam taciturnum postquam minimè silendum putavit, quòd staret retrò, & secus pedes, lacrymisque eos rigaret: nam qui tantâ diligentia retulit, quæcumque ibi contigerunt, non debebat etiam genuflexionem omittere, & multo minus postquam jam dixerat ipsam stetisse. Quare jam satis monstratum arbitror Christo accumbente

te eum ita altè fuisse locatum, ut
M A R I A, quæ nec parvæ staturæ
erat, potuerit stans erecta rigare
ipsius pedes lachrymis, nec non ma-
nibus eos contrectare, & capillis
ficcare, demumque ungere. Quod
totum luculentissimè exprimi in an-
tepositâ triclinii nostri figurâ, ne-
minem negaturum confido. Cum
huc usque oratione pervenissem,
jamque ea ad prælum missionem ac-
celeraret, oblata est occasio Alphon-
si Salmeronis olim Iesuitæ doctissi-
mi prolegomena in Sacrosanctam E-
vangelicam historiam singulari eru-
ditione referta legere: atque inter
legendum cùm mihi Canon quadra-
gesimus sextus prolegomeni unde-
cimi occurrisset, ubi disertissimè de
universâ accubitus ratione, deque
Magdalenæ in lavandis atque un-
gendis Christi pedibus situ, nec non
de Ioannis in ejusdem Christi sinum
recubitu disputat, incredibilem
quandam lætitiâ simul, & admira-
tionem.

tionem mihi peperit, etenim lætatus sum; quod meas cogitationes, quas semper novas, & forsan à nemine alio propositas existimavi, à viro sapientissimo & rarâ doctrinâ prædito ita clarè confirmatas, quasque inconcussas redditas invenerim. Admirationem verò cœpi non exiguam quomodo fieri potuerit, ut in re usque adeo obscurâ nec vetustâ simul nos convenire, ac in nullâ re discrepare licuerit, Etsi enim quo tempore gymnastica mea in lucem exivit, is adhuc viveret, quippe quem sæpius concionantem Romæ auscultaverim, ubi eos libros dum Cardinalis Farnesii medicum agebam, & composui, & in lucem edidi, attamen utrum eos viderit haud quaquam affirmare audeo. Neque verò credibile est me ab ejus scriptis, quæ differui de accubitu accepisse, cùm ea hætenus latuerint, neque ipsum eâdem de re ita diligenter scripsisse, ne somniare quidem valuerim. Unde quæ solet esse

esse veritatis ingens vis, puto eodem spiritu ambos nos ad ea scribenda fuisse impulsos, & propterea quicquid eâ de re dictum fuit pro vero, & irrefutabili habendum esse; ea namque est gens JESUITARUM, ut in quâlibet disciplinâ, immo in totâ rerum tam divinarum, quàm humanarum naturâ, nihil ita rarum excultum, & reconditum habeatur, quin ab aliquo ipsorum sit perfectissimè elaboratum, & felicissimè posteris ipsis traditum.

Nomina Scriptorum qui à
PETRO CIACCONIO
 Fulvio Urfino, & Hieronymo
 Mercuriali citantur.

V.

A Eschylus.
 Afranius.
 S. Ambrosius.
 Apulejus.
 Athenæus.
 Æsopus.
 Agretius.
 Alexander Trallianus.
 Alexander Aphrodi-
 ensis.
 Ammianus.
 S. Augustinus.
 Aristoteles.
 Aufonius.

B.

B udæus.

C.

C allimachus.
 Casaubonus.
 Cato.
 Catullus.
 Cicero.
 Cor. Tacitus.
 Cor. Celsus.
 Clemens Alexandri-
 nus.

Cassiodorus.
 Capitolinus.
 Columella.
 Claudianus.

D.

D io Cassius.
 Dioscorides.
 Digesta seu Pandectæ.
 Dionysius Halicar-
 nassæus.

E.

E vangelia.
 Eustathius.

F.

F estus.
 Flavius Vopiscus.
 Fulgentius.

G.

G Ajetanus Cardi-
 nalis.
 Galenus.
 Gellius sive Agellius.
 Guidus Pancirolus.

H.

S. Hieronymus.
 Hesychius.
 Horatius.

Ho-

Homerus.

Hippocrates.

Heliodus.

I ^{I.}
Sidorus.

Interpres Aristophanis.

Julius Pollux.

Juvenalis.

L ^{L.}
Ambinus.

Lampridius.

Ligorius.

Livius.

Lucilius.

Lucianus.

Lucretius.

M ^{M.}
Acrobius.

Martialis.

Marcellus.

N ^{N.}
Igidius.

Nonius.

O ^{O.}
Vidius.

Onuphr. Panuinus.

P ^{P.}
Petronius Arbiter.

Philo Judæus.

Philander.

Plutarchus.

Plinius Junior.

Plinius.

Plautus.

Perfius.

Porphyrio.

Procopius.

Pomponius.

Plato.

Propertius.

S ^{S.}
Eneca.

Servius.

Strabo.

Stattus.

Sex. Pompejus.

Sidonius.

Spartianus.

Suetonius.

T ^{T.}
Erentius.

Tertullianus.

Theophrastus.

Trebellius Pollio.

Tibullus.

Theocritus.

Turnebus.

V ^{V.}
Arro.

Vitruvius.

Val. Maximus.

Virgilius.

Velius Longus.

Vellejus.

X ^{X.}
Enophon.

Xiphilinus.

NO-

NOMINA SCRIPTORUM

Qui emendantur vel explicantur.

A		I	
A	Gellius emendatus. 197	I	Sidori de prandio error. 164
	Ambrosii locus illustratus. 104	L	
	Apulejus emendatus. 151. 298. 236. & explicatus. 371	L	Ampridius emendatus. 140. 215. 218. 232
	Athenæus emendatus. 212		Lucae Evangelistæ locus explicatus. 104
B		M	
B	Udæi error notatus. 22	M	Acrobius emendatus. 186 & 268
C			Marcus Evangelista explicatus. 190
C	Apitolinus emendatus. 127 & 232		Marci & Luca loci explicati. 190
	Cicero emendatus. 38 & 158. Ejusdem locus apud Macrobiū explicatus. 66		Martialis explicatus. 71. 131. 152
	Cornelius Celsus emendatus. 142		Matthæus Evangelista explicatus. 102
D		P	
D	Io Cassius emendatus. 251	P	Lautus emendatus. 39 & 253
			Plinius emendatus & explicatus. 21. 22. 33. 34. 154. 188. 192.

192. 206. 288. 289.

290. 317.

Plutarchus explicatus. 46

S

Sacra Scriptura loci quidam explicati. 98. 99. 100. 101.

Servius emendatus & explicatus. 48

Servii error de tricliniis. 202. 211

Sidonius emendatus. 223. 256

Suetonius emendatus. 62. 380

T

Tertullianus emendatus. 181. 182. explicatus. 356

Trebellius Pollio emendatus. 214. Saloni-
ni vitam scripsit,
qua Capitolino ad-
scribitur. 240

Tibulli locus emenda-
tus. 270

V

Varro emendatus. 26. 154. 297. 338.
explicatus. 55. 56

Virgilius explicatus. 15. 26. 249. 250

Vitruvius emendatus. 209

NO.

INDEX RERUM ET VERBORUM.

A.

A pedibus stare, & ad pedes, quid. pag.	70.
	& 222, 223
A summo ad infimum bibere.	328
Abaci conviviorum.	30. 297, 298
Ablutio Romanorum ante cenam.	38, 39
Accumbendi modus apud veteres.	252, 253
Acroamata inter cenandum.	74
Ad cyathum & vinum stare, quid.	70
Adjicialis cena unde dicta.	175
Æsopi histrionis patina, & ejus luxus.	57
Ætatem ferre, quid.	66, 67
Africanus quantum argenti Carthagine Ro- mam advexerit.	31
Alabastrum unguentis servandis.	269. & seq.
Albati cenabant Romani festis diebus.	240
Alexander M. quadringentos duces aliquando in sellis aureis & argenteis veste purpureâ stratis convivio excepit.	244
Aliptæ servi & unctores.	136
Ampulla in balneo, quid.	149
Anaclinteria, quæ.	221. & seq.
Analecta quæ.	381
Antiochi factum.	137
Antiquus mos in fine convivii.	370. & seq.
Antisigma, quid.	256
Apicii luxuria.	59
Apicius millies sestertium in culinam con- gessit.	

I N D E X.

- gessit. ibid.
 Apicius quod in centies sestertium vivere non
 posset veneno vitam finivit. ibid. ejus ce-
 næ. 192
 Apodyterium, quid. 158
 Apophoreta, quid. 91. & 379. 380
 Apoxyomeni signum celebre. 153, 154
 Apponere & Auferre mensam, quid. 273.
 & 278
 Aqua calefacta 334. nive refrigerata ad potan-
 dum antiquis in usu. 332
 Architrictinus rex vini, seu magister potan-
 di. 105, 106, 344, 397
 Argentum & aurum, pro vasis aureis & ar-
 genteis. 31
 Aristoteles iis qui coitu usuri erant vespere ce-
 nare interdixit. 386
 Asinius Celer mullum octo millibus num-
 mum mercatus est. 63, 64
 Asinius Gallus mensam citream decies sester-
 tium emit. 22, 23
 Atrium unde dictum. 348, 349
 Aulæa. 204, 400
 Auroclavatæ vestes & mantilia. 304

B.

- B** Alneum unde dictum. 124. quis primus
 domi suæ fecerit. 129
 Balnea & Balneæ ut differant. 128. Balneorum
 cellæ tres. 141. Balnea mixta. 154. Balnea
 virorum & mulierum quis separaverit. 155.
Bal-

I N D E X.

Balnea mulierum argento strata.	156.	Bal-
nea usque ad quæ tempora perduraverint.		
157		
Balnearii fures.	158	
Balneatores qui, & quid exigerent.	158, 159	
Bibere ad numerum litterarum nominis ami-		
ci, vel amicæ.	324	
Bibere pro salute imperatoris.	326	
Biclinium.	208. 243	

C.

C. Cæsar Augustus centies sestertium ce-		
navit uno die.	62, 63	
Cæsaris cena notabilis. 90. ejus epulum publi-		
cum.	212, 213	
C. Caligulæ cena una quanti constiterit.	62, 63.	
ex auro panes convivis apposuit.	89	
Calix unde dictus.	334	
Cantharus.	368	
Capis & capula quid.	297	
Capri effigies frequentissima in poculis.	363,	
366		
Capsarii in balneis, quid.	157	
Caput cenæ quod.	310	
Cartibulum quid.	297	
Castrare vina.	68	
Catinus.	359	
Cena unde dicta. 170. prandium dicta apud		
veteres. ibid. ejus hora. ibid. Cena recta.		
174. Cena pura. 189. sine sanguine. ibid.		
dubia & ebria. 191. Cenæ pater quis. 339.		
Cenæ finis. 376. Cena Cleopatrx. 182, 183.		
Cenæ		

I N D E X.

Cenæ Dominicæ descriptio , & de eâ con-	
jectura. 97, 98, 99, 100. Cena qua hora su-	
meretur. 170. Cenæ privatæ opiparæ. 182	
Cenæ adjiciales quæ. 175. Cereales & Capito-	
linæ & Populares. 178. Cenæ Saliaræ &	
unde dictæ. 177. Augurales , Triumphales,	
Pontificales, ibidem. Natalitiæ. 180. Fe-	
rales. ibid. Cenæ super platano. 205	
Cenæ nuptiales. 179	
Cenaculum & cenatio unde. I	
Cenationibus nomina Deorum imposita. 219	
Cenationum laquearia versatilia. ibid. & p. I	
CHRISTUS quo in loco in ultima cena	
accubuerit. 104, 105. calciamenta gesta-	
vit. 103	
Chrysendeta pocula , quæ. 366	
Ciborum ordo. 54	
Cillibæ, seu Cibillibæ mensæ, quæ. 26, 290, 291	
Circumpedes pro servorum obsequiis. 224	
Citharædi in conviviiis & servi musicarii, 372,	
374	
Cleopatraræ luxus. 185	
Clodius Æsopi histrionis filius, convivis unio-	
nes absorbendos dedit. 58	
Cochleare antiquum. 370	
Colum quid. 333, 334	
Comessatio , & unde dicta. 200, 201	
Comœdiæ in conviviiis agebantur. 74, 76	
Commodi Imp. crudele facinus. 140, 141	
Conjectura de Senecæ loco. 24	
Convivæ nobiliores ut honorabantur. 283.	
Convivæ mappas afferebant. 29, 302. post	
cenam	

I N D E X.

cenam domum lucernis deducebantur.	378
Convivator quis.	339
Coquos prisci domi non habebant.	347
Corollaria data à convivii dominis.	88
Coronæ ex floribus in conviviiis. 43. 264. eas collo & brachiis aptabant convivæ. 43. 265, 266. Coronæ ad prohibendam ebrie- tatem. 264. ex ramentis argenti. 265. po- culis impositæ.	266
Crassi epulum publicum.	213
Cubiculum.	1
Culcitæ prius tori dictæ, & unde. 14, 15. 225. Culcitæ pulvini seu pulvinaria dictæ. 15. quibus pellibus sternerentur. ibid. unde di- ctæ.	18
Culina apud antiquos ubi.	349
Cyathus, quid.	70, 71
Cylibantum, quid.	297
Cymbala.	374

D.

D pro X. notæ.	23
Dapalis cena quæ, & unde dicta. 176. 177	
Dapilis & dapaticè.	ibid.
Delphicæ mensæ pro abacis.	299
Dictator convivii.	339
Diæta pro cenatione.	219
Didii Juliani illiberalitas.	200
Diei divisio.	121, 122
Discipuli Domini loti, uncti, & cum veste ce- natoriâ	

I N D E X.

natoriâ cenæ ultimæ accubuerunt.	99, 100.
calciati incedebant.	103
Domini nostri Servatoris cena, & super eâ lo-	
ci sacrae scripturæ explicati.	97, 98. &c.
Dominus convivii quis.	48
Dominia pro conviviis.	197
Drusillanus Claudii Imperatoris servus lan-	
cem habuit quingentarum librarum ar-	
genti.	32

E.

E Læothesium.	136
Elagabali cenæ.	192, 193
Elagabalus lotis lintheaminibus nunquam ute-	
batur. 305. lectos tricliniaries & cubicula-	
res ex argento solidos habuit. 8. 231. Para-	
sitos sæpe violis & floribus sic oppressit ut	
animam efflaverint. 267. Parasitis sæpè ce-	
ream, ligneam, eburneam, nonnunquam	
etiam marmoream ac lapideam cenam ex-	
hibuit. 218. Voluptatis causâ sæpe calvos,	
lucos, podagrosos, & surdos, ad cenam vo-	
cavit.	256
Eleatri prægustatores dicti.	344
Elephanti in convivia inducti.	76
Epulæ ut dividebantur.	160
Escariæ mensæ.	26

F.

F Actiones quattuor coloribus distinctæ.	
231. 332	
Fannia	

I N D E X.

Fannia lex de parsimonia.	194
Ferales cenæ.	180
Fercula quæ convivio inferebantur tibicen præcedebat. 73. quoties mutarentur. 281. 309	
Feminæ Romanæ argenteis soliis in balneis aliquando utebantur.	156
Festis diebus lautius epulari solitum.	286
Figulis salinum apponere religiosum.	276
Folles pro pulvinis.	236
Formula Romanorum in propinationibus.	
330. & 331	
Forum aleatorium.	376
Franciscus Toletus Cardinalis laudatus.	422

G.

G Allienus concubinas secum accumbentes habuit.	245
Gallienus aureis mantilibus stravit.	303
Gajetanus Cardinalis notatus.	397
Gemmæ in poculis antiquorum.	363
Gladiatores in convivium recepti.	85
Græci quem locum judicabant honestissimum cum discumbebant.	44
Guttum quid.	149

H.

H Adriani Imperatoris factum.	126
Hadrianus Imperator publicè cum omnibus lavabatur. 126. primus balnea virorum ac mulierum separavit.	155
He-	

I N D E X.

Hebræi postquam in potestatem Romano- rum venerunt, semper eorum ritus seque- bantur.	430
Hermogenes maximus mapparum fur.	302
Heroës aquâ marinâ abluebantur apud Ho- merum.	138
Hexaclina & heptaclina stibadia quæ:	11. 12
Homeri tempore cenaturi sedebant.	387
Horæ apud veteres quomodo intelligantur:	172. 173.

I.

I Entaculum quid. 160. 161. idem pro pran- dio. 162. unde dictum. ibid.	
In bello nō est verisimile ullos accubuisse.	405
Indi strigilibus hebeni glabris usi.	152
In robore accumbere quid.	233
In sinu recumbere quid.	50
In summo & imo discumbere.	49
Inter potandum conviva poculum prægusta- tum alter alteri porrigebat.	329
In tricliniis quot solerent discumbere.	52 & 53
Infra & supra discumbere.	50 & 51
Joannes Maldonatus laudatus.	422
Joannem supra pectus Domini recubuisse quomodo intelligatur.	104
Jovis epulum.	246
Judæi nisi loti cibum non sumebant. 99. su- per hoc loci Marci & Lucæ. ibid.	
Julius Cæsar. Centum & L. hominum milli- bus uno tempore cenam paravit. 90. in qua vi millia Murænarum apposita. ibid.	

L.

LAbrum.

V

141
La-

I N D E X.

- Lactucæ cenam inchoabant. 311
 Lænis utebantur Romani in conviviiis. 239
 Lagenæ ex quo fiebat. 369. Laguna antiquis dicta. ibid.
 Lagynophoria festum. ibid.
 Lambinus notatus 395
 Lampridii locus, & de eo conjectura. 165. 166.
 Lances argenteæ Romanorum. 31
 Laneis aut lineis vinculis tempora, & frontem vincire soliti ad dolores capitis averruncandos. 401. 402
 Laquearia versatilia. 1. & 218
 Lavationis hora. 129. 130
 Lectus Varroni unde dictus. 6. 7. Græcis λέκτρον. 7
 Lectos quis primus testudine & argento vestierit. 8. 228. lectos ex argento solidos quis habuerit. 8. 9. lectorum fulcra ex quâ materiâ. 9. lecti sine fulcris. 10. pluteis muniti ibid. qui unum aut duos tantum cubantes caperent. ibid. Lecti Punicani qui. 14. lapidei & lignei. 226. & 227. aurei 229 humiles minus honesti erant. 13. lectorum tricliniarium longitudo. 220. lectorum culcitæ quibus implebantur. 14. 15
 Lectisterniator. 202
 Leges Æmilia, Antia & Julia de parsimonia. 196. & Orchia & Didia. 199
 Licinia lex. 195
 Ligorius maximæ auctoritatis antiquarius. 392. 393
 Linum asbestinum ad colligendos cineres in ustrinis. 304. ignibus non absumitur. ibid.
 Locus

I N D E X.

Locus convivii.	1
Locus Consularis in convivio apud Romanos, quis	44. 45
Lucernæ tricliniæ.	377
Luculli cena extemporalis.	57
Ludicra veterum saltatio super utres vino vel flatu plenos.	86. 87
Ludiones in conviviis.	75
M.	
M. Agrippa quot balnea populo gratuita præbuerit.	145
Magdalia quæ.	371. & 372
Magister convivii.	338
Magnorum virorum lecti quales. 13. ad eos gradibus ascendebatur. ibid.	
Majoribus poculis potare quid.	331
Mantilia unde dicta. 28. & 302. singulis mis- sibus mutata.	303
Manupretia vasorum ingentia.	32. 33
Manus per singula fercula abluiebant antiqui. 307.	
Mappæ tricliniæ.	304
Mapparum fures.	302
Mariæ Magdalænæ Historia. pag. 414. & seqq.	
Marmor antiqui convivii.	275
Marmor verum accumbendi modum, flabel- lum, ut & puerorum & puellarum mini- strantium vestitus repræsentans.	19
Maximinus senior XL libras carnis uno die comedit.	323
Medius locus inter convivas honoratior. 46. 47	

I N D E X.

Mediastinus quis.	204. 381
Mel initio cenæ,	310
Mellira unius cenæ decem millibus scutato- rum constiterunt.	65
Mensæ apud antiquos prope balneum erant si- tæ, & quâ ratione	403
Mensa unde dicta. 26. 279. mensa tripes pro mensa quattuor pedum. 295. mensæ bipedes & tripedes. 27. quadratæ & rotundæ. 25 & 291. perpetuæ. 3. mensæ citreæ rotundæ magnipretii. 11. 20. 292. mantilibus ster- nebantur. 28. apud Græcos linteis non ope- riebantur. 300. mensæ duæ apud Romanos. 290. mensæ secundæ. 55. & 312. mensa ter- tia. 314. mensæ etiam ut fercula mutatæ. 281. mensæ singulis singulæ appositæ in Heroum conviviis. 277. mensæ pro epulis. 281. mensarum luxus & sumptus ingens. 61 & seq. mensæ poculorum. 72. mensæ Del- phicæ pro abacis. 299. mensæ pro discis ap- positæ. 53. & 281. mensis coronæ argen- teæ, aureæ, & gemmis distinctæ addeban- tur. 25. mensas vacuas tolli nefas.	286
Merenda quid, & unde dicta.	169
Metellus Pius toga picta cenavit amictus.	40
Milliarium quid.	337
Mimi personati in convivia inducti.	79
Ministri tricliniæ in veteribus marmoribus apud Fulv. Ursinum. 344. 345. coronati fercula inferebant. 73. linteis succincti ser- viebant in antiquis conviviis.	19. 349
Ministri fercula inferentes coronati ac cum tibicine procedebant.	73
	Mis-

I N D E X.

- Miscere pro temperare. 319
 Modus vini seu bibendi mensura apud Romanos & Græcos. 321. & seq.
 Modiperator & Magister convivii. 338
 Molas in Tiberi quis primus construxerit. 318
 Moriones in conviviis. 81
 Mulieres accumbebant in sinu eorum qui eas amarent. 50
 Mulier peccatrix ubi steterit in cena Domini 224. 225. 414.
 Mullus quinque sestertiis emptus. tres alii triginta millibus nummum. 64.
 Mulieres sedentes cum viris accubantibus in conviviis Romanorum. 245
 Murrhina vasa à Romanis quanti empti. 35. 36
 Muscas exigere flabello in conviviis solitum. 19. 274
 Musicalia instrumenta in conviviis. 75. 372.
 N.
Nani & Nanæ in convivium animi gratia receptæ. 82
 Nardus pisticus apud S. Joannem ut intelligi potest. 261
 Nardino unguento caput & pedes ungebantur. ibid.
 Natalitiæ cenæ. 180
 Nepotini sumptus. 89
 Nero capidem habuit CCC sestertiis emptam 36
 Numerus convivarum apud veteres. 44. 214 & seq. (325.
 Numerus poculorum & quoties biberent. 324
 Nuptialis cenæ descriptio. 179

I N D E X.

O.

O bsonator servus.	347
Odores in conviviiis.	74. 75
Oeci.	222
Offa penita quid.	191
Onyx pro alabastro.	269
Orbes & quadræ pro mensis.	25. 26
Ordo convivarum discumbentium.	47
Ostrea singula mille nummis empta.	64
Ova in circo, & Pompa Cereris 55. in mensæ initio & in secundis mensis.	54. 309

P.

P Allia in cenis.	238
Panex ex auro à Caligulâ convivis appositi. 89.	
Par impar ludere.	376
Parasceve pro cenâ purâ.	190
Parasiti ubi accumberent.	250
Parochus quis.	339
Partes in conviviiis quid.	284
Paropsis vas escarium. 358. pro vili obsonio usurpatum. ibid.	
Patera. 367. pateræ unde dictæ.	329
Patina.	354
Patella.	357
Patricii ubi lavarentur apud Romanos.	126
Paullus Rhamnusius laudatus.	393
Pedum ablutio etiam post cenam.	308
Pelvis unde dicta.	307
Peniculus unde dictus	301
Peristromata & peripetasmata.	16. 17
Perpetuæ mensæ apud Virgilium quæ.	4.
Persis quis locus honoratior cum discumbunt.	Per-
44.	

I N D E X.

	Perficorum malorum pretium.	65
347	Petrus Faber laudatus.	416
475	Philander ostendit antiquos in stratis cœ-	
222	nasse.	386
191	Philonis Iudæi locus.	93. 94
269	Pincerna seu pocillator expressus.	94
5. 26	Piscium quorundam pretia ingentia.	63. 64
47	Piscinam aquæ calidæ quis primus Romæ in-	
64	stituerit.	144
enlar	Pisones prius dicebantur pistori.	317
309	Pistori dulciarii & Lactarii. 346. pistori apud	
	priscos Romanos nulli.	316
238	Pistrinum unde dictum.	318
oliti.	Pluteus apud Suetonium an pro abaco sit po-	
	situs.	224
376	Pocula ærea apud antiquos in usu. 352. pocula	
190	convivis apponebantur 73. pocula vini	
250	coronabantur.	266
339	Poculum boni dæmonis.	287
284	Poculorum variæ icones.	364
lonio	Pompejus lectos tricliniari.	9
329	Pomponius vinum centum & quinquaginta	
314	annorum Caio Imperatori apud se cenanti	
357	apposuit.	68
126	Potare sextantes & deunces quid. 71. 321. 322.	
393	Potandi modus apud veteres.	328. & seq.
308	Præfectus vigilum Judex capsariorum.	157
307	Prægustatores cur dicti eleatri.	344
301	Prandia apud veteres. 162. prandium unde di-	
16. 17	ctum. 166. 167. prandii hora.	168
4	Prisci cornibus Boum potabant.	365. 401
abunt.	Provincialis quidam ut per fallaciam convi-	
Per-		vio.

I N D E X.

- vio Caligulae interesset ducenta sestertia
 vocatoribus numeravit. 92
 Propinare quid sit. 329. 330.
 Puellae & pueri ministri conviviorum. 19. 68.
 eorum ordo in ministrando. 72
 Puerorum ministrantium vestitus. 19. 95. pue-
 ri nobiles Romanorum sedentes cenabant.
 5. 252.
 Pulvini tricliniarii, 18. & 234. pulvini unde
 dicti, ibid.
 Pultifagus Romanus. 316

Q.

 Quadrae & orbes pro mensis. 25. 26
 Quinti Flaminii facinus inter epulas.
 50.

R.

 Recumbere apud Evangelistas cur dictum.
 102.
 Reliquiae convivii quibus dividebantur. 380.
 381.
 Repositoria quae essent. 288
 Rex vini. 71. 338
 Romani bibebant in salutem Imperatoris, &
 amicorum absentium. 326. 327
 Romani bibebant à summo ad infimum &
 inter potandum, prae gustatum poculum
 amicis porrigebant. 328. 329
 Romani prisci sedentes cenabant in atriis. 3.
 244. eorum quoque uxores. 5. 245. postea
 accubantes cenarunt, ibid. pedes lavabant
 ante convivium. 39. vestem convivalem
 sumebant. 243. soleas deponebant. 41. 240.
 manus lavabant ante & post cenam. 42. 93.
 308.

I N D E X.

308.	non accumbebant atrati. 40. 240. un-	
92	guentis barbam & caput ungebant. 43. quem	
330.	locum honoratiorem existimabant. 44. ce-	
68.	nantes primò proni discumbebant, postea	
72	in cubitum repositi, deinde supini § 1. 249.	
pue-	pulte pro pane usi sunt. 316. tæniis & fasciis	
ant.	frontem vincire solebant ad impediendam	
	ebrietatem. 258	
unde	Romani accubantes loqui volentes in latera	
	versus auditores vertebantur. 391	
316	Romana plebs ubi lavaretur. 126	
	Rosis & floribus triclinia strata. 267	
	S.	
25.26	S acerdotum Romanorum accubantium	
pulas.	ordo. 47	
	Salinum in conviviis, & ejus usus. 276	
rum.	Salve & Vale, salutationes differentes. 237	
	Salvete apud Apuleium quid. 371	
380.	Scabellum, scamnum, & gradus, ut differant. 13	
	Scimpodia quæ. 10, 208	
288	Sculna quid. 186	
338	Scurræ mensis adstabant. 82	
is, &	Scyphi veterum stupendi pretii. 34	
6. 327	Senatorius census qualis. 23. 24	
um &	De Senecæ loco conjectura. 24	
culum	Servi à pedibus. 69. 224. servi unctores. 136.	
8. 329	servi lectisterniatores. 202. Mediastini.	
is. 3.	ibid.	
postea	Sigma quid. 254. quot discumbentes caperet.	
vabant	256. expressum de marmore. 257	
valem	Sigma littera Græca arcui similis. 255	
1. 240.	Silatum quid. 162	
2. 91.	Sistrum. 374	
308.	Smegma	

I N D E X.

Smegma quid.	372
Spectacula jucunda in conviviiis.	34
Spondæ pro accubitis.	221
Spongiæ loco strigilum.	152
Sportulæ quid.	174. 175
Stibadium antiquum depictum in codice Virgilii Vaticano & expressum à marmore.	13
Stibadium quod & stigma quid.	12. 226
Stragulum unde dictum.	230
Stragulæ vestes.	16
Strategus quis.	339
Strigiles balneorum.	146. 147
Structor minister convivii. 344. ejus officium ibid.	
Superstitiones antiquorum in conviviiis.	145
Sybaritici populi sordibus omnigenis olim deditissimi.	430
Syriaca lingua quando in Judæam introducta.	432.
Syracusani bis in die cibis impleti.	386

T.

T Acitus auroclavatis vestibus & mantilibus interdixit. 304. balneis rarò utebatur.	125
Talorum lusus inter convivas.	174. & seq.
Tapetia majori ex parte textili opere apud antiquos, & purpurea erant.	17
Terrestris cena apud Plautum quæ sit.	189
Testus quid, & testaceus panis.	317
Theatra croco & balsamo sparsa.	268
Thericlea vasa.	37. 38
Thermopolium quid.	336
Thraces cornibus boum potabant.	365

Tiberius

I N D E X.

372	Tiberius Imperator prandium populo mille	
34	mensis dedit.	90
221	Tibicines in conviviiis.	372.374
152	Tintinnabulum balneorum apud Fulvium	
74.175	Ursinum.	130
Vir-	Toral quid. 15. unde dictum.	15.230
ore. 13	Toremata quæ & quanti vendita.	37.38
12.116	Tori unde dicti.	15.230
230	Tragœdiæ in conviviiis agebantur.	74
16	Triclinium pro cenaculo & unde dictum 3.	
339	& 202. pro lecto. 101. in quâ parte domus	
16.147	esset.	209.210
ficium	Triclinium Patavinum expressum.	111.402
145	Triclinium seu biclinium Farnesianæ Biblio-	
olim	thecæ.	293
430	Triclinia ærata Romam quis primus invexe-	
ducta.	rit. 9.228. quo in loco cenationum sterner-	
	entur.	69
386	Triclinia in medio cenationum sternebantur.	
	69.	
antili-	Tricliniæ lecti & discubitorii à cubiculari-	
to ute-	bus differunt. 6. ex quâ materiâ fierent. 7.	
125	eorum forma. 11. in eodem triclinio pares	
& seq.	erant & materiâ & figurâ & altitudine. ibid.	
pu d an-	Tripatinum quid.	355
17	Tympanum quid.	374
189	V.	
317	Vasa mensæ vinariæ & escariæ. 350. Vasa	
268	vinaria primùm lignea, postremò au-	
37.31	rea & argentea apud Romanos. 360. quæ	
33	vasa exponerentur in abacis.	30.31
36	Vela ad excipiendum pulverem ne super men-	
Tiberi	sas spargeretur.	400
		Ve-

I N D E X.

Venetus color & vitreus idem.	231
Ventum facere flabello in conviviiis.	274
Vera Triclinii Patavini seu marmoris Rhamnusiani figura.	402
Vesperna apud veteres quid.	167. 170
Vestis cenatoria.	39. 237
Veterum parsimonia.	193
Veterum varia instrumenta harmonica expressa.	374
Vina in conviviiis generosissima.	65
Vini usus apud Romanos. 318. vini mixtiones ad Musicæ consonantias. ibid. ejus mixtiones varix. 320. & 321. refrigerabatur. 322. 333. vinum sacco frangere quid. 332. vini vetustas notabilis.	69
Vitellii patina.	60
Vitrea pocula quando primum in usu.	361
Vitreus Priapus.	366
Umbrae in conviviiis quæ.	250
Unctio post lavationem & ante.	132. 134
Unctorium quid.	136
Unctores in antiquis inscriptionibus. ibid.	
Unguenta unicuique corporis parti idonea. 260.	
Unguentaria vasa.	269. 272
Vocatores.	92. 396
Usus lavandi & ungendi apud veteres.	123.
Z.	
Z eta pro cenatione unde dicta.	219

F I N I S.

231

274

22m-

401

1.170

2.71

191

1.170

374

61

1000

1000

222.

1000

61

60

361

361

210

1.134

136

id.

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

430

2-4-

